STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03400

NAYE UN ALTE PALESTINA

Louis E. Miller

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נייע און אלטע
פאלעסטינא

רייזע בילדער

פון

ל. ע. מיללער

אילוסטרירט

ארויסגעגעבען פון
ווארהייט פּאַבלישינג קאָמפּאַני
153 EAST BROADWAY, NEW YORK

Copyright, 1912,
by the Warheit Publishing Co.

פאָרוואָרט

דער צוועק פון מיין רייזע קיין פאַלעסטינא איז געוועזן צו זעהען דאָרט דעם אמת און זאָגען דעם אמת. פאר דיא לעזער וועט איצט בלייבען צו אורטהיילען, אויף וויא ווייט דאס איז מיר געלונגען.

דיא „רייזע בילדער“ אין דיעזען ביכעל זיינען געשריבען אָריגינעל אלס קאָררעספאָנדענצען פאר דער „ווארהייט.“ זיי קענען ניט האבען דעם סיסטעמאטישען כאראקטער, וועלכען זיי וואָלטען געהאט, ווען זיי וואָלטען פלאנירט געוואָרען פאר א בוך.

איניגע פון דיא בריעף זיינען געשריעבען אין הוילעניש, ערגעץ אויף א וואָקזאל; איניגע אין מיטען וועג, אין א האָטעל, מאנכע אין די וואַגאָנען פון אייזען־באהן און מייסטען אויף פערשיעדענע שיפען. אויך פון דעם מוז פיעל ליידען דיא גאנצהייט פון ווערק. דיא שפראכע און דיא פאָרמע מוז אונפערמיידליך זיין א וואנדער נדע, א געריסענע.

דאָך זיינען פאָרגענומען געוואָרען זעהר ווענינ ענדערונגען. א גרינדליכערע רעוויזיאָן, וואָלט פיעללייכט גלאטער געמאכט דיא פאָרמע און שפראכע. עס וואָלט אָבער דאביי געמוזט פערלאָרען געהן דיא אונמיטעלבארקייט פון דיא איינדריקע און דיא אטמאָספערע.

1.

דיא פערלארענע שכנים דיא געפונענע קרובים

דיא רייזענדע, ווען זיי בעשרייבען א וויטע נסיעה, דיינ־קען זיי זעהר זעלטען וועגען דעם צי זייערע לעזער קענען גענוי דיא געאָגראפיע פון לאנד, וועלכע זיי בעשרייבען, צי זיי קענען ניט.

און דער פאקט איז, אז זעהר ווייניג פון דיא לעזער קענען גענוי דיא לאגע פון לענדער און פלעצער וואָס ווערען פאר זיי בעשריעבען, און אפילו דיא דאזיגע וואָס וויסען דאָס, וויסען דאָס אויך ניט.

פיעלע מענשען, וואָס האָבען זיך געלערענט אין דיא שוהלען, וויסען נאטירליך, אז ערגעץ אונטען, אויף דער לאנד־קארטע, אין דעם פאדוואל פון אייראָפּא, וואָס איז דער אויבערש־טער שטאָק פון אפריקא, און דער פאראדנער ארייננאנג קיין אזיען. נעמליך, אויף יענעם עק פון דער מאפּע וואָס שטעלט פאר דעם זיעד, אָדער דרום זייט, איז דאָ א ים, וואָס הייסט מיטעל־לענדישער, און אז נאָך מעהר אונטען פון דער קארטע איז דאָ אָנגעדייטעט ערגעץ א פינטעלע וואָס הייסט אלעקסאנדריא, און נאָך א פינטעלע, וואָס הייסט פּאָרט סאיד, און ווידער א פינ־טעלע וואָס הייסט יפו, און דאן איז דאָרט ערגעץ דאָ כאיפא, און ביירוט, און ערגעץ געפינען זיך דאָרט שטעדט וויא קאירא און ירושלים, און דאמאסק איז ניט וויט, און דאָרט דארף אויך ערגעץ זיין דער בעריהמטער סועז קאנאל, און ווייטער וויים מען, אז דאָ פאלען צוזאמען דיא גרענצען פון אייראָפּא, און אזיען, און אפריקא, און אלעס צוזאמען איז פערבונדען אין אונזער קאָפּ מיט ארץ ישראל.

און וואָס קען מעהר וויסען א מענש ווען ער האָט גע־חזר'ט זיין געאָגראפיע אפילו אויף א „פינף מיט א פּלוס“ אין רוסלאנד, אָדער אויסגעהאלטען אלע קאָונטס אין אמעריקא?

און איך ערוואַרט ניט, אז איהר, לעזער, זאָלט וויסען מעהר

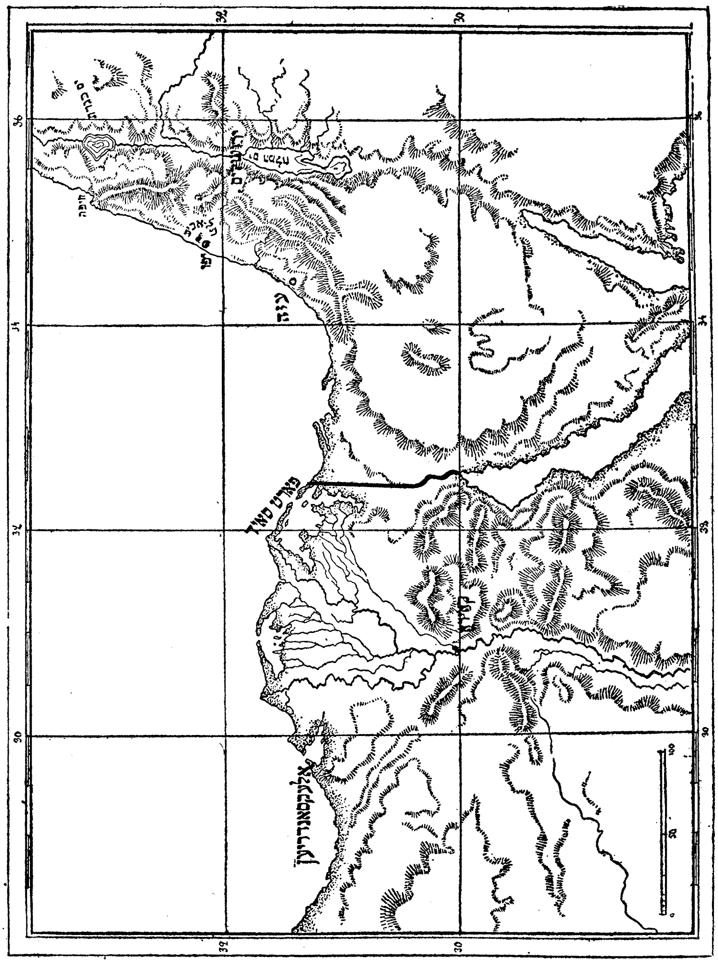

לאנדקארטע פון נויען מצרים און ארץ ישראל.

און בעסער דיא געאָגראַפישע לאגע, וויא איך אליין האָב עס גע־וואוסט, איידער איך האָב אָנגעהויבען צו גרייטען זיך פאר ארץ ישראל.

איך גיעב דארום א קליינע קארטע, ספּעציעל פאַרבערייטעט פאר דיעזען ביכעל. פון איהר, פון דיעזער קארטע, קענט איהר קריגען א מעהר קלאָהרען בעגריף פון דאָס לאנד וועלכע איך וויל איצט בעשרייבען.

מיין שיף האָט געדאַרפט שטעהן אין אלעקסאנדריא צוויי טעג, ארונטערלאָזען קארגא, און נעהמען קארגא, און דאָן געהן קיין פאָרט סאאיד, וואו עס האָט ווידער געדאַרפט שטעהן א טאָג, פאר זיין ווייטערע רייזע קיין יפו. מיט דיעזע דריי טעג האָב איך בעשלאָסען זיך צו בענוצען און זעהען אלעקסאנדריא, דיא אידישע סקוהלס אין אלעקסאנדריא, דאָס לעבען פון דיא אידען אין מצרים, וואו זייערע זיידעס זיינען געוועזען קנעכט. איך האָב געוואָלט זעהען דיא אמאָליגע הערען און מייסטער פון מיינע אבות; איך האָב געוואָלט זעהען אין קאירא דיא פיראַמידען — דעם שרעק פון אלטען יודענטהום, דעם וואונדער־פלאַטץ פון דער מאָדערנער מענשהייט, און דאָן האָב איך געוואָלט צוריקקעהרען זיך צום שיף ניט קיין אלעקסאנדריא נור דורך פאָרט סאאיד, כדי צו פאָהרען ביים ברעג פון דעם וואונדער פון אלע וואונדער — פאַרביי דעם בעריהמטען סועז קאנאל.

אזוי האָב איך אויף מיין וועג קיין פאלעסטינא „געטאָהן" דריי טעג מצרים.

און ווערענד איך וויים ניט, איך קען אייך נאָך ניט זאָגען, וואָס עס וועט זיין מיין לעצטער איינדרוק, און מיין לעצ־טער וואָרט וועגען פאלעסטינא, דיא לעצטע געפיהלען מיינע וועגען עגיפּטען זיינען געפיהלען פון אזא היים־וועהעניש, איך וואָלט געזאָגט פון אזא ב י י נ ק ע נ י ש, ווען דיזער שעהנער וואָרט וואָלט ניט געוואָרען דיא לעצטע צייט אזוי פארפאַסקו־דעט — וועלכען איך האָב אין ערגעץ ניט געפיהלט אויף מיינע לאנגע און ווייטע רייזען, אין ערגעץ ניט, אפילו ניט אין רוס־לאנד.

און איצט זיצענדיג ביי אן אָפענעם פענסטער, מיט דעם שעהנעם ירושלים - הימעל איבער מיר, שוועבט נאָך אלץ פאר

מיינע אויגען דער הימעל, דיא וואסערן פון אלעקסאנדריא. אויך פון פארט סאאיד, אויך פון יפו, אבער מעהר פאר אלץ פון אלעקסאנדריא. דיא בלויע פארב פון עגיפטישען הימעל, וועלכער פארבט בלוי דיא גרויע ערד, דיא שווארצע ערד, דיא געלע ערד, אונטער אייערע פיס, וועלכע דרינגט דורך אייער אויג אין דיא נשמה, און דורך דיא נשמה אין יעדען בלוט־טראפען, אין יעדע נערוווען־צעלע פון אייער גוף.

פון אונטען אין גאס טראגען זיך טענער, דיא אלטע הארץ־ציהענדע זעעלען־קוועלענדע טענער, פון א גריכיש־קאטויל־ישער לויה. אונטען געהען גלחים מיט קאדילניצעס, רוסישע מוזשיקעס, פיליגרימען, אהן היטלען און אין לאפטעס, א כאר יונגע קינדער זינגען „פסאלמען“, פיער מאנאכען טראגען אן אפענע טרונע, אין איהר ליגט א יונגע רוסישע מאנאשקע. איהר בלאסער און דינער פנים איז שעהן אפילו אין טויט. דיא זונן לאשטשעט צערטליך דאס יונגע געזיכט פון דער טויטער מיידעל, וועלכע איז געווענדעט צום הימעל, און אפילו דער רויך און דער טשאד פון דיא קאדילניצעס, און דיא זאטע, פעטע פנים׳ער פון דיא גלחים וואס ברומען „האספאדי פאמילוי“ קען ניט צושטערען דיא ריהרענדע, דיא טראגישע פאעזיע פון דער פראצעסיאן. און איך האב זיך דערמאהנט אן אנדער פראצעסיאן אין קאירא, אויך א לויה פון אן אלטער פרוי. א פאר ברעטער אויף צוויי רעדער געשלעפט פון אן עזעל; א שווארצער טויטען קאסטען, און אויף נאך א פאר ברעטער ווידער אויף צוויי רעדער האבען זיך געוויגט און געטרייסעלט א קופע ווייבער און קינדער, וועלכע האבען געשריען און געוויינט און געשנייצט זיך, און גוזידעלט זיך צווישען זיך און ווידער געיאמערט, און ווידער געשריען. עס איז געוועזן בארג ארויף; דער קליינצינקער עזעל, וועלכער איז אזוי גרויס וויא א מיטעל־וואוקסיגע ליטווישע ציעג, האט זיך אבגעשטעלט און האט ניט געקענט ווייטער געהן מיט דער משא, און דיא קברות־לייט האבען אנגעהויבען צו שמייסען דעם עזעל, און דער עזעל האט אנגעהויבען צו ברומען און שרייען, און עס איז שווער זיך פארצושטעלען א סצענע וואס וואלט געקענט זיין מעהר קאמיש און לעכערליך, און עקעלהאפט, און, ווען איהר ווילט, מעהר אבשטויסענד.

און איך ווייס ניט פאר וואס דיא שעהנע איינדרוקספאלע ריהרענדע בעגרעבענים פון דער טויטער מאנאשקע האט אויף מיר קיין איינדרוק ניט געמאכט; דאס הייסט, ס'האט מיר ניט גע־נומען אזוי ביים הארצען וויא דיעזע דומע, העסליכע, עקעלהאפטע פראצעסיע פון דער אלטער אראבערין.

פאר וואס?

און דא דערמאן איך זיך אן אנדער סצענע.

מען האט אויסגעלאדען אונזער שיף. א קאמפאניע בארוועסע, האלב נאקעטע שמוציגע אראבער האבען דאס געטאהן. מיט דעם נאמען פון „אלאה" און מאחאמעד, האבען פינף פון זיי גע־הויבען א קליינעם קעסטעלע, און מיט פסוקים פון קאראן האבען צעהן פון זיי געשלעפט א גרויסען קאסטען. 35 סענט א טאג זיי־נען זייערע ווייזשעס, דאס הייסט א זעקסט חלק פון דיא ווייזשעס פון א נויארקער לאנגשארמען. נאך דיא ארבייט אבער וואס זיי האבען אויפגעטאהן, האט יעדער פון זיי געקראגען אם ווייניגסטען פינף מאהל אזוי פיעל, וויא פיעל א נויארקער דאק ארבייטער.

שמוציג זיינען געוועזען זייערע פנים'ער, פויל איז געוועזן יע־דער ריהר זייערער, און הונגעריג האט אויסגעזעהען אי דער פנים, אי דער קערפער.

איך האב ניט פערשטאנען קיין ווארט וואס זיי האבען גערעדט, איך האב ניט בעגריפען קיין איינציגען וואונש זייערען, וויט און פרעמד זיינען זיי געוועזן פון מיר, אי אין זייער גדאנק, אי אין זייער געפיהל.

און צוזאמען מיט מיר זיינען געשטאנען און געקוקט אויף דיעזע האלבע בארבארען, מיינע מיט - פאסאזשירען: דייטשען, אמעריקאנער, ענגלענדער, פראנצויזען, מיט פיעלע פון דיזע בין איך בעקאנט געווארען אין דער צייט פון מיין רייזע, מיט אייניגע פון זיי זאגאר בעפריינדעט.

איך האב גערעדט זייער שפראך, איך האב געלעבט זייער לעבען. זייער געשמאק איז ביז א גראד געוועזן מיין געשמאק, זיי־ערע וויגשע — מיינע ווינשע, זייערע בעגריפע וועגען פיעלעם — מיינע בעגריפע.

קינדער פון איין ציוויליזאציאן, ערצויגען אויף דערזעלבער

וויסענשאפט, אין דיא לעהרען פון דערזעלבער מאראל, מיט שטרעבונגען צו דיזעלבע אידעאלען אין קונסט, אין לעבען.

ביז א גראד, מעהר אדער וויינינגער.

און דאך האב איך גענומען פיהלען, אז איך בין נעהענטער אט צו יענע האלבע בארבארען, אז דיעזע אונוויסענדע, שמוציגע, ־וויסטע, פרעמדע, אונפערשטענדליכע און אונבעגריפענע קינדער פון איזמאאיל זיינען מיר נעהענטער, זיינען מיר מעהר קרובים וויא דיא ראסען, וויא דיא מענשען פון דיא פעלקער, צווישען וועלכע איך בין געוואקסען און וועמעס גייסט און לעבענס־גע־וואהנהייטען זיינען געווארען מיין גייסט און מיינע לעבענס־געוואהנהייטען.

פערשטעהט איהר דאס? קענט איהר דאס פערשטעהן, בעגרייפען? וועט איהר דאס גלויבען?

דא, אין פאלעסטינא, דיא מענשען וועמען איך האב איבערגעגעבען דיעזען געפיהל מיינעם, דיעזע מיינע איינדריקע, פערשטעהען זיי דאס גוט, און פיעלע פון זיי זאגען, אז זיי האבען געפיהלט דאס זעלבע ווען זיי זיינען אהערצו געקומען.

2.

דער נייער דור פון „עבדים היינו"

וויא פיעל איך וואלט נאך אייך וועלען דערציילען וועגען מצרים! וועגען דיא מענשען, און דאס לאנד!

וויא איך וואלט וועלען איהר זאלט זעהען, וויא איך, דיא הויכע, דינע, שלאנקע פיגורען פון דיא אראבער, און דיא קלאסישע, דיא קעניגליכע געשטאלטען פון דיא יונגע עגיפטערינען, דארט, וואו דער העסליכער „יאשליק" פארדעקט ניט אין גאנצען פון דעם דיא מענשען (וואס האבען לאנד); דער טייך, וואס ערלויבט מיט נייגעריגען אויג דיא שיינהייט פון קלעאפאטרא'ס ראכע.

און וויא איך וואלט מיט אייך צוזאמען וועלען פערשטעהן, פון וואנען קומט עס, פון וואנען נעהמט זיך דאס, אז מענשען וואס זיינען אונוויסענד, און שמוציג, און גראב, און הונגעריג, און שלעפען שטענדיג משאות אויף זייערע רוקענס, אויף זייער קארק, — אז פרויען, וואס זיינען אייביג אין צוואנציג געבויגען, קענען נאך בלייבען פריי אין יעדען שריט זייערען, אין יעדער בעוועגונג, אזוי גראציעז, פריי און חן'עווריג, וויא קיין אנדער פאלק, קיין אנדער ראסע אין דער גאנצער וועלט, אויסער פיעלייכט געוויסע שבטים אין קאווקאז?

און וויא זאגט מען ניט אייניגע ווערטער וועגען דעם קליינעם, שעהנעם פארט סאאיד, וואס איז אויסגעבויט ביים אנהויב פון דעם סועז קאנאל, אויסגעבויט פון דיא מענשען פון סועז קאנאל, אויסגעבויעט פאר דעם סועז קאנאל, — דיא אינטערעסאנטסטע שטאדט אין דער וועלט, וואו עס איז ניטא קיין טאג, ניטא קיין נאכט, ניטא קיין וואכענטאג, ניט קיין יום טוב; ווען א שיף קומט אן, עפענט זיך אלץ אויף און הויבט אן צו לעבען; ווען דאס שיף געהט אוועק, ווערט אלץ געשלאסען און טויט.

און וועגען דעם טייך ניל וואלט איך אויך וועלען רעדען, וועגען דעם וואונדערבארען טייך, וואס מאכט פעט דאס לאנד און זאט

וויניג ארבייט דריי מאָל אַ יאָהר צו זייען און שניידען ; דער טייך, וועלכער איינער אליין מיט זיין אייגענער קראַפט האָט געמאַכט אַ וויין גאָרטען פון אַ לאַנד, וואָס אָהן איהם וואָלט געמוזט זיין אַ וויסטעניס. וועגען דעם טייך און נאָך מעהר וואָלט זיך מיר ווע־לען אייך דערציילען, וויא עס האָבען זיך דאָ צוזאַמענגעשמאָלצען דיא צוויי ציוויליזאַציעס — דיא אייראָפּעאישע און דיא אָריענטאַ־לישע, און דיא ארבייט, וואָס זיי ביידען טהוען יעצט אין עגיפּטען.

און וועגען דיא ראָלע, וואָס ענגלאַנד שפּיעלט אין דעם, וועגען דיא מערקווירדיגע קולטורעלע ארבייט פון דיא ענגלענדער.

און וועגען דעם פרייען גייסט אין עגיפּטען, און וועגען דיא פעהיגקייט פון פאָלק צו שעטצען וואָס איז גוט אין דער אלטער אייראָפּעאישער ציוויליזאַציאָן און צופּאַסען זיך צו איהר.

און וועגען דיא וואונדערבאַרע שיינהייט פון קאַאירא...

אָבער קאַאירא איז א וועלט פאר זיך אליין, זיא איז פאר זיך אַליין אַ גאַנצע פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אַ גאַנצער בוך פון סאָציאַלער מאָראַל.

איצט בין איך שוין דריי טאָג אין ירושלים, און עס איז צייט איך זאָל איבערגיין צו פּאַלעסטינא. איך וועל דארום ענדיגען אין דיעזען בריעף מיט מצרים.

ניט פריהער אָבער ביז איך וועל אייך דערציילען וואָס איך האָב געזעהען און געהערט פון דיא אידען פון מצרים, — אין אלעק־סאַנדריא.

ניט פון דיא אידען־באַנקיערען, וואס זיינען דאָרט גרויס און מעכטיג, און גיעבען דעם טאָן, און פיהרען דיא פּאָליטיק, און די פינאַנסען פון אלעקסאנדריא. זיי לאָז איך איבער פאר יענע אידי־שע רייזענדע, ביי וועמען דער אידישער לעבען הויבט זיך אָן מיט דער נדבה פון מאָזעס מאָנטעפיאָרי, און ענדיגט זיך, מיט דיא זאָגעבצען און טהועכצען פון אַ באַראָן ראָטהשילד.

אַ סקוהל האב איך געפונען אין אלעקסאנדריא — אַ אידי־שע סקול, און וויא מיר וואָלט זיך וועלען איך זאָל קענען דיעזע סקוהל אריבערנעהמען קיין ניו־יאָרק, איהר זאָלט זיא קענען אָנ־זעהען, אדער אייך אריבערברענגען אין אלעקסאנדריא, איהר זאָלט זיא קענען אָנזעהען.

שטעלט זיך פאָר, אַ ריעזיגע געביידע, פיעל גרעסער וויא

ריא גרויסע פּאַבליק סקוהל, וואס איז געגען סיוארד פּארק צווישען עססעקס און נאָרפאָלק סטריט, און א געביידע, וועלכע, ווען איהר ווילט, איז כמעט אזוי שעהן, וויא דיעזע גרויסע סקוהל פון סיוארד פּארק. שטעלט זיך פאָר, אז אין דיעזער סקוהל לערנען זיך 1350 אידישע קינדער, און אז די אידען פון אלעקסאנדריא האלטען אויף די סקוהל מיט זייערע גראָשענס.

און ווען איהר וועט זיך דאס אלעס פאָרשטעלען, און וויסען, און פיהלען, דאַן וועט איהר זיך גאָר ניט האבען פאָרגעשטעלט, איהר וועט גאָר ניט וויסען און ניט פיהלען, וועגען דיעזע וואונדערבאַרע אידישע שוהל, ווייל דאס איז דיא קלענסטע, און דאס אונבעדייטענדסטע טהייל פון דער געשיכטע, דען ווען איהר געהט נעהענטער אריין אין דיא וויטערע איינצעלהייטען, ווייסט איהר אליין ניט, צו איהר זאָלט זיך פרעהען וואס וויים, ווייט פון אייך, אין לאנד פון דיא פּרעה'ס, האבען דיא אייניקלעך פון זייערע קנעכט אזוי גוט זיך עטאבלירט, אָדער זאָלען מיר בעדויערן, וואס מיר, דיא שטאָלצע בירגער פון דער פריינעסטער רעפּובליק אין דער וועלט זיינען אזעלכע שלים־מזל'ניקעס.

דיא סקוהל איז איינגעטהיילט אין ניין גריידס אדער קלאַסען, אויסער דעם גרויסען קינדער־גארטען, וואס דיא סקוהל האט פאר דיא 600 קליינינקע אינגעלעך און מיידעלעך פון די דאָרטיגע אידען, וואס האלטען אויף דיא שוהלע. עס איז אויך דאָ א ספּעציעלער קלאַס, וואו דיא גרעסערע מיידלעך ווערען געלערענט האנד־ארבייט.

די הויפּט שפּראַכע פון דער סקוהל איז פראנצויזיש. דאס הייסט, אז אלץ וואס ווערט געלערענט אין דער שוהלע, ווערט געלערענט אין פראנצויזיש. דאס איז דערפאר, וואס פראנצויזיש איז אין אלעקסאנדריא כמעט וויא דיא אָפיציעלע לאנדעס־שפּראַבע. עס איז אמת, אז דאס פאָלק אין דיא גאסען רעדט אראַביש, און דיא פּאָליסלייטע און דיא קליינע בעאמטע ריידען נור אראַביש, און דיא הויפּט רעגיערונג פון אלעקסאנדריא איז ענגליש, און דאָך איז דיא שפּראַך פון דער אינטעליגענץ, דיא שפּראַך פון קאָמערץ, פון אלע הערשענדע עלעמענטען — פראנצויזיש. אין אידישע הייזער אין אלעקסאנדריא, — דאָס הייסט, אין דיא הייזער, וואָס מען רופט „בעל־הבתישע“, רעדט מען ווען ניט ווען

אביסעל אראביש, אביסעל אידיש, הויפטזעכליך אבער, ווייס מען נור פראנצויזיש.

ווערענד פראנצויזיש איז דיא הויפט־שפראך פון דער אידישער שוהל, ווערט דארט פיעל צייט אבגעגעבען העברעאיש. און אבוואהל זיי, דיא קינדער פון דער שוהלע, קענען ניט העב־רעאיש אזוי גוט, וויא דיא קינדער פון פאלעסטינא, קענען זיי עס פיעל בעסער, וויא דיא קינדער וואס געהען אין חדר אין אמעריקא און זאגאר — רוסלאנד. אויסער פראנצויזיש, וועלכע דיא קינדער געברויכען צווישען זיך אלס דיא שפראכע פון זייער היים, און העברעאיש, ווערט אין דער שוהל אויך געלערנט אראביש, — וואס איז דיא שפראכע פון דיא מאסען, און דער לשון פון דער נאס.

אבער עס זיינען ניט דיא שפראכען, און ניט דיא פיעלע לעהר־געגענשטענדע, און דיא לייכטע, נויטיגע פאפולערע וויסענ־שאפטען, וואס דיא קינדער לערנען און קענען, אין דער גרויסער אידישער געמיינדע שוהל פון אלעקסאנדריא וואס גיט דיזער שוהל איהר מערקווירדיג אנציהענדען און בעלעהרענדען כאראקטער. אין דיזער שוהל, אין דיזער שוהל פון אידישען פאלק אין מצרים, שטעלט זיך פאר לעזער, האב איך געפונען צום ערשטען מאהל רעאליזירט דעם וואונש, דיא פראגראם און דעם אידעאל פאר וועל־כען עס איז אזוי פיעל געקעמפפט געווארען פון דיא שוהל־רעפאר־מערס אין ענגלאנד, אין דייטשלאנד, פראנקרייך און אמעריקא אהן ערפאלג.

דאס ערשטע, וואס אייך ווארפט זיך אין דיא אויגען, ווען איהר געהט אריין אין דער אידישער געמיינדע־סקוהל פון אלעק־סאנדריא, אויסער דיא ליכטיגע, לעבעדיגע, פול מיט לעבען, פריי־הייט און חן פנים'לעך, דיא לייכטענדע, בלישטשענדיגע אויגעלעך פון דיא קינדער, איז אויך זייער מערקווירדיגע ריינליכקייט און נעטליכקייט פון דיא קליידער, און ווען איהר פרעגט, פון וואנען דאס קומט? געפינט איהר אויס, אז אויסער דעם, וואס דיא אידישע אינגעלעך און מיידעלעך קריגען אין דיא שוהלען אזוי גוט וויא א גאנץ פרייען אונטערריכט, און אויסערדעם, וואס זיי קריגען זייערע ביכער און שוהל מאטעריאל פונקט אזוי פריי וויא אין אמעריקא, קריגט נאך יעדעס קינד פון דער שוהלע גאנץ פריי זיין מיטאג־עסען אין דער שוהלע און אויך דיא נויטיגע קליידער.

און ווילט איהר וויסען, וואס עס קאסט דער אידישער געמיינדע פון אלעקסאנדריא דיעזער לוקסוס? איך האב עס אונטער־

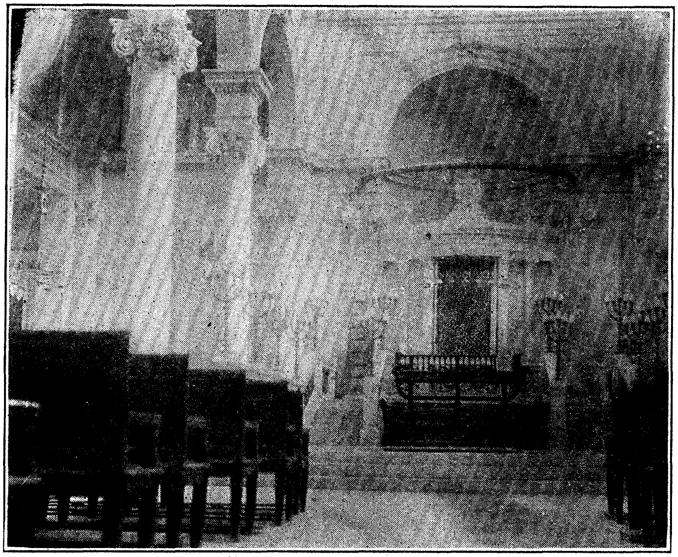

בית המדרש אין אלעקסאנדריא.

זוכט, און אט האט איהר דיא ציפערן, לעזט זיי. זיי זיינען אינטע־רעסאנט.

דיא פראכטפאלע געשמאקפאלע געביידע — איינע פון דיא שעהנסטע אין אלעקסאנדריא האט דיא געמיינדע פאר זיך געשא־פען מיט דער הילפע פון דעם פאנד פון באראן מנשה, — דער־זעלבער באראן וואס האט אויך אויסגעבויט דעם אידישען האס־פיטאל אין אלעקסאנדריא, און געהאלפען אויסבויען דיא פראכט־פאלע סינאגאגע, וואס שטעהט אין דעם זעלבען פארק, וואו עס גע־פינט זיך דיא געמיינדע שוהלע.

און אויסער דער געביידע, וואס איז איצט דאס אייגענטהום

פון דער אידישער געמיינדע, קאסט דיא שוהלע אויפצוהאלטען, דאס הייסט, דיא לעהרער, און לעהר - מאטעריאל, און דאס עסען פון דיא קינדער און זייערע קליידער און אלע איבריגע אויסגאבען צוזאמען מיט דער אדמיניסטראציאן, זעכציג טויזענד דאלאר א יאהר. אזוי וויא דיא שוהלע ווערט בעזוכט פון 1350 קינדער, הייסט עס, אז יעדעס קינד קאסט ניט מעהר וויא אן ערך פון 80 סענט א וואך.

פארגלייכט עס מיט דעם בודזשעט פון אן אמעריקאנער סקוהל, וואו א קינד קאסט דריי מאהל אזוי פיעל, אהן עסען און אהן קליידער, און איהר וועט פארשטעהן, וואס הייסט פ א ל ק ס-פ ע ר וו א ל ט ו נ ג, נאטירליך, ווען דאס איז ניט „פאלקס-פערוואלטונג" פון א פאליטישער מאשין, אדער פון א גענאסענ-שאפטליכער מאשין.

און צו קריגען א גענויערע פארשטעלונג וואס עס בעדייטעט דיעזעס סקוהל, דארפט איהר אימער האלטען אין אויג דעם ארומיגען לעבען, דעם שוידערליכען לעבען פון דלות, פון נויטה, פון הונגער, גראבהייט און אונוויסענהייט, וואס איז ארום דיא וואנד פון דיעזער שוהלע.

עס ווערט גערעכענט, אז אין אלעקסאנדריא זיינען דא אן ערך פון 25000 אידען. מיט דער אויסנאהמע פון דיא עטליכע גרויסע באנקירען און געשעפטלייט, קען מען ניט זאגען, אז דאס לעבען פון דיא אידישע מאסען איז דארט זיס. מיט דער אויס-נאהמע פון אונגעפעהר 33 פראצענט פון דער אידישער בעפעלקע-רונג, וואס מאכען זייער לעבען אלס קלוירקס, לעהרער, קליינע גע-שעפטסלייטע און אנגעשטעלטע, וועמעס דורכשניטליכער פאר-דיענסט איז אונגעפעהר פון 30 ביז 40 דאלער א מאנאט, לעבט דאס איבריגע טהייל פון פאלק, וואס מען רופט, פון ווינד: אייניגע פעד-לען, אייניגע בעטלען, פיעלע זיינען בעשעפטיגט מיט דעם, וואס זיי שטעהען אין גאס פערקויפענדיג לאטעריע בילעטען, אדער ריכ-טיגער, בעטלענדיג מען זאל ביי זיי קויפען לאטעריע בילעטען, ווייל אין דיא פיעלע פיעלע שטונדען וואס איך האב בעאבאכטעט דיעזען ספעציפיש אריענטאלישען קלאס סוחרים, אין לאנגע שטרע-קעס אויף דיא גאסען פון אלעקסאנדריא און קאירא, האב איך ניט

געזעהען קיין איינעם ניט, וואס האט ווען עס איז געמאכט אן איינציגען „געשעפט".

און א גרויסע טהייל פון אידישען פאלק אין אלעקסאנדריא טהוט אפילו דאס אויך ניט, און זיי ליגען, דיא אידען פון מצרים, אויף דיא בוידעמס און אין דיא קעלערן פון דיא פארנאנדערגעפאלענע חורבות, אין פערווערימטע קליידער, און לעבען ניט, און שטארבען ניט, און מען דארף זיי דא, — אין אריענט, צו געפינען א ווארט וואס זאל אויסדריקען זייער עקזיסטענץ.

ון דיעזע עלענדע, הונגעריגע, קבצנישע אידען, פיעלע פון וועלכע זיינען געזונקען אויף א שטופע, אז זיי האבען שוין אפילו קיין אמביציע ניט צו בעטלען, האלטען אויף דיזע וואונדערבארע אינסטיטוציאן, זיי האלטען זיא אויף וויא א מוטער, וועלכע טרינקט זיך אין ים און האלט איבער'ן קאפ איהר קינד, דיזע זאל נאך אטהעמען, ווען דיא מאמע וועט זיין פארזונקען.

8

דער סוד וואס דיא פיראמידען האלטען פאר דער מענשהייט פון צוקונפט

איך וועל ניט פרויברען מאכען אָרדנונג אין מיינע געדאַנ־קען, געפיהלען און איינדריקע. עס וואָלט פאר מיר געווען אונמעג־ליך דאָס צו טהאָן, ווען איך וואָלט דאָס געוואָלט, און וויל דאָס ניט טהאָן ווען איך וואָלט אַפילו געקאָנט.

עס איז ניט נויטיג אַז איהר זאָלט אַלץ זעהען, וויא איך האָב געזעהען, אין דערזעלבער אָרדנונג, און אין דערזעלבער רייהע.

שטעלט זיך פאָר אַ פּאַנאָראמא, אַ „באַטלייקע“, וויא מען רופט דאָס אין אידיש, וואו עס דרעהען זיך, בייטען זיך, פליהען איין בילד נאָך אַ צווייטער, איין סצענע נאָך אַן אנדערע. שטעלט זיך פאָר אַז דיא האנד וואָס דרעהט דעם וואליק, דרעהט איהם שנעל, בערווישענד־שנעל, און וויא בליצען טראָגען זיך פאר דיא אויגען און וועקסלען זיך פאר אייך אויסזיכטען און געשעהענישען. און שטעלט זיך פאָר, אַז דיזע פּאַנאָראַמאַ איז ניט אַ קליינע קעס־טעלע, מיט אַ גלעזעל, נור עס איז דיא וועלט, דיא ערד, עס איז דער ים, עס איז דער הימעל מיט אַלע זיינע לייכטענדע זונען. צווישען זיי און דורך זיי, און אין זיי, און מיט זיי, קוקט איהר אויף דיא ענדלאָזיגקייט און זעהט דיא אייביגקייט, — שטעלט זיך דאָס אַלץ פאָר, ווען איהר קענט, און איהר וועט פארשטעהן וואָס איך האָב געפיהלט, וואָס איך פיהל איצט שרייבענדיג פאר אייך דיזע ציילען, און האָבענדיג פאר מיינע אויגען דיא געלע, דיא גרינע, דיא וויסע, דיא פיעל־פאַרביגע און פארבלאָזע שטיינער פון דעם אַלטען, דעם גרויסען, פארשטיינערטען גרייז, ירושלים.

עס זיינען קיינע צעהן טעג, וויא אין דעם דינעם נעבעל איבער דעם ים פון מיטעל־לאַנד, ביי אַן אויסגעלאָשענער זונן און אַנגעצונדענעם הימעל זיינען פערשוואונדען דיא לעצטע לי־ניעס פון דער ערד, וואָס זיינען בעצייכענט אויף דער קאַרטע אלס פראנקרייך, און זייט דעם איז ניט אוועק אַ שטונדע אָהן אַ נייע

בילד, א נייעם וואונדער דער נאטור, א נייע אויפרעגונג פון גייסט, א נייער זעעלען־שטורם.

אט הייבט זיך פאר אייך אן צו ציהען שאטענס, לאנגע, ציטערנדע. איהר קוקט זיך צו, דאס זיינען הייזער. אבער הייזער ניט אויף דער ערד, נור אויפ'ן ים, ביים סאמע ברעג, אזוי וויא זיי וואלטען ארויסגעוואקסען פון וואסער. איהר ווייסט אז דאס קען ניט זיין, אז עס וואקסען קיינע הייזער אין וואסער. איהר נעהמט א שפאקטיווע, דיא אילוזיאן ווערט נאך גרעסער. יא, עס זיינען הייזער וואס וואקסען פון וואסער.

איהר קומט צו נעהנטער. דאס איז פאר אייך דער דרום ברעג פון איטאליען. וואס פאר א רייכע נאטור, וואס פאר א שעהנע נאטור און וויא גליקליך עס מוזען זיין דיא מענשען פון יענע שטעדט, וועלכע זיינען אזוי וויא פאטשערקעס אנגעצויגען אויף דעם לאנגען שנור פון ברעג . . .

איהר קומט צו נעהענטער, איהר דערזעהט בעסער דיא הייזער, אויפן ברעג, וואס האבען זיך גערדאכט פון ווייטען, וויא אויפ'ן וואסער, — וויא ארים, וויא עלענד עס זיינען דארט דיא מענשען, וויא הונגעריג זיי זעהען אוים אפילו פון ווייטען.

איהר פליהט פארביי דעם אינזעל קארסיקא, וועלכער האט געגעבען דער וועלט נאפאלעאנען, האט אבער ניט געקענט געבען נאפאלעאנען דיא וועלט, — ניט שעהן און ניט אנציהענד איז דיזער אינזעל. עס ווערט נאכט, פינסטער. הימעל און ים און ערד ווערט איין געדיכטע מצרים פינסטערנים. מיט אמאהל דערזעהט איהר פון ווייטען אזוי וויא א שרפה. דער הימעל איז רויט, און א ליכט וויא א בליטץ האקט דורך דעם חושך און בעלייכטעט א ים פון רויך וואס פאלט אין ים פון וואסער. דאס איז דער וואולקאן סטראמבאלא, וואס הערט קיין מאהל ניט אויף צו „זיין טהעטיג“. אונטער'ן וואולקאן זעהט איהר הייזקעס, מענשען, זיי לעבען דארט, דיעזע מענשען, זיי מאכען דארט זייער לעבען, אין לאווא און רויך. איך האב זיך נאך אמאהל דערמאהנט אן דיא אידען פון רוסלאנד.

פריהמארגען. דיא זונן ברענט מענשען און שמעלצט שטיינער. אט ליגט אין חורבות דיא אומגליקליכע מעסינא, דער לעצטער קרבן פון דער גרויסער ערד־ציטערניש. א בית עולם אהן מצבות. א גאנצע שטאדט אויף יענער וועלט. ארום אויסגעטריקענטע ברי־

זימער, טייכען אָהן וואַסער, אין איין פּלאַץ פליהט דורך א צוג אָהן פּאַסאַזשירען, אין אַן אַנדער פּלאַץ ציהט א פישער ארויס א נעטץ אָהן פיש.

און דיא זונן באַקט דיא מענשען, ברענט דיא שטיינער און שמעלצט דעם אייזען.

און איהר פליהט פאַרביי דיא ווייסע און דיא געלע ברעגען פון איטאַליען און עס הייבען זיך אָן בערג, און עס בייט זיך איבער דיא נאַטור, און עס בייט זיך איבער דיא לופט. דיא ערד ווערט גרין, דיא פעלדער פריש, זאַפטיג, דיא מענשען — זאַט, און עס ברענט ניט מעהר אזוי דיא זונן, און עס ווערט ווידער נאַכט און ווידער טאָג, און וואָס פאַר א נאַכט, און וואָס פאַר א טאָג!

איהר פאָהרט צו צו אַלעקסאַנדריא. וואָס פאַר א ים, וואָס פאַר א הימעל! אומזיסט וויל איך זוכען ווערטער, אומזיסט וועט איהר זוכען פאַרבען, ניט מיר און ניט אייך, וועט עס ווען עס איז געלינגען.

אויף אייער לשון און אויף מיין לשון הייסט עס ב ל א ו. א בלויער הימעל, א בלויער ים. אָבער בלוי איז פּונקט אזוי דער וואָרט פאַר דער פאַרב פון דעם דאָרטיגען הימעל און ים, וויא דער וואָרט „קאַלט“ איז דער וואָרט פאַר דעם נאָרד־פּאָל; וויא דער וואָרט „הייס“ איז דער וואָרט פאַר דער זונן. עס איז ניט קיין טיפע בלויקייט, ניט קיין העלע בלויקייט, איך ווייס אַליין ניט וואָס דאָס איז. עס איז האַרט וויא בלויער קאַנאָנען שטאָהל, און דורכזיכטיג וויא בלויער טול; ווען איהר זעהט דעם הימעל פון מיטעלענדישען ים לעבען מצרים הייבט איהר אָן צו פערשטעהען, פאַר וואָס דיא אידען פון אמאָהל האָבען געגלויבט אין זיעבען הימלען, און איהר וואונדערט זיך, ווארום נור אין זיעבען און ניט מעהר.

און וויא דער הימעל אזוי דער ים. אָפט ווייסט איהר ניט, וואו עס ענדיגט זיך איינס, און וואו עס הייבט זיך אָן דאָס אַנדערע. קוקט לאַנג אויף ביידען, און איהר פערליערט יעדען בעגריף, וואָס איז פון אויבען און וואָס איז פון אונטען. אייך דאַכט זיך, אז איהר געפינט זיך אין א ריעזיגען בלויען קויל, אז אין דיזען קויל שוועבט איהר מיט אייער שיף און מיט־פּאַסאַזשירען וויא א קליינצינקע שווארצע און העסליכע וועלטעלע, וואָס שטערט דיא

וואונדערבארע הארמאניע פון בלויער עווינקייט, פון ענדלאזער בלויקייט.

פערצייהט מיר, לעזער, וואס איך האב זיך אזוי לאנג אבגעשטעלט אויף דיא פארבען פון הימעל און פון ים ביי מצרים. איך האב דאס ניט געטהאן אויסצוגיסען דיא געפיהלען, אויסצוליי־דיגען מיין הארץ.

ווען איהר וועט ניט פארשטעהען, ווען איהר וועט ניט בעגרייפען דעם הימעל און דעם ים פון אריענט, וועט איהר קיין מאהל ניט פארשטעהן, קיין מאהל ניט בעגרייפען דיא ערד פון אריענט, און אויך ניט דיא מענשען פון אריענט. צו לאנג האבען זיך אונזערע פאלקס־היסטאריקער געגראבען אין דעם זאמד און אין דיא שטיינער פון אמאהל צו ערקלעהרען זיך דיזען אמאהל, און צו ווייניג האבען זיי זיך אבגעגעבען מיט יענע געגענשטענדע פון אונענדליכער שעהנהייט און ערהאבענהייט, וואס זיינען געווען דיא אמת'ע און דיא וויכטיגסטע קוועלען פאר אלץ וואס האט אייביג געמאכט און טהייער געמאכט פאר אונז דעם זאמד און דיא שטיינער פון דער פערגאנגענהייט.

און אין דיזען צושטאנד פון בעצויבערטען ערשטוינען קומט איהר אן אין אלעקסאנדריא. דער ערשטער עטאפ פון מצרים. איהר דערזעהט דיא מצריים, איהר דערזעהט דיא אראבער, אייערע אמאָ־ליגע טיראנען, אייערע פייניגער, אייערע איצטיגע שטיעף־ברידער.

איך לאז איצט דיזע דורך. זיי זיינען א צו וויכטיגער קאַ־פיטעל פון דיזער געשיכטע. וועגען זיי וועל איך ריידען, ווען איך וועל ריידען וועגען ז י י. פיעלעס וועט מיר אויסקומען צו זאגען וועגען זיי, וואס איהר האט פיעלייכט קיין מאהל ניט גע־וואוסט, וואס איך אם ווייניגסטען האב קיין מאל ניט פארדעכטיגט.

איך בין געקומען צו דיא פיראמידען, צו דיא גרויסע פי־ראמידען לעבען קאירא. איך בין ארויף אויבען, איך בין ארונטער אונטען. איך האב געזעהען דיא גרויסע, דיא שרעקליכע, דיא ערהאַ־בענע און דיא פערשאלטענע, דיא וואונדערשעהנע, און דיא וואהנ־זיניגע העסליכע געביידען, וואס זיינען געווען געבויעט פון עניפּ־טישע שטיינער און וואפנע און אידישע ביינער און בלוט. איך האב זיי געזעהען וויא זיי, דיזע ריעזען מאנומענטען, פון טיראנען־

ריעזען, שטעהען אויף דער וואך אין מדבר 4000 יאהר, מיט א מעסעדזש פון אלטערטהום פאר דיא דורות פון דער צוקונפט.

איז ווערטה געוועזן צוליעב דיעזען „מעסעדזש" צו שלעפען שטיינער, צו קנעטען ליים, גאנצע יאהר־הונדערטע ? איז

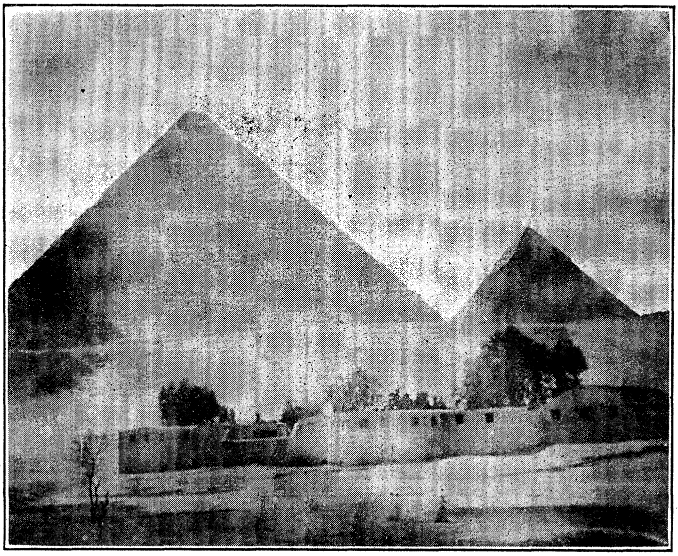

א; אראבאשער דארף ביי דיא פיראמידען לעבען קאאירא.

ווערטה געוועזן מקריב צו זיין מענשען, און דורות, און א גאנצעם פאלק, איבערצוגעבען דער צוקונפט, דיא צואה פון דער פערגאנגענהייט ?

וואס איז דיעזע „מעסעדזש", וועלכע דיא הויכע פיראמידען, און דער העסליכער ספינקס אונטער זיי, האלט אזוי לאנג און אזוי טהייער, און היט זיי וויא דעם טהייערסטען שאטץ פון דער מענשהייט ?

ווען נאפאלעאן, פאר ווענען דיא וועלט פון זיין צייט איז געוועזן צו קליין, און האט געוואלט אויך האבען דיא וועלט פון

אמאהל, — ווען דער גרויסער פעלד־מארשאל איז אנגעקומען מיט זיין ארמיי צו דיא פיראמידען, האט ער אויסגערופען, אז דיא 40 יאהר־הונדערטע וואס דיזע פיראמידען האבען געווארט, האבען זיי געווארט אויף איהם, אויף זיין ארמיי, און אויף קיין אנדערע.

דאס איז אבער ניט געוועזן וואהר. נאפאלעאן איז פערשוואונדען און דיא פיראמידען זיינען דארט וואו זיי זיינען, און זייער סוד איז נאך היינט זייער סוד און מעהר קיינעם'ס ניט.

און ניט איך דא, וועל זיך היינט אונטערנעהמען צו טרעפען דעם סוד, וואס אנדערע האבען געוואלט טרעפען און ניט געקענט, און ניט דערפאר, ווייל איך בין צו בעשיידען, נור דערפאר, ווייל איך בין מעהר פארנינפטיג.

איך וועל ניט זוכען צו זיין דער שליח פון דיא אייביגע ריעזען אין דער וויסטענעס, לעבען קאירא.

אבער אלס איד, אלס א קינד פון'ם פאלק, וואס האט זיי אויפגעבויט, דיזע פיראמידען; אלס א מענש וועמעס זיידעס זייענען געוועזן שקלאווען ביי דיא פיראמידען, דאכט זיך מיר, אז אונטער דער ערד, ביי דיא פיראמידען, וואו מע׳ פלעגט פארשיטען דיא טויטע קערפער פון דיא פיראמידען־קנעכט, — אז דא אונטער דער ערד קען היינט יעדער, ווער עס וויל, הערען דיא שטימען פון דיא פערשאטענע אידען, וועלכע זיי האבען ניט געקענט לאזען הערען פריי, ווען זיי האבען געלעבט.

אט דיזע שטימען, דעם קול פון אונזערע אבות, ניט פון דיא אבות פון ירושלים, נור פון דיא אבות פון יענע אבות, וועל איך פרובירען אויפנעהמען, ווען איך וועל דאס נור קענען אויפנעהמען, אזוי וויא מיינע בעשרענקטע קרעפטען וועלען דאס ערלויבען.

האט קיין מורא ניט, איהר, אידען פון אמעריקא, פיעלע פון וועלכע איך פיהל, וועלען ניט פארשטעהען קיין העלפט פון דעם וואס איך האב היינט געשריבען, — האט קיין מורא ניט, איך וועל ניט אנהויבען פאר פסח א נייע יציאת מצרים. איך וועל אין גאנצען ניט אנריהרען קיין יציאת מצרים.

עס איז ניט נויטיג. אויסער פיעלייכט איין זאך וועגען יציאת מצרים וואס איך וועל יא דערמאהנען.

נעמליך:

מאכענדיג מיין קורצע פלוג-דרייזע איבער מצרים — זעהענ-
דיג, בעטראכטענדיג, בעוואונדערנדיג דיעזען וואונדערבארען ווינ-
קעל פון דער זינדיגער ערד, דיזען גן עדן, אויף דעם יאמער-טהאל
פון דער גרויסער וועלט, האב איך פערשטאנען, וויא אזוי עס איז
מעגליך געווען, אז דיא אידען אין מדבר האבען געשאלטען משה

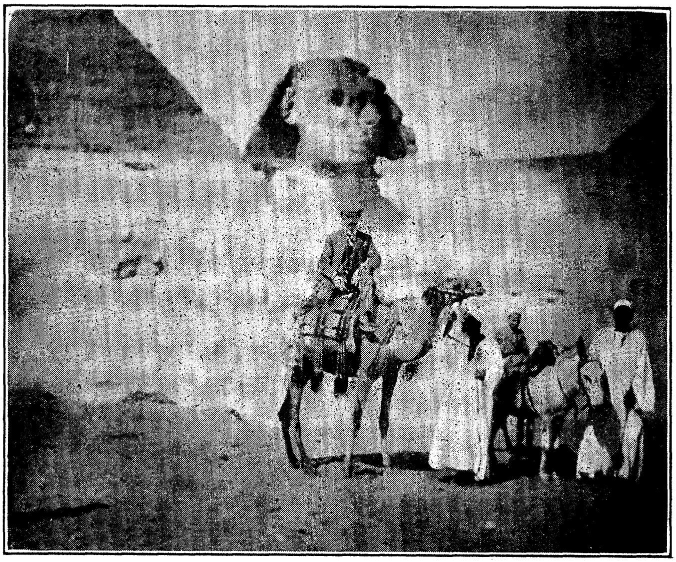

ביים ספינקס.

רבינו, פאר וואס ער האט זיי אוועקגענומען פון מצרים.
ווען דאס וואלטען ניט געווען דיא אידען פון אמאהל, ווען
דאס וואלט פאסירט מיט איינינע פון אונזערע גוטע און בראווע
בני ישראל פון היינטיגע צייטען, וואלטען זיי פאר איהם זיכער
אויסגעגראבען א גרוב און פערשאטען איהם לעבעדיגערהייט.

4.

דער ערשטער שמערצליכער איינדרוק און די צווייטע שעהנע איבערראשונג

איך בין נור איין מאָהל אין מיין לעבען געווען אין צירק פון דעם פערשטאָרבענעם בארנום. דאס איז געווען מיט פיעלע, פיעלע יאהרען צוריק. אלץ וואס איך געדיינק פון דיעזען בעזוך מיינעם פון דער וועלט־בעריהמטער „שאָו“ איז אַ שרעקליכער קאָפּ־ווייטאָג, און דיא שבועה וואס איך האָב זיך זעלבסט געגעבען, קיין מאָל מעהר ניט צו בעזוכען בארנום׳ס צירק.

דאס איז ניט געווען דערפאר וואס דיא „שאָו“ איז ניט געווען אינטערעסאנט גענוג, אדער בעלעהרענד. איך האב ליעב גימנאַסטיקע. איך האב ליעב צו זעהען גוט־דרעסירטע פערד מיט קונסטפאָלע, בייגזאַמע, שלאַנקע רייטער און רייטערינס אויף זיי. איך האב אויך ליעב די אויפרעגונג, די סענזאציאָנען, די נערוועןציהענדע סאלטאָ־מאָרטאַלעס פון דיא מענשען גאנץ הויך, וועלכע פליהען וויא פויגלען אין דער לופט, און פאלען וויא פיש אין נעטץ.

איך האב דאס אלץ ליעב. דאָך האב איך מיר געגעבען אַ וואָרט ניט צו בעזוכען מעהר אזעלכע „שאָוס“ וויא פון דעם אונשטערבליכען צירק־מייסטער, און איך האָב מיין וואָרט געהאלטען.

פאַר וואָס האָב איך אויף זיך פרייוויליג גענומען אַזאַ נדר?

ווייל אויף דריי ארענען ווערען גלייכצייטיג געגעבען די אלע פערשיעדענע פאָרשטעלונגען, אויף דריי ארענען מיט אמאָהל בלענדעט מען אייך די אויגען, ציהט מען אייך דאָרט דיא נערווען. אין דריי אַרענען גלייכצייטיג ווערט אייך געקלאפּט, געשריען, געשפּרונגען, געטאַנצט, געטומעלט דער מח, אייער בליק ווארפט זיך פון איינם אויף דאס צווייטע, אייער אויג ווערט געריסען אין אלע מעגליכע ריכטונגען, און איהר ווערט צומישט, איהר פערלירט זיך, אלץ ווערט צופלאָנטערט אין אייער קאָפּ, און איהר געהט ארויס אַ צודולטער און אן ענטוישטער.

איהר זייט אונצופריעדען מיט דעם וואָס „דיא כלה איז צו

שעהן.״ דיא פיעלע פערשיעדענע איינדריקע וועלכע איהר קריגט מיט אמאהל און גלייכצייטיג, מאכען אייך אונפעהיג אבצושטעלען זיך אויף איין רגע אויף וואס עס איז, פארוויילען איין אויגענבליק אויף איין איינציגער ערשיינונג.

עס איז ניט דאס, וואס איהר זיצט אין וואגאן פון א פליהענדען צוג, און מיט אייך צוזאמען פליהט דיא נאטור, פליהען די וואונדער דער נאטור, פליהען דיא שעהנהייטען פון דער נאטור, — דא זיינען דא מאמענטען, דא זיינען דא איבערגענגע, דא זיינען דא איינצעלנדע בילדער.

ניט אזוי ווען איהר קומט אן אין פאלעסטינא. מיט איין מאל און פלוצים עפענט זיך אונטער אייך דיא ערד, און איבער אייך דער הימעל, ארום אייך די בערג, און זיי שיטען, ווארפען, שליידערן פאר אייך, הינטער אייך, צו אייך, אויף אייך, אלץ וואס הימעל, ערד און בערג האבען נור פאר דעז מענשען — אי דאס וואס איז שעהן, און רייך, און ערהאבען, און גרויס, און מעכטיג, און וואס בעצויבערט דעם אויג און פאנגט דיא נשמה, ציהט אייך צו זיך מיט מיליאנען מאגנעטען און הויבט אייך אויף אין דיא ספערען, וואו עס זיינען ניטא קיינע וואלקענס, און גלייכצייטיג אי דאס וואס איז ארים און עלענד, וואס איז ביין און שטיין, וואס איז שימעל און טויט. וואס שטויסט אייך אב, מאכט אייך שוידערן, און טרייבט איין טאדעס אנגסט אין אייער זעעלע, און פון וואס איהר וואלט וועלען אנטלויפען ווייט, ווייט, גאנץ ווייט און קיין מאהל זיך ניט אומקעהרען צו דעם.

אט פאר וואס עס איז שוין היינט דער פינפטער טאג, ווי איך בין אין פאלעסטינא, און האב אייך נאך קיין ווארט ניט געשריעבען וועגען איהר. איך האב אייך פון דאנען געשיקט בריעף וועגען מצרים, וועגען דיא פיראמידען פון מצרים, וועגען די אידישע קינדער פון מצרים, וועגען דעם הימעל פון מצרים, וועגען אלץ פון מצרים. איך האב אייך גאר ניט געשריבען וועגען פאלעסטינא.

און עס וועלען נאך פארבייגעהן עטליכע טעג איידער איך וועל דאס טהאן. איידער איך וועל וואגען דאס אנצופאנגען.

דער ערשטער איינדרוק איז ווי דיא ערשטע ליעבע פון א מענשען. עס איז שעהן און „אונזעטבאר“, וויא מען רופט עס אין דייטש. ער, דיעזער ערשטער איינדרוק, וויא זיא, דיעזע ערשטע

ליעבע, קען זיין האט אין זיך מעהר פאעזיע און פארבען. זעלטען אבער ווען דיא ערשטע ליעבע איז דיא לעצטע ליעבע, און נאך זעלטענער, ווען דער ערשטער איינדרוק איז דער לעצטער איינדרוק.

און וועהרענד פאעטען און מאראליסטען מעגען שטרייטען צווישען זיך, וועלכע ליעבע איז שעהנער און בעסער און מאראלער און גליקליכער, צי דיא ערשטע, צי דיא לעצטע, — וועגען פאלעסטינא, טאר מען ניט איבערגעבען דעם ערשטען איינדרוק אהן דעם לעצטען אדער דעם לעצטען געפיהל אהן דעם ערשטען.

און איין שטונדע, ריכטיג זעכציג מינוטען אויפ'ן זייגער, האט עס גענומען ביי מיר צו קומען צו דיעזען בעשלוס, צו איבערצייגען זיך אין דיא געפאהרען פון ערשטע איינדריקע.

דאס איז געווען לעצטען זונטאג, ווען איך בין אנגעקומען קיין יפו.

איך וועל ניט פארגעסען דיזען מאמענט אזוי לאנג, ווען עס וועט אין מיר לעבען מיין זכרון.

איך בין ארונטער פון שיף. איך בין אריין אין דיא טאמאזשנע. א שמוציגער, שמאלינקער הויף, מיט א שמוציגען שמאלינקען שטאהל, מיט שמוציגע, שמאלינקע, דאס הייסט דארינקע מענשעלעך אין פעסקעס, איידער איך האב אוועק געשטעלט איין פוס איז אין בלאטע דערטרונקען געווארען איין קאלאש, און איידער איך האב ארויסגעצויגען דעם דערטרונקענעם קאלאש, איז פערלארען געגאנגען דער אנדערער.

א האלבער פראנק אין פראנצויזישען געלד האט מיך בעפרייעט פון דער נויטווענדיגקייט צו עפענען מיין באגאזש, אדער זאגאר צו בעווייזען מיין פאס, אזוי האב איך ערפאהרען דיא צויבער־קראפט פון דעם טערקישען „באקשיש" איידער איך האב נאך געקענט דעם ווארט.

מיר האבען אנגעהויבען צו קלעטערן אויף א בארג, צווישען צוויי רייהען שמוציגע ווענד, וועלכע האבען געמאכט איין איינדרוק אזוי ווי זיי רייבען זיך איינע אן דיא צווייטע. אויפ'ן וועג האב איך געמוזט שטופען אבגעריסענע אראבער, אראבערקעס, אייזלען, קעמלען, מיט געפעק און אהן געפעק, און זיי פון זיך האבען מיך געשטופט, און נאך מיר און פאר מיר זיינען געגאנגען ענגלענדער, און דייטשען, און פראנצויזען, וואס זיינען אנגעקומען מיט

דער זעלבער שיף און האבען פונקט ווי איך זיך געמוזט דורכשלאַ־
גען דעם וועג.

איין אראבער האט געטראָגען אויף זיך מיין געפעק. נור ניט
אויף דיא פלייצעס וויא מען טראָגט געפעק אויף דער גאנצער וועלט,
נור מיט אַ שטריק איבערגעצויגען דורך'ן קאָפּ, איבער'ן נאָז. ווי
דיא שטריק רייסט איהם ניט אָב דעם קאָפּ, און צוקוועטשט איהם
ניט דעם נאָז, פארשטעה איך נאָך היינט ניט. נור אזוי טראָגען זיי,
די אראבער, די שווערע משאות, אין פאלעסטינא. די אייזלען טראָ־
גען דיא משא אויפ'ן קארק, דיא מענשען אויפ'ן קאָפּ אונטער גע־
שפּארט מיט'ן נאָז. אָן אנדער צייט וואָלט דאָס זיך מיר געוויס גע־
וויעזען קאָמיש,—דיא שמוטץ, דיא ענגשאפט, דער עלענד, דער אונ־
ענדליכער עלענד ארום און האָט אָבער פערטריעבען יעדען
חשק צו הומאָר.

מיר זיינען געגאנגען, אדער ריכטיגער, מיר האבען זיך אזוי
געשטופּט און מען האט אונז אזוי געשטופּט, אין דער בארגיגער
בלאָטע, צווישען די בלאָטיגע בערג, וואס זיינען געווען וועגט פון
מענשליכע הייזער, אַ לאַנגע צייט. איך האָב געפרעגט מיין בעגליי־
טער, וואס האט גערעדט ענגליש, פאר וואס ער פיהרט אונז אין
דיזער גרוב, פאר וואס ער נעהמט אונז ניט ארויס אויף אַ גאס,
האָט ער זיך פארנאנדער געלאַכט. דאָס איז געווען דיא הויפּט גאַס
פון יפו.

מיר זיינען דורכגעגאנגען אַ מארק, אַ טערקיש־אראביש־
אידישער מארק. איך האב זיך דערמאָהנט אָן דעם ווילנער דורכ־
הויף, און דיעזער האט זיך פאר מיר בעוויזען אלס אַ סענטראל־
פּארק אין פערגלייך מיט דעם דורכהויף פון יפו. איך האב זיך דער־
מאָהנט אָן אונזער קארנער פון העסטער און עססעקס סטריט, און
דיעזער קארנער איז פאר מיר ערשיענען אלס דער כסא הכבוד פון
דער נאַטור.

איך האב זיך אומגעקעהרט און אַ וואָרף געטהאָן מיין בליק
אויפ'ן ים. דאָרט איז נאָך געשטאַנען דיא שיף, וועלכע האָט שנעל
גענומען קארגאָ פון דיא קליינינקע שיפעלעך, וואס האבען פון ברעג
געבראכט איהם סחורה און מענשען. אָך, וויא איך בין מקנא געווען
דיא גליקליכע וואס זיינען ניט ארונטער וויא איך אין יפו, און זיי־
נען געבליעבען אויף דעם שיף צו פאָהרען ווייטער.

און עס איז געוואקסען מיין אימה, און שווערער און שווע־רער איז מיר געווארען אויפ'ן הארצען.

וואס וועל איך שרייבען אין דער „ווארהייט" וועגען דיעזער שטאדט יפו ? וועגען יפו וואס איז דער וויכטיגסטער צענטער, פון דער נייער פאלעסטינא ? דער איינציגער פארט פון ארץ ישראל, וואס פארבינדעט ירושלים דורך אייזענבאהנען מיט דער איבעריגער וועלט ? דער פארט מיט וועלכען עס זיינען פערבונדען אלע וויכטי־גע אידישע קאלאניעס פון ארץ ישראל, וואס זיינען די האפנונג פון אלע ציוניסטען און דער שטאלץ פון אלע אידען ? וואס וועל איך זאגען, וועגען דיעזען אלערוויכטיגסטען צענטער פון פאלעסטינא ?

איך בין אנגעקומען אין מיין האטעל. איך בין ארוים זעהען דיא שטאדט. אין אמעריקא נאך האב איך געהערט וועגען א אידי־שע „גימנאזיע" אין יפו, און וועגען א נייעם קווארטאל אין יפו, וואס הייסט „תל אביב."

איך בין אוועק זעהען דיזע גימנאזיע. איך בין אוועק זעהען דיעזע תל אביב. איך האב דערזעהען די קינדער פון דער גימנאזיע. איך האב דערזעהען די מענשען פון תל אביב.

און וואס איך האב דערזעהען דארט איז געווען גענוג אויף זיך צו נעהמען א נדר, מעהר קיין מאהל, קיין מאהל ניט איבערצו־געבען „דעם ערשטען איינדרוק." איך וואלט זיך קיינמאל ניט מוחל געווען, ווען איך וואלט אייך א צייל געשריבען וועגען פאלעס־טינא, אדער אפילו וועגען דיא שטאדט יפו, אונטער דעם איינדרוק וואס איך האב געקראגען דעם ערשטען אויגענבליק ווען איך בין ארונטער פון שיף.

און ווען אין דיא פאלגענדע בריעף מיינע פון פאלעסטינא וועט מיר אויסקומען צו געבען אייך א בעשרייבונג פון דיעזען אב־טען וואונדער דער וועלט, און צווייטען וואונדער פון פאלעסטינא (דעם ערשטען וואונדער וועל איך אייך אויסזאגען אן אנדערם מאהל) וועט איהר זעלבסט אויך זיך איבערציינגען, אז מען דארף ניט, מען טאר ניט לאזען זיך בעאיינפלוסען פון דעם ערשטען איינ־דרוק, וואס א זאך, א מענש, א שטאדט אדער א פאלק מאכט אויף אייך. נור אז מען דארף צוגעהען גאנץ נאהענט און צוקוקען זיך גאנץ אויפמערקזאם און הויפטזעכליך דארף מען אלעס זעהען, הע־רען און פארשטעהן איידער מען האט א רעכט צו זאגען א מיינונג, אדער געבען אן אורטהייל.

5

דיא פער'כישוף'טע נאטור פון ארץ ישראל

איך האָב זיך געגעבען אַ וואָרט, ניט צו פאַרנעהמען זיך אין מיינע בריעף מיט שילדערונגען פון נאַטור, מיט בעשרייבונגען פון דיא שעהנהייטען פון דער נאַטור.

איך האָב דיזען וואָרט געהאַלטען דורך אַלע לענדער — פון אַמעריקאַ ביז מצרים. איך האָב זיך געמוזט אָבשטעלען אויף דער נאַטור פון עגיפּטען, ווייל וואָס איז עגיפּטען אָהן איהרע פּי־ראַמידען? וואָס זיינען דיא פּיראַמידען אָהן דעם געלען ברענענדען זאַמד אַרום זיי, און דעם בלויען, גליהענדען הימעל איבער זיי?

אָבער ווען איך האָב געשפּירט, אַז מען קען ניט געבען אַ פאָרשטעלונג פון דעם לעבען אויף דיא ברעגען פון נילוס, ניט געבענדיג קיין אידעע וועגען דיא ערד און דעם הימעל פון מצרים, האָב איך דערפיהלט, אַז שרייבען וועגען ירושלים, וועגען פּאַלעס־טינאַ, וועגען דעם לעבען און דיא מענשען פון ירושלים און פּאַ־לעסטינאַ, ניט אָבשטעלענדיג זיך לאַנג, ניט דערצעהלענדיג גענוי, וועגען דיא נאַטור אין פּאַלעסטינאַ, איז פּונקט דאָסזעלבע, וואָס וואָלט געווען צו דערצעהלען אייך וועגען אַ נייע אָפּערא, און ניט זאָגען קיין וואָרט וועגען איהר מוזיק.

יאַ, יאַ, דאָס איז דער משל.

אין אַן אָפּערא זיינען דאָ פיעלע זאַכען. אַ דראַמאַטישע האַנדלונג, שוישפּיעל קונסט, דעקאָראַציעס, פערשיעדענע ביהנען־עפעקטען, געוויינליך אויך קאָסטיומען און באַלעט.

דאָס אַלץ קען שפּיעלען זעהר אַ גרויסע ראָלע און אַ וויכ־טיגע ראָלע אין דער אָפּערא. זעהר אַ גרויסע און זעהר אַ וויכטיגע.

דאָך איז דיא נשמה פון דער אָפּערא, איהר מוזיק.

פאַרשטאָפּט דיא אויערן, האַלט אָפען דיא אויגען ביי דיא שעהנסטע און אינטערעסאַנטעסטע האַנדלונגען און עפעקטען פון אַן אָפּערא, און איהר וועט גיך איינשלאָפען.

פאַרקעהרט, קענט איהר פערמאַכען דיא אויגען, גאָר ניט

זעהען, וואָס עס טהוט זיך אויף דער ביהנע, און ווען דיא מוזיק פון דער אָפּערא איז ווירקליך גוט, — דאַרפט איהר ניט דיא איב־ריגע טהיילען פון דער פאָרשטעלונג.

אויפצונעהמען דיא מוזיק פון דער אָפּערא, וואָס איז איהר נשמה, קענט איהר פערמאַכען דיא אויגען און נור אָפּען האַלטען דיא אויערן, און אויפצונעהמען דיא אמת'ע נשמה פון פאלעסטינא קענט איהר פארשטאָפּען דיא אויערן, ניט הערען דיא מענשען, ניט זעהען דיא מענשען ארום אייך, ניט וויסען זייער פערגאַנגענהייט, ניט קימערן זיך וועגען זייער צוקונפט, נור האַלטען אייערע אויגען אָפען, גאַנץ אָפען, און איהר וועט פיהלען, — אָך, איהר וועט זעלבסט ניט וויסען וואָס איהר פיהלט, נור איהר וועט פיהלען עפּעס, וועגען וואָס איהר האָט קיין מאָהל אין אייער לעבען פריהער ניט געוואוסט, און וואָס נור דיא דאָזיגע פון אייך וועלען ווען עס

ביים ברעג ים, אין יפה, א שבת בייטאָג.

איז פארשטעהן, ווען זיי, וויא איך, ווע‌לען האבען א געלעגענהייט צו קומען אהער, צו בלאנדזשען צווישען דיא מויערן פון שטאדט, און דיא בערג אויסער דער שטאדט, און עס וועט איבער זיי שיי־נען ביי טאג דיא זונן, און ביינאכט דיא שטערען פון ארץ ישראל.

איך וויים ניט פאר וואס עס ווירקט אזוי אויף אייך, און מאכען אייך וואהנזיניג און ענטציקען אייך דיא פארבען פון דיא שאטענס פון דער אייביגער שטאדט.

עס איז אמאהל געווען א קעניגין אין שפאניען אדער קאס־טיליען, זיא האט געהייסען איזאבעלא. א מלחמה האט זיא גע־פיהרט, איך געדיינק איצט ניט גאנץ גענוי מיט וועמען, נור איך געדיינק פון דער געשיכטע, אז אין צייט פון דיזער מלחמה, האט זיא אויף זיך גענומען א נדר ניט איבערצובייטען איהר העמד ביז דיא מלחמה וועט ניט געוואונען ווערען. דריי יאהר האט גע־דויערט דיא מלחמה און דריי יאהר האט דיא קעניגין געטראגען דיזעלבע העמד, און דיא פארב וואס דיא העמד האט בעקומען, דיא פארב פון א קויטיגער העמד, וואס א מענש טראגט דריי יאהר נאכאנאנד, הייסט זייט דעם „איזאבעלא פארב“.

אט דיזע געלע, ניט געלע, גרויע ניט גרויע, גרינליך ניט גרינליכע פארב, גיכער געל־גרוי־און־גרינליך צוזאמענגעפלאכטענע פארב אלס קליינע בערג און גרויסע, אלס פלאכע טהאלען און טיעפע, אלס שפיציגע, שארפע פעלזען, אלס אונערמעסליכע אב־גרונדען מיט ווענט און מויערן, מיט לעבער פון ליים און זאמד, וואס הייסען הייזער, מיט טהורמען און טעמפלען וואס הארמאני־רען מיט דער נאטור, און אלץ אונטער א בלויען הימעל, פארטונקט אין א גאלדענעם פורפור פון דיא לעצטע אבשיעדס־שטראהלען פון דער פארגעהענדער זונן, אט דאס אלץ, א שליידער געטהאן מיט אן איבערגעטליכער קראפט אין א רוים פון אונענדליכקייט איז דיא שטאדט ירושלים, דאס איז דיא אומגעגענד פון דער שטאדט ירושלים.

אין ירושלים האב איך געפונען דעם סוד פון דער נייער שוהלע אין דער קונסט וואס הייסט „דעקאדענטסטווע“, אדער „מא־דערניזם“, און וועלכע איז געשטארבען נאך איידער זיא איז גע־בארען געווארען. דער פארבען־שפיעל פון פארבען, וואס זיינען קיינע פארבען ניט, דיא שאטען־טענער פון שאטענס וואס זיינען

דערשלונגען אין ליכט־שניידענדע קאָנטורען אָהן שאַרפע ליניעס, ווייכע האַרמאָניע און שרייענדע קאָנטראַסטען, וואַרימקייט פון א וויברירענדער נאַטור־נשמה און האַרטע קאַלטע שטיינער, דאָס האָב איך אין ערגעץ ניט דערפיהלט אזוי שטאַרק, אזוי קאָנקרעט וויא דאָ, אין ארץ ישראל.

דאָ האָב איך אויסגעפונען, אז דיא גאַנצע היגע נאַטור איז א דעקאַדענטקע, אָבער זאָלען זיך מיט דעם ניט איבערנעהמען אונזערע דעקאַדענטען פון נויאָרק, דיא אמת'ע און דיא פאַלשע. דאָ איז דיא נאַטור דעקאַדענטיש, ביי אונז זיינען דעקאַדענט נור דיא מאַנקים וואָס ווילען זיך נאָכקרימען נאָך דער נאַטור און קענען ניט.

מיט פראָפעסאָר שאַטץ און זיינעם א שילער — אַלע דריי זיינען מיר אוועק אין יריחו. און ניט ווייט פון דאָרט האָבען מיר זיך געשיפט אויפן ירדן און געבאָדען זיך אין „טויטען ים", און איך וועל זיך ניט אונטערנעהמען אייך צו בעשרייבען ניט דיא בערג וואָס זיינען דאָ, פּלוצים, אזוי וויא פון דער ערד ארויסגע־שפּרונגען פאַר דיא אויגען, און דאָ, אזוי וויא אימיצער, וואָלט זיי פאַר אונז פון דיא הימלען געוואָרפען, און ניט דיא אבגרונדען אונ־טער אונזערע פיס וועגען וועלכע עס איז א שוידער געווען צו טראַכטען און אין וועלכע קיינער פון אונז האָט ניט געוואָגט אפילו א קוק צו טהאָן.

מען זאָגט מיר, פיעלע האָבען געפּרובירט צו בעשרייבען דיזע ווילדע שעהנהייטען וואונדער פון דער נאַטור, און קיינעם איז דאָס ניט געלונגען. וואָס פאַר א רעכט, וואָס פאַר א האָפנונג קען איך האָבען צו זיין מעהר ערפאָלגרייך וויא אַנדערע?

אָבער אייניגע מאָמענטען, עטליכע איינדריקע קען איך ניט דורכלאָזען, און דאַרף זיי ניט דורכלאָזען.

צוויי טעג און צוויי נעכט האָבען מיר געריטען אין דיא געהיימניספאָלע בערג לעבען ירושלים און אין דעם פער'כישוף'טען טהאָל פון טויטען ים, דיא אָבערפלעכע פון וועלכען איז כמעט 1500 פוס נידריגער וויא דער גרונד פון אַלע ארומיגע ימים. דער ים, וואו עס קען ניט לעבען ניט קיין פיש, און ניט קיין וואָרים, וואו א פויגעל וויל ניט פליהען, און וואו א מענש קען ניט דער־טרונקען ווערען. דער ים, וועלכען דיא אראַבער ריפען דעם ים פון

לוט, ווייל אין איהם איז דא מעהר זאלץ וויא וואסער. און וואו אלטע רואינען און נייע דערפער בעווייזען אז דער מענש קען, ווען ער מוז, מאכען א לעבען פון טויט.

און אלץ וואס איך האב געזעהען, האב איך געזעהען אי ביי דעם העלען שיין פון דער זונן, אי ביי דעם שימערנדען שיין פון דיא שטערען, און ביי דעם בלאסען שיין פון דער לבנה.

און פיעלע זאכען וואס זיינען מיר געווען ביז איצט אונערקלערליך זיינען געווארען קלאהר, און איך האב פערשטאנען זאכען וואס זיינען פאר מיר ביז איצט געווען אונבעגרייפליך, און זאכען אין וועלכע איך האב ניט געגלויבט, און אין וועלכע ווייניג מענשען גלויבען נאך היינט, זיינען פאר מיר געווארען בעוויזענע פאקטען.

איך וועל ניט פארגעסען, וויא מיר האבען זיך אנגעהויבען ארונטערצולאזען פון דיא בערג פון ירושלים, און וויא מיר האט זיך בעוויזען, אז דער טויטער ים ליגט אונטער מיינע פיס, אז ער איז פון מיר אזוי ווייט, וויא דער האדסאן ריווער פון דעם טהורעם פון דיא „וואירלד" געביידע, און וויא מיר זיינען געפאהרען שטונדען, און שטונדען, און שטונדען, און ווידער שטונדען, און נאך מעהר שטונדען, אן דער ים איז אלץ געלעגען אונטער אונזערע פיס, אט אזי וויא מיר וואלטען אויף איהם געקוקט פון דיא „וואירלד" בילדינג אויף דעם האדסאן ריווער.

און איך וועל ניט פארגעסען, וויא ארונטערלאזעניג זיך אין טהאל, וואו עס ליגען דיא רואינען פון דער אלטער יריחו, האבען מיר פלוצים זיך בעמערקט, ווי אין א קעסעל, א קיילעכדיגען, א ריזיגען, וואו דיא ווענד זיינען געווען הויכע בערג, וועלכע וואלטען ערדרייכט מיט זייער שפיץ דיא וואלקענס, ווען דא וואלט געווען א פלאץ פאר וואלקענס, און וואו מיר, דיא דריי רייזענדע, זיינען געווען דער צענטער.

און דאן האב איך גענומען מערקען, אז וויא לאנג מיר האבען ניט געריטען, און וויא שנעל מיר האבען ניט געריטען, און וויא וויט מיר זיינען ניט אוועק פון פלאץ, מיר זיינען אימער פערבליבען אין צענטער, און בערג זיינען אלץ געווען ארום אזוי וויא איין אונאונטערבראכענער, אייביגער הויכער ריעזען־קרייז, איין העלפט פון וועלכען האט זיך געטראגען פאר אונז, און דיא אנדע־

רע העלפט — הינטער אונז, איבערלאָזענדיג אונז שטענדיג אין דעם זעלבען צענטער.

איך האָב זיך דערפיהלט וויא אין אַ פער׳כישוף׳טען קרייז, פעראורטהיילט דאָרט צו פאַרבלייבען אויף אימער. איך האָב צום ערשטען מאָהל פערשטאַנען דיא שרעקען פון דעם מיראזש אין דער וויסטענעס. איך האָב פערשטאַנען דיא אימה פון דיא רייזענדע פאַר אַזאַ מיראזש.

און דאָך איז דאָס ניט געווען קיין מיראזש. עס איז ניט געווען קיין טוישונג פון אויג. עס איז געווען דיא ווירקליכקייט זעלבסט, עס איז געווען נאַטירליכקייט זעלבסט. אין דער ערשיינונג וואָס איך האָב בעשריבען איז געווען מעהר ווירקליכקייט און מעהר נאַטירליכקייט וויא אין דיא געוויינליכע נאַטור־ערשיינונגען פון אייער געגענד, פון אייער אַלטען היים אָדער פון אייער נייעם.

עס איז איינפאַך געווען דיא קלאָהרקייט פון דער אטמאָס־פערע, דיא דורכזיכטבארקייט פון דער לופט.

ביי אייך דאָרט אין אַמעריקאַ, אָדער פריהער אין רוסלאַנד, אָדער אין עסטרייך, אָדער רומעניען, וויא ריין דיא לופט זאָל ניט זיין, און וויא קלאָהר זיא זאָל ניט זיין, אַלץ איז דאָרט דאָ עפּעס אין איהר, וואָס ערלויבט ניט אייער אויג זיא דורכצודרינגען ווייט און טיעף, פונקט וויא אַ פערשמירטע גלאָז ערלויבט אייך ניט דורכצוקוקען און זעהען אַלץ וואָס איז הינטער איהר. ווען איהר האָט אַ גוטע אויג, קענט איהר זעהן צעהן מייל ווייט, אָדער פופצעהן מייל און ניט מעהר.

דאָ אָבער איז דיא לופט אַזוי קלאָהר, און אַזוי דורכזיכט־באר, אַז אַ געגענשטאַנד וואָס געפינט זיך 25 ענגלישע מייל פון אייך, שיינט אייך צו זיין אונטער אייער נאָז, און ווען איהר האָט אַ גוטע אויג, קענט איהר דאָ זעהן געגענשטענדע וואָס זיינען 50 מייל ווייט און ניט זעלטען 75 מייל.

אָט פאַרוואָס איהר קריגט דעם איינדרוק אַז וויא שנעל איהר זאָלט זיך ניט בעוועגען, קומט איהר ניט נעהנטער צו אייער ציעל. עס איז איינפאַך דערפאַר, ווייל ער, דיזער ציעל פון אייער רייזע שיינט אייך נור צו זיין נאָהענט, און אין אמת׳ן אָבער איז ער ווייט, ווייט, און דיא שטרעקע וואָס איהר דעקט, איז גאָר ניט

אין פערגלייך מיט דער שטרעקע וואס איז נאך פארבליבען צו דעקען.

און דיזע ערשיינונג ערקלעהרט אייך פאר וואס אונזערע עלטערן פון ארץ ישראל, ניט קענענדיג קיין געאגראפיע, און ניט האבענדיג אפילו קיין קאמפאס האבען אזוי גוט געקענט דאס לאנד און האבען געהאט אזא פאלשטענדיגע בילד פון איהר. עס איז ניט שווער צו קריגען דאס בילד פון פאלעסטינא. מען מוז זיך נור אויפהויבען אויף איינינגע הויכע פלעצער, און אלץ איז פאר אייך וויא אויף א לאנד־קארטע.

אבער ניט דאס אליין בעמערקט איהר איבערגעבענדיג אייער זעעלע צו דער נאטור פון פאלעסטינא.

ביינאכט, ווען עס איז מעהר ניטא קיין זונן, און עס איז נאך ניטא קיין לבנה, איז דיא ערד, און דיא בערג, און דיא טהאלען אונטער דיא בערג, אזוי בעלויכטען,, וויא דער הימעל וואלט געוועז פערגאסען מיט מיליארדען פון עלעקטרישע פייערן.

איהר האט ניט געזעהען קיין ארץ ישראל הימעל ביינאכט, קיין ארץ ישראל שטערען אויף איין ארץ ישראל הימעל ?

איך האב זיי אויך ניט געזעהען ביז איצט, און איך וועל ייי ניט זעהען ווען איך וועל אוועק פון דאנען.

און ווען איהר, לעזער, גלויבט ניט אין ציון, און גלויבט ניט אין ארץ ישראל, און גלויבט ניט אז ווען עס איז וועט קומען דיא אידישע גאולה פון דעם לאנד, וואו עס איז נאציאנאל גע־בארען געווארען אונזער פאלק, ווען איהר גלויבט אפילו ניט אין אלעם דעם, קומט אריבער אהערצו, א קוק צו טהאן אויף דעם הי־גען הימעל ביי נאכט ווען ער איז בעלויכטען מיט שטערען !

עס וועט ווערטה זיין אייער מיהע, עס וועט ווערטה זיין אייער רייזע !

איהר וועט פערשטעהען פאר וואס דיא פעלקער פון דיזען לאנד האבען אזוי געגלויבט אין שטערען, פאר וואס זיי האבען געזוכט דעם שיקזאל פון דעם מענשען און דיא צוקונפט פון פעלקער אין דיא שטערען, וואס האבען פאר זיי יעדע נאכט געשיינט פון דעם היגען הימעל.

און איהר וועט פערשטעהען, פאר וואס דיא שטערען־זעהער האבען דא געשפיעלט אזא גרויסע ראלע אין דער געשיכטע, און

פאר וואס דיא חלומות פון דיא מענשען אונטער דיזען הימעל האט מען געזוכט צו ערקלעהרען דורך דיא שטערען, און פאר וואס דיא גרעסטע גייסטער פון דיא פעלקער אין דיזען געגענד האבען זייער

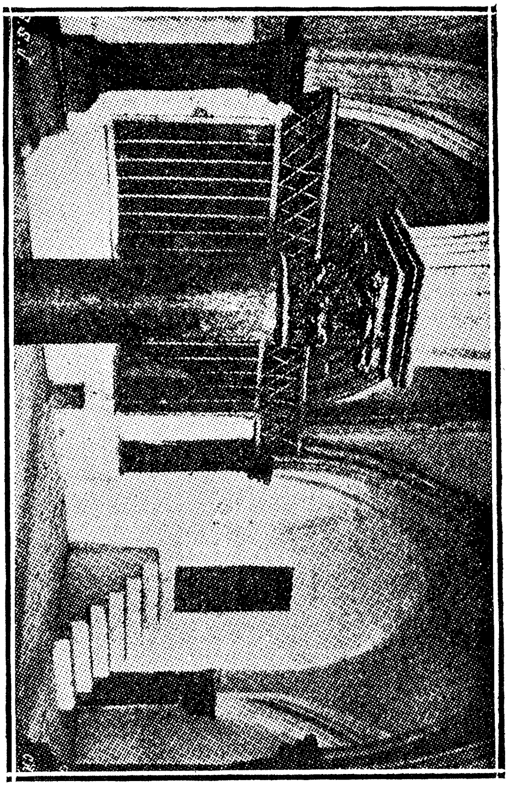

דוד'ס קבר.

לעבען־לאנג געשטודירט דיא שפראכע פון דיא שטערען.

דאס וועט איהר פארשטעהן און אויך וועט איהר פאר־שטעהן פאר וואס אלע פעלקער פון דער גאנצער וועלט האבען גע־

נומען זייערע געטער פון דיא הימלען פון ארץ ישראל און פאר וואס דיא פראפעטען, וואס האבען גערעדט דיא שפראכע פון דיא הימלען, האבען גערעדט צו דיא מענשען פון ארץ ישראל, און אויף פאר וואס א שיר השירים האט נור געקענט געדיכטעט ווערען אונטער איהר זונן, איהרע שטערען, איהר פער׳כישוף׳טע לופט.

דיא ווייבער ביים כותל מערבי.

6.

דיא טהורימס פון ירושלים וואס שפיגלען זיך און זינגען

איך האב אייך בעשריעבען דיא מוזיק פון דער אָפּערא, וואס הייסט ארץ ישראל, — דיא נאַטור פון פּאַלעסטינא האָב איך פאר אייך געשילדערט, דעם הימעל, די שטערן, דיא בערג פון ירושלים און אויך דיא מויערן האָב איך פאר אייך בעשריעבען, ווי איך האב געקענט, און האָב אייך געזאגט, אז זיי, דיזער הימעל, דאס ליכט פון הימעל און דיא בערג זיינען געטליך שעהן, אז זיי זיינען ניט צו בעשרייבען.

דיא אָפּערא, אויסער מוזיק, האט א טעקסט. זיא האט אַן אינ־האַלט, א געשיכטע; אונטער דעם הימעל, און אויף דיא בערג פון ירושלים זיינען דאָ מענשען, זיי לעבען דיזע מענשען, זיי שטרעבען, דיזע מענשען, מיט זייערע לעבענס־פאָרמען און לעבענס־אינטע־רעסען און ליידען אין האָפנונגען און קעמפפע.

און דיזע מענשען פון ירושלים און זייער לעבען און זיי־ערע אינטערעסען, אין זייער קליין קליין ביסעלע פריידען, און זיי־ער ים פון ליידען און עלענד, און ביסעלע ליכט פון זייערע הערצער, און דיא געדיכטע פינסטערנים אין זייערע קעפּ, — דאס אלץ, איז אויך ירושלים, אויך א שטיק ארץ ישראל, וועלכע איך האָב פער־שפּראָכען צו בעשרייבען פאר אייך אָהן חניפה און אויך אָהן מורא.

ווען ביים שלום פון דיזער סעריע וועל איך פּרובירען גע־בען דעם גרויסען סך־הכל פון מיין ארץ ישראל רייזע, און מאַכען א באַלאַנס צווישען דאס ליכט און דיא שאָטענס פון פּאַלעסטינא, וועל איך אויך פיעללייכט זאָגען א וואָרט אין פארבינדונג מיט דיא גרויסע נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען פון אידישען פאָלק.

איצט אָבער בין איך ווייט פון דעם, גאנץ ווייט, און איך וואָלט בעטען אויך דיא לעזער ניט צו מאַכען קיינע שליסע פון דאס, וואס איך זאָג. אין דיזען בריעף און אין דער גאנצער סעריע פון

דיא אידען בײם כותל מערבי.

מיינע פאָלגענדע בריעף וועל איך איך איבערגעבען פאַקטען פון דעם היגען לעבען, אמאָהל אויך א סצענע, זוגן אמאָהל א בילד, וואס וועלען אייך געבען דיא מעגליכקייט צו האבען א גענויערע פאָר־שטעלונג פון דיעזען לאנד, — אָבער אין נאָמען פון אלע זיבען הימלען, פּרובירט ניט טרעפען דאס, וואס איך זעלבסט האב נאָך ניט געטראָפען, און זוך, און פאָרש, און מאַטער זיך וויא עס איז צו פערשטעהען.

* * *

פון דער נאַטור — צו די מענשען, פון דעם הימעל פון ירושלים אין דיא גרוב פון ירושלים, דאס וואָלט געווען צו שרעקליך. און איך וועל דארום אָנהויבען פון בצלאל וואס שטעהט אין מיטען, אויפ'ן האלבען וועג.

איך האב אייך קיין מאָהל ניט דערצעהלט, איהר מעגט דאס אבער איצט וויסען.

מיט זעקס יאהר צוריק, אויף דעם וועג פון דער שיקאגאָער אויסשטעלונג, האָט זיך באָרים שאַץ, איצט דער וועלט־בעריהמ־טער גרינדער פון בצלאל, די נשמה פון דער איינציגער, אמת־אידי־שער קונסט אקאדעמיע, — דאן א בעשיידענער אידישער סקולפּ־טאָר, זיך אָבגעשטעלט ביי מיר אין הויז אין דיא בראָנקס. אויף דער אויסשטעלונג פון שיקאגאָ האָט ער פערטראָטען דיא רעגיערונג פון בולגאריען, און האט געהאט א געוויסען ערפאָלג מיט זיין אר־בייט.

ער איז אָבער ניט געווען צופריעדען מיט דיעזען ערפאָלג. ער איז ניט געווען צופריעדען מיט זיך, מיט זיין קונסט.

און ביינאַכט אין גארטען אויף א באנק, אונטער א עפּעל־בוים, געדיינק איך, האבען מיר ביידע אמאָהל געפּלאנעוועט, גע־חלום'ט. איך, וועגען דיא „ווארהייט“, וועגען א צייטונג וואס זאָל זיין פריי און אונאבהענגיג פון אלע פּארטייען, און ער, וועגען בצלאל. וועגען א שוהלע אין ירושלים, וואס זאָל ווערען מיט דער צייט דיא קונסט־אקאדעמיע פון אידישען פאָלק.

און געהענדיג צו בצלאל האב איך זיך דערמאָהנט אָן אונ־זערע לאנגע, שטונדען־לאנגע געשפּרעכען וועגען דיזען בצלאל. איך האב זיך דערמאָהנט אָן מיינע ארגומענטען וועגען „קאָנקורענץ“, „מעהר־ווערטה“, „קאָנצענטראציאָן“ פון קאפּיטאל, „גרויס פּראָדוק־ציאָן“, „געלד־פּארקעהר“ און דיא איבריגע שטאָלענע געזעצען פון

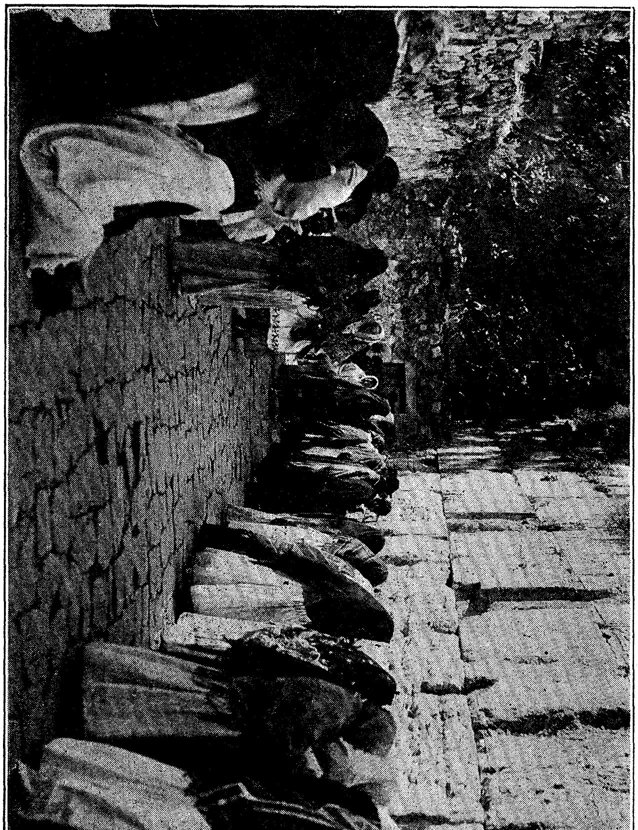

מענער און ווייבער ביים כותל מערבי.

דעם שולחן ערוך פון קארל מארקס, ווען פלוצים האב איך דערזעהען אויף א בארג, אין דעם בלויען פאן פון הימעל בלישטשענדיג דיא

צוויי ווייסע, הויכע, שטאָלצע טהורמען פון דעם בצלאל שלאָס מיט דיא שפּיציגע פעסטונג־ווענד אָרום, באָדענדיג זיך אין די שטראהלען פון דער זונן און איך האָב זיך זעלבסט פאַרנאַנדער געלאכט וועגען יענע ארגומענטען, און אזוי לאכענדיג בין איך אריין אין דיעזער וואונדערליכער געביידע.

און דיא ערשטע ווערטער פון באָרים שאַטץ זיינען געווען, צו געדענק איך אונזערע חלומות, דיא פּלענער וועגען דעם בצלאל, אונטער דעם עפּעל־בוים אין בראָנקס. שאַטץ האָט גאָר ניט פארגעסען פון דיעזע געשפּרעכען, נור מיינע אפּיקורסות האָט ער פארגעסען. ער איז געווען צו דעליקאטנע מיר זיי צו דערמאָהנען. דערפאר אָבער האב איך זיי ניט פארגעסען און געהאָלפען איהם צו לאכען וועגען זיי, מיט א לייכטען הארצען.

און עס איז אויך געווען וועגען וואס צו לאכען.

ווען באָרים שאַטץ האָט צום ערשטען מאָהל אין בראָנקס אָנגעהויבען ערנסט צו בעטראכטען דעם פּלאן וועגען בצלאל, האט ער געמיינט, אז איהם וועט אין ירושלים געלינגען צו עפענען א קליינע שוהלע פאר קינדער, וואו ער וועט זיי לערנען דיא קונסט צו מאכען אָריענטאלע טעפּיכע, אז דיעזע קינדער, אויסלערנענדיג זיך דיא ארבייט, וועלען געהן אהיים און לערנען דיא ארבייט זייערע ברידער און שוועסטער אין דער היים, אז דאס וועט פאר זיי עפענען א קוועלע צו לעבען, אז דאס וועט אריינברענגען נייע אינטערעסען אין לעבען, אז עס וועט נעהמען וועבען דיא קולטור אינסטינקטען פון דיא פארגליווערטע מאסען.

אָנשטאָט איינעגע קלאסען, וואו מען לערנט קינדער צו וועבען טעפּיכע, אדער ראָגס, האב איך געפונען צוויי ריזיגע טעפּיך אנשטאלטען וואו עס זיינען בעשעפטיגט באלד 150 אידישע קינדער, מענער און פרויען, אלמנות, יתומים, אָנהויבענדיג מיט דעם עלטער פון 12 יאָהר ביז 60 יאָהר. איך האָב געפונען א גרויסע ווערקשטאָט, וואו עס ווערען געמאכט וואונדער־שעהנע קונסט־ארטיקלען פון האָלץ; נאָך א ווערקשטאָט וואו עס ווערען געמאכט פיין געפלאָכטענע בעסקעטס, וואס קענען אויסהאלטען א פאָרגלייך מיט דיא שעהנסטע פון אייראָפּא; נאָך אן אנשטאלט וואו עס ווערט געמאכט דיא בעריהמטע קונסט־ווערק אין מעש, קופּער און זילבער, וועלכע האבען בעריהמט געמאכט דאמאסק, און וועלכע זיינען אין

יעדער היגזיכט אזוי שעהן וויא דיא שעהנסטע, וועלכע איך האב געפונען דא אין אריענט. און נאך האב איך געפונען אין בצלאל אן אנשטאלט פאר שפיטצען, וועלכע האבען פיעללייכט נאך ניט ער־רייכט אין רייכטהום פון מוסטער און מאס די בעריהמטע שפיצען פון בריסעל, פון נארמאנדיע און אין דיא פערשיעדענע בערג־דיס־טריקטען פון דייטשלאנד, אבער אורטהיילענדיג נאך היא ריעזען־פארטשריטע, וועלכע זיינען געמאכט געווארען אין דער קורצער צייט, קען קיין צווייפעל ניט זיין, אז זיי וועלען באלד עררייכען דיזע שטופע און פיללייכט אויך איהר איבערשטייגען.

וועגען דעם אונגלויבליכען ערפאלג פון בצלאל אין דער ארבייט פון דיא קאסטשפיליגע טעפיכע פון דיא בעריהמטע אריענ־טאלע ראגס האט איהר שוין גענוג געהערט. עס וועט אייך דא נור גענוג זיין צו זאגען, אז דיא אלע רייכע קריסטליכע קלויסטערס, וועלכע ברענען ניט זעהר מיט ליעבע צו אידען, וועלכע פערמיידען דיא אידען, דארט וואו זיי קענען זיי ניט פערפאלגען, — דיזע קלויסטערס בעשטעלען זייערע בעסטע און טהייערסטע ראגס אין בצלאל, און ווען מען האט דא ניט לאנג צוריק געענדיגט דעם גרוי־סען דייטשען קלויסטער, וואו אויף דעם בעפעהל פון ווילהעלם האט מען געמאכט א ספעציעלען צימער פאר דיא קעניגע און פרינצען פון דייטשלאנד, ווען זיי וועלען בעזוכען ירושלים, האט מען דיא טעפיכע פאר דיעזען קעניגליכען צימער בעשטעלט אין בצלאל און ניט אין אן אנדער פלאטץ.

און ווען בצלאל האט געהאט אן אויסשטעלונג פון זיינע קונסט־ווערקע אין עסטרייך, זיינען גראפען און באראנען געקומען אויף דיעזע אויסשטעלונג און האבען אבגעקויפט אלץ וואס איז דארט געווען גוט און שעהן. און ווען בצלאל האט געהאט אן אויס־שטעלונג אין ווארשוי האבען 30 שוהלען פון ווארשוי — אידישע און ניט אידישע — אלע שילער פון דיעזע 30 שוהלען האבען בע־זוכט די אויסשטעלונג פון בצלאל פאר דעם צוועק בעקאנט צו ווע־רען מיט דיא פראדוקטען פון דער בעריהמטער אידישער קונסט־אקאדעמיע. און אויסער דיא קינדער פון דיזע שוהלען זיינען 20,000 אידען און קריסטען פון ווארשוי געקומען בעוואונדערען דיא קונסט־פראדוקטען וואס „דער בוימייסטער פון דער וויסטע־נעם" (וויא איך האב אמאל אנגערופען באריס שאטץ), האט ארויס־

געבראכט אין זיין טעמפעל אין דער ווילדערניס, וואס איז דער בצלאל.

און ווען מען האט ווידער געמאכט אויסשטעלונגען אין דייטשלאנד, און אין רוסלאנד, און אין האלאנד, האט דער בצלאל זיך געמוזט אבזאגען פון ארדערס, פארשלעגע, און אלע מעגליכע געשעפטליכע אנטרעגע, ווייל ער איז ניט אימשטאנד געווען צו ליפערן איין פערטיל פון דיא וואארע וואס מען האט זיך ביי איהם געבעטען ער זאל פערקויפען.

אבער דאס וואונדערליכסטע וואס איך האב געפונען אין בצלאל איז דיא ווערקשטאט פאר דעם דאזיגען פיינעם פאך אין זילבער־ארבייט, וואס הייסט „פיליגריין", וועלכע האט בעריהמט געמאכט אין דיא אלטע צייטען פערשיעדענע שטעדט פון דעם אריענט און וואו איצט ביי דער נייער פערטהיילונג אין דער קונסט וועלט, שטעהט הויך איטאליען, און נאך העכער האלאנד.

אין דיעזער ווערקשטאט האט מען ערדייכט אזא פאלקאמענהייט, אז אויף דער לעצטער אויסשטעלונג וואס בצלאל האט אויף דער ביטע פון האלאנד, געמאכט אין האלאנד, האט דיא קעניגין, וועלכע האט בעזוכט דיזע אויסשטעלונג, און בעוואונדערט דיא קונסט, געקויפט פאר איהר אייגענער פריוואט קאלעקציאן א פיליגריין וואזע פון בצלאל.

און פון דעם וועט איהר פערשטעהען פאר וואס מען רייסט איצט דעם בצלאל פון אלע זייטען ער זאל מאכען אן אויסשטעלונג דא און דארט, און ווידער דא, און איהר וועט זיך ניט וואונדערן פאר וואס אויף דער אלגעמיינער אויסשטעלונג וואס וועט אין גיכען שטאטפינדען אין קיעוו, וועט דער בצלאל האבען אן אייגענע אבטהיילונג פאר זיך זעלבסט.

דאס וועט הייסען, אז צום ערשטען מאהל אין דער געשיכטע פון דיא פעלקער, צום ערשטען מאהל אין דער קולטור־געשיכטע פון דער מענשהייט, וועט אויף אן אלגעמיינער אויסשטעלונג פון אינדוסטריע און קונסט, דאס אידישע פאלק ווערען אנערקענט אלס א נאציאן פאר זיך זעלבסט, מיט איהר אייגענער קולטור, און מיט איהר אייגענער קונסט, און מיט איהרע אייגענע רעכטע אויף קונסט און קולטור.

און וואו וועט דאס געשעהען ?

אין רוסלאנד, אונטער דער רעגיערונג פון ניקאָלאי, וואס האָט אַלץ געטהאָן צו דערשטיקען דעם אידען צוזאמען מיט אַלע זיינע רעכטע און אידעאַלען.

איך ווייס ניט וויא איהר פיהלט וועגען דעם, נור איך, מיט אַלע מיינע פרישע איינדריקע פון רוסלאנד, און מיט דער שאַרפ־קייט פון אַלע געפיהלען מיינע, וואס איך האָב ארויסגעבראַכט פון רוסלאנד, און אויך דעם באָדען פון בצלאל, אין דעם שאָטען פון דיא ווייסע טהורעמס וואס שפּיגלען זיך און זינגען אין דעם הימעל פון ירושלים — איך פיהל דאס שטאַרק, איך פיהל דאס זעהר טיעף, און זאכען וועלכע וואָלטען ערשיענען פאר מיר אלס וואהנזינן און פאנטאזיע, ערשיינען היינט פאר מיר ניט נור אלס מעגליכקייטען, נור אויך אלס אַ נויטווענדיגקייט.

אָבער וויא איז דאס אַלץ בעשאַפען געווארען, און וואס האָט אויפגעהויבען דיא טהורמען פון בצלאל אַזוי הויך איבער דעם אַל־טען ירושלים?

אָט דאס וועל איך אייך דערצעהלען אין מיין נעקסטען בריעף.

7.

ניט פון קריסטוס, נור פון בצלאל

שעהן זיינען דיא טעפּיכע, פיין איז דיא האָליץ־אַרבייט, דיא באַסקעטס, דיא שפּיצען, דיא קופּער ארבייט, דיא זילבער אַרבייט פון בצלאל. דאָך איז דאָס ניט דאָס בעסטע און ניט דאָס שעהנסטע פון דיזען וואונדערבאַרען אַנשטאַלט.

פיעל מעהר בעגייסטערונג וויא דיא טעפּיכע און דיא שפּיצען, און דיא האָליץ אַרבייט, און דיא זילבער־אַרבייט, רופען ביי אייך אַרוים דער גייסט פון ליעבע, דאָס בעוואוסטזיין פון אחדות, דאָס געפיהל פון ברידערליכקייט און פריינדשאַפט מיט וועלכען איהר ווערט דורכגעדרונגען דעם אויגענבליק, וויא איהר טרעט אַריבער דעם שוועל פון דיזער אינסטיטוציאָן.

ווייט, ווייט פון דער שעהנער און אימפּאָזאַנטער געביידע פון בצלאל, פיעלע בלאָקס ווייט, הערט איהר דעם פרעהליכען געלעכטער, דעם געזאַנג, יונגע שטימען פול מיט לעבען און לעבע־לוסט, פון דיא שילער פון בצלאל. דאָס לאַכט מען ניט ביים טיש, דאָס לאַכט מען ניט אין הויף, דאָס לאַכען יונגע מיידלעך, פלינק בינדענדיג דיא געפּארבטע פּאָדים פון דעם טעפּיך־געוועב, דאָס שטיפען דיא אינגלעך, זעגענדיג, פיילענדיג, שניצענדיג און האַמערענדיג דאָס האָליץ, און דעם קופּער, און דעם זילבער פון אַלע אַנדערע אבטהיילונגען.

און ווען איהר געהט צו נעהנטער צו דיזע קינדער — דאַן ענטזאַגט איהר זיך צו גלויבען, אַז דאָס זיינען דיא קינדער, וואָס זיינען אויסגעוואַקסען אין דיא סקלעפּען פון אַלט ירושלים, אַז דאָס זיינען דיא קינדער, וועלכע האָבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהען, וויא הוליגאַנעס האָבען אויסגעשטאָכען דיא אויגען פון זייערע עלטערן.

וואָס פאַר אַ דור, וואָס פאַר אַ ראַסע, — דיזער נייער דור, דיזע יונגע ראַסע פון אידישען פאָלק, אויף דעם באָדען פון בצלאל!..
זיי עסען אַ סקאַרינקע פון קלאַיען, ווייל זיי, דיזע קינדער שטיצען

מיט זייער פערדיענסט דיא אלטע טאטעס און מאמעס, און דיא קלענערע שוועסטער און ברידער. א סקארינקע פון קלאיען און א שטיקעל הערינג מיט לעבער אויף שבת, איז זייער דיעטע, און גליקליך זיינען זיי, און שיינען שיינען זיי, און זייער לעבען און נשמה וואלט יעדער פון זיי יעדען אויגענבליק אוועקגעגעבען פאר דעם בצלאל.

און וואס פאר א גייסט, וואס פאר א שטאלץ.

איך בין געוועזן אנוועזענד ביי דער פאלגענדער סצענע. א דאמע, אן ענגלענדערין, האט בעשטעלט א טעפיך. מען האט איהר געזאגט, אז דער פרייז וועט זיין 140 פראנק. זיא האט בעצאהלט דאס געלד, און האט געקראגען דעם טעפיך. דאן האט מען אין קאנטאר דורכגעקוקט דיא ביכער, מען האט אויסגערעכענט, וואס דער טעפיך קאסט דער שוהלע, און מען האט געלאזט וויסען דער דאמע, אז מען האט ביי איהר צופיעל גענומען פאר דעם טעפיך, אז דער פרייז איז ניט 140 פראנק, נור 96. דיא דאמע איז געקומען אין דער שוהלע און האט ערקלעהרט, אז זיא ווייסט, אז דער טעפיך איז ווערטה 140 פראנק, און זיא וויל ניט קיין געלד צוריק. מען האט איהר ערקלעהרט, אז דער בצלאל קען ניט נעהמען פאר א זאך א פעני מעהר וויא דאס קאסט איהם זעלבסט, און מוז דאס געלד צוריק קעהרען. דאן האט דיא דאמע ערקלעהרט, אז ווען אזוי וויל זיא דאס געלד צוטהיילען צווישען דיא מיידעלעך וואס האבען דעם טעפיך געמאכט. פראפעסאר שאטץ האט מיט א שמייכעל ערקלעהרט, אז געגען דעם האט ער גאר ניט, ווען — ווען דיא קינדער וועלען נור נעהמען דאס געלד. דיא דאמע איז ארונטער צו דיא פאר קינדער און האט זיי פארגעשלאגען דיא עטליכע און פערציג פראנק זיי זאלען זיי צוטהיילען צווישען זיך.

און דיא מיידעלעך, — דיזע קינדער פון ארימע לייט — דער דור פון חלוקה, פאר וועלכע א פראנק איז דער חלום פון א מיליאנער, האבען מיט רוהיגער ווירדע געלאזט וויסען דיא דאמע אז וואס עס קומט זיי פאר זייער ארבייט, קריגען זיי בעצאהלט דורך זייער אייגענעם בצלאל, און אז וואס זיי קריגען ניט, קומט זיי ניט, און קיין נדבות נעהמען זיי ניט אן!

אדער אט איז אייך א צווייטער פאקט אלץ פון דער צייט ווען איך בין דארט געוועזן.

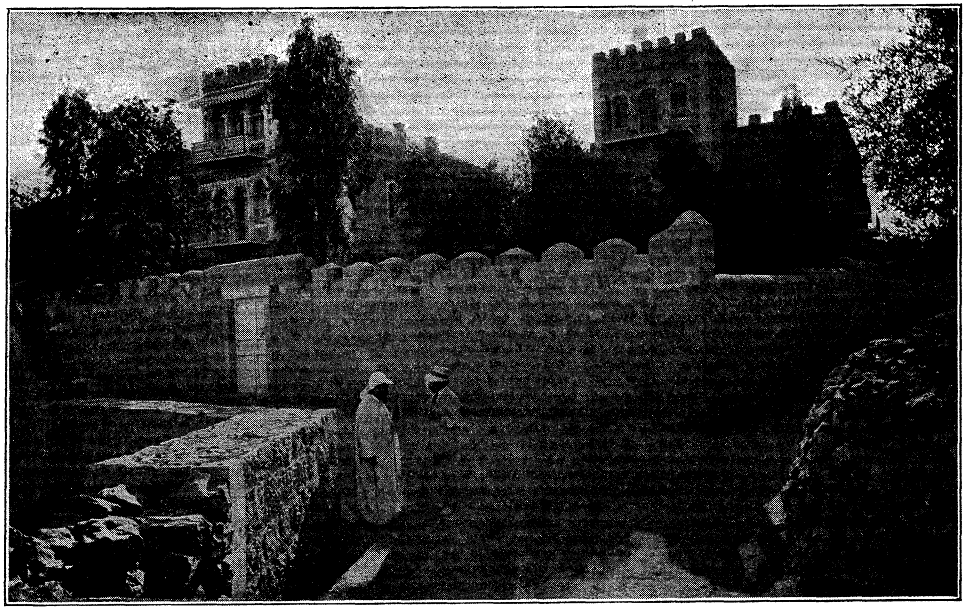

דיא בצלאל — פראָפעסאָר שאטץ אלס בעדואין.

פופציג פראנק איז צוגעשיקט געוואָרען אלס פרייז פאר דעם שילער, וואָס וועט מאַכען דיא בעסטע צייכנונגען. ווען א שי־לער האָט גערארפט קריגען דיזען פרייז האָט ער ערקלעהרט, אז ער ענטזאגט זיך פון איהם, און אז פאר דאָס געלד זאָל מען מאַכען א פיקניק פאר דער גאנצער שוהלע.

אָט זיצען פאר אייך אויף א רייהע ביינק דיא בעריהמטע אידען פון תימן, דארע, בלאסע, לאנגע, מיט שפּיציגע בערד, און שפּיציגע נעזער, דאָס זיינען דיא אידען פון דעם פערוואָגעלטען תימן וואָס שרייבען זייערע אייגענע ספרים, און קענען ניט לעזען קיינע פרעמדע געדרוקטע. דאָס זיינען יענע אידען פון דעם פאר־געסענעם אמאָהל, וועלכע האָבען אויפבעוואהרט דיא מנהגים פון אמאָהל מיט דעם גאנצען פאנאטיזמוס פון אמאָהל אָהן דעם גיפט און ביטערקייט פון דיא אלטע צייטען. זיי, דיזע אידען, זיינען דיא קינסטלער פון בצלאל אין דיא וואונדערבארע פיליגריין זילבער־ווערקע.

און אָט ענדיגט זיך דיא ארבייט, און זיי געהען ארונטער. אונטען אין גאָרטען שטעהען פערשיעדענע גימנאסטישע איינריכ־טונגען, און עס הייבען אָן צו דרעהען זיך און שפּרינגען אידען מיט בערד און פאות, און עס פליהען אין דער לופט ארבע כנפות און ציצית, און איהר שטעהט און קוקט און ווייסט ניט, צי דאָס איז א ווערייעטי שאָו אין אַן אמעריקאנער מיוזיק האָלל, אָדער משיח׳ס צייטען אין ירושלים.

אָבער דאָס איז גאָר ניט. פארביי מיר געהען ארויס פון דער שוהלע צוויי מיידלעך, שעהן וויא בלומען אין א פריהלינג־מאָרגען און פריש וויא בלומען אין א פריהלינג־מאָרגען.

דאָס זיינען צוויי גר׳טעס. אין צייט פון פּאָגראָמען, אין צייט פון געשניטענע אויערען און געשטאָכענע נעזער האָבען זייערע עלטערן זיי גע׳שמד׳ט. זיי זיינען אנטלאָפען פון דיא גלחים, זיי זיינען געקומען אין ארץ ישראל. זיי זיינען אָנגעקומען אין בצלאל. און דריי מאָל א טאָג בענטשען זיי דיא שעה, וואָס האָט זיי גע־בראכט אהינצו. זיי זיינען איבער גליקליך, וואָס זיי זיינען ווידער אידישע קינדער צווישען אידישע קינדער, און בעטען נור מיט טרעהרען אין דיא אויגען, מען זאָל זיי ניט דער־צעהלען, מען זאָל פערגעסען יענע טעג, ווען זיי זיינען אוועק פון זייער פאָלק.

און דיא קינדער פון בצלאל ווייסען דאס, און זיי פער־שטעהען דעם געפיהל, און שאנעווען זיי, און היטען הייליג דעם געבאט, צו פארגעבען און פארגעסען.

ווען דער זייגער שלאגט פינף און דיא גלאקע פון בצלאל ענדיגט דיא ארבייט וואקסט אוים וויא פון דער ערד אויף א זייטי־גער געסעל א הויכע געשטאלט פון א שלאנקער פרוי מיט א בלא־סען אידישען פנים. פון שלאס לויפט ארוים צו איהר א יונגע שלאנקע מיידעל פון א יאהר פופצעהן, מיט גרויסע קיילעכדיגע שווארצע אויגען, אזעלכע שווארצע אויגען, וועלכע איהר קענט געפינען נור אין ירושלים, און ניט אין ירושלים, ווען זיי קומען פון ירושלים.

און דיא פרוי און דיא מיידעל וואס זיינען מוטער און טאכטער, ניט קוקענדיג אויף קיינעם, ניט ריידענדיג מיט קיינעם אזוי וויא שארענדיג זיך און גנב׳ענענדיג זיך, פארשווינדען שנעל פון אייערע אויגען.

און איך האב ערפאהרען פאלגענדע געשיכטע:

מיט א יאהר פינף צוריק האט אין א שטעטיל אין פאלעס־טינא געוואהנט א איד א למדן, א וואויל־לערנער, א פרומער.

ער איז געווען ניט ארים. איז אבער קראנק געווארען און זיין גאנצען פערמעגען האט ער פערקרענקט. ער איז געשטארבען און דיא אלמנה איז געבליבען מיט א צעהן יעהריגע מיידעל און א פינף יאהריגען אינגעלע אויף איהרע הענד אהן א גראשען, אהן א קרוב, אהן א פריינד.

און עס איז געשעהען, געשעהען, וואס פאסירט מיט טויזענדע און טויזענדע פון אנדערע אונגליקליכע אין איהר לאגע.

מיט דריי יאהר צוריק האט דיזע פרוי געבראכט אין בצלאל איהר 12 יאהריגע טאכטער און מיט טרעהרען אין דיא אויגען גענומען בעטען פראפעסאר שאטץ, דיעזער זאל זיא אננעהמען אין דיא שוהלע, ווארים ווען ניט, איז זיא פערלארען.

דער דירעקטאר פון בצלאל האט ניט פערשטאנען גענוי, וואס דאס האט בעדייטעט, ער האט אבער דיא מיידעלע אנגענו־מען. א פאר טעג שפעטער האט ער ערפאהרען דעם אמת. ער האט נעמליך ערפאהרען, אז דיא מוטער פון דער מיידעלע איז איינע פון דיא זעהר ווייניג אידישע פרויען אין ירושלים, וואס פיהרען

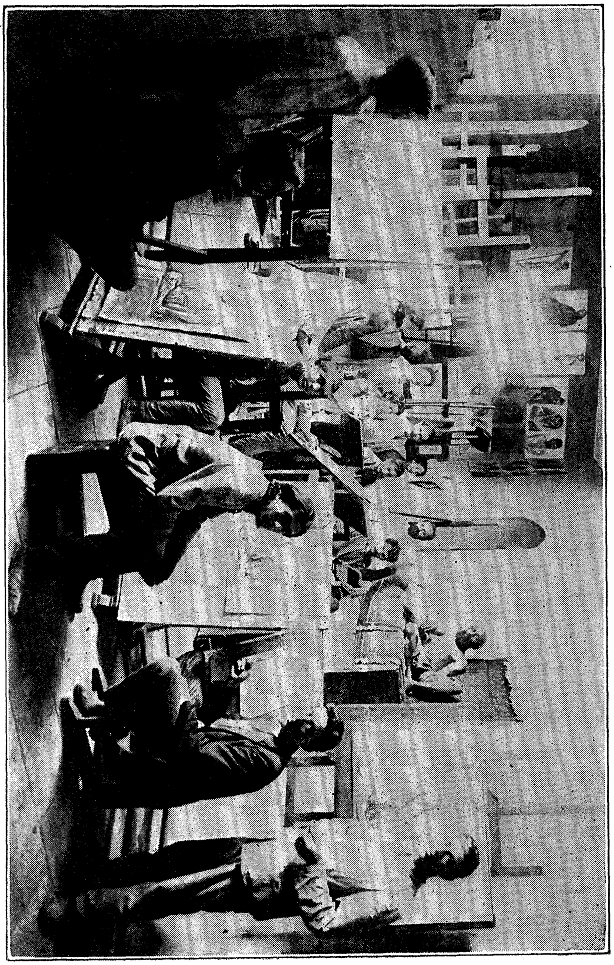

אין קונסט אטעליער פון ,בצלאל׳.

א לעבען פון שאנדע. ער האט זיא געלאזט רופען און ערקלעהרט, אז וועהרענד ער וויל ניט זיין א רעטער פון איהר עהרע און געוויסען, דאך איז פאר איהם אונמעגליך צו האלטען דיא מיידעלע אין דער שוהלע אונטער דיא אומשטענדען.

עס האט זיך אבגעשפיעלט א שרעקליכע, א הערצרייסענ־דע סצענע: דיא אונגליקליכע פרוי האט זיך א ווארף געטהאן אויף דער ערד און האט אנגעהויבען צו בעטען, צו רייסען זיך דיא האר, מען זאל איהר קינד ניט אוועקשיקען פון דער שוהלע. זיא האט דערצעהלט, וויא זיא האט מיט אלע כוחות געקעמפפט געגען איהר שיקזאל, און וויא נור צו רעטען דיא קינדער פון הונגער־טויט, האט זיא גענומען האנדלען מיט איהר קערפער. זיא איז פערלארען, אבער זיא וויל איהר מיידעלע אם וויינינגסטען זאל ווערען גערע־טעט פון דעם שרעקליכען שיקזאל. קען דאס ניט זיין ווען זיא לעבט, וועט זיא פון דיא הויכע שפיצען פון דעם ירושלים מויער ארונ־טערשפרינגען אויף דיא שארפע שטיינער פון אבגרונד, זאלען איה־רע קינדער ווערען יתומים, נור זאל דיא מיידעלע בלייבען אין בצלאל.

און זיא האט געגעבען איהר ווארט און מיט א היילינע שבועה בעפעסטיגט דעם ווארט, אז זיא וועט מעהר ניט זוכען קיין פערדיענסט פון שאנדע און אז זיא וועט לעבען מיט דעם, וואס דיא מיידעלע וועט איהר טראגען פון בצלאל.

און דריי יאהר זיינען פארביי, און קיין שבועה, וואס איז ווען עס איז נעגעבען געווארען אין דיא ווענד פון ירושלים, איז קיין מאהל ניט געהאלטען געווארען ריינער און טהייערער און הייליגער, וויא דיא שבועה וואס דיא אונגליקליכע געפאלענע האט געגעבען אין דיא ווענד פון בצלאל צו פיהרען א לעבען פון איין עהרליכער מוטער.

און יעדען פריהמארגען ברייננט דיא ארימע אלמנה איהר קינד קיין בצלאל און יעדען אבענד קומט זיא אבנעהמען דאס קינד, און קיינער פון דיא שילער און פון דיא לעהרער אויסער שאטץ און נאך א צווייטען ווייסט ניט דיא שרעקליכע געהיימנים פון מוטער, און ניט דיא שוידערליכע טראגעדיע פון דער טאכטער.

און גראדע היינט איז מיר אויסגעקומען צו בעזוכען דיא סאזשעלקע, וואו יעזוס קריסטוס, לויט דיא גלחים, האט געהיילט

קרעציגע, געזונד געמאכט קראנקע. און דעם פלאץ האט מען מיר אויך בעוויזען, וואו דער זוהן פון מרים האט גענומען אונטער זיין שוטץ א זינדערין, און האט איהר מציל געווען די נשמה.

און איך האב געדאכט: וואס זיינען דיעזע אלע אויסגע־טראכטע מעשיות פון קריסטענטהום אין פערגלייך מיט די איינפאכע פאקטען, מיט אמת'ע לעבענס־פאסירונגען פון אידישען בצלאל

8.

אַ טעמפּעל אויף קברים און זיין כהן גדול

וויא האט אויף דיא שטיינער פון ירושלים, אָהן שאָטען און וואסער געקענט אויסוואקסען אזא וואונדערבארע פלאַנץ וויא דער „בצלאל“ ?

דאס קען מען נור דאן פערשטעהן ווען מען ווייס באָרים שאַטץ, און ווען מען זעהט איהם ביי דער ארבייט.

א וואונדערליכער מענש, אן אונגעוועהנליכער, און וואס מעהר איהר קענט איהם, וואס נעהענטער איהר זעהט איהם, אלץ מעהר וואקסט אייער בעוואונדערונג, אייער אַנערקענונג.

דאָס וואָס מען רופט „פּערזענליכער לעבען“, „פּערזענליכער גליק“ קען ניט באָרים שאַטץ. אמאָהל, גאנץ לאַנג אמאָהל האָט ער דאס געקענט. עס איז אָבער אוועק און פארגעסען, שלעכטע, בייזע, גיפטיגע עראינערונגען — דאס איז אלץ וואס איז ביי איהם פון דאן פארבליעבען. אַנדערע מענשען אין זיינע אומשטענדען ווערען צובראָכענע שארבענס, און פארלאָרען אין דעם ים הגדול פון מענש־ליכע שלעכטקייט, אונגליק, טרעהרען און דומהייט.

ניט באָרים שאַטץ. זיין צובראָכענער אייגענער לעבען האָט איהם נור געגעבען מוטה און קראפט צו ארבייטען פאר אנדערע לע־בענס, דיזע צו רעטען, דיזע גליק צו פערשאפען.

א מערקווירדיגע קאָמבינאַציאָן פון עלעמענטען פון דער מענשליכער נאַטור.

ווייך וויא וואקס, צערטליך ווי א בייבי, נאאיוו וויא א זעכצעהן יעהריגע מיידעל, אין ירושלים און ניט אין נויארק, א אידעאַליסט, א פאנטאזיאָר, מיט אייביגע חלומות אין די וואָלקענס פון דער צוקונפט, פערוואַלט ער דעם בצלאל מיט אן אייזערנע האנד, מיט שטאָהלענע נערווען און מיט א שטיינערנעם געדולד. אָט שטעהט ער אויף דעם דאך פון בצלאל, מיט דעם עבען־איצט אנגעקומענעם קינסטלער, גאָלדבערג, וואס האט זיך א גרויסען

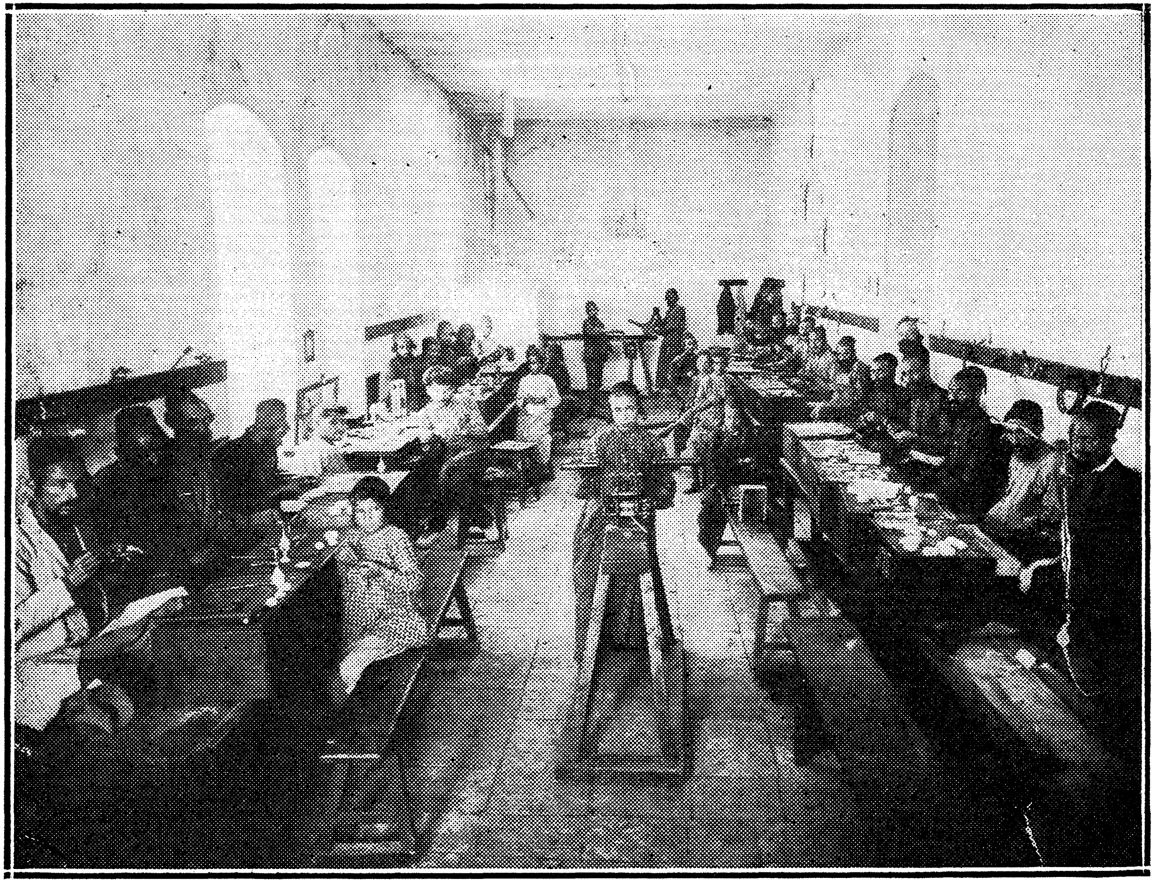

די תימן׳ער אידען אין פיליגרייען (זילבער־קונסט) אבטיילונג פון בצלאל.

נאָמען פערשאַפט אין דייטשלאַנד מיט זיינע בילדער, און דיסקוטירט און ערקלעהרט דעם נייעם לעהרער פון בצלאל וויא איבערצוגעבען דעם פארבען־שפיעל פון דעם זאָנען אונטערגאנג און די אַרומיגע בערג; און אָט איז ער אונטען, אין הויף, און האלט א שטרענגע לעק־טשור דעם אידען, וואָס איז געקליידעט ווי א טשערקעס און איז אַ טשערקעס, דערפאר וואס ער האט פערגעסען אויסצוקעהרען דעם הויף, וואָס איז זיין פליכט.

און איידער וואס ווען, זעהט איהר איהם ארומגערינגעלט מיט א האלבען טוטץ קינדער, ביי א טעפּיך אויף וועלכען זיי ארביי־טען, און מישענדיג דיא פארביגע וואָלען, ערקלעהרט ער זיי אין זייער שפּראך, א געזעטץ פון פארבען־הארמאָניע, און אין אַ רגע ארום זעהט איהר איהם אין גארטען, וואו ער לאָזט וויסען אַן אראַב מיט אַ לאָפּעטע, אז בלאָפּען ביי דער ארבייט וועט ער אימיצען אַנ־דערש בלאָפּען, אָבער ניט דעם בצלאל.

און איידער איהר זעהט זיך גוט ארום איז שוין שאַטץ מעהר ניטאָ, ניט אויבען אויפ׳ן דאך, ניט אין הויף, ניט אין דעם טעפּיך אבטהיילונג און ניט אין גארטען.

צוויי וויכטיגע רייזענדע ציוניסטען זיינען אָנגעקומען קיין ירושלים און ווילען איהם זעהען. זיי זעהען איהם, ער זעהט זיי. ער רעדט, ער טענה׳ט, זיינע אויגען בלישטשען, זיין פּנים ברענט, ער רעדט איצט איבער זיין אלער ליעבסטען פּראָיעקט.

דיא טערקישע רעגיערונג וויל פערקויפען דעם מגדול דוד, זי דארף עס ניט. זיא האט דאָרט קאזארמען, און עס איז איהר ניט בעקוועם. פאר אַ סומע געלד וועט זי אָבגעבען דיזען היסטאָרישען פּלאַטץ.

שאַטץ שטאַרבט די אידען זאָלען קויפען דעם פּלאַץ איידער דיא גוים וועלען איהם אויסכאפּען.

ער האט אלץ אויסגערעכענט, אלץ אויסגע׳חשבון׳ט. דיא איינציגע געשעפטס־גאַס וואס איז דאָ אין ירושלים, די יפו גאס, איז אין דיא הענד פון גריכען, וועלכע האַסען דיא אידען און פער־פּאָלגען זיי. די היגע אידען האבען גרויסע צרות צו קריגען אַ סטאָר פאר אַ געשעפט, ווען זיי דארפען. די גריכען ווילען זיי ניט.

אויבען אויפ׳ן באַרג פון מגדול דוד וועט זיין דער בצלאל, אונטען אין דיא מויערן אַ פּאסאזש פאר אידישע געשעפטס־לייט.

א כבוד פאר דאס יודענטהום, א שטאָלץ פאר בצלאל, א גליק פאר דער גאנצער אידישער געשעפטס־וועלט.

און אלץ וואס מען דארף איז נור הונדערט טויזענד פראנק.

— איהר פערשטעהט — עסט זיך שאטץ איין איןביידע געסט זיינע, — נור הונדערט טויזענד פראנק מזומן, פיערציג טויזענד רובעל, צוואנציג טויזענד דאָלאר, און מיר קריגען צוריק אונזער מגדול דוד און דיא איצטיגע געביידע פון בצלאל, וועלכע ענטהאלט שוין היינט דעם רייכסטען און שענסטען מוזעאום פון ירושלים, ווערט אין גאנצען פערוואנדעלט אין איין מוזעאום, און עס וועט ווערען דער גרעסטער מוזעאום פון אָריענט.

א פאָאר מינוט שפעטער, און א געזעלשאפט ענגלישע טוריסטען מעלדען זיך, זיי האבען פיעל געהערט וועגען בצלאל, זיי וואָלטען איהם וועלען זעהען. שאטץ האָט אויך צייט פאר דעם און גוטען ווילען. ער פיהרט זיי פון דיא קעלערס ביז דיא דעכער פון דיא גרויסע געביידען, ער שטעלט זיך אָב אין דעם מוזעאום. די טוריסטען רייבען זיך די אויגען, זיי געטרויען זיך זעלבסט ניט, וואס זיי זעהען און הערען.

אָט איז פאר זיי א צימער מיט דיא זעלטענע פויגלען און חיות פון פאלעסטינא, שלאנגען, און אויך אייניגע פלאנצען, אָט ציהען זיך אלמערס מיט קאָלעקציעס פון דיא טהייערסטע מטבעות פון אלטערטהום. דאָ זיינען פאָליצעס פון וואונדערשעהנע וואזעס פון דיא אמאָהליגע פיניקיאנער, דאָ איז א ספר תורה פון דיא אמאָהליגע צייטען, קינסטלעריש איינגעפאסט אין זילבער און גאָלד. זיא איז ווערטה א פערמעגען דיזע ספר תורה, און אָט זיינען פאר אייך וואונדערבארע לעמפלעך, וואס מען האָט געברויכט אין דער צייט פון בית המקדש און וועלכע זיינען אויסגעגראָבען געוואָרען פון אלטע היגע קברים.

און ווידער א צימער, און נאָך א צימער פון דיא אלע טהייערסטע אנטיקען פון דעם אלטען יודענטהום און פון די אנדערע פעלקער, ארום פאלעסטינא, און פלוצים איז פאר אייך די בעריהמטע בילד פון הירשענשטיין „דער אייביגער איד“, וועלכער האט געגומען אויף דער פאריזער אויסשטעלונג דיא גרויסע גאָלדענע מעדאל, און וועלכע איז ווערטה פיעללייכט אזוי פיעל, וויפיעל עס איז נויטיג צו האבען קעש צו קויפען פון טערק דעם מגדול דוד.

און אנדערע בילדער, אויך פון גרויסע קינסטלער און פון גרויסען ווערטה זיינען דא, און דיא ענגלענדער פארשטעהען דאס ניט, און זיי וואונדערן זיך און פרעגען פון וואנען עס קומט אזא זאך אין בצלאל, און שאטץ איז גליקליך, און שטעלט אויס ד-א פינף פינגער פון זיין האנד, און אלע פערשטעהען וואס ער מיינט, און לאכען מיט איהם צוזאמען.

יא, מיט דיא פינף פינגער פון זיין האנד, מיט דיא פינף חושים פון זיין גייסט, האט ער פון גאר ניט ארויסגערופען צום לע־בען דיא שעהנסטע אינסטיטוציאן, פון דעם נייעם ירושלים. עס איז נור פינף יאהר וויא עס איז געגרינדעט געווארען דער בצלאל, און ווען איהר זעהט וויא אלץ איז דארט איינגעריכטעט, איינגעפונדע־ וועט, ארגאניזירט און אין ארדנונג, חידוש'ט איהר זיך צו איז דאס גאר ניט אן איבערגעבליעבענער שטיק פון דעם אלטען אידישען קעניגרייך, וואס איז דורך א וואונדער דער געשיכטע פערבליבען גאנץ און איז געוואקסען צוזאמען מיט דער מענשהייט.

זעקס טויזענד פראנק, דאס הייסט, $1.200, דאס איז גע־ ווען דער קאפיטאל וואס שאטץ האט געקראגען צו עפענען דעם בצלאל, ווען מיט פינף יאהר צוריק האט ער פערלאזען בערלין אלס דירעקטאר פון דער אונגעבארענער ערשטער נאציאנאלער אידישער קונסט אקאדעמיע, און ווען שאטץ האט בעצאהלט פאר דעם ערש־ טען יאהר רענט, און האט געקראגען דעם שליסעל פון א פערוואר־ פענער הויז ערגיץ ווייט פון צענטער, מיט פיער נאקעטע ווענד, זיינען ביי איהם אין גאנצען פערבליעבען 2000 פראנק, וואס הייסט $400.

אליין מיט אן ארבייטער האט ער געמוזט קויפען ברעטער און זיי העבלען און זעגען, אין טיש און אין ביינק, פאר דיא שילער, אליין מיט א געדונגענעם ארבייטער האט ער געמוזט קלאפען און שניצען און שניידען און טאקען דיא וועב שטוהלען פאר די שילער און שילערינען פון דעם צוקינפטיגען בצלאל; אליין מיט אן ארביי־ טער האט ער געמוזט שפינען און פארבען די ערשטע וואל; איינער אליין האט ער געמוזט לערנען אין אלע קלאסען, און איינער אליין, פלעגט ער מוזען צווישען דיא לעסאנס קלינגען אין גלאק פון דער שוהל, און איינער אליין מיט ווייניג שטיצע האט ער נאך דיא לעהר־ שטונדען געמוזט פערוואלטען דיא געשעפטען, פיהרען דיא ביכער,

און טהאָן דיא גאנצע אדמיניסטראטיווע ארבייט וואס איז נויטיג אין יעדער אונטערנעהמונג.

איצט ריידען אלע לעהרער און שילער פון בצלאל העברע־איש. אין העברעאיש ווערט געטאָהן דיא ארבייט, אין העברעאיש ווערט געלערנט, אין העברעאיש האלטען די בצלאל שילער זייערע רעדעס און אין העברעאיש זינגען זיי זייערע ליעדער.

ניט אזוי אָבער איז געוועזן פון אָנהויב. גלייך וויא עס האט זיך געעפענט די שוהלע, זיינען דאָרט אָנגעקומען קינדער וואס האָבען נור געקענט העברעאיש און קיין אנדער שפראך. און קינדער וואס האבען גערעדט נור אידיש און קיין אנדער שפראך, וויעדער זיינען געוועזן די אשכנזים, די ספרדים, מיט זייערע בעזונדערע לשונות, אידען פון רוסישע צענטראַלע גובערניעס, אָט וויא יענע מיידלעך די „גר'טעס“, וועלכע איך האב בעשריעבען אין מיין פאָ־

די קליינע מיידעלאך פון בצלאל אויף דער טהעאטער ביהנע פון בצלאל.

ריגען בריעף, און אידען פון בולגאריען וואס האבען נור געקענט בולגאריש, און פון קאווקאז וואס ריידען נור גרוזיניש.

און מיט דיזע פעלקער און לשונות פון בבל האט ער, איינער אליין, געמוזט אנהויבען צו גיסען אין פורים די אידעאלען פון זיין יוגענד, בויען דעם טעמפעל פון יוגענד, רעאליזירען דיא חלומות פון זיין יוגענד.

אלע ליעבען דא דעם בצלאל, אלע אכטען איהם און זיינען דאנקבאר. אלע, אי מענשען פון דעם אלטען דור, וואס זיינען געקו־מען אהערצו שטארבען, אי מענשען פון דעם יונגען דור, וואס זיי־נען געקומען אהערצו לעבען. פיעלע פארגעטערן איהם זאגאר, ניט פיעלע אבער רעאליזירען, אז א צייט וועט קומען, ווען מענשען פון אונזער פאלק קומענדיג אין ירושלים, איידער זיי וועלען געהן זעהן דיא אלטע טהורעמס פון דעם חורבן, וועלען אויפזוכען דיא טהורעמס פון בצלאל, מיט וועלכען עס וועט זיך אנהויבען אין דער אידישער געשיכטע דער קאפיטעל פון נאציאנאלען „רענעסאנס.“

מיט א יאהר פינף צוריק, שרייבענדיג וועגען שאטץ און בצלאל, האבען מיר איהם אנגערופען „דער בוימייסטער אין דער וויסטעניס.“

שאטץ זאגט מיר, ער וועט קיין מאל ניט פארגעסען דעם נאמען וואס מיר האבען איהם געגעבען „דער בוימייסטער אין דער וויסטעניס.“ ער וויים ניט פאר וואס מיר האבען זיך אזוי פיעל אב־געשטעלט אויף זיין פערזאן.

אבער איך גלויב ניט, אז איך האב זיך צו ווייט פארטראגען אין מיינע געפיהלען צו מיין פריינד. אין א יאהר ארום וועט זיין אין אמעריקא אן אויסשטעלונג פון בצלאל. איהר וועט זעהען דיא ארבייט פון בצלאל, איהר וועט זעהען דעם גייסט פון בצלאל, און איהר וועט זעהען צי איך האב איבערטריעבען.

אויף דיא שטיינער און ביינער פון דיא אלטע קברים פון ירושלים האט בארים שאטץ אויסגעבויעט א וואונדערבארען טעמ־פעל פאר דעם אידישען פאלק און אין דיעזען טעמפעל ווערען ניט געבראכט קיין קרבנות, נור קרבנות ווערען געראטעט.

ווער זאל הייסען דער כהן גדול פון דיעזען טעמפעל, ווען ניט בארים שאטץ ?

9

דער נייער חורבן ירושלים

זייט איהר ווען עס איז געוועזן אויף א שיף פאר א שטורעם אויפ'ן ים?

עס פארשווינדעט דיא זונן, דער הימעל פארציעהט זיך מיט וואלקענס, געדיכטע שווארצע וואלקענס, דיא כוואליעס שלאגען הע־כער און העכער; דער ים ווערט פינסטערער און טיעפער; דיא מאסטען, וועלכע זיינען אקערשט געשטאנען שלאנק און שטאלץ אין הימעל אריין, הייבען זיך אן צו בויגען, טרייסלען זיך, עס רייסט דיא שטריק, דיא קוימענס, דאס שיף סקריפעט און ברעכט זיך, פון אויבען פליהען, ווארפען זיך און שרייען דיא דערשראקענע טשאיקעס, דא און דארט האקט דורך א בליטץ דעם הימעל, עס טוט א טרייסעל דעם ים א דונער, א ריעזען־כוואליע הויבט אויף הויך דאס שיף טהוט. א שליידער אין א ברויזענדען אבגרונד און איהר זייט אין מיטען פון א שרעקליכען ים־שטורעם:

און גוט איז אייך, און וואויל איז אייך, ווען אויף דעם בריק, אויבען, שטעהט אן ערפאהרענער קאפיטאן, און אויף דיא דעקען זיי־נען געניטע מאטראזען, ווען דיא אפיציערען ווייסען, וואס זיי האָ־בען צו טאהן, און דיא מאשיניסטען אונטען ווערען ניט זעע־קראנק.

שטעלט זיך אבער פאר א שיף אין א שטורעם, אהן א קאפיטאן, מיט אפיציערען, וואס ווייסען ניט פון זייער לייב און לעבען, מיט מאטראזען, וואס זיינען האזען און מאשיניסטען, וואס זיינען אלטע אידענעס. שטעלט זיך פאר אזא שיף אויפ'ן ים אין צייט פון א שרעקליכען שטורעם.

דאס איז היינט ירושלים, דאס זיינען איצט דיא אידען פון ירושלים, נאך דיא פאסירונגען.

דיא וועלט ווייסט היינט די געשיכטע, אז דא האבען „באנקראָ־טירט" צוויי פון דיא גרעסטע אנשטאלטען — דיא מושב זקנים און דיא „תורת חיים". דאס האט פאסירט מיט איניגע וואכען איי־דער איך בין אנגעקומען, און איך האב געדאכט, אז איך קען פער־

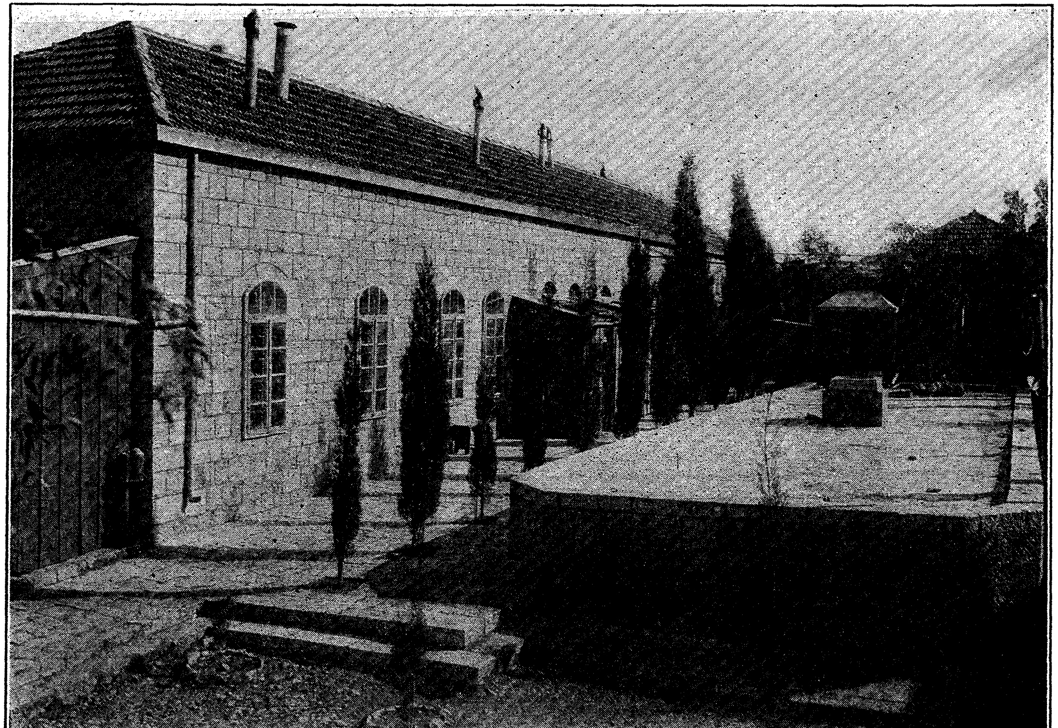

בתי מושב זקנים וזקנות בירושלם ✻ בית תפלה ומדרש לחסידים (ג)

בייגעהן דעם פאקט, ניט װעלענדיג זיך אָבשטעלען אויף אַ פּאַסירונג, װאָס איז נור אַ צופאַל פון היגען לעבען, און ניט דער לעבען זעלבסט.

עס איז אָבער געשעהען אַז דאָ האָט מען אַרעסטירט איין אַנגעזעהענעם איד, און צװיי אַנדערע, װעלכע בעהאַלטען זיך, זוכט מען. די רעגיערונג איז ענטשלאָסען צו פערפאָלגען די אַלע בעקאַנטע „כלל־טהוער“ פון די װיכטיגסטע היגע אַנשטאַלטען, װעלכע װערען בעשולדיגט אין פאַרשיעדענע געזעטץ־פאַרברעכענס, און נאָך מעהר, די רעגיערונג איז ענטשלאָסען אַװעקצושטעלען די אַלע גרויסע און װעלט־בעקאַנטע היגע אַנשטאַלטען אונטער איהר אייגענע השגחה און קאָנטראָל. די נייע טערקישע רעגיערונג, װיל אין גאַנצען אַ סוף מאַכען פון דער אבזאָלוטער פרייהייט און אונאַבהיינגיגקייט, װעלכע די אידען און קריסטען האָבען דאָ ביז איצט געהאַט, און אריינברייננגען אַ טערקישע אָרדנונג אין דעם גרויסען אינטערנאַציאָנאַלען בבל, װאָס עקזיסטירט דאָ פאַר אַלעמען.

און אידען פון ירושלים לויפען ארום דערשראָקענע און פערצװייפעלטע. די מענשען, װאָס זיינען פאַראַנטװאָרטליך פאַר דעם שיקזאַל פון די פיעלע גרויסע אַנשטאַלטען האָבען זייער קאָפּ פאַרלאָרען. אַ קאָנטראָלע, אַ השגחה, אַן אָרדנונג, אַ געזעץ אין זייערע פיהרונגען, הייסט באַנקראָט פון יעדער אַנשטאַלט, פון יעדער אונטערנעהמונג לטובת הכלל פון ירושלים. אַזוי ריידען זיי, אַזוי טענה'ען זיי. מען ברעכט די הענד, מען ברעכט די קעפּ, װיא צו רעטען זיך פון דער נייער געפאַהר, פון דעם נייעם גזר. זיי לויפען ארום דיעזע מענשען, מען האַלט מיטינגס, מען סוד'עט זיך, מען פּלאַנעװעט, מען אָרגאַניזירט זיך. מענשען, װעלכע האַסען איינער דעם צװייטען, און װאָלטען װעלען זעהען איינער דעם אַנדערן אין קבר, קומען זיך צוזאַמען, מען פאַרגעסט דעם האַס, די שנאה, מען רעדט ניט װעגען געגענזייטיגע קריװודעס, מען טראַכט נור װיא צו רעטען די שיף, װאָס האַלט ביי'ם אונטערגעהן. כלל־טהוערס װעלכע זיינען נעכטען געשפּרונגען פון פרייד, װען זיי האָבען דערהערט װיא זייערע שונאים זיינען אַריינגעפאַלען אין פּאַסטקעס פון געזעטץ, לויפען היינט ארום װיא פאַר'סם'טע מייז, מען זאָל געבען בייל, מען זאָל רעטען דיעזע שונאים, װארום װען ניט — פיהלען זיי, אַז באַלד, װעלען זיי זיין אין דערזעלבער נויטה.

און װעהרענד דאָס אַלץ קומט פאָר פון אויבען, אויף די דעקען

פון שיף און אין דיא אינדזשען־רומס, שטעלט זיך פאר, אז אונטען גאנץ אונטען ליעגען טויזענדע פון דיא אומגליקליכע, וועלכע גויטה און צופאל האט געמאכט פאר פאסאזשירען.

אט איז אן אלטיטשקער. ער איז אין דיא זיבעציגער. אין א קליין שטעטעל לעבען וואלין איז ער געווען א בעדער. פון גראשענס און פון דרייערס האט ער זיך צוזאמענגעשלאגען אין עטליכע און פופציג יאהר, וואס ער איז געווען א בעדער, א פארמעגען פון פינף הונדערט און פינף און אכציג קערבלעך. מיט צוויי הונדערט און איין־און־ניינציג קערבלעך איז ער אנגעקומען קיין ירושלים, און צוויי הונדערט און ניינציג פון זיי האט ער אבגעגעבען אין דעם מושב זקנים, מען זאל איהם ארייננעהמען.

און ניט געגעסען און ניט געטרונקען ליעגט ער איצט אויף זיין עלענדען געלעגער, און מיט רויטליך בלינדע און אנגעשוואלענע וואסעריגע אויגען קוקט ער אייך אין פנים אריין, איהר זאלט איהם זאגען, וויא לאנג וועט מען איהם נאך ערלויבען צו ליעגען אויף דיע־זען עלענדען געלעגער, און וואו וועט מען פארשיטען נאך זיין טויט דיא ביינער, וועלכע ער האט געבראכט אין ארץ־ישראל, זיי זאלען דא ליגען אויף דעם הר הזיתים.

און אזעלכע 350 אלטע אידישע נשמות אין איין אנשטאלט, און מעהר און מעהר הונדערטע אין דיא אנדערע מושב זקנים׳ס, וועלכע זיינען דא אויסגעבויעט געווארען אלס „אפאזיציאן“ צו דעם אלטען, און וואו מען ערווארטעט א דונער פון קאנסטאנטינא־פאל יעדען אויגענבליק.

דאס איז איין ווינקעלע. און אט האט איהר אן אנדערען.

אין אלטען ירושלים, ניט וויים פון כותל מערבי איז דא — אה, איך וויים ניט וויא דאס צו רופען, עס זאל הייסען א גאס, עס איז אבער ניט קיין גאס, און ניט קיין געסעלע און ניט קיין זאוואר־ליק. נעהמט א בית־עולם. נור ניט מיט קברים, וואס זיינען פיער איילען, אין דער ערד, נור 40 איילען אין דער ערד. פארבינט אלע קברים מיט דורכגייענגע, גיט זיי אנשטאט וויסען זאמד הארטע שטיינער, עפענט דארט קרעמלעך, מאכט ישבות, פערקויפט אין ענגשאפט ציבעלעס און ציצית, שפארט נאך אריין צווישען דיא ווענטלעך עזלען, קעמלען, טראגט קיין מאל ניט ארוים, רייניגט קיין מאל ניט אב דאס, וואס עזלען, קעמלען און אויך מענשען לאזען

איבער נאך זיך, ווען זיי עסען, — אט דאס אלץ מיט א פארדעקטען הימעל, מיט אן אויסגעלאשענער זונן זיינען דיא גאסען פון אלטען ירושלים.

אין א קליין קבר'ל, וואס הייסט א „וואוינונג", אין איינער אזא „גאס", וואוינט אן אלמנה מיט א טאכטער, — א יתומה, וואס איז פורים געווארען 23 יאהר אלט.

גאנץ פריה, ווען דעם שכן'ס האהן און ניט דיא שטראהלען פון ירושלים'ער זונן, לאזט זיי וויסען, אז עס איז שוין ליכטיג, כאפט זיך אויף דיא אלמנה, און הייבט אן צו פליהען איבער דיא בערג און דיא טהאלען פון דער שטאדט צוזאמענקלייבען וואו זיא קען דיא קויטיגע וועש און שלעפט זיי אויפ'ן קארק צוריק צו זיך אין קבר אריין. ביי דיעזער צייט, האט דיא טאכטער פון דער אלמנה מיט א קליינע בלעכענע קענדיל, אנגעשעפט פון וועלכע ברונימס זיא האט געקענט געגוג רעגען וואסער, אין א קליינצינקער בלעכענער באליע, אוןביידע הייבען אן צו רייבען און וואשען, און ווידער צו רייבען און צו וואשען, און צו טריקענען און ביגלען ביז זיי פאלען אוועק ערשעפפט מיט דיעזער ארבייט. און דאן ווידער, ביז דער האהן פון שכן הייבט זיי אויף פאר דעם נעכסטען טאג פון עלענד און מאטערנים.

און אכט יאהר הארעווען זיי אזוי ביידע, זייט עס איז גע־שטארבען דער מאן און דער טאטע, און דריי הונדערט און פופציג פראנק, (זיבעציג דאלאר) האבען זיי ביידע אבגעשפארט.

און אין גאנצען פעהלט זיי נאך הונדערט און פופציג פראנק אוז עס וועט זיין תנאים מיט דעם יונגען „חכם" פון דער אנטקוע־גענדיגער ישיבה, וואס אויסער דעם וואס ער איז א „חכם" און קען וואויל לערנען, און זיין טאטע איז א שמש, קריגט ער, דער חכם זעלבסט, 90 פראנק א מאנאט חלוקה.

וואו נעהמט מען דיא איבריגע 150 פראנק, וויא מאכט מען, זיי צו קריגען שנעלער?

עס קומט א מעקלער פון „תורת חיים", און בעווייזט זיי א באנק־נאט, אן אסיגנאציע, א טשעק, א באנד, אן אבליגאציע, קורץ, א „שטר", וויא דאס ווערט דארט גערופען, און ערקלעהרט זיי, וואס דאס איז.

קיין באנק אין דער וועלט איז ניט אזוי זיכער וויא אזא

אנשטאַלט ווי די „תורת חיים“, ראָטהשילד אַליין איז ניט זיכערער. וואָס איז ראָטהשילד, ווען אימיצער וועט אַוועקלייגען זיין געלד אין קבר ביי משה מאָנטעפיאָרע צוקאָפּען וועט ער ניט זיין אזוי זיכער מיט דיעזען געלד, וויא מיט אַ „שטר“ פון „תורת חיים“ און דיא מצוה וואָס אַ מענש פערדיענט, אַי, אַי וואָס פאַר אַ מצוה! ווען מען לייגט געלד אין באַנק, העלפט מען גוי'אישע רדיפות, אָדער אידישע שמד'שטיק, און ווען מען קויפט אַ „שטר“ פון „תורת חיים“, נור פאַר הונדערט פראַנק, קריגט מען גלייך עולם הבא פאַר אַ מיליאָן.

און צינזען, פּראָצענטען?

דיא רשעים פון דיא ביינק וועלען קיין מאָהל ניט צאָהלען אַן אָרימען מענשען מעהר וויא פיער פּראָצענט אָדער פינף, אָדער העכסטען זעקס פּראָצענט. אזא אַנשטאַלט אָבער וויא „תורת חיים“, וואָס איז אונטער דער השגחה פון גוטע אידען און פרומע, זיי ווייסען דעם נויטה פון דיא אָרימע לייט, און זיי צאָהלען צוועלף פּראָצענט, און אויף גרעסערע סומען אויך פופצעהן און נאָך מעהר.

ווער קען ביישטעהן אַזעלכע טענות? וועלכע גוטע אידישע הארץ וועט גיכער ניט אָבגעבען איהר געלד אין אַ באַנק, וואָס איז וויא פון רבונו של עולם, פאַר אַ גרויסען פּראָצענט, וויא אין אַ באַנק פון געשאָרענע פּאות'ן, געגאָלטע בערד, און נאָך פאַר אַ קליינעם פּראָצענט?

און אָט איז שוין דריי טעג, וויא דיא אלמנה זיצט לעבען איהר פוסטער בלעכענער באַליע, און איהר טאָכטער ליגט אין אַווינקעלע אויף אַ צופוילטען „סיעניק“. זיי רעדען ניט, זיי וויינען אפילו ניט, נור דיא אויגען זיינען ביי ביידען אָנגעשוואָלען, און דיא אַנטקעגענדיגע ישיבה מיט דעם יונגען חכם שיינען פאַר זיי איצט צו זיין אזוי וויא גאָר ניט אין אַלטען ירושלים, אזוי וויא אפילו גאָר ניט אויף דיעזער וועלט!

און קיינער ווייס ניט, קיינער האָט ניט געציילט דיא אלמנות וועמעס אָרימע האָפנונגען זיינען צובראָכען געוואָרען אין דעם אוראַגאַן, פונקט וויא קיינער האָט ניט געקענט צוזאַמענקלייבען דיא טרעהרען פון דיא יתומים, וועמעס לעבענס זיינען צומאָהלען געוואָרען פון דיא באַנקראָטען.

דאָס איז אויף אַן אַנדער דעק פון דעם שיף אין שטורעם.

אָבער וואָס איז דאָ אייגענטליך געשעהען, וואָס האָט ארויסגערופען אַזאַ קאַטאַסטראָפע, און ווער איז שולדיג, ווער איז פעראַנטוואָרטליך פאַר דיעזען נייעם חורבן אין ירושלים?

דאָס וועל איך אייך ערקלעהרען אין מיינע נעקסטע בריעף אין וועלכע איך וועל אייך פרובירען געבען אַ גענויע פאָרשטעלונג פון אַ לעבען וואָס איז גלייכצייטיג אי דער אָרימסטער אי דער רייכסטער אין יודענטהום.

10

איבער די קברים און וויעגלאך פון פאלעסטינא

איך האב זיך לאנג געשלאגען מיט דער דעה צי זאל איך, צי זאל איך ניט בעשרייבען פאר אייך דעם נייעם חורבן ירושלים.

איך ווייס, אז די אלגעמיינע פאקטען זיינען אייך שוין בעקאנט, אדער וועלען פאר אייך ווערען בעקאנט, אהן מיר. צו וואס זאל איך ריהען וואונדען ווען איך קען זיי ניט העלפען?

און וועמען וועט אין אלגעמיין ארויסקומען גוטעס פון דעם, וואס די וועלט וועט דערזעהען א גרויסע אידישע וואונד, און וועט זיך איינקוקען וואס עס טהוט זיך אינעווייניג?

און נאך אמאל בין איך אוועק צו די זקנים, און נאך אמאל האב איך מיט זיי גערעדט, און ווידער האב איך דערזעהען די אלטע, די הונגעריגע, די אומגליקליכע שטערבענדע ביי וועלכע דער הערצלאזער שיקזאל וויל איצט אפילו זייערע קברים אוועק־נעהמען.

און זיי האבען מיר מיין הארץ צובראכען, דיעזע לעבעדיגע מתים און איך האב דערפיהלט, אז ווען איך האב ווען עס איז גע־זינדיגט אין מיין לעבען מיט'ן פען, וואלט דאס געווען איצט, ווען איך וואלט געפרובירט שרייבען וועגען אן אנדער ענין, אדער שריי־בענדיג וועגען דיעזען ענין, וואלט איך פאר אייך ניט געשריבען דעם גאנצען אמת.

דעם גאנצען הארטהערציגען אמת, וויא איך האב איהם אויסגעפונען נאך פיעלע מיהזאמע טעג און נעכט ארבייט און פארשונג.

און איך האב קיין מורא ניט, אז דיעזער אמת וועט אימיצען ברייננגען שאדען. יעדענפאלס ניט די גוטע מענשען און ניט די עהרליכע מענשען פון ירושלים וועט ער שאדען. זיכער ניט די אומגליקליכע און ניט די קרבנות.

* * *

ירושלים איז ניט קיין צענטער פון אינדוסטריע. אנהוי

בענדיג מיט דעם לעבעל ברויט וואָס מען דערלאַנגט אייך אויפ'ן טיש, ענדיגענדיג מיט דעם טוט־פּיק וואָס מען גיט אייך צו קאָלופּען דיא צייהן פון דעם ברויט, ווערט דאָ אַלץ אַריינגעבראַכט מייסטענס פון אויסלאַנד.

אָרים איז דיא נאַטור און אָרים זיינען דיא מענשען, נור מיט דעם אונטערשיעד וואָס דיא נאַטור איז אָרים אָבער געטליך שעהן, און דיא מענשען וועלכע זיינען דאָ אָרים, זיינען ניט געטליך שעהן.

דיא מענשען, דיא גוטע מענשען פון דער שטאָדט מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו רעדען דערצעהלען מיר, אַז ניט אימער איז געוועזן דיא נאַטור פון יהודה אַזוי אָרים וויא איצט, אַז עס איז געוועזן אַ צייט ווען יהודה איז געוועזן וויא איין ווייז־גאָרטען.

אַזוי ווערט דערצעהלט אין דער ביבעל, און אַזוי דערצעהלען אויך אַלטע היסטאָריקער.

און ווידער ווערט בעהויפּטעט, אַז ניט אייביג וועלען דיא מענשען פון ירושלים בלייבען אַזוי אָרים און ניט אַנציהענד.

דאָס אַלץ איז מעגליך, און איך גלויב דאָס אַלץ, ווען איהר ווילט.

אָבער איך רייד ניט וועגען דער פערגאַנגענהייט פון יהודה, און אויך ניט פון איהר צוקונפט. איך רייד וועגען דיא געגענוואַרט, וועגען דעם היינט רייד איך און ניט וועגען נעכטען און ניט וועגען מאָרגען.

און אויך רייד איך איצט ניט וועגען דיא אַנדערע פּלעצער און געגענדען פון פּאַלעסטינא, ניט וועגען דיא אַנדערע שטעדט און קאָלאָניעס, נור וועגען ירושלים רייד איך און וועגען דעם אומגעגענד פון ירושלים וואָס הייסט יהודה, וועגען דעם היינטיגען ירושלים, וועגען דער היינטיגער יהודה שרייב איך איצט.

און אָרים און עלענד. און וויסט זיינען היינט דיא בערג פון ירושלים, און דיא טהאָלען פון יהודה, און אָרים, עלענד, וויסט זיי־נען דיא מענשען פון דיעזע בערג און פון דיעזע טהאָלען.

דאָך ווען איהר דיינקט, אַז דאָ איז גאָר ניטאָ קיין לעבען און קיין אינדוסטריע, דיינקט איהר ניט ריכטיג, ווייסט איהר ניט וואָס עס טהוט זיך דאָ.

עס איז דאָ ניטאָ קיין אינדוסטריע, קיין קאָמערץ, און קיין

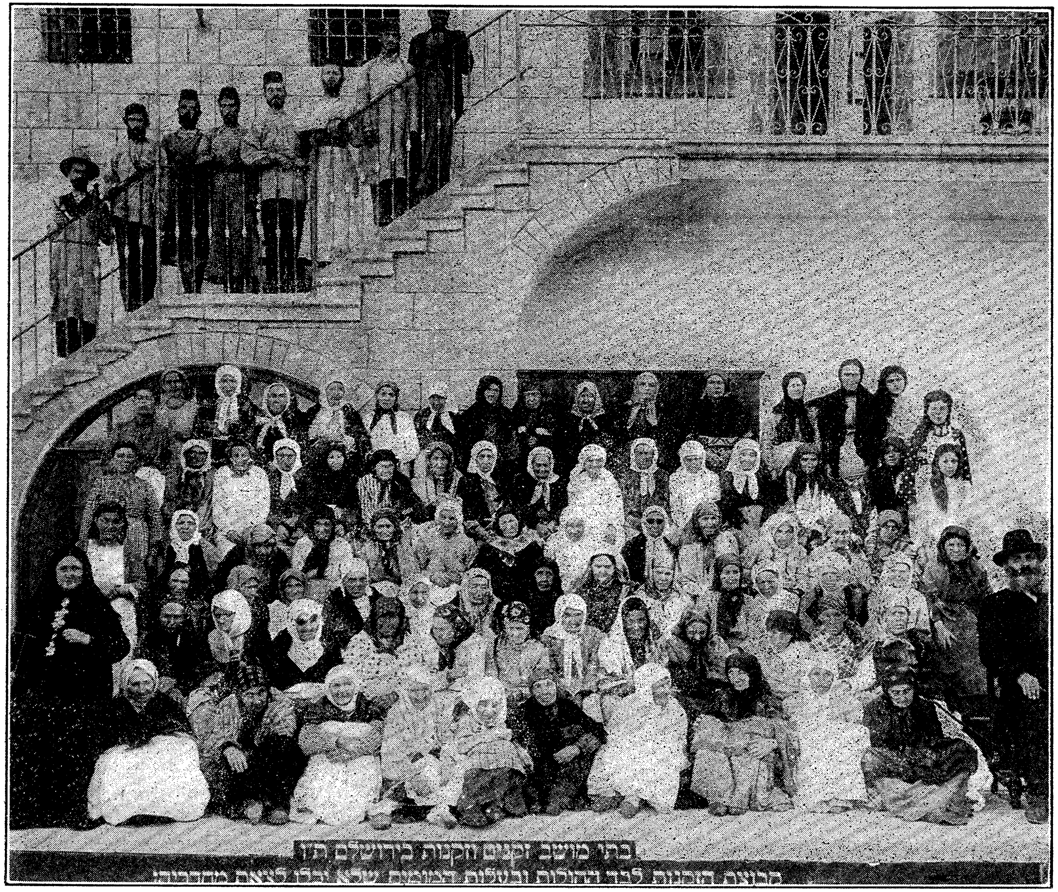

בתי מושב זקנים וזקנות בירושלים ת"ו

קבוצת הזקנות לבד החולות ובעלות המומים שלא יכלו לצאת מחדריהן

האנדעל אזוי וויא ביי אייך, און עס איז אויך ניטא אזא לעבען, אזא טהעטיגקייט וויא ביי אייך.

עס געהט ניט קיין רויך פון דיא קוימענס פון פאבריקען, זעלטען ווען איהר זעהט א רויך פון וואס עס איז פאר א קוימען.

ניטא מיט וואס צו מאכען פייער, ניטא צוליעב וואס צו מאכען פייער.

און עס הוזשען ניט קיינע רעדער פון שאפס, און עס פליהען ניט קיינע קארס און קיינע אייזענבאהנען, און עס בלישטשען ניט קיינע אויסשטעלונגען אין שאו־ווינדאוס, און עס איז ניטא קיין עלעקטרישע בעלייכטונג, און עס קלינגען ניט קיינע טעלאפאנען, און מיט זארג און מיט נויטה קלייבט איהר צוזאמען ווינטער פון רעגען אביסעל וואסער פאר דעם גאנצען יאהר, און נור רייכע אידען קענען עסען צוויי מאל א טאג פלייש, און נור א מיליאנער קען נעהמען איין מאל א טאג א וואנע.

און דאך איז דא א גרויסע אינדוסטריע, א גרויסע קאמערץ, פיעל לעבען און א ים אונטערנעהמונגען.

דאס איז דיא אינדוסטריע, דיא קאמערץ וואס געהט דא אן לשם שמים מיט אלע מעגליכע וואהלטהאט אנשטאלטען, רעליגיאן אנשטאלטען, אנשטאלטען פאר קראנקע, פאר קריפעלס, פאר זקנים, זקנות, יתומים, יתומות, חברה קדישות, און זא ווייטער, א. ז. וו. אהן אן אנהויב און אהן א סוף.

און ווען איך זאג „אינדוסטריע" אדער „קאמערץ", מיין איך דאס ניט איראניש, ניט אבצולאכען און ניט צו פערשפאטען דאס, איהר קענט דא איצט ניט שפאטען פון דעם, ווען טויזענדע גרייזען און קינדער שארען זיך ארום דיא ווענט אין טויט שרעק פאר א הונגער־טויט. איהר קענט היינט ניט לאכען אין ירושלים ווען איהר וואלט דאס אפילו וועלען.

איך זאג „אינדוסטריע" און מיין א י נ ד ו ס ט ר י ע, איך זאג „קאמערץ" און מיין ק א מ ע ר ץ.

און ווען איהר וועט איבערלעזען דיא עטליכע בריעף מיינע וועגען דיעזען ענין, וועט איהר אויך וויסען פאר וואס.

ביי אייך, דארט, אין אמעריקא, ווען א איד מיט געוויסע געשעפטס־פעהיגקייטען אדער געשעפטס־אינסטינקטען, האט אביסעל געלד, און וויל וואס אונטערנעהמען, עפענט ער א קלאוקס

שאפ אָדער אַ וואורשט קראָם, און ווען ער האָט אביסעל מעהר קור־ראזש, קויפט ער עטליכע אַקער בלאָטע און גרינדעט אַ ריעלטי קאָמפּאַניע.

ניט דאָ. דאָ ווען עס געפינען זיך עטליכע אידען מיט אַן אונטערנעהמונגס גייסט, הייבט מען גלייך אָן צו טראַכטען וויא קען מען אָרגאַניזירען אַ קאָמפּאַניע, פאַר וואָס עס איז פאַר אַ היילינגען צוועק פאַר וועלכען מען זאָל קענען קלייבען געלד פון דיא גוטע אידישע נשמות פון אַלע לענדער.

און פונקט וויא אַ פיש זוכט דעם וואַסער וואו עס איז טיעפער, און וויא אַ פאַרמער זעעט דעם באָדען וואָס איז פעטער, און וויא אַ פויגעל זוכט דעם וואַלד וואו עס זיינען דאָ ווערים און וויא יעדער געשעפטס־מאַן זוכט אַ ביזנעס וואָס גיט בעסערע פּראָ־פיטען, זוכען דיא היגע אונטערנעהמער אַ וואָהלטהאָט וואָס אַפּעלירט מעהר צו דיא אידישע הערצער, דאָס הייסט, אַ היילינגע זאַך פאַר וועלכע מען קען קלייבען מעהר גראָשענס.

יעדע אינדוסטריע האָט איהר יוגענד, דיא צייט ווען זיא בליהט און איהר עלטער, דיא צייט ווען זיא הערט אויף צו בליהען. עס פּאַסירט אויך, אַז געוויסע אינדוסטריען שטאַרבען אָב אין גאַנצען.

אזוי איז דאָ אויך מיט דיא היגע אינדוסטריען וואָס ווערען אָנגעהויבען לשם שמים. עס איז געווען אַ צייט, ווען רענדליך האָבען זיך געקייקעלט וויא שטיינדלעך אויף פערשיעדענע ישיבות, בתי מדרשים, דאַן איז עס אביסעל שוואַכער געוואָרען. מען האָט זיך אַ וואָרף געטאָהן צו בויען אַנשטאַלטען פאַר יתומים און יתומות, אויך דער עסק איז געוואָרען אביסעל שוואַכער, האָט מען ענטדעקט אַז אַ מושב זקנים איז אַן אויסגעצייכענטער אַרטיקעל, און מען האָט גענומען בויען מושב זקנים׳ס. וויא שוואַמען נאָך אַ רעגען האָבען זיך אָנגעהויבען צו גרינדען דיעזע אַנשטאַלטען פאַר אַלטע אידען און אידענעס, וועלכע האָבען פערלאָרען יעדען אינטערעס אין לע־בען און זיינען געקומען אהערצו אוועקצולייגען דיא ביינער לעבען דיא היילינגע קברים פון דיא אבות.

און אין אַ קורצע צייט זיינען אויסגעבויעט געוואָרען פיער אַזעלכע אַנשטאַלטען און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ, אַ ביטערער, אַ פערצווייפעלטער, אַ קאַמפּף אויף לעבען

און טויט, וועלכע פון דיעזע אנשטאלטען זאלען קריגען דיא הסכמה און דיא נדבות, וואס איז דיא נשמה פון אזא אנשטאלט.

קיין זעהר גרויסע קאפיטאליסטען נאטירליך געהען ניט אין דיעזע ביזנעס. איבערהויפט רוקט מען זיך ניט מיט גרויסע קאפי־טאלען קיין ירושלים, אבער עס איז אויך ניט נויטיג. דיא אנ־שטאלטען ווערען געבויט אויף א מין פארטנערשיפ, קאמפאניאנ־סטווע אדער „סטאק קאמפאניעס" אהן סטאק. איינער לייגט אריין עטליכע קערבלעך, דער אנדערער גיט אריין אין געשעפט זיין פאך־קענטניסע. אפטמאהל געהען ביידע זאכען צוזאמען, געוועהנליך אבער איז ניטא ניט קיין געלד און ניט קיין קענטניסע. מען הייבט אן „צו טאהן ביזנעס", וויא פיעלע אנדערע אידישע ביזנעס אויף דער וועלט, פון הימעל, ערד און לופט.

מען דינגט א געביידע, מען ריכטעט זיא איין, מען לייהט, מען בארגט, מען שווינדעלט, מען פארשפרעכט, מען פערפליכטעט זיך, פער'משכון'ט זיך, ביז מען דערגעהט צום דאך. אלע כוחות ווערען פארוועגדעט דיא געביידע זאל פון דרויסען זיין שעהן, אויס־זעהן רייך, אימפאזאנט אויף דער פאטאגראפיע וואס מען בע־שטעלט, וויא נור עס ווערט אביסעל ריין געמאכט דיא גאס פון דיא וואפנע און שטיינער. דאן שיקט מען ארויס משולחים אין רוסלאנד, אין גאליציען, אין אונגארן, אין אמעריקא, אין בוכארא, אין סיביר, אין פערזיען, אין ארגענטיניען, וואו עס איז נור דא א איד, און דער האט א גראשען, שיקט מען א משולח נאך דיעזען גראשען פאר דיא הייליגע זקנים פון ירושלים וואס זיינען געקומען אהערצי שטארבען מיט דעם הייליגען טויט פון ארץ ישראל.

דער קאנטראקט מיט דיא משולחים איז א קורצער, אבער אויך א שארפער. פון דיא געלדער וואס דער משולח קריגט געהן ארונטער פריהער פאר אלץ דיא שפייזען, דיא עקספענסעס פאר דער רייזע, האטעלען, א. ז. וו. פון דאס פערבליבענע קריגט דער משולח אמאל א פערטיל, א מאהל א דריטעל, און אמאהל אויך א העלפט.

ניט אלע אנשטאלטען שיקען ארויס משולחים. פיעלע גע־ברויכען דיא פאסט פאר דעם צוועק. דא קומען מיר צו א צווייג פון ירושלים אינדוסטריע, וועלכע מוז זיך בעווייזען איינפאך אונ־

גלויבליך פאר א פרעמדען מענשען, וועלכער איז אבער איינער פון דיא אינטערעסאנטעסטע פאקטען פון דעם היגען לעבען.

אין פאלעסטינא, ווי אין גאנץ טערקיי, איז ניטא קיין פאסט וואס געהערט דער רעגיערונג און מיט וועלכער יעדער מוז זיך בענוצען.

יעדע רעגיערונג, אויסער דער ענגלישער און אמעריקאנער, האט דא איהר אייגענע פאסט, און דיעזע פאסטען ווערען דא גע־פיהרט וויא פריוואט געשעפטען פון פריוואט פערזאנען. ווען איך וויל שיקען א בריעף קיין אמעריקא, אדער רוסלאנד, אדער וואו עס איז אין אויסלאנד, קען איך אוועקלייגען דעם בריעף, אדער אויף דער טערקישער פאסט (וואס ווערט געטאהן פון זעהר ווייניג מענ־שען), אדער אויף דער דייטשער, עסטרייכישער, פראנצויזישער און ז. וו.

וויא אין אלע געשעפטען, וואו עס איז דא קאנקורענץ, טהוט יעדע פאסט אלץ וואס זיא קען, צו־צוציהען צו זיך ביזנעס. דא גע־פינט איהר אין ירושלים זאכען און פארהעלטניסע, וואס וואלטען דארפען קוויקען דיא הארץ פון יעדען איד. ווען מען וואלט ניט גע־וואוסט, פון וואנען זיי, דיעזען זאכען און פארהעלטניסע קומען.

אזוי וויא דיא מאיאריטעט פון דיא איינוואהנער פון ירושלים זיינען אידען, געפינט איהר אויף אלע פאסטען מייסטענס אידישע אנגעשטעלטע, אידיש ווערט געשפראכען, אין אידיש ווע־רען געגעבען אפיציעלע ערקלעהרונגען, נאטיצען, און מאנכע פון דיא פאסטען בעזארגען זאגאר פריי גאר אהן מארקעס דיא קארעס־פאנדענצען צווישען דיא אידישע קאלאניעס אין קאנווערטען, גע־שריעבען אין אידיש.

און וויא ווייט עס געהט דיעזער ביטערער קאנקורענץ־קאמפף צווישען דיא פאסטען, און אויף וויא ווייט, זיי, דיא פאסטען זיינען אבהייניגיג פון דיא אידען אין ירושלים, וועט גענוג זיין צו זאגען, אז דער דירעקטאר פון דער היגער רוסישער פאסט, איז א איד. דיינקט נור, אז אין רוסלאנד קען קיין איד ניט זיין קיין איינ־פאכער בריעף־טרעגער, און דא מאכט דיא רוסישע רעגיערונג א איד פאר א דירעקטאר פון איהר הויפט פאסט אמט.

און איצט קומען מיר צו דער ראלע פון דער פאסט אין דיא גרויסע שנאר־אינדוסטריען פון ירושלים.

עס איז דאָ אָרגאַניזירט אַ גאַנצע אַרמיי מענשען, וואָס האָ־בען קיין אַנדער בעשעפטיגונג, וויא צו קלייבען אַדרעסען פון בע־מיטעלטע אידען אין דער גאַנצער וועלט. און פאַרקויפען דיא אַד־רעסען צו דיא „וואָהלטהאַט־אַנשטאַלטען". איך זאָג „פון בעמיטעל־טע אידען", ווייל איך שרייב אייך נור וועגען אידען, און נור דיא אידען אינטערעסירען מיך דאָ. דער אמת איז, אַז דיעזע שנאָר־אינדוסטריען, וועלכע איך בעשרייב, איז ניט קיין ספּעציפישע אי־דישע אינדוסטריע, דיא גוים האָבען ביי זיך גראַדע דיעזעלבע אינ־דוסטריען. איך ווייס זאָגאַר ניט, ווער ביי וועמען עס האָט זיך אויסגעלערענט דאָ צו „קאָללעקטען פאָנדען", צי דיא אידען ביי דיא היגע פּראַוואַסלאַוונע און קאַטוילישע גלחים, צי דיעזע פּראַוואַ־סלאַוונע און קאַטוילישע גלחים ביי דיא אידען. איך האָב געפּרו־בירט דערגעהן צו דער קוועלע, נור מיר איז דאָס ניט געלונגען. קיינער ווייס דאָס ניט.

אין דיא זאַמלונגען פון דיא אַדרעסען זעלבסטפאַרשטענדיג קומט פאָר גענוג האַמבאַג און שווינדעל, אויך ניט זעלטען גנבות. איינער גנב'עט פון אַנדערען, איינער פייקט דעם צווייטען. אָבער דאָס איז אַ נעבען־זאַכע. מען קלייבט אַדרעסען, מען פאַרקויפט זיי, נאָך אַ געוויסען טאַריף, וואָס היינגט אָב אָן דעם פּלאַטץ, דעם לאַנד און דיא געזעלשאַפטליכע שטעלונג פון דיא אַדרעסאַנטען, און ז. וו.

ווען מען קריגט דיא אַדרעסען, הייבט מען אָן ארויסצושיקען דיא בריעף אין דיא טויזענדער, אין דיא צעהנדליגע טויזענדער און דאָ קומען דיא פּאָסטען מיט זייער הילפע.

אַ בריעף קיין אויסלאַנד קאָסט אַ פערטעל פראַנק, טויזענד בריעף צוויי הונדערט פונפציג פראַנק. דיא צעהנדליגע טויזענדע בריעף, וואָס ווערען געשיקט דאַרפען זיי קאָסטען טויזענדע און טוי־זענדע פראַנק. עס דויערט אַ צייט, איידער מען הייבט אָן צו קריי־גען צוריק. וואו נעהמט מען זיי?

און דיא פּאָסט עפענט זיי קרעדיט. זיא שיקט דיא בריעף פריי איבער דער גאַנצער וועלט, ביז דיא אַנשטאַלטען הייבען אָן אַריינצוקריגען מזומן. אַזוי זיכער, איז ביז איצט געווען דיא אינ־

דוסטריע פון דער וועלט־שנאָרעריי אי פאַר אידען, אי פאַר קריסטען, דאָס געוויסע היגע פאָסט־בעאַמטען האָבען בעשלאָסען, אַז זיי קענען מיט־ספּעקולירען מיט דיעזע אַנשטאַלטען און מאַכען זייערע רעגיערונגען פאַר שטילע שותפים פון דער אינטערנאַציאָנאַלער בעטל־קאַמער.

11

די „האי-פינאנס" און דער כראך פון וואלטאט

ניט שנעל דערזעהט מען טרויבען, ווען מען פערפלאנצט זיי און נאך לייננגער געדויערט ביז מען הייבט אן צו זעהען געננג גראַ־שענס פון די משולחים און פון די בריעף. וואס טהוט מען דער־ווייל ?

אט דא קומען מיר צו דעם פונקט וואו עס האט זיך געעפענט דער גרויסער וואולקאן פון ירושלים און וואס האט חרוב געמאכט די שטאדט נאך אמאהל.

די אידען פון ירושלים, איך מיין די ארימערע און די פראסטערע, האבען גרויס צוטרויען, ריכטיגער, האבען ביז איצט געהאט גרויס צוטרויען צו זייערע אנשטאלטען. איך מיין ניט דעם מאראלען פרעסטיזש פון די אנשטאלטען. דאס וואלט ניט געווען אזוי געפעהרליך. צו די עקאנאמישע קראפט פון די אנשטאלטען, צו די פינאנציעלע זיכערהייט האבען זיי, די ארימע לייט פון ירושלים, געהאט דעם גרעסטען צוטרויען.

און פאר וואס ניט ?

אזוי לאנג וויא עס זיינען דא גוטע אידישע נשמות אויף דער וועלט, און אזוי לאנג וויא עס זיינען דא מתעסקים, און אזוי לאנג וויא די פאסט נעהמט אן בריעף, וואס ריהרען די הערצער פון אידישען פאלק, אזוי לאנג איז די עקזיסטענץ פון די אנ־שטאלטען געזיכערט — האבען געטראכט די ארימע־לייט פון ירושלים.

און אויף דעם האבען די גבאים פון די אנשטאלטען אויס־געבויעט איינע פון די וואונדערבארסטע סיסטעמען — מיר ווע־לען עס רופען „סיסטעמע פון קרעדיט," כדי ניט צו קריינקען מיינע גוטע פריינד פון ירושלים, — און אויף דיעזע סיסטעמע פון קרע־דיט האבען זיי אויסגעבויט א צווייטע סיסטעמע פון ה א י־פ י נ א נ ס, וועלכע די גרעסערע גבאים פון וואלל סטריט, מיט מארגאן און האררימאן אויף דער שפיטצע, וואלטען געמעגט מקנא

זיין, און פאר װעלכע אפילו דער גוטער לאָזאָן פון באָסטאָן, װאָלט געמוזט בעגייסטערט װערען.

און אָט אין װאָס דיא סיסטעמע איז בעשטאַנען:

זיי, דיא גבאים פון די מושב זקנים׳ס און פון אנדערע אנ־שטאַלטען, װעלכע איך האָב איצט קיין רעכט ניט צו דערמאָהנען, װייל דער היגער פראָקוראָר האָט זיי נאָך ניט דערמאָהנט, האָ־בען גענומען ארויסלאָזען פאַפּיערען, אזעלכע װאָס זיינען, — װעקסלען, ניט װעקסלען, טשעקס, ניט טשעקס, מאָרטגיידזשעס, ניט מאָרטגיידזשעס, באָנדס, ניט באָנדס, אבליגאציעס, ניט אבלי־גאציעס, אָבװאָהל דער פראָקוראָר פון ירושלים, װעלכער האָט זיך פריװאַט אויסגעדריקט, אז איצט װעט ער אביסעל „א טאַנץ טאָהן מיט דיא יהודים,“ (װאָס מיר איז איבערגעגעבען געװאָרען פון איי־נעם פון דיא אנגעזעהענסטע קריסטען), בעהויפּטעט, אז דאָס זיי־נען אסיגנאַציעס, ארויסגעלאָזען פון פּריװאַט מענשען, און װאָס איז דאַרום א פארברעכען געגען דיא געזעצען פון לאַנד.

דיעזע פאַפּיערלעך, װעלכע רופען זיך דאָ שטרות, איז דאָ ארויסגעלאָזען געװאָרען אין דיא טויזענדע. זיי לעזען זיך אַביסעל װיא אַסיגנאַציעס, נור מיט דעם אונטערשיעד, װאָס זיי גיעבען ניט אָן אז הינטער זיי ליגט אַ רעזערװ פאָנד פון גאָלד, אָהן װעלכען קיין מאָדערנע רעגיערונג נאַטירליך װעט ניט ארויסלאָזען קיינע אסיג־נאַציעס.

דער גוטער װילען פון אידישען פאָלק צו שטיצען דיא זקנים, דיא יתומים, צו העלפען יונגע אידישע קינדער צו לערנען תורה, צו װערען רבנים, מבקר חולה זיין קראנקע, חתונה צו מאַכען אידישע מיידלעך, װאָס האָבען ניט קיין נדן, צו ברענגען אָרימע לייט צו קבר ישראל.

דיעזער גוטער װיללען פון גוטע אידישע נשמות אין אַלע לענדער, דיינקט דער פּראָקוראָר איז געברויכט געװאָרען אַלס דער רעזערװ־פאָנד פון גאָלד, װאָס איז נויטיג צו מאַכען פון אַ שריפטליכע פארפליכטונג, אַן אַסיגנאַציע.

װיא ברענגט מען אָבען אוים אָט אזעלכע שטרות, אָדער „אַסיגנאַציעס?“

אָט דאָ האָבען דיא גבאים פון ירושלים בעװיעזען זייערע געשייטקייט פון דיא „הויכע פינאַנסען.“

מען האָט אָרגאַניזירט אַן ארמעע פון מאַקלערס אָדער בראָ־קערס, צווישען וועלכע מען האָט פארטהיילט דיא שטרות, מיט אַן אינסטרוקציאָן, צו פארקויפען זיי פאר מזומן יעדען, וואָס האָט עט־ליכע פראַנק אין קעשענע, זיך ניט אָבשטעלען פאר גאָר ניט, פאר קיינע פארשפרעכונגען, פארזיכערונגען, ניט זשאַלעווען דיא אייגענע האַלז, און ניט קארגען גאָט'ס עולם הבא.

מעהר פאר אַלץ אָבער, נעהמען זיי דעם עולם מיט צינזען, מיט פראָצענטען.

פאר וואָס זאָל אַן אָרימע אידישע אלמנה, וואָס האָט אין זאַק צעהן נאַפּאָליאָן (אַ נאַפּאָליאָן איז 4 דאָלאַר) האַלטען זיי אין זאַק, אָדער אריינלעגען זיי אין באַנק, ווענען וועלכער קיינער ווייסט אויך ניט וואָס עס קען מיט איהר מיט דער באַנק געשע־הען, און וועלכע גיט דאָס געלד אוועק אויף שמד־שטיק, — ווען זיא, דיא אלמנה, קען אומבייטען איהר מזומן פאר אַ 10 שטרות אַ נאַפּאָליאָן יעדע, אָדער פאר איין שטר, וואָס איז 10 נאַפּאָליאָן, און קריגען פאר דעם 12 פּראָצענט, וואָס הייסט, אַז זיא קען שיער ניט פערדאָפּלען איהר קאַפּיטאַל אין 5 יאָהר אַרום? (דאָ ער־קלעהרען דיא מאַקלערס פאר דיא אידען און אידענעס, וואָס הייסט פּראָצענט אויף פּראָצענט) און וואָס אַנבעטרעפט זיכערהייט, — ווער קען זיין זיכערער וויא אַנשטאַלט, וואָס ווערט געשטיצט פון כלל ישראל? —

„איהר געהט צו כותל מערבי און רוקט דאָרט צווישען דיא שטיינער אייערע בקשות צו גאָט. איהר וויינט אויס אייערע אוי־גען אויף דעם שטיין וואָס דעקט צו דעם קבר פון מוטער רחל, זיא זאָל זאָגען אַ גוט וואָרט פאר אייך, צום אויבערשטען. קויפט אָבער אַ שטר פאר דער הייליגער אַנשטאַלט, און איהר וועט ניט דאַרפען נעטצען דעם שטיין אויף מוטער רחל'ס קבר, און איהר וועט האָבען ניט דיא אונגליקליכע גוטע פרומע אידישע פרוי פון ירושלים.

און מען האָט געטראָגען דיא גילדערנע נאַפּאָליאָנס, און דיא קאַנאָנען?

ניט דער אָרימער גוטער און פרומער איד פון ירושלים, און עולם הבא, וועט איהר האָבען ניט אויף דעם טערקישען ראָטל, ניר אויף דעם רוסישען פוד, און וואָס אַנבעטרעפט אייער קאַפּיטאַל— האָט איהם אין פינף יאָהר ארום פארדאָפּעלט.“

ווער קען אויסהאַלטען דעם פייער פון אַזעלכע שווערע

זילבערנע פראנקען. אלץ האבען גענומען דיא ענערגישע מאקלערס, וואס זיי האבען נור געקראגען, און וואו עס איז ניט געווען קיין קיין גאלד און קיין זילבער פון אויסלענדישע רעגיערונגען, האט מען גענומען דיא קופערנע מטבע פון דער טערקישער...

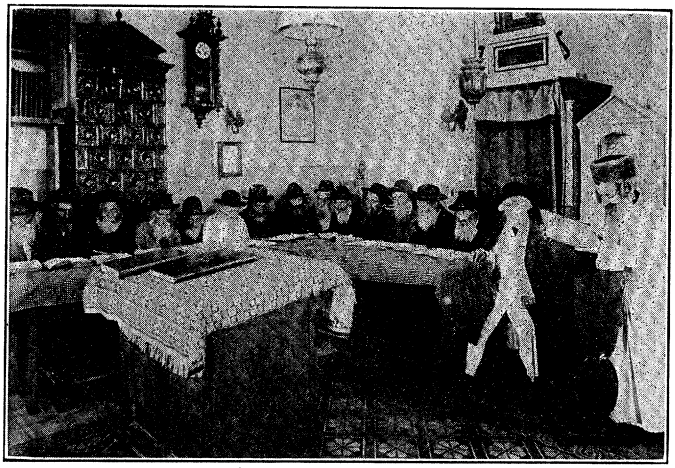

דיא זקנים לערנען.

וועלכע סיסטעם פון פינאנץ קען אויסהאלטען אזא פראצעס וואו יעדע פינף יאהר מוז עס פארדאפלען איהר חוב אין פראצענ־טען ?

אבער שטעלט זיך פאר, אז פון אלע שרעקען פון דעם סיס־טעם זיינען דיעזע פראצענטען דיא קלענסטע.

אזוי וויא דער גאנצער „קרעדיט" פון דיא אנשטאלטען, איז אויפגעבויעט געווארען דורך דיא מאקלערס אדער בראוקערס, זיינען דיעזע מאקלערס געווארען דיא הויפט מאכער פון אלע אפע־ראציאנען. זיי זיינען געווארען דיא בערזע, דיא וואלל סטריט פון דער הויך־פינאנס פון ירושלים, און זייענדיג א מין טראסט האבען זיי אריינגענומען אין זייערע הענד אי דיא אנשטאלטען, אי דאס

פובליקום. זיי האבען דיקטירט די בעדינגונגען, זיי האבען רע־גיערט.

ווען זיי, דיא מאקלערס, פלעגען וועלען, פלעגען פלוצלינג ערשיינען א גרויסע צאהל שטרות אויף דעם מארק, פאר וועלכע די אנשטאלטען, לויט דיא בעדינגונגען, האבען געמוזט צאהלען גאלד. דא האט ניט געקענט זיין קיין אויסרייד, קיין עקסקיוז, דען דעם אויגענבליק, וויא דאס פובליקום געפינט אויס, אז א געוויסע אנשטאלט האט אויפגעהערט צו צאהלען איהרע שטרות, הייסט עס, אז דיא אנשטאלט איז באנקראט. אלזא מען מוז צאהלען.
אבער וויא ?

און ווידער פליהט מען צו דיא מאקלערס, און ווידער שטעהט מען פאר זיי אויף דיא קניע, און ווידער בעט מען רחמים, זיי זאלען העלפען, זיי זאלען פערקויפען נייע שטרות, פאר וואס עס איז פאר א פרייז, כדי צו בעצאהלען דיא פראצענטען פון דיא אל־טע. דיא מאקלערס ערקלעהרען, אז עס איז שווער צו פארקויפען, אז 12 פראצענט איז מעהר ניט גענוג, אז מען דארף צאהלען 15 פראצענט, 20 פראצענט, אז זיי, דיא מאקלערס זעלבסט זיינען אויך אויף גרויסענע צרות, אז זיי ווילען מעהר קאמיסיאן, דיא גבאים, ביי וועלכע עס איז דער חלק אויפ'ן האלז, בעטען, קליאנטשען, דינגען זיך, מיט טרעהרען אין דיא אויגען שילדערן זיי זייער לאגע, עס העלפט ניט, זיי מוזען איינבויגען דעם קאפ, דאס הייסט, זיי מוזען זיך לאזען אבשניידען דעם קאפ, און זיי לאזען זיך...

וויטערע משולחים, נאך מעהר בריעף פארצווייפעלטע, מיט אמת'ע טרעהרען, בריעף פון אמת'ן נויטה פליהען איבער דער וועלט. דיא וועלט גיט, וויא פיעל עס קען. עס קען ניט געבען מעהר וויא עס גיט. ווידער ווערט ענג, ווידער קומט מען צו דיא מאק־לערס, ווידער לאזט מען בלוט, ביז...

ביז עס איז מעהר ניט פערבליבען קיין איינציגער טראפען, און איין אנשטאלט נאך א צווייטער פאלען ערשעפפט און טויט...

טעג, טעג, און ווידער גאנצענע טעג, האב איך געבלאנד־זשעט איבער דיעזע אנשטאלטען פון ירושלים. איך געדענק וויא פון מעסינא, וויא אלעמען האט געקלעמט דאס הארץ, וויא ביי

מאנכע פרויען האבען זיך בעוויעזען טרעהרען קוקענדיג אויף דיע־זע חורבות....

וואס פאר אן אונטערשיעד !

דיא רואינען פון דער בעריהמטער איטאליענער שטאדט זיינען נור געווען רואינען פון שטיין און פון האלץ, פון זאמד און פון אייזען. דיא מענשליכע קרבנות פון דער גרויסער ערד־ציטער־ניס זיינען געלעגען אונטען, טיעף אונטען, איהר האט זיי ניט גע־זעהען, איהר האט נור וועגען זיי געקענט דענקען. זייערע קוואלען, זייערע טאדעס אנגסט, דיא לעצטע סעקונדען פון זייער קאמפף פאר לעבען, האט איהר נור זיך געקענט פארשטעלען, ניט מעהר.

גאנץ אנדערש איז דאס דא, אין ירושלים.

איך וויים ניט פאר וואס, נור קיינער פון דיא אלע קרבנות האבען מיר ניט אזוי צובראכען, וויא דיא אונגליקליכע אלטעטשקע פון דיא מושב זקנים.

דא איז דיא געביידע ניט געלעגען א צושאטענע, נור שמוט־ציג, פארלאזען, פוסט און וויסט. דיא וועגד אליין אבער זיינען געווען אין גאנצען.

דערפאר האט איהר זיך ניט גאדארפט פארשטעלען דיא אגאניעס, און דעם טויטען אנגסט פון דיא אונגליקליכע. איהר האט דאס געהאט פאר אייערע אויגען.

וויא שאטענס פון דיעזער וועלט בלאנדזשען ארום דיא שא־טענס פון יענער וועלט, אין דעם באנקראטירטען אנשטאלט, און שטילערהייט, וויא רשעים פאר דער הבדלה, סוד׳ענען זיי זיך, אין ווינקעלעך וועגען דיא באלדיגע געשעהניסען. ביי יעדען סקריפ פון טויער, ביי יעדען טריט פון א מענשען פארביי זיי אין גאס, שפרינ־גען זיי אויף א קוק צו טאהן, צו האט אימיצער ניט געבראכט פאר זיי קיין ברויט, און געלער ווערען דיא געלע פנים׳ער, און נאך וואס־סעריגער ווערען דיא וואסעריגע בלינדליכע אויגען פון דיעזע מתים, ווען דער מענש וואס קומט, קומט ניט צו זיי, און דיא טויער, וואס סקריפעט, סקריפעט ניט פאר זיי.

און זיי זיטצען, און זיי זיפצען, און זייערע ליפען בעווע־גען זיך, עפעס מורמלענדיג און שעפטשענדיג, און זייער וויסטער בליק זוכט עפעס ווייט, ווייט פון זיך.

און אט שליסליך עפענט זיך דיא טיהר, מען טראגט אריין

עטליכע לעבלעך פערטריקענטען ברויט. דיא גוטע מענשען פון דער שטאָדט האָבען זיך צוזאמענגעלעגט, און געבראכט זיי.

איך האָב געזעהען אין מיין לעבען, אי אויף דער ביהנע, אי אין דער ווירקליכקייט, סצענען פון שרעק, סצענען פון פאטהאָס. איך האָב ניט געזעהען אזא סצענע, וויא ווען דיעזע מתים אָהן צייהנער, האָבען גענומען בייסען און שלינגען דיא אלט־געבאקענע פארהאַרטעוועטע קאָרענע טויג, וואָס מען האָט זיי דערלאַנגט אַלס ברויט. וויא מיט ציטערענדע פינגער, האָבען זיי געריסען שטיקער־ווייז דיעזען ברויט, און וויא עס האָבען זיך געטרייסעלט דיא ווייסע לאַנגע בערד, ווען זיי האָבען איהם געשלונגען.

איינער פון דיא זקנים, א צוזאַמענגעדרעהטער, מיט פער־מאַכטע רויטע אויגען, האָט דאַכט זיך אפילו פארגעסען צו מאַכען די המוציא. ער האָט אָבגעריסען א שטיק ברויט, און גענומען זיך וואַרגען.

12

ווער עס וויל זיין בעל הבית אין פאלעסטינא

ווען לעזענדיג מיינע בריעף וועט אימיצער קומען צום שלום, אז דיא אידען פון פאלעסטינא פיהלען זיך זעהר ניעדערגעשלאגען וועגען דעם „נייעם חורבן ירושלים", וועט ער האבען א טעות, און א ביטערן טעות.

ניט נור האבען דא דיא אידען פון פאלעסטינא ניט פארלארען דעם מוטה איבער דעם אלגעמיינעם קראך פון דיא לעצטע וואכען, מאנכע פרעהען זיך, אין דער שטיל, און מאנכע זאגאר גאנץ אפען.

עס איז ניט געווען קיין איבערראשונג דיעזער קראך. פיעלע האבען אויף איהם געווארט וויא אויף אן אונפערמיידליכען שטור־רעם. אנדערע האבען אויף איהם געווארט וויא אויף משיח'ן. יא, וויא אויף משיח'ן האבען דא מענשען געווארט אויף דיעזען אלגע־מיינעם צוזאמענברוך פון דעם אלטען ירושלים, אין דער האפנונג, אז דאס וועט אברייניגען דעם באדען און מאכען פלאטץ פאר א נייעם ירושלים.

און ניט דיא ראדיקאלען אליין האבען אזוי בעטראכט דעם אונגליק. איך האב געטראפען טוטצענדע אלטע ירושלים'ער אידען, — גאנץ אלטע און פרומע פון דיא ספרדים, וואס האבען מיר גע־זאגט, אין זייער לשון נאטירליך, מיט פסוקים און משלים, אז ניט קיין אומגליק, נור א גליק, איז דיעזע קאטאסטראפע, אז אין זיי, אין דיעזע באנקראטסטוועס, קען מען ווידער זעהן דעם אייביגען פינ־גער פון הימעל, וועלכער איז ערשיענען צו רעטען דאס אידישע פאלק און אונטערגאנג.

גענוי פארשטעהן דיעזען געפיהל וועט איהר נור קענען, ווען איהר וועט לעזען מיינע ווייטערע בריעף. יענע בריעף, נעמליך, אין וועלכע איך וועל פאר אייך פרובירען פארנאנדערצופלאנטערען דעם שווערסטען פון אלע פלאנטערס פון דעם לעבען אין ירושלים — דיא חלוקה און דאן ווען איך וועל אייך בעקענען אביסעל מיט דעם לעבען אין דיא היגע קאלאניעס, דאן וועט איהר פארשטעהען,

פאר וואָס פיעלע פון דיא היגע אידען פיהלען זיך גאָר ניט שלעכט, און מאַנכע פיהלען זיך זאָגאר גוט, וועגען דעם קריזיס.

אין דיעזען בריעף אָבער מוז איך זיך אָבשטעלען אויף דער פּאָליטישער זייט פון דער פראגע. דיעזע פּאָליטישע זייט איז דיא גרעסטע פון אלע געפאהרען, ווען ניט דיא איינציגע.

עס איז היינט ניטאָ קיין איינציגער מענש אין פּאַלעסטינא, וועלכער פיהלט ניט, דיינקט ניט וויא מיר, און ניט נור איז ניט שטאַרקער געוואָרען דיא האָפנונג ווען עס איז ארויסצוקריגען פון דיא טערקישע הענד פּאַלעסטינאַ, נור, עס איז שוואכער געוואָרען, אַז דיא שאַנסען אויף אַן אייגענע אידישער מלוכה זיינען ניט גרעסער נור קלענער געוואָרען זייט דער רעוואָלוציאָן, פּונקט וויא עס זיינען געוואָרען קלענער דיא פערשיעדענע פרייהייטען, וואָס אידען האָבען דאָ געהאט אין צייט פון דעם אַלטען רעזשים.

און ניט אידען אַליין, אויך קריסטען, אויך מוסולמאַנען.

איך וויל ניט זאָגען, אַז דאָס פאָלק איז היינט ווייניגער פריי וויא פריהער. דאָס וואָלט געוועזן א גראָבער ליגען. ווער עס קוקט אויף דיא ארבייט פון דער יונג־טערקישער רעגיערונג פאר די לעצטע צוויי יאָהר, — דער מוז זיי ווירקליך בעוואונדערען. זיי האָבען אויפגעטאָהן עטוואָס, וואָס ווערט ניט אָפט אויפגעטאָהן אויף דעם פעלד פון ציוויליזאציאָן און קולטור.

אָבער ווייל זיי האָבען אָנגעהויבען אריינצוברייגגען אָרדנונג אין דער אונאָרדנונג, וואָס איז ביז איצט דאָ געווען; ווייל זיי ווילען אין דעם כאָאָס פון דער ביז איצטיגער אַנארכיע און קאָרופּציאָן אריינברייגגען א געוויסע סיסטעם און אויך עהרליכקייט, קומט עס אויס ניט ווילענדיג, אַז פיעלע זאַכען, וואָס זיינען געווען הפקר פאר אלעמען ביז היינט, קענען ניט געטאָהן ווערען אזוי לייכט און מיט אזא זיכערהייט.

פריהער זיינען אלע געווען פריי צו טאָהן וואָס ווער עס האָט געוואָלט. אי יעדער איינוואוינער, אי יעדער טשינאָווניק, יעדער בעאַמטער. און אזוי וויא דיא טשינאָווניקעס און דיא בעאַמטע זיינען אימער געווען שטאַרקער, האָבען זיי נאַטירליך געהאט מעהר פרייהייט, וויא דאָס פאָלק. דיא מענשען פון לאנד האָבען אויך געקענט טאָהן וואָס זיי האָבען געוואָלט. דאָס האָט אָבער געקאָסט „באַקשיש.“—

עס איז אמת, אז היינט טהוען נאך אימער דיא בעאמטע וואס זיי ווילען, און היינט מוז מען זיי נאך אימער צאהלען „באק־שיש", אבער שוין ניט אזוי אפט וויא אמאל; און אויך ניט אזוי פיעל, און ניט אזוי אפט. אם וויינינגסטען אין דער קאנסטיטוציע איז שוין מעהר ניטא קיין „באקשיש."

און ווייל דיא רעגיערונג וויל איינבריינגען אביסעל ארד־

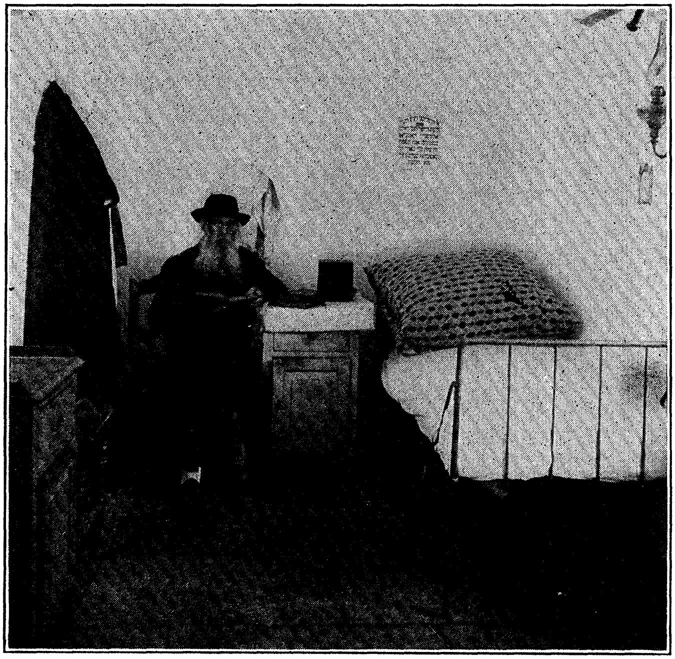

א זקן ביי זיך אין צימער.

נונג, בעסער ארגאניזירען זיך זעלבסט און דאס לאנד, מאכען טערקיי אביסעל מעהר עהנליך צו א ציוויליזירטע לאנד, איז עס אויך אונ־פערמיידליך, אז פיעלע זאכען וואס זיינען ביז איצט געווען פריי

פאר אלעמען זאָלען שוין איצט מעהר ניט זיין אזוי פריי.

און דאָס איז אויסגעקומען אַקוראַט דאַן, ווען דיא אידען האָבען דאָ עררייכט דעם אלערהעכסטען שטאַפּעל פון זייער וואהנזיניגער „האי־פינאַנס“ און האָבען אָנגעהויבען צו פליהען מיט'ן קאָפּ אַרונטער פון דעם הויכען באַרג, אויף וועלכע זיי האָבען זיך אויפגעהויבען אָהן יעדען נוטץ און נויטה.

אזוי איז דאָס געשעהען, אז דער קראַך פון דער אידישער גאַס, וועלכער וואָלט פארבליבען אַ קראַך פון דער אידישער גאַס און פון קיין אַנדערער מיט פינף יאָהר צוריק, און מיט דריי, און פיעללייכט אויך פאר־אַ־יאָהרען, האָט זיך היינט אָבגעגעבען מיט א הילכענדען ווידער־קול איבער'ן גאַנצען לאַנד, איז דערגאַנגען קאָנסטאַנטינאָפּאָל, האָט זיך צוריקגעקעהרט און פאַרנאַנדערגעטראָגען זיך צווישען אלע אומות פון טערקיי, און דיא אידען, — איך מיין דער נאָמען פון איד אין פּאַלעסטינא ווערט געטאָפּטשעט און געשענדעט, און פארשפּאָטעט און פאַרשפּייט.

און דיא רעגיערונג פון ירושלים, וועלכע האָט זיך ביז איצט ניט געמישט, ניט געקענט מישען זיך, ניט געוואַגט צו מישען זיך אין דיא אינערע אנגעלעגענהייטען פון אידישען פאָלק האָט בעשלאָסען, אַז איצט איז פאר איהר דיא ריכטיגע צייט, אריינצורייסען זיך אין אידישען לעבען, און אויספיהרען דיא דאָזיגע טהייל פון איהר פּראָגראַם, וועלכע איז איצט דער גאַנצער צוועק פון איהר טהעטיגקייט.

עס איז ניט די פּראָגראַם פון אָרדנונג אליין, וואָס דיא טערקישע רעגיערונג זוכט איצט דורכצופיהרען. אין מיינע נעכסטע בריעף, ווען איך וועל ריידען וועגען סעמיטיזמוס און אנטיסעמיטיזמוס אין פּאַלעסטינא, וועל איך אָנווייזען אויף אייניגע מאָטיווען פון דיא מענשען, וואָס האָבען דאָ דעם קאַנטשוק און דיא קאַנאָנע. דערווייל האָבען דיא טערקען דאָ אנדערע קרי ווודעס געגען דיא אידען, און געראדע אזעלכע, וועלכע זיי זוכען ניט צו בעהאַלטען.

אין דעם מאַניפעסט פון דעם פּאשא צו דעם אידישען חכם באַשי פון ירושלים זאָגט ער גאַנץ אָפען, אז דיא אידען זוכען דאָ צו שאַפען א מלוכה אין דער מלוכה. אויסער דיא “שטרות“, וואָס זיינען ארויסגעלאָזען געוואָרען פון דיא אַנשטאַלטען, און וועלכע קענען ניט אנדערש פארשטאַנען ווערען אַלס אַ פּאַרזוך איינצופיה־

רען אַן אייגענע אידישע געלד־סיסטעם (אַ קאָרענסיע), ווייס ער אויך אַז דיא אידען האָבען איינגעפיהרט חתימות פאַר געוויסע צוועקען (?) וואָס ווייזען אויף אויף דעם, אַז זיי ווילען גרינדען אַן אייגענע מלוכה אין פּאַלעסטינא.

ווייטער דערציילט ער אַ פאַקט, אויף וועלכען עס איז ווערטה זיך אָבצושטעלען, אַזוי וויא ניט ער אַליין, נור אַלע אידען אין פּאַלעסטינא זיינען אויפגעבראַכט געגען דיעזען פאַקט.

איך האָב פאַר אייך בעשריעבען דיא גאַסען פון אַלט־ירושלים, — „אונטעראירדישע דורכגיינגע צווישען קברים.“ און דאָס זיינען זיי, דיעזע גאַסען. זיי האָבען ניט קיין אָנהייב, זיי האָבען ניט קיין סוף. זיי דרעהען זיך, און בויגען זיך, און פאַרקירעווען זיך אהין און אהער, רעכטס און לינקס, און צוריק און ווידער רעכטס און ווידער לינקס, און ווידער פאָראויס און ווידער צוריק. וויא דיא מענשען פון ירושלים פאַרלירען זיך ניט איז נור צו ערקלעהרען מיט דעם פאַקט, וואָס קראַטען אין זייערע לעבער אונטער דר'ערד, פאַרלירען זיך דאָרט אויך ניט.

אָט אין איינער אַזעלכע דורכגענגע, וואָס פיהרען צו דיא אידישע וואוינונגען האָבען דיא אידען אוועקגעשטעלט אַ סטראַזשע, וועלכע נעהמט פון יעדען אַרב. מיט אַן עזעל צוויי מעטאַליקעס (צוויי סענט פאַר דאָס רעכט דורכצוגעהן דיזע געסלעך. ביי אידען נעהמט מען גאָר ניט. זיי און זייערע אייזלען זיינען פריי, אַן אַראַב מיט אַן עזעל מוז אָבער צאָהלען צוויי סענט.

מען קען זיך פאָרשטעלען, וויא עס האָט געקאָכט דיא אַראַבישע בלוט, יעדען מאָהל, ווען מען האָט געמוזט צאָהלען דיא אידען דיעזע טעקס, וועלכע איז ניט נור געגען יושר, נור אויך געגען דיא פּאָליטישע אינטערעסען פון אידישען פאָלק. און ווען עס האָט געפּלאַצט דער גרויסער געשוויר מיט דיא וואָהלטהאַט אַנשטאַלטען, האָט דיא רעגיערונג שוין פאַר איין גאַנג אויך גענומען שטעכען דיא קליינע פרישטשיקעס, וואָס זיינען פריי געוואַקסען יאָהרען לאַנג, און וועלכע האָבען וועה געטאָהן דיא אידען, פּונקט וויא דיא ניט אידען פון פּאַלעסטינא.

ווען עס הייבט אָן צו פליהען אַ שטיין פון באַרג, דאַן היט ער זיך ניט איבער ווען ער קייקעלט זיך, און וואָס ער פאַרטשעפּעט.

אין ירושלים איז דאָ א בית עם. דיא גאַנצע צייט זיינען דאָרט געווען אסיפות און אונטערהאַלטונגען פריי און אונגעשטערט. האָט זיך ארומגעזעהען דיא רעגיערונג, אז אין מאַנכע לענדער פון אייראָפּא פיהרט זיך, אז מען מוז מעלדען דער פּאָליציי ווען מען וויל האָבען אן אונטערהאַלטונג, און איבערהויפּט, אז מען דאַרף ניט מאַכען קיין פעראיין אָהן דער צושטימונג פון רעגיערונג. און דיא פּאָליציי האָט זיך ארייגעריסען אויף דיא פריעדליכסטע פון אלע פערזאמלונגען, און פאַרנאַדערגעטריבען דעם עולם. אויף מאָרגען האָט מען זיי ערלויבט צו האָבען פאַרזאַמלונגען, אָבער מען האָט זיי

זקנות ביי זיך אין צימער.

דערמאָהנט, אז דערוויילע זיינען דיא טערקען דיא בעלי־הבתים פון פּאַלעסטינא, און דיא בעלי־הבתים ווילען זיי אויך בלייבען.

אין יפו האָט דיא גימנאַזיע געוואָלט אויפפיהרען איבסען'ס „פאָלקס פיינד“. ווער קען אזא זאַך שאַדען?

דיא פערוואלטער אָבער האָבען געמוזט געהן קיין סירא, און דאָרט איבערזעצען פאר נאַטשאַלסטווא אין טערקיש איבסען, צו בעווייזען, אז דאָרט איז גאָר ניטאָ געגען דער טערקישער רעגיע־רונג און געגען דער טערקישער אמונה.

צו וואָס ? פאר וועלכען צוועק ?

זאָלען דיא אידען געדיינקען, אז דיא טערקען רעגיערען, און ניט זיי, דיא אידען, אז דיא טערקישע אמונה איז דיא אמונה פון לאַנד, און ניט דיא אידישע.

איהר געדיינקט דאָך וויא דיא טערקישע רעגיערונג האָט פערבאָטען דעם אידישען טעכניקום אין חיפה. און איהר געדיינקט דאָך וויא דר. מאַקס נאָרדוי האָט פאַרדעכטיגט געוויסע אידישע כלל־טהוער אין מסירה.

איצט האָט דיא רעגיערונג ווידער ערלויבט צו בויען דעם טעכניקום. און מען האקט שוין שטיינער פאר איהם און אין א יאָהר אָרום אָדער צוויי וועט ער פאַרטיג זיין.

איך האָב זיך דאָ ערקונדיגט פאר וואָס מען האָט איהם פאר־מאַכט.

קיין מסירה. דיא טערקישע רעגיערונג וויל איינפאַך דער־מאָהנען דיא אידען, ווי זיא קען נור און וואו זיא קען, אז דערוויילע זיינען זיי, דיא טערקען, דיא בעלי הבתים פון לאַנד, און אז דיא בעלי הבתים פון לאַנד ווילען זיי אויך בלייבען !

13

וויא חלוקה האט זיך אנגעהויבען מיט חלוקה

מיט איינינע טעג צוריק האב איך בעזוכט אין ירושלים א הויז פון מצורעים. איך געדיינק דעם געפיהל, ווען איך האב גענומען דיא הענטיל פון טהיר, זיא צו עפענען: מיט דעמזעלבען געפיהל נעהם איך איצט דיא פען צו שרייבען וועגען דיא חלוקה.

יא, איך וואלט אייך געזאגט, אז דיא חלוקה אין ירושלים איז דיא צרעת פון ארץ ישראל. איך וואלט אייך געזאגט, אז עס איז נאך ערגער, אבער עס איז ניט דאס. עס איז א מכה פאר זיך זעלבסט, א שוידערליכע, אן אבשטויסענדע. זיא צועסט דעם גוף, זיא צועסט דיא נשמה פון דיא פעלקער אין ירושלים און אוועקנעהמען פון ירושלים דיא חלוקה קענט איהר פונקט אזוי וויא איהר וואלט געקענט אוועקנעהמען דיא קראנקהייט פון דיא מצורעים, וויא איהר וואלט געקענט אויסשניידען זייערע קרעץ. מען קען דאס טאהן וואהרשיינליך, ווען מען וויל. מען מוז זיי דאביי אבער טויטען.

און דאס איז דער שרעק, דאס איז דיא אימה פון דער חלוקה. נעהמט אוועק היינט פון ירושלים דיעזע חלוקה, און מארגען וועט דיא שטאדט ווערען איין גרויסער בית־עולם.

איך זאג איין גרויסער בית־עולם, און איך מיין דאס אי אלס משל, אי אלס ווירקליכקייט. דען עס איז ניטא אין ירושלים קיין איינציגער מענש און קיין איינציגער געשעפט, קיין איינציגע אינסטיטוציאן, וואס היינגט ניט אב מעהר אדער וויינינער אן דער חלוקה. און ווען ניט אן דער חלוקה, זא אן דיא חלוקה'ניקעס. און ווען ניט אן דיא חלוקה'ניקעס דירעקט, זא אן דיא מענשען וואס היינגען אב אן דיעזע חלוקה'ניקעס.

ק י י ן א י י נ ע ר נ י ט. אפילו ניט דיא קריסטען פון ירושלים, דען זיי לעבען אויך פון חלוקה, — פון זייער אייגענער חלוקה, פון דער קריסטליכער, אבער אלץ פון א חלוקה.

עס איז זאנדערבאר, דאס דיעזע אינטערעסאנטעסטע פון

אלע ערשיינונגען אין סאציאלען לעבען פון פעלקער, האט דיא ארימסטע ליטעראטור, האט אזוי גוט כמעט וויא גאר קיין סטא־טיסטיקע ניט. אומזיסט האב איך זיך געוועגדעט נאך פאקטען, נאך ליכט צו פארשיעדענע פארשטעהער, און פערשיעדענע כלל־טהוער פון ירושלים. זיי ווייסען ניט, און מייסטען פון זיי ווילען עס אויך ניט וויסען. אט פונקט אזוי וויא קיינער אין ירושלים וויל ניט וויסען פיעל פון דעם לעבען פון דיא אומגליקליכע מצורעים.

איך וועל אייך דא איבערגעבען דיא דאזיגע פאקטען אין ציפערן פון דער חלוקה, וואס זיינען בעקאנט ביז א געוויסען גראד, און וועהרענד, עס וועט ניט זיין קיין וויסענשאפטליכע אבהאנדלונג פון דיזער ריעזיגער פראגע, וועט עס אייך געבען א בעגריף וועגען דעם.

צו פארשטעהן דיעזען דונקעלען ענין, איז פאר אייך נויטיג צו וויסען, וויא עס ווערען דא פארטהיילט דיא פארשיעדענע בע־פעלקערונג פון אידישען פאלק.

איהר ווייסט נאטירליך, אז דיא אידען ווערען דא איינגע־טהיילט אין ספרדים און אשכנזים. דיא ספרדים זיינען דיא אידען, וואס זיינען אנגעקומען אהער אין פערשיעדענע צייטען פון שפא־ניען, פארטוגאל; אויך פון באגדאד, אלזשיר, א. ז. וו., דיא אשכנזים רופט מען דא דיא אנדערע. דאס זיינען דיא אידען, וואס זיינען אנגעקומען אהער פון דייטשלאנד, און פון פוילען, און רסלאנד, גא־ליציען און רומעניען.

דער ערשטער וואס האט דא געגרינדעט דיא חלוקה איז גע־ווען דער רמב"ן. ער האט נעמליך ערפונדען דיא חלוקה פאר דיא אשכנזים, דורך בריעף און משולחים, וויא זיא עקזיסטירט נאך היינט צו טאג. צי ער, דער רמב"ן, האט איבערגענומען דיא אידעע פון דער חלוקה ביי דיא קריסטליכע גלחים, צי דיא קריסטליכע גלחים האבען דאס דא איבערגענומען ביי איהם, איז אונבעקאנט. אלץ וואס מען ווייסט איז, אז דיא אידעע פון דער חלוקה, דיא סיסטעם און דיא מעטהאדען, זיינען היינט ביי דיא אידען אונגע־פעהר דיעזעלבע וויא ביי דיא קריסטען, און ביי דיא קריסטען, וויא ביי דיא אידען.

עס איז געווען א שווערע צייט, יענע צייט, ווען מען האט דא געגרינדעט דיא חלוקה. דיא טערקען האבען נאך ניט געהאט דעם

בציר ענבים אין דיא קאָלאָניען.

נעגענד אונטער פולער קאנטראָלע. זיי האָבען געמוזט פיהרען שטענ־דיגע מלחמה פאר זייער הערשאַפט אין ירושלים. ווען דיא טערקען פלעגען זיעגען, פלעגען דיא אידען מוזען בלוטען, פלעגען דיא מאַמע־ליוקען קריגען דיא אויבערהאַנד, זיינען דיא אידען געווען נאָך אויף פיעל גרעסערע צרות. אין דיעזע טעג איז דיא חלוקה געווען דיא איינציגע קוועלע פון לעבען פאר דיא אידען.

משה מאנטעפיאָרע, וועלכער איז צוויי מאָהל געווען אין פאַ־לעסטינא, האָט אויסדריקליך אָנגעוויזען אויף דיא פערשיעדענע פאזען פון דיעזען קאַמפף, און הויפּטזעכליך, דיא צושטענדע וועלכע ער האָט געפונען אויף זיין ערשטען וויזיט, און דאן דעם אונטערשיעד וואָס ער האָט בעמערקט דריי יאָהר שפּעטער, אויף זיין צווייטען וויזיט.

איך האָב דאָ דערמאָהנט משה מאנטעפיאָרע, ווייל עס איז זיך שווער פאָרצושטעלען א נאָמען, וואָס ווערט דאָ געהאַלטען מעהר טהייער, און איז מעהר בעליעבט, וויא מאָנטעפיאָר'ס נאָמען. דער נאָמען פון הערצל איז דאָ גרויס און הייליג. ער ווערט גרעסער און הייליגער מיט יעדען טאָג. אין א יאָהר 10 ארום וועט ער ווערען א נאָמען פון א לעגענדאַרער, היסטאָרישער פיגור. דאָס איז אָבער ביי דיא יונגע. דיא אַלטע האַלטען זיך נאָך אַלץ ביי דעם נאָמען פון משה מאנטעפיאָר.

דער ערשטער פאַרזוך צו גרינדען דיא חלוקה האָט אָבער ניט געהאַט קיין זעהר גרויסען ערפאָלג. דאָס הייסט, עס איז געלונגען געווען צו קריגען סומען געלד מייסטענס פון דיא פראנקישע לענ־דער, עס איז ניט געווען קיין פערמאַנענטע אָרגאַניזאַציאָן, און עס האָט געפעהלט א סיסטעמע.

דיא ערשטע סיסטעמאַטישע ארבייט אויף דעם באָדען פון חלוקה, הייבט זיך אָן מיט דעם ווילנער גאון און מיט דעם בעל־שם. דאָן האָט זיך אויך אָנגעהויבען א רעגעלע עמיגראַציאָן פון אידען אין ירושלים, און עס האָט זיך געגרינדעט דער ירושלים'ער ישוב, וועלכער האָט זיך איצט פאַרנאַנדערגעוואַקסען ביז אויף 60 אָדער 70 טויזענד אידען פון א בעפעלקערונג, וואָס צעהלט אין גאַנצען אַבי־סעל מעהר וויא 100,000.

מיט דער פערגרעסערונג פון דעם אידישען ישוב אין ירושלים האָט זיך אויך אָנגעהויבען דיא צוטהיילונג פון דיעזע בע־

פעלקערונג נאך דיא לענדער וואו זיי, דיא אידען, זיינען געבארען געווארען. בייזער וויטץ פון אידישען שיקזאל! קומענדיג קיין ירושלים כדי צוזאמענצוקלייבען דאס צוזעעטע און צושפרייטע אי־דישע פאלק, האט מען דא ערשט אנגעהויבען צוזעען און צושפריי־טען דיא קינדער פון ישראל. דאס וואס דער גלות האט געטאהן מיט אידען דורך געאגראפישע און פאליטישע פערהעלטניסע, איז אין ארץ ישראל געטאהן געווארען דורך דער חלוקה!

באלד וויא עס זיינען געווארען א פולע מענשען אין דעם ישוב פון ירושלים, האבען זיי זיך ארומגעזעהן, אז וויא גרויס עס זאל ניט זיין דיא חלוקה וועט עס ניט זיין גענוג פאר אלע מיילער, און מיילכעלעך, וואס נויטיגען זיך אין איהר. עס האט זיך אנגע־הויבען א קאמפף — דער פארפלוכטער קאמפף פאר לעבען, אט פונקט אזוי, וויא ביי דיא ווילדע חיות אין וואלד, און ביי דיא ציו־וויליזירטע מענשען אין קולטור־לענדער, וועלכען דארווין האט אנ־גערופען דער קאמפף פאר עקזיסטענץ.

פערשיעדענע מינים, פערשיעדענע בעדינגונגען, פערשיע־דענע וואפען, פערשיעדענע קעמפפע.

מען האט אויסגעפונען, אז איינינע לענדער גיעבען מעהר צדקה, וויא אנדערע, איינינע שיקען מעהר מזומן וויא דיא אנדערע. אונגארן, דייטשלאנד, האבען געגעבען מעהר פון אלעמען. בוכארא, סיביר, גיט וויינינגער פאר אלעמען. פאר וואס זאלען דיא אידען, וואס קומען פון לעמבערג טהיילען דיא גאליציאנער מזומן מיט דיא אידען, וואס קומען פון סיביר?

דאס איז ניט אלעס. דיא אידען פון ווילנא שיקען מעהר חלוקה, וויא דיא אידען פון מינסק. פאר וואס זאל א איד פון מינסק, וואס קומט אהער פארשאטען צו ווערען אויף דעם הר הזיתים — פאר וואס זאל אזא איד עסען פונקט אזא אנבייסען, וויא דער איד פון ווילנא וואס איז אויך געקומען שטארבען אין ירושלים און בע־גראבען ווערען אויפ'ן הר הזיתים?

און מען האט אנגעהויבען צו גרינדען פארשיעדענע ועד'ס, און מען האט אנגעהויבען צו קעמפפען אין דיעזע ועד'ס און דורך דיעזע ועד'ס.

א ביטערער קאמפף, א גיפטיגער, א קאמפף פון מיט גאל און סם.

מען האט אנגעהויבען צו קעמפפען אז יעדעס לאנד זאל שטיצען נור איהרע אייגענע אידען, און אז יעדע שטאדט זאל שיקען איהר צדקה נאר צו די אידען פון דיעזע שטאדט.

דיעזער קאמפף, וועלכער האט זיך אנגעהויבען שיער ניט מיט דער חלוקה זעלבסט, האט זיך פארנאנדערגעברענט און האט עררייכט דעם העכסטען שטאפעל אין די זעכציגער יאהרען. ווילנא איז געווארען דער הויפט צענטער פון דער מלחמה און עס האט זיך געענדיגט דער קאמפף מיט א פאלשטענדיגער צוטהיילונג פון דער גאנצער בעפעלקערונג אויף די טוטצענדע גרויסע און הונדערטע קליינע ועדים, יעדער פון וועלכער פיהרט איצט זיין אייגענע בעל־הבית׳ישקייט, און יעדער פון וועלכער זוכט צו בעגרא־בען די איבריגע.

אזוי וויא עס איז ניט דער צוועק פון דיעזען בריעף פאר אייך צו שרייבען די געשיכטע פון חלוקה, נור אויף אזוי פיעל זיך אבצושטעלען אויף דיעזע געשיכטע אויף וויפיעל עס איז נויטיג צו פארשטעהען די חלוקה זעלבסט, וויל איך דא נור זאגען, אז נאך פיעלע יאהרען פון צוטהיילונגען און צושפליטערונגען פון די פערשיעדענע ועדים, האבען זיך די פערשיעדענע טהיילען וויא עס איז גרופירט אין א ליטווישען כולל, אין וועלכען, איבריגענס, עס זיינען פערטראטען ניט אלע ליטווישע שטעדט, פיעלע פון וועלכע מאכען שבת פאר זיך זעלבסט; אין אן עסטרייכישען און אונגארי־שען ועד הכולל; די שטעדט פון קליין אזיען, און אויך סיביר, הא־בען פאר זיך אן אייגענעם צענטער.

די חסידים, פון רוסלאנד, פונקט וויא פון פוילען און (ווען איך האב קיין טעות ניט) אויך פון עסטרייך, אנערקענען קיין ועד און קיין כולל און שיקען זיך זייערע אייגען געלד אויף זייער איי־גענעם סטראך און ריסק. דערפאר איז דער ועד פון אונגארן און עסטרייך אנערקענט אפיציעל פון זייערע רעגיערונגען און זיינען דארום די איינציגע, וואס האבען די מעגליכקייט געגוי צו קאנ־טראלירען די מייסטען סומען געלד, וואס ווערען געקליבען און שפעטער פארטהיילט אין ארץ ישראל.

די דייטשען האבען ניט די רעגיערונגס שטיטצע וויא אין עסטרייך און אונגארן. זיי זיינען אבער דייטשען. זיי זיינען גע־

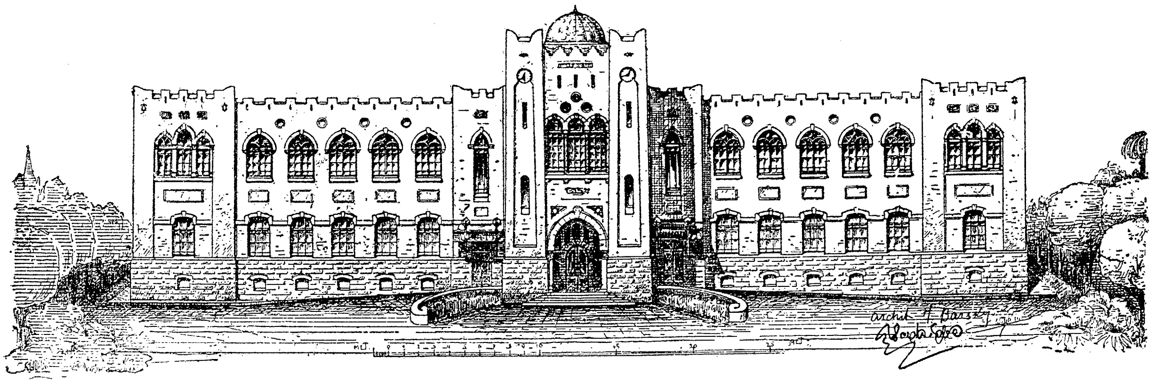

די גימנאזיע פון תל אביב (יפה).

וועהנט צו קענען חשבון'ען אין דער היים, און זיי טרייען, ווי פיעל זיי קענען, אויך צו חשבון'ען אין ארץ ישראל.

דיא ספרדים זיינען דיא ארעמסטע פון אלע אין בעצוג אויף חלוקה, ווייל ניט האבענדיג קיינע רייכע פעטערס אין דער וועלט, מוזען זיי קלייבען און שמאקטשען אבגעגריזשעטע ביינדעלעך. וואס אנבעטרעפט אמעריקא, וועלכע ווערט בעטראכטעט אלס איינע פון דיא פעטסטע ביזנעס, האט מען פאר איהר נאך ביז היינט ניט אויפגעהערט צו רייסען זיך, זייט מען האט ענטדעקט אז דיא מדינה פון קאלאמבוס (וועלכע איז ניט איבעריגס בעליעבט), קען דאך ווערען א זעהר פעטע מעלקעדיגע בהמה.

און עס איז אינטערעסאנט, דאס וועהרענד דיא אלע ועדים און כולל'ס האבען ניט געוואלט וויסען איינע פון צווייטען פאר־וואס עס איז פאר א צוועק, האבען זיך אלע פעראייניגט אויף א קאסירער. נעמליך, אלע האבען בעשלאסען, אז דער פארשטארבענער רבי שמואל סאלאנט, דארף זיי פארטרעטען פאר דער אויסערער וועלט. דאס איז געוועזן דיא איינציגע זאך, וואו דער האס איינער צום צווייטען האט זיי ניט בלינד געמאכט, און האט זיי איבערגע־לאזען דיא פעהיגקייט צו פארשטעהן, אז פאר דער אויסערער און פרעמדער וועלט דארפען זיי ערשיינען אנשטענדיג, און מוזען פאר־טראטען זיין דורך א מענשען, צו וועמען אלע האבען געהאט צו־טרויען.

דאס איז א קורצע געשיכטליכע סקעטש, וויא עס האט זיך אנגעהויבען דיא חלוקה, וואס איז נויטיג פאר אייך צו וויסען, בעפאר איך וועל קענען ווייטער ערקלעהרען וויא דיא חלוקה האט דא גע־ארבייט, און וואס עס איז פון דיעזע ארבייט איהרער ארויסגעקומען פאר ארץ ישראל.

און וועהרענד דיעזע קורצע איינלייטונג אין דער חלוקה, קען זיין וועט אייך ניט געבען דעם גאנצען מאטעריאל וואס איז נויטיג פאר א געשיכטע, וועט עס אייך אבער העלפען צו פארשטעהן פאר וואס דיא „חלוקה" איז מיט א מערקווירדיג פראפעטיש ווייטען בליק אנגערופען געווארען פון איהרע גרינדער „חלוקה".

מיט דער חלוקה האט זיך אין ארץ ישראל אויך אנגעהויבען דיא ערשטע גרויסע און אמת'ן ח ל ו ק ה פון אידישען פאלק.

14.

די טאַטעס און קינדער פון ירושלים'ער חלוקה

ווי איך האָב ערקלעהרט איז קיין סטאַטיסטיק קיין מאָהל ניט געווען און עס קען אויך ניט זיין קיין סטאַטיסטיקע וועגען חלוקה. די איינציגע מענשען וואָס וואָלטען געקענט געבען וואָס עס איז פּאַר אויסקינפטע וועגען דעם, זיינען די מענשען וואָס שטעהען אויף דער שפּיצע פון דעם חלוקה געשעפט אין ירושלים, און דיזע זיינען דירעקט פּעראינטערעסירט, אז די וועלט זאָל ווי־סען זעהר ווייניג וועגען דעם.

דאָך איז מיר געלונגען עטוואָס ערפאהרען וועגען דעם. מיר איז דאָס נעמליך געלונגען צו ערפאהרען פון דעם בעקאַנטען העב־רעאישען שרייבער אין ירושלים, הערר אייזענשטאַדט, וועלכער אר־בייט שוין יאָהרען לאַנג אין דער פראגע און וועלכער האָט זיך גע־קליבען צו פּאַרעפּענטליכען זיינע ציפערן אין רוסלאַנד.

דיזער אייזענשטאַדט וואָס איז אן אלטער איינוואָהנער פון ירושלים און קען דאָרט יעדע אינסטיטוציאָן וויא די אייגענע פינ־גער, האָט אויך אַ לאַנגע צייט געטרייט צו קריגען פאַקטען פון דער חלוקה אָהן וואָס עס איז פּאַר פּאָלגען, ביז ער איז געפאַלען אויף אַ קליינע כיטראַסט, וואָס האָט איהם געגעבען דעם געווינשטען רע־זולטאַט.

ער איז געווען אן אָנגעשטעלטער פון פּאַלעסטינאַ באַנק, און אַלס אָנגעשטעלטער פון דיזער באַנק האָט ער געהאַט פיעלע פון די פּאָנדען פאַר דער חלוקה. ער האָט דאָן אין אַ שעהנעם פריה־מאָרגען געלאָזט וויסען די גבאים פון די ועד'ס אז ער האָט גע־קראָגען גרויסע סומען געלד צו פערטהיילען צווישען די ועד'ס, ער האָט אָבער אַן אינסטרוקציאָן צו פערטהיילען זיי פּראָפּאָרציאָ־נעל צו די צאָהל מענשען פון יעדען ועד, וואָס קריגט די חלוקה.

און עס האָט ניט לאַנג געדויערט ביז ער האָט געקראָגען די גענויע ציפערן, וויפיעל יעדער פון דיזע ועד'ס פאַרטרעט חלוקה'ניקעס. אָט דיזע ציפערן האָט ער מיר איבערגעגע־

בען, און דאָ האָט איהר זיי, וויא איך האָב זיי פון איהם געקראָגען.

וויא איך האָב אייך מיטגעטהיילט אין לעצטען ארטיקעל קריגען דיא ספרדים דיא מאָגערסטע פון אלע ביינדלעך, ווייל זיי האָבען איינפאך ניט ווער עס זאָל זיי שיקען. דאָס וואָס זיי קריגען פארטהיילען זיי דארום נור צווישען דיא „חכמים,“ דאָס הייסט, צווישען דיא יונגע מענשען וואָס קוועטשען דיא ביינק אין דיא ישיבות, און מעהר צו קיינעם ניט; זיי פארטהיילען אויך אביסעל געלד צווישען אנדערע אידען אויף יום־טובים, אָבער ניט פיעל, און דאָס שפּיעלט ניט קיין זעהר גרויסע ראָלע.

פון דיא 12000 ספרדים וואָס ווערען גערעכענט אין ירושלים, קריגען נור 1000 פון זיי רעגעלע חלוקה. דאָס זיינען נעמ־ליך די „חכמים,“ און דיעזע קריגען פּראָפּאָרציאָנעל צו זייער חכמה. דיא גרעסערע קריגען צו מעהר, דיא קלענערע קריגען ווייניגער, דורכשניטליך קריגען זיי אַן ערך פון 100 פראנק, וואָס הייסט, 20 דאָלער א מאָנאט.

בעסער פאר אלעמען און מעהר געלד פאר אלעמען קריגען דיא אמעריקאנער אידען. דאָס הייסט, אידען וואָס זיינען אָדער זעלבסט אויס אמעריקא, אָדער האָבען קינדער וואָס שעקען זיי געלד פון אמעריקא. אזעלכע ווערט גערעכענט אין ירושלים אַן ערך א טויזענד, און יעדער פון זיי קריגט 125 פראנק, דאָס הייסט, $25 א מאָנאט.

נאָך זיי קומען דיא אונגארישע און עסטרייכער. 4000 זיי־נען זיי דאָ אין ירושלים, און זיי קריגען 100 פראנק א מאָנאט דורכשניטליך פאר יעדען.

פון פּוילען זיינען דאָ אין ירושלים 3500 אידישע נפשות, און זיי קריגען 66 פראנק, דאָס הייסט, 13 דאָלער א מאָנאט.

ווייטער זיינען דאָ וואָלינער, און דיא וואָס געהערען צו דעם וואָלינער ועד, מען צעהלט זיי 1200 זעעלען און זיי קריגען צו 10 דאָלער א מאָנאט. ווילנא, גראדנא, מינסק, פּינסק, קאָוונא, א. ז. וו. האָבען אַן ערך פון 10.000 זעעלען, וועלכע קריגען צו 20 פראנק א מאָנאט, וואָס הייסט, א דאָלער א וואָך.

אָט דאָס איז דיא חלוקה אין ירושלים.

דאָס הייסט, אז אלע חלוקה'ניקעס צוזאמען קריגען אין גאַנצען אביסעל מעהר וויא א מיליאָן פראנק אַ חודש, אָדער צו

זיין געגוי, זיין קריגען 12,672,000 א יאָהר, און ווען מיר זאָלען אָננעהמען אז אין ירושלים זיינען דאָ 60,000 אידען, וועט עס הייסען אז אויף יעדען איד קומט אָן ווייניגער וויא א דאָלער א וואָך חלוקה.

אָבער פון וואָס לעבט זשע ירושלים וועלכע האָט אבסאָלוט קיין אינדוסטריע און קיין קאָמערץ ? וויא קומען אויס דיא אידען מיט א דאָלער א וואָך אין א שטאָדט וואו ברויט קאָסט 6 סענט א פונט, פלייש, דיא ערגסטע, 22 סענט א פונט, מילך קאָסט 11 סענט א קוואָרט און פוטער 60 סענט א פונט ?

5000 מענשען לעבען פון דער חלוקה און נור פון דער חלוקה. דאָס זיינען אַלע אשכנזים. פלייש עסט מען א שטיקעלע אויף שבת, ברויט עסט מען קאָרענעס און אַלט־געבאַקענעם, פוטער עסט מען ווען עס איז דאָ, עס איז אָבער קיין מאָהל ניטאָ, און וועגען מילך ווערט גערעדט ווען מען לערנט ווי ארץ ישראל איז אמאָל געווען א לאנד פון מילך און האָניג.

5000 אידען לעבען נור העלפט פון דער חלוקה, דאָס הייסט, אז איין העלפט קריגען זיי חלוקה און דיא צווייטע העלפט, ווען זיי קריגען זיי ניט אנדערסוואו האָבען זיי איהר ניט.

3000 פאמיליעס זיינען בעל־מלאכות. עס איז אמת, אז מייסטענס געלד וואָס זיי קריגען פאר זייער ארבייט, קומט פון מענשען וואָס קריגען חלוקה דירעקט אָדער ניט דירעקט, די זעלבע אָבער לעבען פון זייער ארבייט און ניט פון חלוקה. 16000 פאמיליעס פון פּראָסטע ארבייטער, 2000 זיינען דאָ אין ירושלים פאמיליען פון געשעפטסלייטע און זייערע אנגעשטעלטע, און אן ערך פון 600 אָדער 800 אידישע פאמיליעס לעבען דאָ פון בעטלען, דאָס הייסט, בעטלען, פשוטו כמשמעו.

און איצט ווען איהר זעהט, וויא דיא גאַנצע שטאָדט פון ירושלים איז איינגעטונקט און דורך־און־דורך גערדרונגען מיט חלוקה, אז עס איז ניטאָ קיין איינציגער מענש, וואָס איז ניט אבהייניג דירעקט אָדער אינדירעקט פון דער חלוקה, וועט איהר פאַרשטעהען, וואָס דאָס בעדייטעט, און איהר וועט פארשטעהן, פאר וואָס דאָס פאָלק פון ירושלים קעמפפט אזוי ביטער און מיט אזא פערצווייפלונג פאר דיעזע חלוקה, און אין דערזעלבער צייט, וועט איהר אויך בעגרייפען דעם שרעק, דעם אומגליק וואָס וואָלט ארויס־

געקומען פאר דער שטאָדט, ווען דיא חלוקה וואָלט דורך וואָס עס איז פאר א וואונדער געסטאפט געוואָרען.

קיין פעדער קען אייך ניט שילדערן דיא אונענדלאָזע פאָל־גען, פון דיעזער קריינק פון חלוקה, וועלכע איז אין דערזעלבער צייט דיא איינציגע קוועלע פון לעבען און דער פונדאמענט פאר דער גאנצער עקזיסטענץ פון ירושלים. ניטאָ ביי דיא מענשען קיין וויר־דע, ניטאָ קיין זעלבסט־רעספעקט, ניטאָ קיין קלענסטער וואונש ארויסצורייסען זיך פון דיא נעגעל, פריי צו ווערען פון דער טירא־ניי פון דיא מענשען, וואָס זיינען דיא בעל־הבתים פון דער חלוקה. עס איז אפילו פערלאָרען געגאנגען דיא פעהיגקייט צו פיהלען דיא ערנידריגונג, צו זעהען דיא שאנדע פון דער לאגע. נור איין זאך ווערט געווינשט, צו איין זאך ווערט געשטרעבט, צו פארגרעסערען דיא צאָהל פון חלוקה'ניקעס אין דער אייגענער משפחה, צו פאר־קלענערען דיא צאָהל אין דער פרעמדער משפחה, און גרעסער צו מאכען און זיכער צו מאכען דיא מזומן וואָס קומט אָן אויף דער אייגענער נשמה אָדער אין דיא מיילער פון דיא נאָהענטע קרובים.

עס איז אן אומגליק אין א פאמיליע פון א אייראָפּעאישען קבצן, ווען עס ווערט געבאָרען דער דרייצעהנטער מיילעכעל אין הויז, ניט אזוי אָבער אין א הויז וואו עס ווערט ארויסגעגעבען חלוקה. דאָרט איז א מזל טוב, אן אמת'ער מזל טוב, ווייל מיט דעם צוגעקומענעם מויל קומט צו א נייער חלוקה'ניק. און עס איז גוט. וויא רוזוועלט נעביך האָט געשוויצט ריידענדיג וועגען „רייס סוע־סייד". א נאַר וואָס ער איז, ער וואָלט בעשאפען חלוקה וויא אין ירושלים, און עס וואָלט ניט געווען קיין „רייס סועסייד", אפילו ניט קיין זכר פון דעם.

ניט נור קריגען אין ירושלים חלוקה דיא בייבים אין דיא וויעגען, נור דיא חלוקה ווערט שוין ארויסגעגעבען, ווען דאָס קינד איז נאָך אין בויך פון דער מוטער. מיינט ניט, אז דאָס איז א וויטץ, דאָס איז דיא חלוקה פון ירושלים.

און ווען א יונג קינד, א וואויל־לערנער, ווערט צייט צו חתונה האָבען, חלום'ט ער שוין ניט מעהר וועגען א מיידעל אין ירושלים וויא זיא איז בעזונגען אין שיר השירים. מען אינטערעסירט זיך אפילו ניט מיט איהר יחוס וויא אמאָהל. פיעל וויכטיגער איז, צו

וועלכען ווער זיא געהערט, דאס הייסט, וויפיעל חלוקה עס געהט מיט איהר צוזאמען.

איז א וואונדער דאס ביי אזא אלגעמיינער דעמאראליזאציאן איז פערלארען יעדער העכערער אינטערעס, יעדער אינערליכער זינן, יעדע בעסערע שטרעבונג צו דיא בעסערע און העכערע אויפגאבען פון לעבען?

עס שוידערן איין, עס דריקען איין דיא קברים פון ירושלים, וויא זיי ליגען אפען אויף דיא בערג, אין מיטען שטאט, אזוי וויא דיא מתים וואלטען געווען א טהייל פון דער לעבעדיגער בעפעלקערונג, אבער נאך מעהר שוידערן איין דיא חלוקה'ניקעס לעבען דיא קברים, אזוי וויא ביי דיא מתים וואלטען זיי זיך געלערנט וויא צו לעבען אויף דער וועלט.

ארבייטען איז פאר זיי א שאנדע, ליכט, וויסענשאפט, פארטשריט איז פאר זיי אן אומגליק. איך האב געטראפען א קלייגעם ירושלים'ער אינגעלע, שעהן וויא דיא זונן, וואס האט געשיינט איבער איהם, קלוג, שארף, פול מיט גייסט און פייער וויא דיא חכמים און נביאים וואס ליגען בעגראבען אין ירושלים. אין דייטשלאנד וואלט ער געווען א מענדעלזאן, אין אמעריקא — א עדיסאן. איך האב איהם געבעטען ער זאל זיך לאזען פאטאגראפירען.

און ער האט געענטפערט: „מיין זיידע האט זיך קיין מאל ניט פאטאגראפירט, מיין טאטע אויך ניט. איך האף, אז איך וועל שטארבען, און מיינע קינדער וועלען שטארבען, און מיינע אייניקלעך וועלען שטארבען, און יעדער פון אונז וועט שטארבען אהן פאטאגראפיעס."

דאס איז געווען א קליינטשינקער חלוקה־ניק פון ירושלים.

צו מיר איז געקומען א איד אין א שטריימעלע, מיט לאנגע נעגרייזעלטע פאות'ן, מיט גרויסע שווארצע פייערדיגע אויגען, און האט מיר בעוויזען א שריפט, אין לשון קודש, אבער אונגעוויינליך שעהן געשריעבען. ער האט מיר עפעס אנגעהויבען צו ערקלעהרען, אז דיא שריפט איז איהם אנגעקומען אלס ירושה פון זיין טאטען, וועלכער האט דאס ווידער געקראגען פון זיין זיידען, און דיזער האט עס ווידער געקראגען פון עלטער־זיידען, וועמען עס איז געגעבען געווארען פון א גרויסען צדיק. (איך געדענקט שוין ניט דעם נאמען), און דיזע פאפיער, האט עפעס אן אייגענשאפט, — קורץ, א פאפיער מיט א צויבער־קראפט, און אזוי וויא אין שטוב איז ביי איהם ניטא

וואָס צו עסען, וועט ער עס מיר פערקויפען פאר 25 פראַנק (5 דאָלער).

— הערט צו, ר' איד — האָב איך איהם פאָרגעשלאָגען —

כזעה עריה.

איך זעה פון דיזען פּאַפּיער, אז איהר האָט א שיינעם כתב. איך האָב א געשריבענע זאך וואָס איך וויל האָבען איבערגעשריבען אין א שעהנע האַנדשריפט. דריי שטונדען ארבייט און איך וועל אייך פאר דעם געבען 5 פראַנק.

דער איד האָט זיך רוהיג אויפגעהויבען נים בעליידיגט, ניט אויפגערעגט, זיך גאַנץ קאַלט האָט ער געענטפערט, אז דאָס איז ניט ז י י ן ארבייט, אז מיט דעם בעשעפטיגט ער זיך ניט, און איז אוועק.

דאָס איז געווען א גרויסער חלוקה'ניק פון ירושלים.

אָט פאר וואָס דיא אידען פון פּאַלעסטינא, דאָס הייסט, דיא

אידען, וואָס לעבען אין ארץ ישראל, אָבער ניט אין ירושלים, וואָלטען וועלען אז א דונער פון הימעל זאָל דערשלאָגען דיא חלוקה, און אין דערזעלבער צייט בעטען זיי גאָט, אז דער איצטיגער אלגעמיינער קריזיס זאָל פארבייגעהן אָהן שאדען פאר דער חלוקה, ווייל דאָס וואָלט געווען נאָך א גרעסערער חורבן ירושלים, וויא דער חורבן פון טיטוס הרשע.

15

די שטילע מארטירער אין ארץ ישראל

איך האָב אייך געגעבען פאַקטען פון דעם נייעם חורבן וואָס איז געקומען פון דעם גרויסען פינאַנסיעלען קראַך פון די וואָהל־טהעטיגע אנשטאַלטען אין ירושלים, און ציפערן האָב איך אייך גע־געבען וועגען די מגפה פון ירושלים, וואָס הייסט דאָרט חלוקה, און וועלכע איז די גרעסטע פון די דאָרטיגע וואָהלטהאַטען.

עס וואָלט אָבער געווען אן אונמענשליכער ליגען ווען איך וואָלט אייך איבערגעלאָזען אין דעם גלויבען, אז אלץ אין ירושלים איז נור שנאָרעריי, נור הימעל, ערד און שווינדעל, וויא עס מוז זיך בעווייזען ווען מען אורטהיילט די פּאַסירונגען פון טאָג און די געשעהעניסען פון לעבען נאָך די אויבערפלעכליכע ערשיינונגען.

אין דעם זעלבען ירושלים, וואו מענשען האָבען קיין אנדער אינטערעס אין לעבען וויא צו קלייבען צדקה, צו שניידען וואו מען האָט ניט געזעעט, צו נעהמען און ניט צו געבען, צו לעבען אָהן אר־בייט, צו פוילען זיך אויף דעם חשבון פון מענשליכער גוטסקייט, און צו קוויקען זיך מיט מענשליכער לייכטגלויביגקייט,—אין דיזען זעלבען ירושלים זיינען דאָ אנדערע זעעלען, עס איז דאָ אנאנדער געוויסען, און דיזע זעעלען און דיזער געוויסען, פון אנדערע אידישע קינדער איז אויך אַ שטיק לעבען פון דער אלטער שטאָדט, אַ קאַפּי־טעל געשיכטע פון דעם אלטען פאָלק.

איך האָב בעזוכט די פערשיעדענע אינסטיטוציאָנען פון ירושלים. די שוהלען, די האָספּיטעלער, די הייזער וואו מען מאַכט לייכטער דעם מענשען׳ס עלענד, דעם מענשענס אונגליקען, וואו מען העלפט די הילפלאָזע, מען מאַכט געזונד די קראַנקע, מען ווישט די טרעהרען פון אַלע בעליידיגטע און געשלאָגענע, די אַנשטאַלטען, וואו מען גיסט אין נייע פורעמס די דורות פון דער אידישער צוקונפט, און איך וויים ניט מיט וואָס פאר א הארץ איך וואָלט פערלאָזען די שטאָדט, וואָס איז די וויעגעלע פון אייביגען איד, ווען ניט די אמת׳דיגע העלדען און העלדינען, די נאָמען־

לאזע מארטירער און מארטירערינס, וועלכע ווייט פון דער גאנצער וועלט זיינען זיך שטיל מקריב פאר דעם פאלק, פאר וועלכען זיי געבען אב זייערע לעבענס צו רעטען דאס וואס קען נור געראטעט ווערען אין דיא אנגעברענטע שטיינער פון דעם גרויען אלטערטהום.

וויא מיר וואלט זיך וועלען אז איהר, אידען פון אמעריקא, וואס דרעהען אהן אויפהער דיא ראד און דיא רעדלעך פון אמעריקאנער לעבען, און וואו מענשליכע הערצער, אידישע נשמות ווערען צומאהלט און וויא שטויב פארנאנדערגעבלאזען פון אלע ווינטען, — וויא מיר וואלט זיך וועלען, אז איהר, א יעדער פון אייך, זאל וועןן עס איז קענען זיך אבררייסען און א קוק טהאן אויף דיא יונגע קינדער פון אידישען פאלק, וואס הארעווען און הארעווען אהן לאהן און אנערקענונג פאר דיא ברידער און שוועסטער זייערע, וועמעס טהייל ארבייט אבער מוז געטאהן ווערען פון אימיצען, כדי דאס אידישע פאלק זאל קענען געראטעט ווערען.

איהר האט געהערט וועגען יענע גרויסע און עדעלע זעעלען פון דיא ערשטע צייטען, פון דער רוסישער רעוואלוציאן, וואס פלעגען „געהן אין פאלק ?"

וואס האבען געווארפען פאלאסטען, און געגאנגען אין מוזשיטצקע כאטקעס, זיך אבגעזאגט פון אלץ וואס איז שעהן אין לעבען, צו קוועלען זיך מיט הונגער, און מיט נויטה — איהר האט געהערט וועגען יענע נעמען, וואס שטייען אויף דער שפיטצע פון דעם נייען וועלט־מארטיראלאג ?

שטעלט זיך פאר, אז אין ארץ־ישראל האט איהר איצט פונקט אזא בעוועגונג, פונקט אזעלכע מענשען. דיעזעלבע יונגע העלדען און העלדינען, וועלכע האבען זיך אבגעזאגט פון א לעבען, פון פרייהייט און גענוס, און פרייווילליג זיך איבערגעגעבען א לעבען, וואס איז ניט נור א לעבען פון מאטעריעלען נויטה און דאגות, נור וואו עס מוז געאפפערט ווערען דיא גרעסטע טהייל פון אינטעלעקטועלע און גייסטיגע בעדירפניסע, וואו עס ווערן געשטיקט פיעלע פון דיא בעסערע קולטור אינסטינקטען פון אן אינטעליגענט, וואו מען דארף אמאהל נידריג האלטען דעם קאפ, ער זאל ניט צושפאלטען ווערען דורך דיא פעלזען, וואס היינגען איבער איהם.

איהר האט ניט געהערט וועגען א אידישע בעוועגונג „וו נאראד!"—אין פאלק אריין וויא אמאהל אין רוסלאנד. איך האב

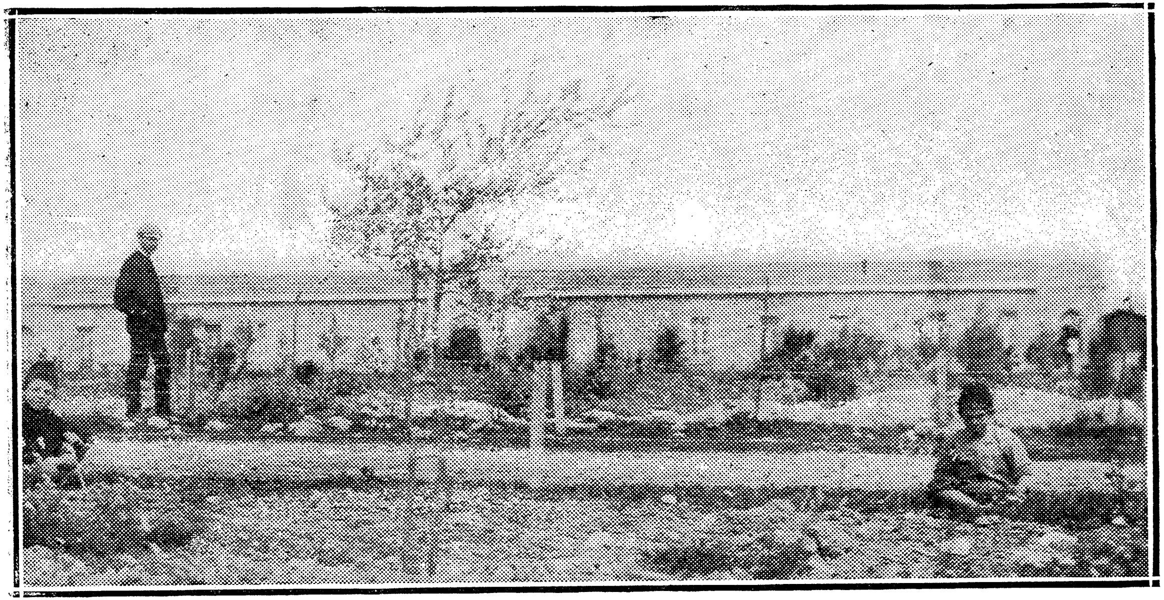

קרן בן שמן פון יער הערצל.

וועגען דעם אויך ניט געהערט, און דיא מענשען פון פאלעסטינא זעלבסט האבען דאס געוויס אויך ניט געהערט. עס איז אבער דא דיעזע בעוועגונג, און זיא איז גרויס, און שטארק, און עדעל איז דיעזער מארש פון דער אידישער יוגענד אין דיא רייהען פון פאלק צו העלפען איהם אין זיין חושך און נויטה. זי, דיזע יוגענד, געהט אין פאלק ניט ריידענדיג וועגען דעם און פיעלייכט אויך ניט פיה־לענדיג, אהן ספעציעלע פראגראמען, אהן פראקלאמאציע, אונבע־וואוסט פיליינכט, זיא גייט אבער דיא יוגענד אינזערע, און זיא טהוט איהר גרויסע ארבייט פון אויפקלערונג, פון העלפען, פון מיטלייד און אמת׳ע מענשליכקייט. זיא טהוט דיעזע ארבייט וויא איהר היסטארישע פליכט, וויא א געבאט, וואס איז געגעבען פון הימעל צו איהר, און צו קיין אנדערען ניט, און טהוט עס מיט א ווילען, מיט א פרייד, און קומט זעלבסט אום דאביי, און ברייגגט אום אליץ וואס איז זיי אם טהייערסטען אין זייער פערזענליכען לעבען.— און אליץ פאר דעם גליק, פאר דער ווידער־געבורט, פאר דער צו־קונפט פון זייער פאלק.

און וויא מיר וואלט זיך וועלען איהר זאלט זיי קענען זעהען, און פארשטיין און בעוואונדערען, וויא איך האב זיי געזעהען, וויא איך האב זיי בעוואונדערט, וויא איך האב זיי פערשטאנען.

וויא פיעל בעסער, וויכער, שעהנער עס וואלט געווארען אייער אייגענער לעבען, און וויא פיעל ווארימקייט און טרייסט עס וואלט געשאפען דיעזער ארמעע פון דיא אידישע פאלקס־מענשען פון ארץ־ישראל, דיעזע קליינע אנערקענונג פון זייערע ברידער און שוועסטער פון דיא ווייטע גלות־לענדער !

אט גייט איהר אין דול־הויז. א קליינע געביידע, אן ארימע, אהן יעדער בעקוועמליכקייט, אהן יעדע נויטהווענדיגקייט פאר א דול־הויז. א מענש פון א דול־הויז האט געמוזט זיין דער ארכיטעק־טאר, און די וואהנזיניגע געפאנגענע מוזען אין אמת׳ן זיין וואהנזי־ניג צו בלייבען געפאנגען אין דיזער געביידע, פן וועלכע זיי וואלטען געקענט אנטלויפען יעדע מינוט, ווען זיי וואלטען דאס געוואלט.

און אויף דער שפיטצע פון דיעזען אנשטאלט שטייט א פרוי א דאקטאר מיט א האלבע טוטץ דיפלאמען פון פארשיעדענע גרויסע אייראפעאישע לעהר־אנשטאלטען, אויסער דעם ספעציעלען קורס אין פסיכיאטריע.

זיא איז איינע אליין. אָהן אסיסטענטען, אָהן הילפע, מיט עטליכע אראבער און אראבערינען, וועלכע זיינען גלייכצייטיג אי דיא וועכטער, אי דיא בעדינער, אויף איהר ליגט דיא גאנצע לאסט פון דער אנשטאלט. זיא איז דער דאָקטאָר, זיא איז דער פּראָפעסאָר, זיא איז דיא „אינטערן“, זיא איז דער קאָנסולטאַנט.

טאָג און נאכט מוז זיא זיין מיט דיא אומגליקליכע, מוז זיי אונטערהאלטען, בעשעפטיגען, קורירען, און גלייכצייטיג זאָרגען פאר אלץ, וואָס דארף געזאָרגט ווערען פון א מענעדזשער און דער אדמיניסטראציאָן פון אזא אנשטאלט.

ניט איין מאָל און ניט צוויי מאָל האָבען דיא וואהנזיניגע איהר געכאַפּט און גוט געשלאָגען, און ניט איין מאָהל און ניט צוויי מאָהל איז איהר לעבען געווען אין געפאהר, און נור א וואונדער האָט זיא גערעטעט.

דאָס אלץ מאכט ניט אויס, דאָס וואָלט זיא אפילו ניט בעמערקט. אָבער ניט איין מאָהל און ניט צוויי מאָהל איז דאָס געקומען צו דעם, אז עס איז ניט געווען מיט וואָס צו באצאָהלען דיא אָנגעשטעלטע, און מיט וואָס צו קויפען עסען פאר דיא פּאציענטען.

און מען רעדט ניט וועגען דעם אייביגען שרעק, אז דיא קראנקע קענען זיך יעדען אויגענבליק צולויפען און פארפלייצען דיא שטאָדט.

ווילט איהר וויסען, וואָס דיעזער דאָקטאָר פון א האלבע טוטץ דיפּלאָמען און פאר איהר קאטאָרזשנע ארבייט, און שמערץ, און צרות, און שרעק קריגט אלס לאָהן ?

100 פראנק א מאָנאט, וויי ניגער, וויא 5 דאָלאר א וואָך !

און ווען איך האָב זיא געפרעגט, וויא אזוי זיא קען דאָס אלץ אויסהאלטען, און וויא זיא קען דאָס אלץ פארטראָגען, האָט זיא מיט א גליקליכען שמייכעל געענטפערט, אז זיא איז ניט געקומען קיין פּאלעסטינא זוכען איהר אייגענעם פּערזענליכען גליק, נור צו העלפען אנדערע, וואָס זיינען נאָך אומגליקליכער פאר איהר, און זיא וואָלט אין גאנצען צופריעדען געווען, ווען דיא אנשטאלט וואָלט געהאַט א וואָגע פאר דיא פּאציענטען.

און דאָס ווערט ניט געזאָגט מיט באָמבאַסטישער העלדישקייט און ניט מיט ביהנען־באשיידענהייט. עס ווערט אויסגעשפּראָכען שטיל, האלב מיט האָפנונג, האלב מיט צווייפעל. און איהר פיהלט, אז אלץ איז דאָ אינערליך, עהרליך און אויפריכטיג.

איך האָב געכאַפּט דיעזען ביישפּיעל, ווייל א ביישפּיעל מוז געגעבען ווערען. זיי, דיזע טיפּען פון אויפאָפּפערונג, פון שטילער בעשיידענער מארטירעריי האָב איך געפונען אין ארץ־ישראל אָהן א ברעג און אָהן א סוף. אויף יעדען געביט האָב איך זיי געזעהען דיע־

דיא בלינדע לעהרערקע און דיא בלינדע קינדער פון דער שוהלע פאר בלינדע אין ירושלים.

זע שטילע מארטירער פון נייעם ציון. אויף יעדען געביט, אין יע־דער פאזע פון לעבען, אין דיא האָספּיטעלער האָב איך זיי געפונען, און אין דיא שוהלען, אין קליינע אָרימע ווערקשטעטע און אויף דיא פעלדער און אין דיא גארטענס פון דיא קאָלאָניען, און ווען איך האָב זיי דערזעהען, און דערפיהלט דעם גייסט, און פארשטאַנען דיא נשמה, פון דיזע נייע מענשען פון אונזער פאָלק, דאן האָב איך פערשטאַנען, וויא רייך דאָס יודענטהום איז אין זיין ארימקייט, און וויא שטארק ער איז אין זיין שוואכקייט.

און ווען אין מיינע ווייטערע בריעף פון ארץ־ישראל, וועט איהר נעהנטער בעקאנט ווערען מיט דיא נייע טיפען פון אונזערע אידישע „נאראדניקעס“, וועט איהר דאס אויך דערזעהען, און דער־פיהלען פונקט וויא איך.

16.

דער בארג פון פיהלינג

איך וויל ענדיגען אלע מיינע פאלעסטינא בריעף נאך איידער עס געהט אוועק פון מיר דער בלויער הימעל פון ארץ ישראל, איידער עס ווערט קאלט און טונקעל דיא בלענדענדע זונן פון דעם אריענט.

און איך האב נאך אזוי פיעל צו שרייבען, אזוי פיעל. אבער איך וועל ניט פערלאזען פאלעסטינא איידער איך וועל זאגען אם ווייניגסטען א טהייל פון דעם, וואס איך פיהל וועגען יענע מענשען, וואס האבען זיך אמפוטירט פון לעבען פאר דעם אידעאל פון אן אונאבהייניגען אידישען פאלק.

איך וויל, נעמליך, נאך זאגען א ווארט, א גוטען און א ווארימען וועגען דיא סאלדאטען־גענעראלען פון דער קליינער ארמיי פאלעסטינא׳ר פיאנירען, וועלכע האקען דעם וועג פון האפנונג דורך דיא שטיינער, מיט וועלכע דיא געשיכטע האט פערשאטען דאס אמאהליגע לאנד פון מילך און האניג. איך וויל נאך זאגען, וואס איך האב געפיהלט דיא גאנצע צייט קוקענדיג אויף דיעזע איינפאכע אונבעוואוסטע העלדען־מארטירער, וויא זיי אפפערן זיך טאג פאר טאג, און שטונדע נאך שטונדע, ווער מיט׳ן פען, און ווער מיט׳ן האק, ווער אלס לעהרער, זעענדיג דיא זריעה דער צוקונפט אין דעם וואקסענדען דור, ווער אלס ארצט, אלס קאלאניסט, אדער זאגאר קליינער געשעפטסמאן און אנגעשטעלטער, אויפצוהויבען פאלעסטינא צו דעם שטאפעל פון א ציוויליזירטעם לאנד.

איך געה ניט אוועק, איך וועל זיך צוריקקעהרען צו דיא יונגע און אלטע קינדער פון אונזער פאלק, וואס האבען זיך אבגעזאגט פון אייגענע לעבענס, כדי אנדערע זאלען קענען בעסער לעבען, און איך וועל אייך היינט איבערגעבען א געשיכטע, וועלכע איהר האט קיינמאל פריהער ניט געהערט, און וועלכע איז איינע פון דיא וואונדערבארסטע געשיכטען ניט נור פון פאלעסטינא, נור פון

דעם גאַנצען אידישען פאָלק, סאי דיא וואָס וואָהנען אין פאַלעס־טינא, סאי דיא וואָס וואָהנען אין אַנדערע לענדער.

איהר געדיינקט, וויא אין מיין ערשטען בריעף פון פאַלעסטינא האָב איך אייך דערצעהלט וואָס פאַר אַן איינדרוק עס האָט אויף מיר געמאַכט יפו, נעמליך, וויא שווער עס איז מיר געוואָרען אויפ'ן הארצען, ווען איך בין ארונטער פון שיף און האָב דערזעהן, אז דער גרעסטער פאָרט פון פאַלעסטינא — דער פאָרט, וואָס דאַרף עמפפאַנגען פאר רוהע און זיכערהייט דעם אַלטען, צולעכערטען שיף פון דעם אייביגען איד, אז דיעזער פאָרט איז א שוידערליכע, א העסליכע שטיק בלאָטע, א פערפעסטעטער נעסט פון חיות, ניט פון מענשען.

איהר געדיינקט דאָס געוויס, דיעזען ערשטען איינדרוק און דאַן דעם צווייטען איינדרוק מיינעם, וואָס האָט אָבגעווישט דעם ערשטען. איידער איך געה איבער צו דיא שטילע העלדען פון ארץ ישראל מוז איך אייך דערצעהלען וואָס דאָס איז געווען פאר א זאַך אין יפו וואָס האָט אזוי איבערגעקעהרט אַלע מיינע ערשטע גע־פיהלע.

מיט א יאָהר צוריק, — געדיינקט, לעזער, מיט איין יאָהר צוריק, איז אויף דעם פלאַץ, ווענען וועלכען איך שרייב איצט, גאָר ניט געווען: ניט קיין בוימער, ניט קיין גראָז, ניט קיין וואַסער, ניט קיין שאָטען, נור ווייכער, געלער, טרוקענער, אָנגעברענטער ים־זאמד אין קופּעס און בערג, און וואו א קאַמעל פון דער וויסטענים האָט ניט אימער געקענט דורכגעהן מיט זיכער־הייט.

און קיינער האָט דאָרט ניט געוואָהנט אין יענער וויסטענים, וואָס איז פאַזע יפו, ניט קיין מענש און ניט קיין פויגעל, נור שאַ־קאַלען בייגאַכט, פלעגען דאָרט ארומבלאָנדזשען קוקענדיג פון דער הויך אויף דעם ווייטען בלויען ים און וויינענדיג וויא קינדער פון הונגער.

אָט דאָס איז געווען דער פלאַץ, ווענען וועלכען איך רייד, מיט א יאָהר צוריק.

און היינט?

א קליינע שטעטיל. יעדע הויז, געבויט פון שטיין און צעמענט, און אַלץ וואָס דיא מאָדערנע אַרכיטעקטור ערלויבט צו מאַכען אין

דעם פּלאַץ, מיט דיא מיטעל, און אונטער דיא אומשטענדען פון פּאַלעסטינאַ, געפינט איהר דאָרט אין דער פּאַראַיאָהריגער וויסטענים: שעהנע, ריינע גאַסען, אַ פּראַכטפאָלער ברייטער בולוואַר מיט עספּלאַנאַדען און פערפלאַנצטע בוימער. אַלץ איז געפלאַסטערט אָדער „מעקאַדאַמייזט," דיא טראָטואַרען, וויא אין איירָאפּאַ, מיט גלייכע ברעג־שטיינער און פערפלאַנצטע בוימער, יעדע הויז, מיט אַ שעהנע רוימיגע ווערַאנדאַ, דיא צימערן הויך און לופטיג, דיא אומגעגענד אַנציהענד און געזונד, אַלעס קאַנאַליזירט (סיוע־ים), אַזוי וויא זעהר ווייניג אַנדערע פּלעצער אין אָריענט, און, שטעלט זיך פאָר אַ פּאָלקאָמענע, מאָדערנע וואַסערלייטונג, פאַר קיך און באַדע־צימער.

און דיעזע וואונדערבאַרע שטעטיל, אָדער פאָרשטאָדט, אָדער קאָלאָניע, וויא איהר ווילט דאָס רופען, אים לויף פון אַ יאָהר; וויא דורך אַ צויבער, ארויסגערופען צום לעבען אין אַ מדבר, שטעלט זיך פאָר, איז אויסגעבויעט געוואָרען פון אידען, אַזעלכע אידען, וועלכע האָבען קיין מאָהל אין זייער לעבען ניט געזעהן אזעלכע שטעטליך אָדער קאָלאָניעס, אידען, וועלכע האָבען קיין מאָהל אין זייער לעבען ניט געוואוסט וויא מען הייבט אָן, און וויא מען זעצט פאָר אזעלכע עקספּערימענטען, אידען, וועלכע האָבען פון זייער אייגענעם קאָפּ און אָהן פרעמדע עצות געמוזט אויסגעפינען פאַר זיך זעלבסט, וויא אויסצולייגען אַ גאַס, וויא איבערצולעזען אַ פּלאַן, וויא אוועקצולייגען דעם ערשטען ווינקעל־שטיין פון אַ פּלאַנקען אין אַ לאַנד, וואו אייזען איז זילבער און האָלץ איז גאָלד, און זיי, דיעזע אידען, האָבען עס וואויל געטהאָן, גלענצענד דורכגעפיהרט, און דער קליינער גן עדן התחתון, וואָס זיי, ניט וואַרטענדיג אויף דיא צוקונפט, האָבען בעשאַפען פאַר זיך אין דער געגענוואַרט, און וועלכער הייסט ביי זיי, תל אביב, — דער באַרג פון פריהלינג, — איז אַ זינגענדער מאָנומענט, ניט נור פאַר דיא שעפּפער פון דיעזען „תל אביב," נור אויך פאַר דעם פאָלק, פון וועלכען דיא בוימייסטער פון דעם תל אביב שטאַמען.

איך וויים, אז עס איז ניט קיין נייעס, און ניט קיין גוזמא, אויסצובויען אַ שטאָדט, און ניט נור אַ שטעדטעל אים לויף פון אַ יאָהר. און פאַר איך, וואָס וואָהנען אין אַמעריקאַ, קען דאָס זיכער ניט זיין קיין וואונדער און ניט קיין נייעס.

אָבער איהר מוזט א טראכט געבען אונטער וועלכע אומשטענ־דען עס ווערט געבויט א שטאָדט אין אמעריקא, און אונטער וועלכע אומשטענדען עס קען געבויט ווערען א שטאָדט אין פאלעסטינא.

דאָ קענט איהר ניט, וויא ביי אייך, זיצען אין אָפיס, און מיט דער הילפע פון טעלעפאָן און טעלעגראף בעשטעלען אויף אלע פיער עקען פון דער וועלט, וואָס איהר ווינשט, און קריגען דאָס דורך אייזען־באהן, דורך שיפען, עקספרעס קאָמפאניעס און פארשיעדינע אנדערע פריוואט־מיטלען. א נאָגעל אין פאלעסטינא קען אמאָל אָבשטעלען דיא גרעסטע ארבייט, און רואינירען דיא וויכטיגסטע אונטערנעהמונג. אין „בצלאל“, צ. ב., סטאָפט איצט שוין דריי מאָנאט דיא אבטהיילונג, וואו מען מאכט געפלאָכטענע מעבעל, ווייל מען קען ניט קריגען דעם שטרוי, וואָס איז נייטהיג פאר דער ארבייט. איינער האָט געוואָלט איינפיהרען א געוויסע מאשין אין א פאבריק, און עס האָט געפלאצט דיא גלעזעל, וואָס בעווייזט דעם דרוק פון דאמפף, מען האָט געמוזט אוועקשיקען א מענשען קיין אלעקסאנדריא, און איך ווייס ניט, צי ער האָט דאָס דאָרט געפונען, צי ניט. דריי פארשיעדענע פערזאָנען האָבען אריינגעבראכט קיין ירושלים דריי אויטאָמאָבילען. זיי ליעגען דאָרט איצט אלע אָהן נוטץ, ווייל דיא ערשטע רעפאראטור, וואָס מען האָט געדאַרפט מא־כען, האָט זיי אלעמען געמאכט אונברויכבאר.

אָט אונטער דיעזע אומשטענדען, און אין דיעזע פערהעלטניסע האָט מען געמוזט אָנהויבען צו בויען א גאנצע שטעטיל און מען האָט זיא אים לויף פון איין יאָהר אויסגעבויעט אזוי, דאָס קיין אמעריקאנער שטאָדט, געבויט מיט דיזעלבע געלד־מיטעל, האָט זיך ניט מיט וואָס איבערצונעהמען.

און וואָס איהר זאָלט פאר זיך זעלבסט ניט גלויבען וועגען פאלעסטינא, איהר מוזט זיך פיהלען שטאָלץ, איהר פיהלט זיך גרויס, וואָס דיא אידען, וועלכע מען האָט בעטראכטעט פעהיג אויף אלץ אויסער פאָזיטיווע ארבייט פון בוי און שעפפונג, — אז דיעזע אידען האָבען בעשאפען דיעזען תל אביב.

אָבער ניט דיא שעהנע, רייכע, מאָדערנע גאסען, און ניט דיא ציכטיגע, דיא אנציהענדע און בעקוועמע און חן'עווריגע הייזער זיינען דאָס, וואָס מאכט תל אביב אזוי גרויס און נאָבעל אין לעבען

פון פאלעסטינא, מאכט עס אזוי מאגנעטיש פאר דעם פרעמדען רייזענדען, פאר דעם צופעליגען צושויער.

עס איז דער גייסט פון תל אביב, דיא נשמה פון דיעזער וואונ־דערבארער שטעטיל.

און פון דיעזען גייסט, און פון דיעזער נשמה, און פון דעם שעפּפענדען זשעניע, וואס דיא אידען פון תל אביב האבען בעוויזען אין זייער קליינינקער מייסטערווערק, וועל איך שרייבען אין מיין נעקסטען בריעף.

17.

דער „בארג פון פריהלינג" און דיא מענשען, וואס בעוואהנען איהם

איך וועל ניט אריינגעהן אין דיא אלע איינצעלהייטען וויא עס איז אים לויף פון א יאהר אויסגעבויט געווארען דיא שעהנסטע און דיא אינטערעסאנטעסטע פון אלע פאלעסטינער „סעטלעמענטס" — דיא תל אביב, עס וואלט אונז אוועקגעטראגען צו ווייט פון אונזער צוועק, און עס זיינען אויך ניט נויטהיג דיעזע אלע דע־טאלען.

דא וועט גענוג זיין צו זאגען, אז זייט דיא גרויסע עמיגראציאן נאך דיא פאגראמען — דיא גרעסטע טהייל פון וועלכע איז אוועק קיין אמעריקא, און דיא קלענערע טהייל קיין פאלעסטינא, — זייט עס האט זיך אנגעהויבען דיעזע עמיגראציאן, האט מען אויך אנגע־הויבען צו דיינקען וועגען אייגענע אידישע שטעדט און קאלאניען.

וועגען דיא קאלאניען, וואו אידען האבען זיך בעזעצט צו בע־ארבייטען דאס לאנד, וועט מיר נאך אויסקומען צו ריידען בעזונ־דער, און פיעל צו ריידען. דערווייל בין איך נאך ניט פערטיג מיט דיא אידען פון דיא שטעדט פון פאלעסטינא. אלזא, זייט דעם, וויא אידען האבען אנגעהויבען צו עמיגרירען אין פאלעסטינא, און בעזאנדערס זייט אידען האבען אויסגעקליבען יפו אלס פארט פאר זייער ערשטע הויפט סטאציאן, האט מען אויך גענומען דיינקען וועגען דעם צו בויען ניט ווייט פון יפו א ישוב, וואו מען זאל קענען וואהנען מעהר מענשליך און נעהענטער צו ציוויליזאציאן, וויא אין דעם אלטען פארט.

אזוי איז מען געקומען צום געדאנק פון תל אביב. מען האט זיך צוזאמענגעלייגט מיט דיא עטליכע גראשענס, ווער עס האט זיי געהאט, און מען האט זיך געווענדעט צום נאציאנאל פאנד ער זאל זיי העלפען מיט קרעדיט. נאך פיעלע אונטערהאנדלונגען און אונטער־האנדלונגען, איז בעשלאסען געווארען, אז יעדער וואס וועט זעלבסט אריינלייגען זיינע אייגענע 1750 פראנק, וואס מאכט אן ערך פון 350 דאלער, אדער 700 רובעל, וועט קריגען פון פאנד נאך 4200

פראנק, דאָס הייסט, 900 דאָלאַר, אָדער 1800 רובעל, ער זאָל קויפען דאָס נויטהיגע לאַנד און אָנהויבען צו בויען. דיא באַנק פון פאַלעסטינא האָט געדאַרפט גאַראַנטירען דעם פאָנד דיעזע סומע, און דיא באַנק האָט דאָס געטהאָן, אזוי וויא זיא האָט פאַר דעם געקראָגען א מאָרטגעדזש, אָדער א הופּאָטעקע. דער געליהענער קאַפּיטאַל צוזאַמען מיט דיא געוויינליכע באַנק פּראָצענטען מוז אויסגעצאָהלט ווערען אין 18 יאָהר. אזוי איז דאָס געשעהן, דאָס מיט דעם קליינציקען קאַפּיטאַל פון 350 דאָלאַר האָט יעדער מיטגליעד פון **דיעזען ישוב** געקראָגען א פּראַכטפאָלע היים, פאַר **א** יעהרליכע אָבצאָהלונג פון 50 דאָלאַר, אָדער איין דאָלאַר א וואָך.

פאַר דיעזע סומע פון אונגעפעהר 1200 דאָלאַר פאַר יעדען בעל הבית, זיינען ניט נור אויפגעבויעט געוואָרען דיא הייזער פון תל אביב, נור אויך אלץ וואָס איז נויטיג צו מאַכען א שטאָדט פאַר א שטאָדט. דיא גרויסע הויכע בערג ים־זאַמד זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין שעהנע בעקוועמע מעקאַדאַמייזד גאַסען מיט טראָטוּאַרען און בולוואַרען און פערפלאַנצט מיטביימער, און קאַנאַליזאַציאָן, אויך וואַסער־לייטונג, און מען מאַכט איצט אויך דיא נויטיגע פאָרבערייטונגען איינצופיהרען גאַז. דיא שטאָדט זעלבסט האָט איהר קליינע אידישע פערוואַלטונג, אָדער „ועד," וויא זיי רופען איהם, מיט דעם אָנגעזעהענסטען בירגער אַלס ראש הועד, וועלכען מען רופט אין שפּאַס „דער לאָרד מעיאָר פון תל אביב." דיעזער ועד, יועלכען איהר וואָלט גערופען דער באָארד אָוו אָלדערמען, מיטעט שיער ניט יעדען אבענד, דאָס וועגען איין ענין, דאָס וועגען א צווייטען, און דיא בעשליסע און דיא רעזאָלוציאָנען פון דעם ועד, האָבען אזא קראַפט וויא אייערע געזעצען אין ניו יאָרק, און נאָך מעהר, ווייל פּאָליציי־„גרעפט", אָדער כאַבאַר, ביז איצט, אַם וויינינגסטען, איז נאָך אין תל אביב ניטאָ. און מיינט ניט, אז עס איז ניטאָ קיין פּאָליציי אין תל אביב, זיא איז דאָרט דאָ, און זעהר א שטרענגע. זיא בעשטעהט פון דריי נאַכט־וועכטער, וואָס געהען ארום דיא גאַנצע נאַכט און היט דיא גנבים — איך מיין דיא עהרליכע מענשען פון גנבים, וואָס הייסט, פון דיא מאַסען אַראַבער, וואָס קוקען אריין ביינאַכט אין תל אביב אָהן ביזנעס.

שפּעט ביינאַכט, א זייגער צוויי, ווען אַלע שלאָפען, זעהט איהר אַמאָהל אין תל אביב א פּאָרל אונטער דיא אָרימס, שפּאַצי־

רענדיג איבער דיא גאסען. איהר ווייסט, אז דיא יונגוואַרג פון תל אביב, שפּאַצירט ניט אזוי שפעט איבער דיא גאסען. זיי האָבען נאָך דאָרט ניט דעם אַלטען „קאַיפו" פון דיא אַמאַליגע פּוריטאַנער אין אַמעריקאַ, דאָך שפּאַצירען זיי ניט, זיי זיינען צו יונג פאַר דעם, זאָגט מען אייך, ווען איהר פרעגט. איהר געהט צו נעהענטער צום פּאָרעל, איהר קוקט זיך איין, און איהר זייט ערשטוינט, עלטערע מענשען. זיינען דאָס פאַרליעבטע?

אָה, ניין, דאָס איז א בעל הבית פון תל אביב, וועמעס רייהע עס איז צו וואַטשען ביינאַכט, צו וואַכען, דיא וועכטער זאָלען ניט אנשלאָפען ווערען. איין מאָהל אין דריי מאָנאַט מוז יעדער איינוואָהנער פון תל אביב נעהמען א שטעקען אָדער א שירם און ארויסגעהן דיענען, אלס נאַכט פּאָליסמאַן. און אָט זעהט איהר דעם אידישען פּאָליסמען ביי דער ארבייט. איהם איז אומעטיג אליין אין דיא שטילע גאַסען, און זיין ווייב איז אומעטיג אליין אין הויז, זאָ געהט דער מאַן און דיא ווייב אונטער אָרעמס ביינאַכט היטענדיג שלעכטע מענשען זאָלען קיין שלעכטעס ניט טהאָן דיא גוטע מענשען, וואָס שלאָפען.

און עס מאַכט זיי שפּאַס דיעזע פּריווּויליגע פּאָליציי דיענסט, און איך האָב ניט געהערט, אז אימיצער זאָל זיך וועלען ארויסדרעהען פון איהר, אָדער אויסקויפען זיך.

דער ועד בעשטעהט פון 7 מענשען און זייער קראַפט איז גרויס. זיי לייגען ארויף טעקסעס, זיי בעשטימען וואָס עס מוז געטהאָן ווערען פאַר דער שטאָדט. זיי קענען קויפען און פערקויפען לאַנד, קורץ, זיי זיינען דיא רעגיערונג פון דעם ישוב אין פולען זינען, און זיי פאַרטרעטען אויך דעם ישוב פאַר דער טערקישער רעגיערונג. קען מען אפּעלירען געגען זייער בעשלום? געוויס, דורך א „רעפערענדום," דאָס הייסט, נאָך אַן אַלגעמיינע אבשטימונג פון פאָלק. ביז איצט אָבער איז קיינעם ניט אויסגעקומען צו אַפּעלירען געגען וואָס איז פון ועד, און אלץ געהט דערווייל כשורה. און מיט שטאָלץ דערצעהלען אויך דיא תל אביב'ניקעס, אז דער ועד האָט 4500 פראַנק אוועקגעלייגט אויסצובויען א סינאַגאָגע פאַר דיא מענשען, וואָס ווילען געהן אין שוהל און אז נאָך 4500 פראַנק האָט מען אָבגעגעבען צו מאַכען פון תל אביב דיא „סיטי ביוטיפול", דיא שעהן־שטאָדט פון פּאַלעסטינא.

אָבער דאָס אלץ איז דיא פּאַרמעלע, זאָ צו זאָגען, דיא אָפּיציעלע זייט פון תל אביב, וואָס אייך וואַרפט זיך אין דיא אויגען, אָדער ריכטיגער אין דיא אויערן, פון דעם ערשטען אויגענבליק, ווען איהר קומט צו צו דעם ישוב, איז, ערשטענס, וואָס קיינער רעדט דאָרטען ניט קיין וואָרט אידיש, אָדער „זשארגאָן," וויא זיי רופען דאָס, און דאַן, וואָס וויא עס קומט דער אבענד אין תל אביב, פערוואַנדעלט ער זיך אין איין גרויסען פערנאַנדערגעוואָרפענעם מוזיק־גארטען: פון אלע פענסטער און גאַנעקעס, פון אלע עקען און ווינקלעך גיסען זיך ליעדער, מענערשע שטימען, פרויען שטימען, גיסען זיך טענער פון פיאַנאָ, פידעל, ציטער, און וואָס איהר ווילט, אמאָל איינציגע, אמאָל אין דואָס און טריאָס, און ניט זעלטען גאַנצע כאָרען; און זיי הערען ניט אויף, דיעזע ליעדער און טענער ביז עלף ביינאַכט; ווען פּלוצים, אַזוי וויא אונטער דעם „באַטאָן" פון אַן אונזיכטבארען קאַפּעל־מייסטער (דאָס איז דיא גזירה פון ועד) האקט זיך אלץ איבער, רייסט זיך אָב, און עס ווערט ווידער שטיל.

אַך דיעזע ליעדער, דיעזע אונאויפהערליכע מוזיק פון תל אביב!

אָט פונקט וויא דער בלויער הימעל פון ירושלים, וויא דיא בלענדענדע זונן פון פּאַלעסטינא, איז דיא נשמה פון ירושלים, דיא הארץ פון ארץ ישראל, פונקט אזוי איז דער געזאַנג פון תל אביב דיא הארץ פון תל אביב, און דער אייביגער פרעהליכער געלעכטער פון דיא מענשען אויף יענעם קליינעם ישוב לעבען יפו איז דיא הארץ פון דיעזען ישוב.

ביי טשערנישעווסקי איז זיין ראָמאַן „טשטאָ דיעלאַט?" ווערט גע'חלום'ט וועגען א פאַנטאַסטישער קאָלאָניע פון מענשען, וואָס ארבייטען און טאַנצען, און האָרעווען און זינגען, און שאַפען, און לעבען, און זיינען געזונד און גליקליך. אַזוי שטעלט זיך פאָר אין חלום דיא העלדען פון ראָמאַן, דיא מענשהייט פון דער צוקונפט.

עס איז ווייט, גאַנץ ווייט נאָך א תל אביב פון דיעזען חלום. ניט דיא ארבייט איז דיא ארבייט, וועגען וועלכע עס האָט געחלומ׳ט וויערא פּאַוולאָוונא און אויך דיא פריידען פון לעבען, און

דאָס גליק פון דער פריידע איז ניט דאָס וועגען וואָס עס האָט פאַנ־טאַזירט דער פּערפּאָסער פון „טשטאַ דיעלאַט?"

אָבער ווען איך האָב פון אַנדער זייט, ווען עס איז געזעהען אַ גרופּע מענשען, וואָס גיבען אַ קליינע אַנצוהערעניש אויף יענע אוטאָפּיע, וועלכע דער געניאַלער רוסישער דיינקער האָט אויסגע־ליהען פון דעם נאָך מעהר געניאַלען פראַנצויזישען אויטאָפּיסט, ווען אין דעם לעבען פון ווירקליכקייט האָב איך ווען עס איז געזעהן אַ געמיינדע, וועלכע גיט איבער אין נעבעלהאַפטע שאָטענס דיא אונזיכטבאַרע ליניעס פון אַן אויטאָפּיסטישען אידעאַל, דאַן איז תל אביב דער נעהנטסטער אויסדרוק פון דיעזען בעגריעף. אַם וויינינגסטען פון דיא נייערע צייטען און נייערע מענשען.

עס איז ניט קיין קאָמונע וויא דיא ערשטע עקספּערימענטען פון דיא ערשטע אוטאָפּיסטען, און עס איז אויך ניט קיין קאָאָפּע־ראַציאָן וויא דיא לעצטע עקספּערימענטען פון דיא פּראַקטישע רע־פאָרמער. עס איז איינפאַך אַ פערזוך אין אַ לאַנד פון ווילדערנים, אין אַ מדבר פון טויט צו שאַפען לעבען, צו שאַפען פערנינפטיגע, עהרליכע און פאָרטגעשריטענע מענשליכע פערהעלטניסע, און דער פערזוך איז געלונגען. געלונגען מאַטעריעל, געלונגען מאָראַליש און געלונגען גייסטיג. מעהר קען מען ניט ווינשען, און מעהר טאָר מען ניט האָפען.

איך וויל אויף קיין אויגענבליק ניט ארויסרופען ביי וועמען עס איז אַ גלויבען, אַז דאָרט, אין יענעם קליינעם ישוב לעבען יפו האָבען דיא אידען געפונען דעם טויער אין גן עדן, און זיינען אריין אין דיזען טויער און זיינען גליקליך. איך זעלבסט קען זיך ניט פאָר־שטעלען, וויא מענשען, וואָס זיינען אויסגעוואַקסען אין אַ וועלט פון קולטור, אין אַ לאַנד פון ציוויליזאַציאָן, קענען אויף פיעלע, פיעלע דורות זיך אָבזאָגען פון פיעלע, פיעלע זאַכען, מיט וואָס עס איז פערבונדען ביי מענשען דיא קולטור און ציוויליזאַציאָן. איך וויים, אַז איך פערזענליך וואָלט וואהרשיינליך ניט געקענט זיך פיהלען גליקליך אין אַזאַ פּלאַץ, און אַז פיעלע פון אייך, לעזער, וואָלטען זיך וואהרשיינליך אויך ניט געקענט פיהלען גליקליך אין דיעזען פּלאַץ. און איך וויים אויך, אַז מאַנכע — ניט פיעל, עס זיינען אָבער דאָ אַזעלכע, וואָס זיינען געקומען לעבען אין פּאַלעסטינאַ און האָבען זיך בעזעצט אין תל אביב, האָבען ניט געקענט אויס־

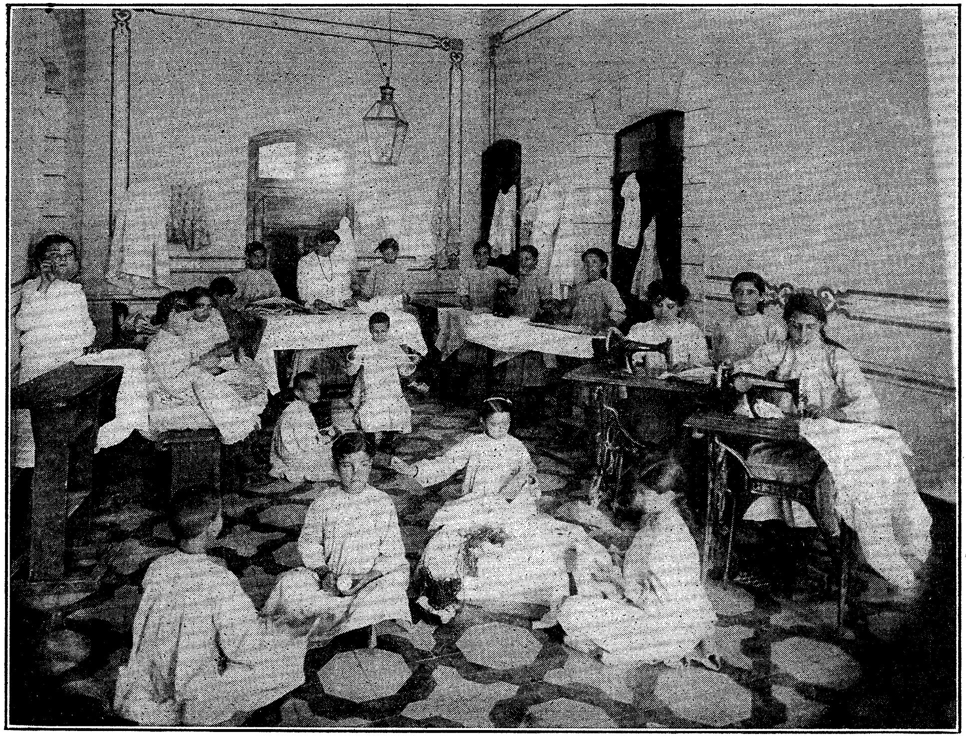

די קלייניגקע נייטערקעס פון ירושלים.

האלטען דיא לאנגוויילינע רוהיגקייט, דיא שטילע פריעדליכקייט, דיא מאנאטאנע גליקזעליגקייט פון דער קליינער אידישער בעפעל־קערונג פון דיעזען פלאץ, און זיינען אוועק צוריק קיין רוסלאנד, וואו דער לעבען איז וויינינער רוהיג, מעהר אויפרעגענד.

ווען איהר וועט אבער פרעגען ווער פון אונז איז בעסער־אב, ווער פון אונז איז גליקליכער, צי מיר, וואס קענען ניט אויסקומען אהן דעם הו־הא, אהן דעם רעש, אהן דער הוזשעריי, אהן דיא נער־ווען־צוקענדע אינצידענטען פון אונזער אלטעגליכער עקזיסטענץ, אדער זיי, דיא מענשען פון תל אביב, וואס האבען ניט קיין אפערא, און לעזען א צייטונג דריי וואכען שפעטער נאך אייך; און לע־בען ניט מיט דעם גרויסען לעבען פון דער וועלט, אינטערעסירען זיך ניט מיט דער וועלט פאליטיקע און קענען אויך ניט דעם „וועלט־שמערץ" — זאנדערן, לעבען רוהיג, געזונד און נארמאל, מיט דיא קליינינקע פריידען, וואס דיא קליינינקע ערפאלגען ברענ־גען זיי, און מיט דעם גרויסען גליק, וואס שיינט פאר זיי, וויא א זונן אינעווייניג, פון דעם בעוואוסטזיין, אז זיי פפלאסטערען א וועג פאר א גרויסער אידישער צוקונפט, — ווען איהר וועט פרעגען ווער פון אונז איז מעהר גערעכט, און מעהר גליקליך אין אונזערע געפיהלען און שטרעבונגען, וועל איך אייך אפען זאגען, אז איך ווייס ניט.

און איך ווייס טאקע ניט, ווער פון אונז.

איין זאך ווייס איך, אז אויף איין בלאק פון דער אידישער גאס אין ניו יארק זעה איך אין א מינוט מעהר טרעהרען, מעהר צרות, מעהר נויטה, שאנדע און ערנידערונג, וויא איהר וועט אין א יאהר געפינען אין דעם גאנצען תל אביב, און אין איין אבענד אין תל אביב וועל איך הערען מעהר פרעהליכען געלעכטער, מעהר ליעבע, זעהען מעהר גליקליכע פנים'ער, וויא אין א יאהר אויף א אידישער גאס אין ניו יארק.

18.

דער נייער דור פון ארץ ישראל

ניט דורך א צופאל, און ניט דורך א פערזעהען, האב איך, שרייבענדיג אייך וועגען דעם וואונדערבארען נייעם ישוב פון פאלעסטינא, תל אביב, קיין ווארט ניט געזאגט וועגען דיא גרעסטע ציערונג פון דעם תל אביב און דעם נייעסטען שטאלץ פון פאלעס־טינא, וועגען דיא גימנאזיע, וואס דיא דארטיגע אידען האבען אויסגעבויט, און וואוהין דיא אידען פון אלע לענדער שיקען איצט זייערע קינדער זיך לערנען.

איך האב אייך קיין ווארט ניט געזאגט וועגען דעם, פונקט וויא איך האב כמעט נאך גאר ניט געזאגט וועגען דיא שפראכע פון דער נייער פאלעסטינא, — וועגען דיא אלטע העברעאישע שפראכע, וואס איז איצט געווארען דיא אויסשליסליכע שפראכע פון דער גאנצער פאלעסטינער אינטעליגענץ.

און איך האב דורכגעלאזען ביידע געגענשטענדע, אויס דעם איינפאכען גרונד, ווייל איך האב געוואלט יעדער פון זיי ווידמען א בעזונדער בריעף.

און זיי האבען דאס פערדיענט. אי דיא העברעאישע שפראכע, אי דיא גימנאזיע. איך וויים ניט וועלכע פון זיי האט דאס מעהר פערדיענט, נור ביידע זיינען דאס ווערטה.

אין רעכטען צענטער פון תל אביב, איבער אלע הייזער און געביידען, אויף אן אפענעם פלאטץ און מיט אן אויסזיכט אויף דיא בלויע וואסערען פון ים, שטעהט א גרויסע, שעהנע געביידע, אין דעם סטיל אביסעל פון דעם אלטען אריענט, מעהר פון דער נייער קונסט. דאס איז דיא גימנאזיע פון תל אביב. איהר קענט זאגען, דאס איז דיא גימנאזיע פון פאלעסטינא, און ווען איהר ווילט, וועט איהר ניט זיין זעהר ווייט פון אמת, ווען איהר וועט זאגען, אז דאס איז דערווייל דיא גימנאזיע פון אידישען פאלק.

און וואס דיא גימנאזיע איז, און וויא זיא ארבייט, און וויא דאס פאלק האט איהר שנעל בעגריפען און אויפגענומען, וועט

זיין גענוג אייך צו זאָגען, אז מיט אַ קורצע צייט צוריק, האָט זיא זיך געעפענט מיט 17 שילער, און היינט צעהלט זיא 253 שילער. אין דיא 6 קלאַסען וואָס זיינען שוין אָפען, און פון וועלכע 95 זיינען מיידלאך.

איך וועל אייך ניט דערצעהלען וויא דיעזע גימנאַזיע איז ארויסגערופען געוואָרען צום לעבען. עס איז דיזעלבע אַלטע גע־שיכטע פון אָפּפער, ענערגיע, אונאויפהערליכער ענערגיע און ענד־לאָזע אָפּפער. עטליכע דאָלער האָט געגעבען דזשייקאָב שיף (1000 דאָלער), עטליכע דאָלער האָט געגעבען דער אדעסער קאָמיטעט פאַר פּאַלעסטינא (אויך 1000 דאָלאר). דיא גרעסטע סומע האָט געגעבען דער לאָרד מעיאָר פון בעדפאָרד, אין ענגלאַנד, וועלכער האָט בייגעטראָגען 125,000 פראַנק ($25,000), און אויסער וואָס ער האָט געגעבען זיין געלד האָט ער אויך אוועקגעגעבען דער גימנאַזיע זיין הארץ און זיין נשמה.

מעהר אָבער וויא שיף, און מעהר וויא דער אדעסער קאָ־מיטעט, און מעהר אפילו וויא דער לאָרד מעעיאָר פון בעדפאָרד, האָבען אָבער דיעזע גימנאַזיע געהאָלפען אויסבויען דיא לעהרער, מייסטען פון וועלכע האָבען דיפּלאָמען פון דיא בעסטע האָכשוה־לען און אוניווערזיטעטען דער וועלט, און ארבייטען אין דער גימ־נאַזיע פון תל אביב פאַר אַ געהאַלט, וועלכע איך וואָלט זיך גע־שעהמט צו דערמאָנען ווען זיי אליין וואָלטען ניט געשטאָלצירט מיט דעם — נעמליך פאַר אַ געהאַלט וויינינגער, אין מייסטען פע־לע, וויא צעהן דאָלאר אַ וואָך.

און וואָלט איהר וויסען וויא מען לערענט און וואָס מען לערענט. איך האָב פערזענליך בייגעוואָהנט פיעלע פון דיא לעק־ציאָנען. אין רוסלאַנד, אין דער בעסטער גימנאַזיע פאַר אינגלאך איז דער קורס פון שטודיום ניט בעסער און ניט גרינדליכער, וויא אין דער גימנאַזיע פון תל אביב וואו עס לערנען זיך צוזאַמען אינגלעך און מיידלעך.

אויסער דעם אַלגעמיינעם קורס אין נאַטור וויסענשאַפטען, און אויסער דעם ספּעציעלען קורס אין העברעאישער שפּראַכע, און אויסער אַלע געוויינליכע געגענשטענדע וואָס ווערען איבער־געגעבען אין דער גימנאַזיע (אַלץ אין העברעאיש), אויסער אַלעם דעם, לערנט מען נאָך דאָרט אראַביש און טערקיש. אראַביש, ווייל

דאס גאנצע פאלק ארום רעדט נור אראביש. טערקיש, ווייל דיא רעגיערונג אין פאלעסטינא איז א טערקישע, און דיא אפיציעלע שפראכע פון לאנד איז טערקיש. מען לערנט דארט אויך פראנצויזיש, אבער אזוי וויא אין אלע גימנאזיעס, „אויפ׳ן שפיץ מעסער“. גימנאסטיקע, מוזיק, צייכנען, דערפאר ווערט איבערגעגעבען בעסער וויא אין רוסלאנד, און בעסער פיעלייכט אויך וויא אין אמעריקא. אויף וויא ווייט דיא גרינדער און פערוואלטער פון דער גימנאזיע בעטראכטען גימנאסטיקע, צ. ב. אלס וויכטיגען געגענשטאנד, בעווייזט דער פאקט, אז פון דיא ארימע און קארגע מיטעל פון דער גימנאזיע, האבען זיי דיא וואך ארויסגעשיקט זייער לעהרער פון גימנאסטיקע אין שוועדען און אין דער שווייץ ער זאל דארט בעקאנט ווערען מיט דיא נייעסטע מעטהאדען פון גימנאסטיקע, פאר דיא קינדער פון דער גימנאזיע. פונקט אזוי שיקען זיי אפט ארויס אנדערע לעהרער פון אנדערע געגענשטענדען בעקאנט צו ווערען מיט אלץ וואס איז ניי און גוט אין דער וועלט פון גייסטיגער ערציהונג און בילדונג.

וואס דיא גימנאזיע איז, וועט איהר וויסען פון דעם פאלגענדען, איינפאכען פאקט, אז דיא גימנאזיע האט שילער ניט נור פון תל אביב, אדער יפה, און ניט נאר פון אלע נאהענטע און וייטע פלעצער פון פאלעסטינא. אפילו פון רוסלאנד, פון רומעניען, זיד־אפריקא און זאגאר פון אמעריקא קומען אידישע קינדער צו קריגען דארט א בילדונג, וועלכע אידישע קינדער קענען ניט אימער קריגען אין אנדערע לענדער. צעהן אידישע מוטערס וואהנען איצט אין תל אביב פאר דעם איינציגען צוועק צו געבען דיא קינדער א בילדונג, וואס נאר דיא גימנאזיע פון תל אביב קען געבען. זייערע מענער זיינען אין רוסלאנד, און זייער היים איז נאך אין רוסלאנד. אין יפו זיינען זיי געקומען צוליעב דיא קינדער און אין תל אביב וואהנען זיי, ווייל דאס איז דער איינציגער פלאץ אין יפו, וואו מענשען מיט שטרענגערע פאדערונגען פון לעבען, קענען וואהנען מעהר אדער וויניגער בעקוועם; דער איינציגער פלאץ וואו מאלאריא איז אביסעל געצאמט, און טראכאמא איז אזוי גוט וויא אין גאנצען אונבעקאנט.

און עס פעהלט ניט א געוויסער עלעמענט פון קאמישע

קינדערגארטען סעמינאר אין ירושלים.

ערנסטקייט אין דעם לעבען פון דיעזע פרויען, וואָס קומען קיין פּאַלעסטינא געבען אַ בילדונג זייערע קינדער, וועלכע קענען עס ניט קריגען אין לאַנד פון שוואַרצען קאָנסטיטוציאָנאַליזם. צוויי מוטערס וואָהנען דאָרט, וואָס האָבען דאָרט קינדער, אָדער ריכטי־גער איין מוטער, וואָס האָט דאָרט קינדער פון צוויי מוטערס. און דיא געשיכטע איז אַזאַ. צוויי פאַמיליען אין רוסלאַנד זיינען אַזוי איינגעריכטעט, אַז ביידע מוטערס קענען ניט גלייכצייטיג פערלאָ־זען זייער היים. קומט אין תל אביב איין מוטער, און זאָרגט פאר דיא קינדער פון ביידע פאַמיליעס זעקס מאָנאַט. און דאַן פאָהרט זיא צו איהר מאַן אין רוסלאַנד, און קומט דיא צווייטע מוטער אויף איהר פּלאַטץ און זאָרגט אין תל אביב פאר דיא אייגענע קינ־דער און פאַר די קינדער פון דער אַנדער מוטער.

און וויא דיא גימנאַזיע פון יפה וואַקסט אין פּאָפּולאַרי־טעט, איז אָט פאר אייך אַנאַנדער פאקט. אין ווילקאָוויסק, רוס־לאַנד איז געשלאָסען געוואָרען דיא רעאַל שוהלע. איז געקומען פון דאָרט אַ שילער פון פינפטען קלאַס אין תל אביב. איהם איז גע־פעלען געוואָרען דיא גימנאַזיע פון תל אביב נאָך זיין ערפאַהרונג פון ווילקאָוויסק, און ער האָט אַריבערגעבראַכט זיינעם אַ חבר, דאַן אַ ברודער, דאַן ווידער אַ חבר און איצט איז אין דער גימנאַזיע־קאָלאָניע פון תל אביב דאָ אַ קליינצינקע קאָלאָניע פון דער רעאַל שוהלע פון ווילקאָוויסק. אַ לעהרער פון ק-שינעוו האָט אַריבערגע־שיקט זיינע קינדער, באַלד זיינען צו זיי געקומען נאָך פיעל פון דער שטאָדט. איינער אַ דיימאָנד, וואָס וואָהנט אין ניו יאָרק, האָט אַריבערגעשיקט אַהין איין קינד, און אַ צווייטע און אַ דריטע.

דיא גימנאַזיע איז איינגעטהיילט אין דריי דעפּאַרטמענטס: דער ערשטער איז אַ פאָרבערייטענדער, דאָ קריגען דיא קינדער דיא פאָרבערייטענדע קענטניסע, וואָס זיינען נויטיג פאר אַלעמען. דאָ ווערען אָנגענומען קינדער פון זעקס יאָהר ביז נייען. דאַן איז דאָ אַ צווייטער דעפּאַרטמענט, ער בעשטעהט פון פינף קלאַסען. דאָ ווערען געלערענט דיא העכערע געגענשטענדען, וויא געשיכטע, נאַטור וויסענשאַפטען, אַביסעלע ליטעראַטור און שפּראַכען. ביז דעם סוף פון פינפטען קלאַס איז דיא גימנאַזיע אַלגעמיין און פאר אַלעמען גלייך.

פון זעקסטען קלאַס הויבען דיא שילער אָן צו ווערען גע־

טהיילט. דיא יעניגע וואס ווילען א מעהר קלאסישע בילדונג, נעה־מען אויף לאטיין, און מעהר קלאסישע ליטעראטור. און דיא וואס ווילען א מעהר רעאלע בילדונג, נעהמען אויף א ווייטערען און ברייטערען שטודיום פון פיזיקע, כעמיע, העכערע מאטעמאטיקע א. ז. וו. אין דיא העכערע קלאסען הויבט מען אן אויך מעהר געוויכט צו לייגען אויף פראנצויזיש, וועלכע איז דיא פערשפּריי־טעסטע פון אלע שפּראכען אין דעם אָריענט, און אָהן וועלכער קיין מענש, וואס וויל פערקעהרען אין דער געשעפטליכער וועלט, קען ניט אויסקומען.

מיך האט זעהר אינטערעסירט דיא פראגע „און וואס דאן?“ און וואס ווערט ווערען מיט דיא קינדער, ווען זיי ווילען שוין ענ־דיגען דיא גימנאזיע, און זיי ווילען קריגען דעם דיפּלאם, וואו־הין ווילען זיי געהן, וואס ווילען זיי טאהן, וויא און מיט וואס ווילען זיי דיענען זיך און זייער פאלק?

איין טהייל פון דיא ערווארטונגען און האפנונגען פון דיא מענשען פון תל אביב, וועל איך אייך איבערגעבען, ווען איך וועל איבערגעהן צו דיא אלגעמיינע ערווארטונגען און האפנונגען פון דיא אידען וואס לעבען אין פאלעסטינא, דאס וועט זיין ביים שלום פון דער סעריע פון מיינע בריעף פון פאלעסטינא.

אנדערע ערווארטונגען און האפנונגען אין פערבינדונג מיט דער גימנאזיע קען איך איבערגעבען זאפּארט.

דיא גימנאזיע איז געגרינדעט נאך דעם מוסטער פון דיא גימנאזיעס אין דער שווייץ.

דאס איז געשעהען טהיילווייז דורך דעם, וואס מייסטענס פון דיא לעהרער פון דער גימנאזיע האבען זיך אויסגעבילדעט אין דער שווייץ, און טהיילווייז דורך דעם, ווייל דיא גימנאזיעס אין דער שווייץ ענטשפּרעכען מעהר פאר אלע אנדערע דיא אידעע און פארשטעלונגען פון א העכערע שוהלע, פאר קינדער פון א פאלק, וואס איז פריי און פארטגעשריטען.

און דער אוניווערזיטעט פון בערן, האט שוין געלאזט ווי־סען דיא דירעקציאן פון תל אביב גימנאזיע, אז ווען דיא גימנא־זיע וואו עס זיינען נאר ביז היינט אפען זעקס קלאסען, וועט אין איהרע ווייטערע צוויי קלאסען פארטזעצען דיא פּראגראם פונקט, וויא עס איז אנגעהויבען געווארען, דאן וועט דער אוני־

ווערזיטעט פון בערן אַנערקענען דיא גימנאַזיע פונקט וויא אַלע אַנדערע גימנאַזיעס פון אייראָפּעאישע לענדער, און דיא שיללער וועלען גלייך אָנגענומען ווערען אין אוניווערזיטעט אָהנע ווייטערע עקזאַמענס.

און שוין ניט ריידענדיג וועגען דעם גרויסען אידישען פּאָליטעכניקום, וואָס בויעט זיך איצט אין חיפה און וועלכער וועט עפענען אַ נייעס פעלד פיר דיא שיללער פון דעם יפה גימנאַזיום, האָפּען דיא מענשען פון תל אביב, אַז אַלע אַנדערע גרויסע אייראָפּעאישע און אַמעריקאַנער אוניווערזיטעטען וועלען אַנערקענען דיא גימנאַזיע פון יפה און געבען דיא דאָרטיגע שיללער דיזעלבע רעכטע וואָס אַלע אַנדערע פעלקער האָבען.

אָבער ביז וואָס ווען, האָבען דיא קינדער פון דער גימנאַזיע אַ שאַנס צו קריגען אַ בילדונג, וועלכע פיעלע פון זיי וואָלטען קיין מאָהל ניט געקענט קריגען ווען ניט דיא גימנאַזיע.

אַ בילדונג, און נאָך מעהר וויא אַ בילדונג.

און דאָס איז דער גייסט, דער וואונדערבאַרער גייסט פון פרייהייט, פון עהרליכקייט, פון חבר'שאַפט, פון אָפענקייט, און מענשליכקייט אין וועלכע אי דיא אינגלאַך אי דיא מיידלאַך פון דער גימנאַזיע ווערען אויפגעצויגען און וואַקסען.

איך האָב זיי געזעהען, דיעזע שיללער און שיללערינען פון דער גימנאַזיע, די „בחורים" און „ילדות" אויף זייערע לעקציאָנען און צווישען דיא לעקציאָנען, און ווען זיי שפּאַצירען, און אויף דיא גאַנקעס, ווען זיי זינגען, אויף דיא וואָגענס, ווען מיט דיא ווייסע „קאַפּאַס", וויא דיא אַראַבער, פאָהרען זיי אַוועק מיט אַ גאַנצע פרעהליכע קאָמפּאַניע אויף פיעלע טעג אויף דעם ירדן, און צום ים המלך און אין דיא הייזער פון אַ פאַררייזענדען לעהרער, וואו זיי אַראַנזשירען סערענאַדען און טענץ — איך האָב זיי געזעהען און בעאָבאַכטעט און מיר טהוט גייד, וואָס איך האָב פיעל פון מיין בעוואונדערונג און בעגייסטערונג אָבגעגעבען אויף אַנדערע זאַכען אין תל אביב און עס איז מעהר גאָר ניט פערבליעבען פאַר זיי, פאַר דיזען נייעם וואַקסענדען, קומענדען דור פון אידישען פאָלק אין פּאַלעסטינא.

ווייל ווען עטוואָס איז גרויס אין פּאַלעסטינא, איז ער, דיעזער דור, נאָך גרעסער, ווען עטוואָס איז נאָבעל אין ארץ ישראל,

זיינען זיי, דיא מענשען פון דער נאָהענטער צוקונפט נאָך נאָבע־
לער, און ווען מיר קענען לעגען אונזערע האָפנונגען ערגעץ וואו
עס איז אין ארץ ישראל, איז דאָס אויף זיי, אויף דיא קינדער, וואָס
וואַקסען צוזאַמען מיט דעם לאַנד, וואו זייערע הערצער ענטוויק־
לען זיך צוזאַמען מיט דער נייער קולטור, וואָס ווערט דאָרט איצט
געפלאַנצט.

19.

דיא קאלאניזאציאן פון פאלעסטינא

גרויס איז דער נאמען, און גרויס איז דיא ראליע פון דער שטאדט ירושלים אין דער געשיכטע פון אידישען פאלק, אוז טהייער איז דער נאמען און ליעב איז דיא ראלע פון דיזער איי־ביגער שטאדט אין אוניער פעוגאנגענהייט; פון ירושלים וואו אויסער דיא כותל מערבי און דיא קברים פון פראפעטען איז אויך דא דער בצלאל.

און שעהן איז תל אביב מיט זיין גימנאזיע, און נאבעל איז דער גייסט וואס הערשט דארט איצט. נאך שעהנער, ערוואַרט איך, און נאבעלער האט איך וועט זיין דער גייסט און דיא ווירקונג פון דעם גרויסען אידישען פאליטעכניקום וואס בויט זיך איצט אין חיפה.

דאס פאליטעכניקום וועלכער איז ענג פערבונדען מיט דעם נאמען פון שמריהו לעווין, וועלכער האט זיך געמאכט אזוי פיעל פריינד און פערעהרער אין דער קורצער צייט וואס ער איז געוועזן אין אמעריקא.

עס איז אבער ניט ירושלים מיט בצלאל און ניט תל אביב מיט זיין גימנאזיע און אפילו ניט דער שטאלץ און האפנונג פון פראגרעס, דער נייער פאליטעכניקום וואס ווערט געבויט אין חיפה און מיט וואס עס איז פערבונדען דיא צוקונפט פון פאלעסטינא, אויף וואס מען מוז רעכענען, ווען מען רעדט וועגען דיזער צוקונפט.

דאס זיינען דיא קאלאניען פון פאלעסניטא, דיא גאנצע פראגע פון פאלעסטינא׳ר קאלאניזאציאן, אין וואס עס הייננט אב דיא צוקונפט פון פאלעסטינא און וואו עס הויבט זיך אן פון איין זייט אלע שעהנע האפנונגען פון דיא ציוניסטען, און פון אנדער זייט דער סקעפטיציזמוס און פעסימיזמוס פון זייערע געגנער.

און מיט רעכט. ירושלים האט גאר ניט אויסער קברים, גרויסע קברים, שעהנע קברים. ווען איהר ווילט, אבער נור קברים. וואונדערבארע בערג, א וואונדערבארען הימעל, אבער בערג מיט קברים, א הימעל איבער קברים. דיא ביסעל לעבעדיגע מענשען, דיא עטליכע גוטע אנשטאלטען קענען אביסעל ווארימער מאכען דעם

מיטאגס־שטונדע לעבען גימנאזיע.

גרויסען בית עולם, זיי קענען אָבער ניט אריינהויכען א נייע נשמה אין דעם גרויסען היסטאָרישען מת.

דער בצלאל פון ירושלים, דיא גימנאזיע פון יפו, דער פּאָליטעכניקום פון חיפה, און דיא אַלע איבעריגע גוטע און שעהנע אנשטאַלטען, דיא געבאָרענע און נאָך ניט געבאָרענע, זיי קענען הויך אויפהויבען דאָס אידישע פאָלק אויף דיא פליגלען פון פּאָרטשריט און קולטור, אָבער נאָר דאַן, ווען זיי זעלבסט וועלען ווערען גענעהרט און געשפּייזט פון דעם אידישען פאָלק גופא, ווען דאָס בלוט פון דעם הארץ פון דיא אידישע מאַסען וועט ווערען דאָס בלוט פון זייער אייגען הארץ;—ניט פון נדבות און ניט פון סטיפּענדיעס, און ניט פון וואָהלטהאַטען פון רייכע וואָהלטהעטער, נור ווען זיי וועלען וואַקסען און בליהען פון דעם זאַפט, וואָס וועט פריי און נאַטירליך פליסען פון פרייע און נאַטירליכע קוועלען פון אידישען פאָלק.

און דיא נאַטירליכע קוועלע פון לעבען, און דיא געזונדע בעדינגונג פון עקזיסטענץ, און א זיכערער פונדאמענט אויף וועל־כען אידען קענען בויען וואָס עס איז פאר האָפנונגען אויף א צו־קונפט אין פאַלעסטינא, זיינען דיא קאָלאָניען. דאָס הייסט, סיסטע־מאַטישע פאָרבערייטונג און פערשפּרייטונג פון דער אידישער בע־פעלקערונג איבער גאַנץ ארץ ישראל, וואו דיא פיזישע און עקאָנאָ־מישע פארהעלטניסע ערלויבען דאָס.

וויא איז דאָס ביז איצט צוגעגאַנגען, און וויא געהט עס איצט צו מיט דיעזע קאָלאָניען?

פּונקט וויא דער ערשטער איינדרוק מיינער וואָס איך האָב געקראָגען אין יפו איז געווען אַן איינדרוק פון ענטוישונג און שרעק, אזוי איז דער ערשטער איינדרוק מיינער, וואָס איך האָב געקראָגען פון דאָס לאַנד פון פּאַלעסטינא געווען אַן איינדרוק פון בעדויערן און ביטערקייט.

„וואָס וועלען זיי דאָ טהאָן מיט דיא אידען אויף דיעזען באָדען פון זאַמד, קרייד און שטיין, אין דיעזע בערג פון דערנער און ווילדע קרייטעכער?“

דאָס איז געווען מיין ערשטער געדאנק, ווען דער צוג פון יפה נאָך ירושלים האָט אָנגעהויבען צו פויזען צווישען דיא בערג און איבער דיא טהאָלען פון יהודה.

„וואָס ווילען זיי פון דעם אויסגעמוטשעטען, פערצרה׳טען, האַלב־הונגעריגען און נאַקעטען גלות קרבן אין דיעזער ווילדערניס, אין דיעזען שטיינערנעם מדבר, וואו דיא נאַטור האָט געבאָרען אויף דער וועלט דעם טויט און פערוויסטונג?“

דאָס איז געווען דער ערשטער איינדרוק, דאָס זיינען געד־ווען מיינע ערשטע געדאַנקען ווען איך האָב דערזעהען יהודה.

און לעכערליך האָבען זיך פאר מיר בעוויזען דיא ראיות, וואָס דיא „פּאַטריאָטען“ פון פּאַלעסטינא האָבען מיר געבראַכט פון דער ביבעל, אז דאָ, אין דיעזער יהודה האָבען אַמאָהל געבליהט וויין גערטנער, און דום האָט געקלונגען דיא ציטאַטע פון „חלב ודבש“ (מילך און האָניג), וואָס דאָס לאַנד איז א מאָל געווען פאר אידען, און אונגלויבליך האָבען געקלונגען דיא געשיכטען, וועגען דיא פערשיעדענע בליהענדע קאָלאָניען, בעטראַכטענדיג פון דיזע גרויע שטיינער, און פון דעם ווייסען קרייד, און דעם געלען זאַמד,

מיט וועלכען עס זיינען דיק און געדיכט בעדעקט דיא בערג און דיא טהאָלען פון יהודה.

איך בין געוועזן בערייט צו גלויבען, אז אין גליל, וואו דער באָדען איז רייך, דיא ערד איז פעט, אז דאָרט קען עס געבען א שעהנע נאַטור, גוטע קאָלאָניען, וואָהלהאבענדע מענשען. אז ארום טבריה, קען ווירקליך זיין א גן־עדן פאר אידען, וויא דיא ציוניסטען בעהויפטען.

אָבער דאָ, אין יהודה ?

איך בין אָוועקגעפאָהרען זעהען דיא קאָלאָניעס מיט דעמ־זעלבען געפיהל מיט וועלכען מענשען געהען זוכען א פערלאָרע־נעם חפץ דאָרט, וואו זיי זיינען זעלבסט קיין מאָהל ניט געוועזן.

און וויא מיר טהוט איצט לייד, וואָס איך האָב ניט גע־קענט זעהען אלע קאָלאָניעס פון פאלעסטינא, וואָס איך האָב ניט געקענט פערבלייבען לאַנג אין יעדערער! אך, וויא מיר טהוט לייד, וואָס איך האָב אזוי פיעל פון מיין צייט אוועקגעגעבען אין ירושלים און אומגעגענד, און אזוי ווייניג פאר דיא קליינע ישוב'ס איבער'ן לאַנד יעדער פון וועלכע, פאר דער צוקונפט פון פאַ־לעסטינא, שפיעלט פיעלייכט א וויכטיגערע ראָלע וויא דיא שטאָדט, וואָס האָט אי געשאפען, אי צושטערט דאָס אידישע פאָלק.

און איך שרייב דאָס פאר אייך אידען, און פאר דיא פון אייך, וועלכע וועלען ווען עס איז פיעלייכט וועלען געהן אין פאַ־לעסטינא, און זעהען וואָס טהוט זיך דאָרט, וויא איך. ווען איהר האָט א וואָך צייט פאר דיעזען בעזוך, גיט אָב דריי טעג פאר ירושלים און דאָס איבעריגע פאר דיא קאָלאָניעס. און ווען איהר האָט א מאָנאַט צייט פאר פאלעסטינא, גיט אָפּ דריי טעג פאר ירושלים און דאָס איבעריגע פאר דיא קאָלאָניעס, און ווען איהר האָט א יאָהר צייט גיט אָב דריי טעג פאר ירושלים און דאָס אי־בעריגע פאר דיא קאָלאָניעס, און ווען איהר ווילט אייער גאַנצען לעבען אָפּגעבען אין ארץ ישראל, פערבלייבט אייער גאַנצען לע־בען אין דיא קאָלאָניעס און, ווען איהר ווילט שטאַרבען דאַן קענט איהר קומען אין ירושלים. אָבער ניט מעהר און ניט לייננער, וויא עס איז נויטיג דאָרט צו שטאַרבען.

איך בין געוועזן אין דעם יער הערצל. אין מיטען פון א זאַמ־דיגען מדבר, אזוי ווייט וויא דער אויג קען כאַפּען, זעהט איהר

דיא שפּראָצענדע צווייגען פון דיא יונגינקע, אָקאָרשט פּערפלאַנצטע אָליווען בוימער. 2400 דונאם בליהענדעס לאנד, וואו אייניגע יאָהר צוריק איז געווען טויט און וויסט. אין מיטען, וויא א פריעדלי־כער שלאָס, א ריעזיגע פאַרם מיט געביידען, הייזער, שטאַלען, מאשין שאפּס, שפּייכלערס, בהמות, פערד, אַלעס אין ארבייט, אין ענערגישער טהעטיגקייט, דיא מענשען און דיא פערד, דיא ערד און דיא בהמות, און דיינקט נאָר, דאָס איז אויף א באָדען, וואָס איז מיט אייניגע יאָהר צוריק געווען טויט און אונברויכבאַר.

איהר געהט צו נעהענטער צו דעם פּלאַטץ. וויא איבעראַל אין פּאַלעסטינא, געפינט איהר דאָרט דיא מענשען, וואָס זיינען אוועק „אין פאָלק". א יונגער מאַן, ער הייסט ווילקאָוויסקי, גע־ענדיגט אַן אוניווערזיטעט, געקראָגען א הויכע אגריקולטור ביל־דונג אי אין פּאַריז אי אין בערלין, וואַלט געקענט געהן אין אמע־ריקא מיט א געהאַלט, אַם וויינינגסטען פון דריי אָדער פיער טוי־זענד דאָלאר א יאָהר, איז אָבער צופריעדען צו אַרבייטען אין א וויסטענעס פון פּאַלעסטינא פאַר 700 דאָלער א יאָהר, פאַר 14 דאָלער א וואָך, דאָס הייסט א געהאַלט וואָס איז א העלפּט פון דעם, וואָס א גוטער שניידער פערדיענט אין אמעריקא, און ער איז גליקליך מיט זיין בעשלום.

און ער דערצעהלט אייך, וואָס עס איז אויפגעטאָהן גע־וואָרען מיט דעם הערצל־וואַלד אים לויף פון דיא עטליכע יאָהר, זייט מען האָט איהם אָנגעהויבען. וויא 6000 בוימער זיינען שוין פערפלאַנצט געוואָרען, וויא 7000 בוימער און נאָך אמאָל 5000 בוימער זיינען שוין אין דער „נוירזערי" באַלד פאַרטיג פערפלאַנצט צו ווערען. וויא אין חולדה, וואו מען האָט נאָך 2000 דונאַם לאַנד זיינען שוין 9000 בוימער פערפלאַנצט און 6000 אין דער „נוירזערי". וויא אין 15 יאָהר אַרום וועט יעדער בוים אריינברייננגען אַן ערך פון 15 פראַנקס, און וויא דאָס וועט געבען א ריעזען פערמעגען צו קויפען נאָך לאַנד, נאָך בוימער, ווייטער פערשפּרייטען דיא אידישע קאָלאָניזאַציאָן, און נעהענטער צו געהן צו דעם ענדליכען צוועק.

און עס בלישטשען דיא אויגען פון דיעזען אגראָנאָם און ער גלויבט אין יעדען וואָרט, און ער זעהט שוין פאַר זיך דעם „ענדליכען ציעל", און צי איהר זעלבסט גלויבט אין דעם, צי איהר

גלויבט ניט, עס ווירקט אויף אייך, איהר מוזט מיט איהם סימ־פּאַטיזירען.

דאָ ניט ווייט פון דער ריעזיגער פאַרם פון יער הערצל איז אַ קליינטשינקע, אַ פרישינקע קאָלאָניע פון „בצלאל”. עטליכע אָקאָרשט געענדיגטע הייזער. פּראָפּ. שאַטץ איז דאָ צו מאַכען דיא לעצטע אַראַנדזשעמענטס. ער ערקלערט דעם צוועק פון דיעזער קאָלאָניע. עס איז אינטערעסאַנט.

אין בצלאל שוהלע לערנט מען מענשען געוויסע קונסט־מלאכות. זיי קריגען בעצאָהלט דאָרט פאַר דיא אַרבייט, וואָס זיי מאַכען. עס איז אָבער ניט דער צוועק פון דער שוהלע צו האַלטען דיא אַרבייטער ביי זיך. זיא וויל ניט דיא שוהלע זאָל פערגרעסערען דיא צאָהל פון ירושלים פּראָלעטאַריער, זיא וויל, אַז דיא מענשען, וואָס קומען אַרויס פון בצלאל זאָלען פערשפּרייטען דיא קולטור פון בצלאל איבער׳ן גאַנצען לאַנד. אגב מוז מען האָבען פּלאַטץ פאַר אַנדערע שילער, פאַר אַנדערע אַרבייטער.

און מען גרינדעט דיעזע קליינע קאָלאָניעס. אַביסעל דורך דיא הויז אַרבייט, וואָס וועט זיי צוגעשטעלט ווערען פון בצלאל, און אַביסעל דורך דיא לאַנד אַרבייט, גאַרטען־אַרבייט, וואָס וועט פאַר זיי מעגליך זיין, אין דיעזע קאָלאָניעס וועלען זיי מאַכען זייער אייגענעם לעבען, און פאַרבעררייטען דאָס לאַנד פאַר אַנדערע מענ־שען. אגב קען מען ניט האַלטען דעם גרויסען וואַלד פון אָליווען אָהן מענשען, אָהן אַ אידישער בעפעלקערונג קיין זאך וואָלט דאַן ניט געשטערט דיא אַרומיגע אַראַבען פאַרנאַנדערצוטראָגען דעם וואַלד צווייגען־ווייז.

און אַזוי ווערט דאָרט געאַרבייט, קולטיווירט, געדאַכט, געפּלאַנעוועט, אָרגאַניזירט. אַלע פיהלען זיך וויא מיטגליעדער פון איין משפחה. און יעדען איז טהייער דאָס וואָהל־זיין פון דעם שכן, דער ערפאָלג פון דיא אַנדערע אונטערנעהמונגען. בצלאל וואָלט פיעלייכט געקענט געפינען פאַר זיין קאָלאָניע אַ פּאַסענדערען פּלאַטץ, וויא לעבען הערצעל׳ס וואַלד, אָבער הערצעל׳ס וואַלד וואָלט ניט אַזוי לייכט געקענט געפינען דיא נויטהיגע שכנים, און דאָס ענטשיידעט דיא פראַגע.

מען קלייבט אויס אַלס קאָלאָניסטען דיא תימן׳ער אידען. עהרליך זיינען זיי, געטריי און אַרבייטזאַם. און אַלס דיא אונ־

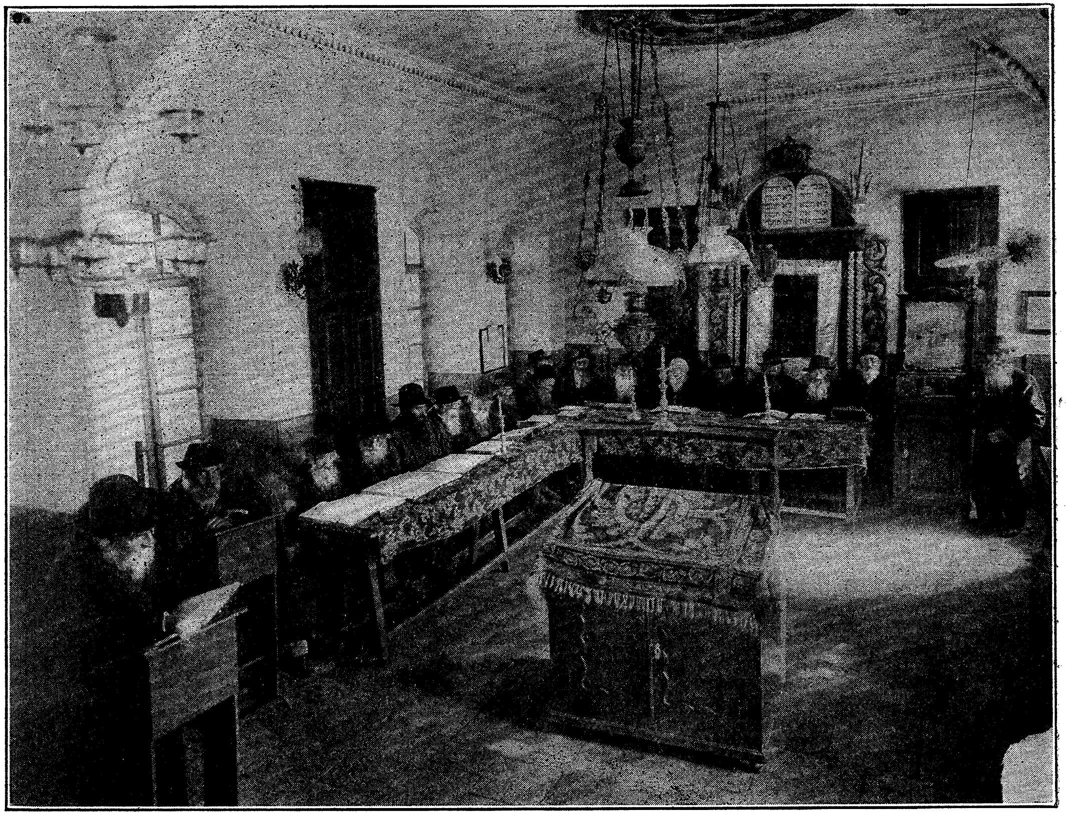

אין בית המדרש פון מושב זקנים.

גליקליכסטע פון אלעמען נייטיגען זיי זיך מעהר אין דער עקזיסטענץ־פערזיכערונג, און אין דער רוהע, וואס דיא קאלאניע קען געבען.

און ניט נור אלס דיא אונגליקליכסטע פון אלעמען נייטיגען זיי זיך, אויך אלס דיא צוריק־געשריטענסטע. אך, וואס פאר אידען עס זיינען דא צווישען אלע אידען אויף דער וועלט.

איך בין אנגעקומען אין דער בצלאל־קאלאניע אין איינעם פון דיא אינטערעסאנטעסטע מאמענטען. דיא הייזער זיינען געווען פארטיג, און מען האט געדארפט ענטשיידען דיא פראגע וואס זאל מען פריהער אנהויבען, צי מאכען וואטער־קלאזעטען פאר דיא הייזער, צי א מקוה פאר דער קאלאניע.

דיא תימן׳ער אידען האבען ערקלערט אין איין קול, אז אהן וואטער קלאזעטען קענען זיי נאך אויסקומען אבער אהן א מקוה, ווילען זיי ניט פערבלייבען אין דער קאלאניע קיין איינציגען טאג.

און מען האט געמוזט אנהויבען מיט א מקוה.

ווען איך האב אויסגעשפראכען מיין פערוואונדערונג האט פראפעסאר שאטץ נאר א מאך געטאהן מיט׳ן האנד.

— שטעהט דא אביסעל לייגגער, און איהר וועט נאך מעהר דערזעהען. איידער מיר האבען אנגעהויבען צו בויען דיא הייזער האבען זיי פראטעסטירט פאר וואס מען בויט ניט א הויז אויף א הויז, וויא זיי זיינען געוואוינט געווארען ביי זיך אין תימן, פאר וואס מען לאזט פלאטץ פאר א הויף, פאר א גארטען. „אידען, האבען זיי געזאגט, דארפען וואהנען צוזאמען און ניט פארנאנדערגעווארפען“. דעם איינציגען סטרייק וואס מיר האבען געהאט פון זיי אין בצלאל איז געווען פאר וואס דיא וואטער־קלאזעטען זיינען דארט וויא אין אייראפא, מיט ביינקלעך, און ניט וויא אין טערקיי, פשוט אויף דער ערד.... אט פון דיזע מענשען הויבען מיר אן. קומט אהער אין עטליכע יאהר ארום, איהר וועט זיי ניט דערקענען. ווען מיר וואלטען ניט געהאט קיין אנדער אויפגאבע און צוועק אין לעבען, וואלטען אלע אונזערע אפפער זיך פאלשטענדיג בעצאהלט מיט דער אונגעהייערער קולטור ארבייט וואס מיר טהוען דא... אויך פאר דיא מענשען וועלכע זיינען שוין דא.

און דאס איז געווען אבסאלוט וואהר.

ניט נור די אידען וואס וואהנען אין פאלעסטינא, נאר די אראבער זאגאר ווערען מעהר ציוויליזירט, מעהר געהויבען דורך די שטענדיגע אונאויפהערליכע קולטור ארבייט פון די אינגערע און מיטעל־יעהריגע ציוניסטען וואס ארבייטען דארט „אין פאלק“. זיי לערנען זיך ביי די אידען ניט נור די פאלקאָמענע איירָאפּעאישע געשעפטס־וועגען און די פאלשטענדיגערע האנדווערק און האנד־ארבייטס מעטהאָדען, נור זאגאר פון לאנד־ווירטהשאפט, וויא צו בעארבייטען דאס לאנד, האבען זיך די אראבער איצט אנגעהויבען צו לערנען פון די אידען און לערנען זיך מיט ערפאלג.

זיי, די אראבער, האבען נאך ניט עררייכט די שטופען פון דער פאלקאָמענהייט, וועלכע די אידען האבען עררייכט. ווען איהר פאהרט איבער פיעלע קאלאָניעס קענט איהר גלייך זאגען, ניט פרעגענדיג, וועלכע לאנד איז אידישע לאנד, און וועלכע לאנד איז אראבישע. איהר געפינט אוים איינפאך דורך דעם דאס די אידישע פעלדער זיינען גרינער, און וואס עס וואקסט דארט, וואקסט שעהנער, און געדיכטער, און רייכער, וויא ביי די אראבער, און איבערהויפט זעהט איהר ביי די אידען מעהר סיסטעם, מעהר אינטעליגענץ, ניט אכטענדיג אויף דעם וואס דאס לאנד פון די אראבער איז פיעל בעסער, אבער אין דערזעלבער צייט געפינט איהר אוים, אז די אראבער זוכען נאכצוטאָהן די אידען מיט אלע קרעפטען, און עס איז נאר א פראגע פון צייט ווען זיי וועלען עררייכען די זעלבע שטופע וואס די אידען האבען עררייכט.

און אבוואָהל דערוויל ווייסען מיר אז ווען דער פאשא אין ירושלים וויל מאכען זיין אייגענעם גארטען שעהן און גוט, נעהמט ער אידישע ארבייטער, אבוואָהל אראבער זיינען ביליגער, און דאס ווען עס קומט פאר א גרויסע אגריקולטור פראבלעמע אין לאנד, ווענדעט מען זיך צו אידישע אגראנאָמען, אבער בויען אויף דעם קען מען ניט. עס איז נור א פראגע פון דער צייט ביז די אראבער וועלען ווערען פונקט אזעלכע גוטע לאנד־ארבייטער וויא די אידען.

אבער דער פאקט, אז דערוויל זיינען די אידען די פארטגעשריטענסטע, אז זיי, די אידען, וואס האבען נאר מיט

איין צעהנדליג יאָהר צוריק אין דער היים, געקענט האַנדלען מיט תבואה, פּעדלען מיט סעקאַנד הענד תחתונים, זיצען ביים קאונטער אָדער גאָר קוועטשען דיא באַנק, אַז דיעזע אידען זיינען אין איינינע יאָהר געוואָרען דיא באַנער־טרעגער פון גערטנעריי, און דיא לעה־רער אין לאַנד־ווירטהשאַפט ביי אַ פאָלק וואָס איז בעשעפטיגט דאַביי יאהר־טויזענדע, און אַ פאָלק וואָס ווערט בעטראַכט אַלס איינע פון דיא פעהיגסטע פון דעם נאָהענטען מזרח — דאָס אַליין דאַרף שוין זיין אַ קוועלע פון צופריעדענהייט פאר אַלע אידען, ווער, וואָס און וויא מען זאָל ניט וועלען ־יינקען וועגען דיא קאָ־לאָניזאציאָן פון פאַלעסטינא זעלבסט.

20.

„מיט אונזערע אייגענע הענד"

דיא שיף מיט וועלכע איך מאך מיין רייזע פון פאלעסטינא, איז פערהאלטען געווארען אויף 24 שעה אין קאראנטין אין פירע־אום לעבען אטהען. ווען מען האט ארונטערגענומען דעם קאראנטין, האב איך זיך בענוצט מיט דיא אייניגע שטונדען פרייהייט און בין אוועק אויף דיא בערג, וואו עס ליעגט אין רואינען דיא קונסט, דיא ציוויליזאציאן און דיא געטער פון דיא אמאהליגע גריכען.

איך וועל אייך ניט בעשרייבען דיעזע רואינען, איך וועל זיך אפילו ניט אונטערנעהמען איבערגעבען אייך וואס עס איז פאר איין איינדרוק. פיעלע גרויסע גייסטער און דיכטער פון זשעניע האבען דאס געטהאן ביז איצט, און איך האב געמיינט, און אלע מיינען, אז דאס איז געטהאן געווארען ערהאבען, געטליך.

ווען איך האב אבער געזעהען דיעזע טעמפלען, דאס הייסט, דאס, וואס איז פערבליעבען פון דיא טעמפלען, און האב געזעהן דיא נאטור ארום זיי, און דיא אונפערשטענדליכע און אונבעגרייפ־ליכע הארמאניע צווישען זיי זעלבסט און דיא ארומיגע נאטור, האב איך אויך דערזעהן , אז אלע בעשרייבונגען פון דיעזע היסטא־רישע וועלט־רואינען איז דאסזעלבע, וואס עס זיינען בעשרייבונגען פון הימעל־פארבען פאר בלינדע, אדער סימפאניען טענער פאר טויבע.

מען דארף זיי זעהען מיט דיא אייגענע אויגען און הערען דיא ארומיגע נאטור מיט דיא אייגענע אויערען, צו קריגען א קליינע פארשטעלונג פון דעם וואס עס איז געווען דיא ציוויליזאציאן און דיא קולטור, און דיא קונסט, און איבערהויפט דער גייסט פון דיא אלטע גריכען .

און ארונטערגעהענדיג פון דעם בארג, וואו עס זיינען פערשא־טען דיא געטער פון אמאהל, און אריינגעהענדיג אין די נייע שטאדט פון אטהען, וואו מענשען, וואס רופען זיך אויך גריכען, — קליינינ־קע, העסליכע, אונסימפאטישע, אהן וואס עס איז פאר א געזעל־שאפטליכען אידעאל, אהן וואס עס איז פאר א היסטארישע אינ־דיווידואליטעט, אונפעהיג זאגאר צו קאפירען זייערע אייגענע גרוי־

סע מאָנומענטען, — וואו דיזע מענשען טרייבען זייער קליינעם שאַכער־מאַכער אויף א שטיינער פון אלץ וואָס איז פאַרוואָרפען אין איירָאָפּאַ, און פערדאַמט אין אָריענט, אין דיא פאַנטאַסטישע שאַטענס פון דיא קונסט טעמפּלען פון דיא אַמאָהליגע גריכישע געטער, — האָב איך מיר געפרעגט: „און פון וואַנען ווייסען מיר. און מיט וואָס זיינען מיר גאַראַנטירט, און ווער קען זיין זיכער, אז מיט אונז, מיט אונזער ציוויליזאַציאָן וועט ניט געשעהן דאָס־זעלבע, און דאָס דיא יורשים פון אלע היינטיגע גרויסע נאַציאָנען, וויא דיא יורשים פון דיא אַמאָהליגע ערעלע גריכען, וועלען ניט מאַכען קליין און אונווירדיג דאָס אנדענקען פון דיא איצטיגע גרויסע פאָרטשריט־קעמפפער?"

און איך האָב מיך ווייטער געפרעגט: „פאַר וואָס ווידער איז דאָס אזוי, דאָס דיא אידען, וועלכע האָבען זיך קיין מאָל אין זייער געשיכטע ניט אויפגעהויבען אלס פאָלק אויף אזא הויכען שטאַפּעל פון קונסט און פּאָעזיע וויא דיא גריכען, פאַר וואָס איז דאָס, דאָס מיר זיינען מ י ר? מיר לעבען, מיר האָבען קיינמאָל ניט אויפ־געהערט צו עקזיסטירען, און די גריכען,—יענע גריכען, וואָס האָבען בעריהמט געמאַכט דעם נאַמען פון דאָס פאָלק, איז נור פערבליבען אין דיא גרויסע מצבות פון זייערע אונשטערבליכע קולטור ווערק און זעלבסט זיינען זיי פערשוואונדען?"

און וויא מיין שיף קומט אלץ נעהענטער און נעהענטער צו צו איירָאָפּאַ, און דיא לופט ווערט קעלטער און דער הימעל גרויער, און דיא שטערען ביינאַכט קלענער, און פאַר דיא אויגען הויבען אָן וויא אין קאַליידאָסקאָפּ צו פליהען בילדער, סצענען, עראינערונגען, איינדריקע פון דיא פיעלע, פיעלע טעג אין דעם אָריענט, דאַן קומט שאַרפער פאַר אלץ ארויס אין זכרון, און מיט העלערע פאַרבען און אין א וואַרעמערע אַטמאָספערע, דיא נאַטור און דיא מענשען, וועל־כע איך האָב געזעהן אין דיא אידישע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל.

אָט פאָהרט איהר אריין אין א קאָלאָניע וואָס הייסט רחבות. עס איז ביינאַכט. אין ערגעץ ניט קיין פייער, איהר זעהט קיינעם ניט, איהר זעהט ניט געגנוי דיא הייזער, איהר פיהלט אָבער, אין דער לופט פיהלט איהר, אז דאָ איז גוט, אז דאָ איז פריי, — און מערקווירדיג, איהר פיהלט, אז דאָ איז אויך שעהן. שעהן און גוט און וואַרעם איז דאָס לעבען ארום אייך. אזוי פיהלט איהר.

און פאר וואס? דאס ווייסט איהר אליין ניט, נור ווען דיא זונן געהט אויף און פארטרינקט אין איהרע בלענדענדע שטראהלען דיא ארומיגע וויין־גערטנער, און דיא אראנזשען באיארעס, און דיא קליינינקע, ציכטיגע הייזער מיט דיא ברייטע גאסען, צו וועלכע איהר זייט גאר ניט געוואוינט אין דעם אריענט, און איהר דערזעהט דיא אידען, — דיזעלבע אידען, וואס איהר טרעפט אין סמארגאן, און אין בראנזוויל, וויא דיא אידען לויפען אין דיא גאסען, בעשעפ־טיגט, פארנומען, אבער אהן דעם אויסדרוק פון זארג און דאגה, וואס איהר געפינט אויף זייערע פנים׳ער אין סמארגאן און אין בראנזוויל, — דאן זעהט איהר, אז איהר האט זיך ניט גענארט, אז דיא מענשען לעבען אויך דא ווירקליך לייכטער, ווען ניט בעסער, וויא אין רוסלאנד און אמעריקא.

און איהר פערלאזט זיי, און איהר געהט אין א צווייטע קאלא־ניע, — אין ראשון לציון, און דארט זעהט איהר וויא אין דיא רוי־

אויף א „באיארע“ אין יהודה.

טע שטראהלען פון אן אונטערגעהענדער זונן, געהען דיא בהמות פון פעלד, שטיפען קינדער אין דיא גאסען, — זאטע בהמות, גליקליכע פרייע קינדער, און איבער אלץ טראגט זיך א צערטליכער, לאשטשענדער, קיהלענדער ווינטעלע פון דעם קומענדען אבענד, און אלץ פיהלט זיך דא אזוי זיכער, גוט און פריי, און דיא אלטע מענשען פון שטעטיל, און דער יונגער דור לעבען מיט איין לעבען, און אטהעמען מיט איין האפנונג.

און איהר געהט ווייטער, און איהר קומט צו א פראכטפאלער געביידע , א קליינער „סיטי האל" פון דער שטעטיל. א אידישער „מעיאר" געהט ארויס אייך צו בעגריסען. אין א גרויסען זאאל רעפעטירען קינדער — אידישע קינדער — א טהעאטער פארשטעלונג. אלע צוזאמען געהט איהר אריין אין א פארק. א וואונדערבארער פארק. איהר קומט צו צו אן אלעע פון פאלמען, וועלכע וואלט געווען א ציערונג פאר אייער סענטראל פארק, און א שטאלץ פאר דעם שעהנסטען פארק פון אייראפא — און איהר פרעגט ווער האט געמאכט דיעזען פארק, ווער האט בעשאפען דיעזע צויבער־אלעע פון פאלמען, און מען ענטפערט אייך, דאס האבען מיר געטהאן, מיט אונזערע הענד האבען מיר דאס געטהאן, און א מדבר איז געווען מיט א קורצע צייט צוריק אט דארט וואו איהר זעהט דיעזען שעהנעם פארק; זאמד, געלער זאמד איז געווען אט דיעזע פאלמען־אלעע וואס האט אייך אזוי בעצויבערט.

איהר הערט דאס און איהר געהט ווייטער, איהר קומט אין פתח תקוה, און אלץ וואס איהר האט ביז איצט געזעהן, ווערט נאך מעהר איבערשטיגען, איהר דערזעהט נאך מעהר, און מעהר, און מעהר, וואס איז אויפגעטהאן געווארען, בעשאפען געווארען, ערציעלט געווארען מיט אידישע הענד, מיט דעם אידישען גייסט, אין א קורצע צייט.

און איהר קומט זיך צוזאמען אם אבענ־ מיט דיעזע מענשען, איהר הערט זיך צו צו וואס זיי ריידען, וואס עס אינטערעסירט זיי, מיט וואס זיי זיינען בעשעפטיגט, דיא ערפאהרונג זייערע, דיא געשיכטען וואס זיי האבען צו דערצעהלען איינער דעם צווייטען.

איהר הערט וויא איינער, א פופצעהן־יאהריגער אידישער אינגעל, האט איינער אליין מיט זיינע אייגענע קרעפטען, פארטריבען

א באנדע אראבער, וואס האבען געוואלט בע'גנב'ענען דיא קאלאניע ווען דיא עלטערע מענשען זיינען געווען אין פעלד.

איהר הערט וויא א בעדואין איז בעפאלען א אידישען יונגען מאן אויפ'ן וועג פון איין קאלאניע צו דער צווייטער און האט פון איהם פערלאנגט א סיגארעט, וואס האט געהייסען, אז נאך דעם וואלט ער ביי איהם צוגענומען אלעס, און וויא דער יונגער מאן האט גענומען א סיגארעט און אריינשטעקענדיג דאס אין דעם ראהר פון א בראונינג רעוואלווער, געהייסען דעם בעדואין צונעהמען דאס פון דארט.

אדער דא ווערט דערצעהלט אזא מעשה. א רוסישער, א „קור־פעץ,“ געהענדיג אויף „באגאמאליע“ צום קבר פון זיין גאט, האט זיך אבגעשטעלט אין א מאנאסטיר צו שלאפען. ער האט צוקאפען אוועקגעלייגט זיין טייסטער, פארגעסען עס אויף א ווייליע, און עס איז פון דארטען פערשוואונדען. אין א טאג שפעטער האט ער פער־רען 60 רובעל אין פעלד פון א אידישען קאלאניסט, וועלכער האט דאס געפונען, אנגעיאגט דעם רוסע און האט עס איהם צוריקגע־קעהרט, וויא דיזע געשיכטע איז דערצעהלט געווארען פון דעם רוסע זעלבסט איבעראל, וואו ער האט דאס נור געקענט.

אדער אין אן אנדער ווינקעלע דיסקוטירען אנדערע צוויי אידען, וויא פטור צו ווערען פון דיא שוידערליכע גראז „אנזשיל,“ וואס עסט אויף דעם באדען.

אדער א גאנצע גרופע אידען — עלטערע אידען, בעשפרעכען גאנץ ערנסט וויפיעל פראצענט אלקאהאל, זאלצען אדער שטיקשטאף דארף האבען דיא ערד פאר אראנזשען, און וויפיעל פאר וויין־טרויבען.

און איהר דערמאנט זיך, אז אט דיזעלבע אידען, קינדער פון דעמזעלבען פאלק, ווען זיי זיצען ערגיץ אין א קאפע, אין בראנז־וויל, דערצעהלען וויא דער לענדלארד, דער ימח שמוניק, האט גע־רייזט דיא רענט, און דער באס, דער משומד, האט ארונטערגעריסען א פעני פון א טוץ באטענהאלס, אדער, דער פאליסמאן האט ארעס־טירט דיא הויזקיפערקע פאר וואס זיא האט אריינגעווארפען אין דיא בארעל פון אש א פאפיער, וואס האט געזאלט געהען אין דיא בארעל פון מיסט, אדער וויא דער פרעזידענט פון אנשי נעכטיגער, האט אויסגעפאטשט דעם גבאי פון דיזעלבע אנשי, אדער,

ניט אין בראָנזוויל, נור אין ווילנאַ, קומען זיך צוזאַמען דיא אידען און מען דערצעהלט וויא דער פּאָליצמייסטער האָט געלאָזט רופען רבי שמואל יאַטעביע דאָס און האָט איהם געלאָזט וויסען, אז ווען אין שוהל־הויף וועלען ניט געמאַכט ווערען קיינע נייע אָב־טרעטען . . .

אָדער, אז עס איז א סברא, אז אלע, וועלכע זיינען צוגעשרי־בען ניט צו ווילנא גופא, וועלען מוזען געהן אהין וואו זיי זיינען צו־געשריבען . . . .

. . . .

און ווען איהר דערמאָנט זיך אָן דיא אינטערעסען, מיט וועלכע דער איד לעבט, וואו ער האָט ניט קיין רעכט צו לעבען, און איהר טהוט א קוק, וויא עס בייט זיך איבער דער גאנצער איד, וויא ער ווערט גאָר אנאַנדערער אין דעם אויגענבליק, ווען מען שטעלט איהם אוועק אין אנדערע בעדינגונגען, קורץ, ווען איהר דערזעהט דעם אידען אונטער מעהר אָדער ווייניגער מענשליכע צושטענדע, דאַן פארשטעהט איהר, פאר וואָס איהם קען ניט און וועט קיין מאָל ניט טרעפען דער שיקזאַל פון דיא אמאָליגע גריכען.

דיא גרויסע, וואונדערבאַרע קולטור פון דיא גריכען, זייער ציוויליזאַציאָן, זייער קונסט איז געווען געבויט אויף דעם פונדאַמענט פון שקלאַווערייַ, אויף יעדען פרייען גריך פון אַלטערטהום זיינען געווען זיעבען קנעכט, וואָס האבען פאר איהם געאַרבייט, און וויל אַלץ איז געווען געבויט אויף שקלאַפערייַ, און איז געקומען פון שקלאַפערייַ, און דורך שקלאַפערייַ, דערפאַר, איז ניט געווען אין גריכענלאַנד ווער עס זאָל פערטהיידיגען, זאָל זייער בלוט פערגיסען, זייער לעבען אוועקגעבען פאר דיעזע ציוויליזאַציאָן, פאר דיעזע קולטור, פאר דיעזע קונסט.

אידען זיינען קיינע שקלאַווען און האָבען פיינט שקלאַווען. זיי האָבען פיינט צו האָבען שקלאַווען און אויך פיינט צו זיין שקלאַווען ביי אנדערע.

דער דין, וואָס האָט אמאָל געפאָדערט מען זאָל דורכבויערן א לאָך אין אויער פון א שקלאַוו, ווען ער וויל ניט ווערען פריי, דיעזער דין דריקט אויס דעם אידישען געדאנק, דיא אידישע מאָראַל וועגען שקלאַווערייַ.

און קיין מאָהל האָב איך דאָס ניט געפיהלט אזוי קאָנקרעט,

דיא פאלמען־אללעע פון ראשון לציון.

וויא זעהענדיג דיא אידען, זייער לעבען, זייער טהעטיגקייט אין פאלעסטינא.

„מיט אונזערע אייגענע הענד,“ אט איז דיא מאטטא, אט איז דער אידעאל פון אידישען פאלק.

„מיט אונזערע אייגענע הענד,“ דיא וויין־גערטנער, „מיט אונזערע אייגענע הענד“ דיא הייזער, „מיט אונזערע אייגענע הענד“ דיא פאלמען אלעען; „מיט אונזערע אייגענע הענד“ א „בצלאל,“ „מיט אונזערע אייגענע הענד“ דיא גימנאזיע אין יפו, דעם פאליטעכניקום אין חיפה. „מיט אונזערע אייגענע הענד“ א תל אביב; „מיט אונזערע אייגענע הענד“ און ניט מיט דיא הענד פון שקלאווען

האָבען דיא אידען געבויט זייערע טעמפּלען פון אמאָהל, און „מיט אונזערע אייגענע הענד" וועלען זיי בויען דיא אנדערע טעמפּלען פון דער צוקונפט, ווען דיא אומשטענדען וועלען ווערען גינסטיג.

אט פאר וואס איך פיהל, אז אידען קען ניט טרעפען דער שיקזאל פון דיא אמאָליגע גריכען, רוימער און דיא אלע גרויסע פעלקער פון אלטערטהום, וואס זיינען אונטערגעגאנגען.

21.

דיא שאטענס פון פאלעסטינא

דיא שיף האט פערלאזען קאנסטאנטינאפאל. א קאלטער, שניידיגער ווינד, א כמארער בלייענער הימעל. דיא מענשען דערצעהלען, אז אין רומעניען האט דיא גאנצע וואך, אדער גערע־גענט, אדער געשנעעט. קאלט, נאס, אונגעמיטהליך. אז אין עסט־רייך איז נאך ווינטער, אז אין גאנץ אייראפא איז דאס וועטער זעהר אונהיימליך, ניט אנגענעהם.

און ווידער האב איך זיך דערמאנט אן דעם בלויען גליהענ־דען הימעל, אן דיא גרינע געוועלבען פון דער קיהלער פיעל־פאר־ביגער פאלמען־אלעע פון דעם וואונדערבארען פארק פון ראשון לציון.

און עס בייגקט זיך נאך דיעזען הימעל און נאך דיעזע פאל־מען, און אפילו דיא טויטע שטיינערנע בערג פון ירושלים מיט דיא גרויע קברים אין מיטען שטאדט, אויך נאך זיי הייבט זיך אן צו בייגקען, אויך זיי וואלט זיך וועלען זעהען נאך אמאהל.

לעזער פון דיעזע בריעף! איך וויל ניט, אז איהר זאלט אויף איין אויגענבליק האבען א טעות אין מיינע געפיהלען צו ארץ ישראל, אין מיינע מיינונגען וועגען ציוניזם. איך בין קיין מאל ניט געוועזען ווייטער פון דעם גלויבען אין דעם וואס פיעלע מענשען פערשטעהען אונטער „ציוניזם,“ וויא איך בין דאס איצט, נאך דעם וויא איך האב געהאט דיא מעגליכקייט זיך נעהענטער צוצוקוקען צו דעם לעבען און צו דער נאטור פון פאלעסטינא, און צוהערען זיך צו דעם, וואס דיא ציוניסטען זעלבסט דערצעהלען. קיין מאל ניט ווייטער!

דאס אבער שטערט מיר ניט אין דערזעלבער צייט צו פיהלען, אז איך האב ניט פיעל געזעהען אזעלכע לענדער אויף דער וועלט וויא פאלעסטינא, און איך ווייס ניט, וואו דער איד וואלט אונטער געוויסע אומשטענדען געקענט לעבען שעהנער, וויא אין פאלעסטינא. און אין ערגעץ ניט, אין ערגעץ ניט, אויף דער גאנ־צער וועלט האבען דיא ברידער פון מיין אייגענע ראסע, דיא קינ־דער פון אונזער פאלק ביי מיר ניט ארויסגערופען אזוי פיעל בע־

וואונדערונג און אמת'ע, עהרליכע, אונפארשטעלטע און אינערליכע בעגייסטערונג און ליעבע, וויא דיא יעניגע מענשען פון ציון, וועל־כע טראגען טאג־טעגליך, שטונדע נאך שטונדע זייער בלוט טראָ־פען־וויוז, און זייער הארץ שטיקער־וויוז אויף דעם מזבח פון דער וויעדערגעבורט פון אידישען פאָלק.

איך וואָלט וועלען זיין אימשטאנד פאר אייך צו בעשרייבען קאָלאָניע נאך קאָלאָניע, און ישוב נאך ישוב פון דיא אידען פון פאלעסטינא, וויא איך האב זיי געזעהען.

דאָס וואָלט צופיעל אויסגעצויגען דיעזע בריעף. און עס איז אויך ניט דער צוועק מיינער אין דיעזע בריעף אריינצוגעהן אין דיא אונגוויטיגע דעטאלען.

איך וועל אייך דאָ נור איבערגעבען אזעלכע זאכען, וואָס זיינען נויטיג פאר אייך פון ווייטען צו האָבען א קליינע פאָרשטע־לונג פון דעם אלגעמיינעם כאראקטער פון דיעזע קאָלאָניען.

דיא הויפט בעשעפטיגונג פון דיא אידען זיינען דאָרט פער־פלאנצונגען פון וויין־טרויבען, אָראנזשען, אָליווען, מאנדלען, און ווייטער זעהר ווייניג אנדערע זאכען.

פאר וואָס?

ערשטענס, איז דער באָדען מייסטענס ניט אימשטאנד צו געבען אנדערע פראָדוקטען, און צווייטענס, זיינען דיא מענשען ניט אימשטאנד צו בעשעפטיגען זיך מיט לאנדווירטהשאפט, וויא א פארמער אָדער א בויער.

אזוי ווערט דאָס ערקלעהרט פון דיא מענשען אויפ'ן פלאץ.

איך האָב אָבער נור געפונען דיא ערשטע אורזאכע אלס א ריכטיגע, און ווייל דיא ערשטע אורזאכע איז דיא ריכטיגע, מאכט דאָס זעלבסט שוין אונמעגליך אויסצוגעפינען צו דיא צווייטע אור־זאכע איז וואהר.

און פון דיא ביסעל בעאָבאכטונג און ערפאהרונג, וואָס איך האב געהאט, בין איך ניט נור ניט געניינט אנצונעהמען, אז אידען קענען ניט זיין קיינע גוטע לאנד־ארבייטער, וויא דיא פארמערס. נור פארקעהרט, מיר דאכט זיך, אז, וואָלט זיך לאנד־ארבייט, וויא אין דער היים גוט בעצאָהלט אין פאלעסטינא, וואָלטען דיא אידען געווען פונקט אזעלכע לאנד־ארבייטער וויא איצט „קאָלאָניסטען“, איך מיין, וויין - גערטנערער, אָדער „באיארען - אייגענטהימער“,

דאָס הייסט, זיי וואָלטען געווען די בעסטע אין לאַנד.

עס צאָהלט זיך אָבער ניט די לאַנד־אַרבייט אין פּאַלעסטינא, און מיט מיין גאַנצען וואונש צו זיין ליעב מיינע פריינד פון ארץ ישראל, וואָס וואָלטען וועלען, אז דאָרט איז איבעראַל גן עדן, און אַלץ איז גן עדן, גלויב איך, אז די לאַנד ארבייט, דאָס הייסט, פּאַרם־אַרבייט, וועט זיך אין די מייסטען טהיילען פון פּאַלעסטינא קיין מאָהל ניט בעצאָהלען, אויסער, אויסער, ווען די וויסענשאַפט וועט פיעלייכט אויסגעפינען אַ וועג ווי צו זעען ווייצען אין זאַמד און קאַרטאָפעל און אוגערקעס אין שטיינער.

ניט אַנדערש און ניט פריהער.

און דאָס וואָס מען ווייזט אָן, אז דאָ און דאָרט האָט מען פּ זאַמדיגען באָדען אָדער אַ שטיינערנעם באָדען פערוואַנדעלט אין אַ גאָרטען, וואו עס איז פערזעעט אי מעהרען, אי ציבעלעס, אי קרויט, אי סאַלאַד, אי אפילו קאָרן און וואו עס בליהען בלומען און

די „רעפּיד טרענזיט" פון די קאָלאָניעס.

עפעל בוימער, — דאָס אַלץ איז אמת, אָבער מיר האָבען געלעזען, וויא אין דעם אַלטען בבל זיינען געווען גערטנער אויף דיא דעכער פון די הייזער, און אין ניו יאָרק געפינען מיר אויף סקיי־סקרייפּערס אָראַנזשערעען.

דאָס הייסט ניט, אַז מען קען פלאַנצען בוימער אויף סקיי־סקרייפּערס און לאָזען וואַקסען באַטשוועגע אויף דעכער. דאָס איז ניט אַגריקולטור. דאָס איז ניט קיין לאַנד־ווירטהשאַפט.

דיא פראַגע וואָס אַ באָדען קען געבען, פּונקט וויא דיא פראַגע, וואָס אַ באָדען קען ניט געבען, ווערט נור ענטשיעדען, ווען מען נעהמט דאַביי אין אַנבעטראַכט דיא געוויינליכע דורכשניטליכע אַרבייט, וואָס אַ מענש איז ערוואַרטעט צו געבען פאַר דעם באָדען. און פּונקט ווי איהר קענט ניט פאַרוואַרפען אַ שטיק לאַנד, דערפאַר וואָס אויף דיזעם לאַנד וואַקסט ניט קיין תבואה אָהן אַקערן און זעען, פּונקט אַזוי קענט איהר ניט ערקלעהרען קיין שטיין פאַר גוטען לאַנד, ווייל דיזען שטיין קען מען בעדעקען מיט ערד, און אין דיזער ערד קען מען פאַרזעען בולבעס אָדער פערפלאַנצען בלומען.

און דער דורכשניטליכער באָדען פון פּאַלעסטינא פאָדערט צופיעל אונגעוויינליכע אַרבייט פון מענשען מען זאָל עס קענען פון לאַנדווירטהשאַפטליכען שטאַנדפּונקט בעטראַכטען אַלס גוטעס לאַנד פאַר געוויינליכער לאַנדווירטהשאַפט.

אָבער עס שטעהט ניט אין דער תורה און ניט אין דער מאָראַל, און ניט דיא וויסענשאַפט פאָדערט, און ניט דער אידעאַל פערלאַנגט, אַז מענשען, אַז אידען מוזען זיך דוקא בעשעפטיגען מיט לאַנדווירטהשאַפט, מיט אַגריקולטור. דאָס הייסט, מוזען אַקער דעם באָדען און זעען ווייץ און קאָרן, און ניט איינפאַך גראָבען און פלאַנצען טרויבען און פאָמעראַנצען.

עס איז פּונקט אַזוי שעהן און עהרליך, און עס שטימט איין מיט דיא אידעען פון עהרליכער לאַנד־אַרבייט, ווען מען האָט אַ „באַיאַרע“ פון טרויבען, קאַרטאָפעל און סוויט־קאָרן; און מאַנדלען און אַליוועז זיינען פּונקט אַזאַ עהרענהאַפטע פּראָדוקט פון מענשליכער אַרבייט, וויא קרויט און ציבעלע.

דיא פראַגע איז נור, אויף וויא ווייט דיזע גאַרטען־ווירטהשאַפט, דאָס הייסט, דיא סיסטעם פון „באַיאַרעס,“ וויא זיא איז

איצט אויסגעארבייט אין פאלעסטינא, קען דיענען איהר צוועק, קען העלפען דיא אידען צו רעאליזירען זייערע גרויסע היסטארישע פאלקס־אידעאלען.

און דא קומען מיר צו דער אנדער זייט פון דעם פאלעסטינא לעבען, מיר קומען צו דיא שאטענס פון דער קאלאניזאציאן. ניט צו יענע שאטענס, וועלכע איהר זוכט אין ארץ ישראל צו קוויקען זיך, צו רוהען, צו קיהלען זיך פון דער ברענענדער זונן, נור צו דיא שאטענס, וועלכע איהר זוכט ניט, וועלכע איהר ווילט ניט, דיא שאטענס, וואס מאכען פינסטער דיא זונן.

פון דיא פיעלע געשפרעכען, וועלכע איך האב געהאט מיט פיעלע פון דיא בעסטע, דיא ערפאהרענסטע און דיא אויפריכטיגסטע און פעהיגסטע קאלאניסטען **פון ראשון לציון**, פון פתח תקוה און פון דיא אנדערע **ארומיגע קאלאניען**, וואס זיינען וויינינגער בעריהמט, האב איך **אויס**געפונען דיא פאלגענדע פאקטען, וואס איך **גיב אייך איבער** פונקט אזוי וויא איך האב זיי געקראגען.

איך וועל אנהויבען פריהער פון אלץ וויא א קאלאניסט ווערט א קאלאניסט.

צו ווערען א קאלאניסט אין ארץ ישראל קען מען אדער קויפען ביליגען לאנד פון דיא אראבער, דאס הייסט, ניט קיין קולטיווירטען, און אנהויבען עס זעלבסט צו בעארבייטען, קולטיווירען, אדער מען קען אויך קויפען א שטיק לאנד, וואס איז שוין פערפלאנצט, פארנאנדערגעארבייט און גיט שוין פארטיגע פראדוקטען.

דאס הייסט, אדער צו קויפען רויען באדען און מאכען פון איהם א „באיארע“ (א מין „אימעניע“) אדער צו קויפען א פארטיגע באיארע.

אליין צו מאכען א באיארע דארף געדויערן אן ערך פון פינף יאהר. יעדען יאהר מוז מען ניט נור פארבערייטען דעם באדען, פלאנצען, רייניגען דיא ערד פון שלעכטע גראזען, קרייטעכער, איינפיהרען וואסער (וואס קאסט א גאנצען פערמעגען), נור מען מוז ניט אויפהערען ארבייטען מיט געדונגענע הענד און אויסגעבען פיעל קאפיטאלען.

און נאך דיא פינף יאהר, קאסט דאס לאנד, פון וועלכע מען האט געמאכט א באיארע, אונגעפעהר אזוי פיעל, וויפיעל עס קאסט

א פּאַרטיגע באַיאַרע, אַריינרעכענענדיג דיא אַרבייט, דיא קאַפּי־טאַלען און דיא פּראָצענטען אויף דיא קאַפּיטאַלען.

וואָס קאָסט אזא באַיאַרע?

דאָס הייננגט נאַטירליך אָב אָן דיא גרויסקייט פון דער באַיאַ־רע. א קליינע באַיאַרע פון 50 דונאם (אן ערך פון 15 אַקער), וועלכע א קאָלאָניסט מוז האָבען צו קענען מעהר אָדער וועניגער אנשטענ־דיג לעבען, קאָסט נאָך דיא רעכנונג פון דיא ערפאַהרענע מענשען פון פּתח תקוה ארום 1200 פראַנק א דונאַם, וואָס הייסט, ניט וויי־ניגער וויא 60,000 פראַנק, וואָס מאַכט 12,000 דאָלאַר, אָדער 24,000 רובעל.

און דאָס מוז מען האָבען מזומן, איידער איהר קענט ווערען א קאָלאָניסט. דאָס זאָגען אייך דיא קאָלאָניסטען פון ארץ ישראל. וואָס אנבעטרעפט דער צוקונפט, ווייסען זיי נור, אַז דאָס לאַנד ווערט ניט ביליגער, נור טהייערער יעדען יאָהר, און דיא אַרבייט, וואָס איז נויטיג צו בעאַרבייטען דאָס רויע לאַנד אין א דונאַם, ווערט אויך ניט ביליגער נור טהייערער יעדען יאָהר.

22.

מיט וועמען מען מוז קאָנקורירען אין פּאַלעסטינא.

איך ווייס אַז פיעלעס פון דעם וואָס איך וויל איצט זאָגען, וועט ארויסרופען ביי מאַנכע מענשען א געוויסע ענטטוישונג, ווען ניט ווידערשפּריכע. איך וועל דארום מעהר ציטירען אַנדערע, איך וועל נעמליך פּרובירען איבערגעבען דיא לאַגע אין פּאַלעס־טינא, און דיא דאָרטיגע לעבענס־בעדינגונגען אין ווערטער פון דיא אָפיציעלע פערטרעטער פון דער פּאַלעסטינא בעוועגונג, און פון דיא אָפיציעלע אַנגעשטעלטע און דאָקומענטען.

איהר האָט געוויס געהערט וועגען דעם „פּאַלעסטינא אמט“ אין יפו. איך האָב וועגען איהם געהערט פערשיעדענעס. איינע ריידען גוט פון איהם, איינינע שלעכט, איינינע דיינקען אַז ער האַנדעלט צו קאָנסערוואַטיוו מיט וויניג התלהבות, איינינע — פּאַרקעהרט, אַז מען קען בעסער ניט אַרבייטען פאַר פּאַלעסטינא וויא דיא מענשען פון דיזען אמט.

וואָס מיר אַנבעטרעפט האָב איך זיך איבערצייגט אין איינס, אַז ווען מען קען זיך פּאַרשטעלען מענשען מיט קלאָהרע

קעפּ, און וועלכע ווייסען גענוי וואָס זיי ווילען, וואָס זיי מעגען וועלען, און וואָס זיי טאָרען ניט, זיינען דאָס דיא מענשען פון דעם פּאַלעסטינאַ אַמט אין יפו, און ווידער, ווען איך האָב ווען עס איז געטראָפען מענשען, וועלכע ערלויבען ניט זייער האַרץ צו רעגיערען איבער'ן קאָפּ, און וויעדער וועלכע צווינגען דעם קאָפּ צו רעכענען זיך און אַכטען דיא בעוועגונג פון האַרץ, זיינען דאָס אַלץ דיא מענשען פון דיעזען פּאַלעסטינאַ אַמט אין יפו.

און אַט וויא דיעזע מענשען פון דער עקזעקוטיווע פון דער גאַנצער פּראַקטישער אַרבייט אין פּאַלעסטינאַ גיבען איבער אָפיציעל דיא עקאָנאָמישע פערהעלטניסע און בעזאָנדערס דיא אַרבייטער פערהעלטניסע אין לאַנד.

> „מענשען אהן א פערמעגען קענען געפינען בעשעפטיגונג אדער אין די פּפלאַנץ־קאָלאָניען, אין יהודה, (ראשון לציון, רחבות, פּתח תקוה, עקרון א. ז. וו.) אדער אין די וואַשווירטשאַפט קאָלאָניען פון גליל; פון אַנהויב קענען די אַרביי־טער נור רעכענען אויף טעגליכע בעשעפטיגונג, שפּעטער קענען זיי אויך קריגען בעשעפטיגונג אויף מאָנאַט. אזוי ווי די אַרבייט איז ציעמליך שווער, מוז מען האָ־בען נור יונגע און שטאַרקע מענשען. דער אַרבייטס־טאָג איז אַכט שטונדען. דער פערדיענסט פון אַנהויב איז 1 פראַנק און 25 סענטים (25 סענט) א טאָג. ער־פאַהרענע אַרבייטער קענען שפּעטער קריגען ביז 2 פראַנק (40 סענט) א טאָג. דיעזער פערדיענסט איז ניט גענוג אויסצוהאַלטען א פאַמיליע, דען א פאַמיליע פון א מאַן, פרוי און צוויי קינדער געברויכט אם וויינינגסטען 75 פראַנק א מאָנאַט. אַן אונפערהייראַטהער יונגער מענש, קען אָבער מיט דיעזען פאַרדיענסט אויס־קומען... מענשען, וואָס האָבען איינינע טויזענד פראַנק קאַפּיטאַל, קענען אויך ניט ערוואַרטען מעהר פון אַנהויב, וויא צו ווערען אַרבייטער.

און דאָס גיט איבער עהרליך און אויפריכטיג דיא עקאָנאָמישע פערהעלטניסע, דאָס הייסט, דיא אַרבייטס פערהעלטניסע אין פּאַלעסטינאַ. אויסער, נאַטירליך, וואָס מוז בעמערקט ווערען אַז מיט 75 פּראַנק אַ מאָנאַט ($15) קען קיין פאַמיליע פון פיער מענשען *ניט אויסקומען*, אפילו, ווען זיא, דיעזע פאַמיליע זאָל זיי האָבען, דיזע 75 פּראַנק, שטענדיג און רעגולאַר. מען קען ניט אויסקומען מיט 15 דאָלער אַ מאָנאַט אין אַ לאַנד וואו יעדע זאַך, אויסער וואָהנונג, קאָסט פיעל טהייערער וויא אין אַמעריקאַ, ניט ריידענדיג שוין רוסלאַנד.

אויך דאָס אַליין אָבער גיט ניט איבער אין גאַנצען דעם פאַקט וואָס מוז זיין אַ פונדאַמענט פאַר דער גאַנצער טהעאָריע פון קאָלאָניזאַציאָן אין פּאַלעסטינאַ.

אַ באַיאַרע איז ניט קיין פאַבריק וואו מען קען פערגרע־

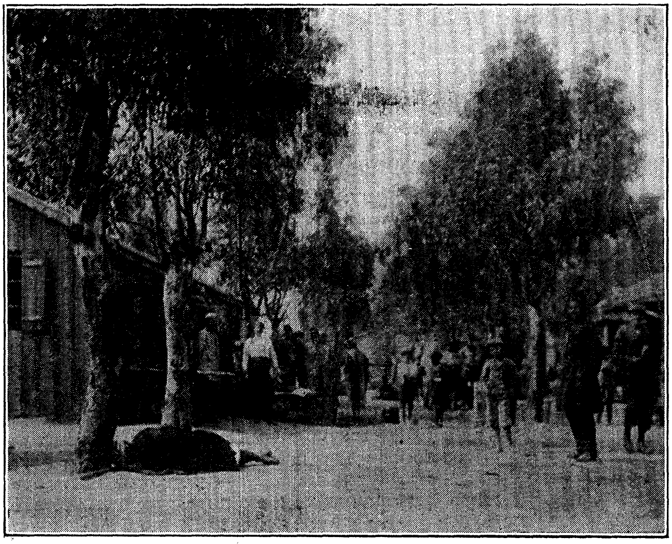

דער „פּאַסאַזש“ פון פּתח תקוה.

סערען דיא צאָהל פון אָנגעשטעלטע מיט דעם וואוקס פון געשעפט. א געוועהנליכע, דורכשניטליכע באַארבייטע פון 50 ביז 75 דונאַם וואָס דאַרף קאָסטען פון 75 ביז הונדערט טויזענד פראַנק, קען אין גאַנצען בעשעפטיגען שטענדיג און דורכשניטליך ניט מעהר וויא א האַלב טוטץ אַרבייטער. ווען דיא גאַנצע קולטיווירטע לאַנד אין פּאַלעס־טינא זאָל אריין אין אידישע הענד וועט עס קוים געבען א שטענדיגע בעשעפטיגונג עטליכע צעהנדליג טויזענדע — לאָמיר זאָגען א הונדערט טויזענד אידישע אַרבייטער.

אָבער דאָס גאַנצע לאַנד איז איצט ניט אין אידישע הענד, נור אין דיא הענד פון אַראַבער־מוסולמאַנען אָדער אַראַבער־קריסטען. פיעל לאַנד איז אין דיא הענד פון דייטשע קאָלאָניסטען, און זעהר, זעהר ווייניג אין אידישע הענד.

און דיא אויסזיכטען, ווען עס איז אריינצוקריגען ניט נור דאָס גרעסטע טהייל נור אָפּילו א גרויסע טהייל פון לאַנד אין

אידישע הענד, זיינען זעהר שוואַכע, וויא עס ווערט צוגעגעבען פון דיא מעהר קאַלטבלוטיגע ציוניסטען־קאָלאָניסטען.

און עס איז בעגרייפליך.

מיר ריידען דאָ ניט וועגען דיא פּאָליטישע שוועריגקייטען, וועגען דיא שטערונגען, און אָפטמאָהל איינפאַכען פאַרבאָט פון דער רעגיערונג צו קויפען לאַנד פאַר אידען. דאָס איז פון זיך זעלבסט זעהר אַ וויכטיגער ענין, וועגען וועלכען מיר וועלען ריידען שפּעטער.

דיא עקאָנאָמישע זייט פון דער פראַגע איז אונזער איצ־טיגער ענין, און וועגען דיעזער עקאָנאָמישער זייט וועלען מיר אויך ריידען.

ביי דיא אראַבער איז דאָס לאַנד ניט נור דיא איינציגע קוועלע פון לעבען און ניט נור דער איינציגער מיטעל צו עקזיס־טירען, עס איז אויך זיין גאַנצער אינטערעס אין לעבען, זיין גע־מיינשאַפטליכע אמביציע, זיין פּאָליטישע בעדייטונג, און ווען דער אראַב פאָרמולירט עס ניט און דריקט ניט אויס זיינע געפיהלען אין דיעזע ווערטער, פיהלט ער עס אינסטינקטיוו, און האַלט זיך ביי דעם, מיט אַ פאַנאַטישען איבערצייגונגס־קראַפט וואָס איהר קענט נור געפינען אויף דעם אָריענט.

אָבער דאָס וואָלט מען פיעלייכט געקענט בייקומען, ווען ניט אַנאַנדער אומשטאַנד, אַ פיעל מעכטיגערער און פאַטאַלער.

יעדע נייע באַארע, יעדער נייער דונאם לאַנד וואָס ווערט איינגעקויפט פון אַ אידען, הויבט אויף זאָפאָרט דעם ווערטה פון לאַנד אויף מיילען און מיילען ארום. דיזעלבע זאַך, דיזעלבע ער־שיינונג וואָס איהר געפינט אין אמעריקאַ, געפינט איהר אין פּאַלעסטינא, אין נאָך אַ גרעסערען מאַסשטאַב און אין אַ שניי־דענדערער פאָרם.

מיט פרייד און בעגייסטערונג דערצעהלען אייך קאָלאָ־ניסטען, וויא זייער לאַנד שטייגט אין פרייז יעדען טאָג, מיט יעדער נייער קאָלאָניע, מיט יעדער נייער בוימעלע פון יעדער קאָלאָניע. און ניט נור זייער לאַנד, נור אפילו דאָס לאַנד פון זייערע ווייטע, ווייטע קריסטליכע און מוסולמאַנער שכנים.

נעמליך, וויא דערזעלבער דונאם לאַנד, וועלכען אַן אראַב וואָלט געוועז גליקליך צו פערקויפען מיט 10 יאָהר צוריק פאַר 50

פראנק, וועט ער היינט שוין ניט פארקויפען פאר 500 פראנק, און איבערהויפט וויל דער אראב שוין מעהר ניט פע־קויפען זיין לאנד, וייל ער הויבט אן איינצוזעהען, וואס פאר א מאכט דיזעס לאנד ווערט.

און מיט שטאלץ דערצעהלען זיי אייך ווייטער, וויא דיא אראבער קוקען זיך צו און לערנען זיך ביי דיא אידען דיא בעסערע און מעהר פאלקאמענע מעטהאדען פון גערטנעריי און לאנד־ווירטהשאפט, וויא אפילו דיא אלטע דייטשע קאלאניסטען, וועמעס נאמען און רוהם עס קלינגט איבער דער גאנצער וועלט, — וויא דיזע רופען דיא אידען זאלען פלאנצען זייערע גערטנער.

און ווייטער הערט איהר וועגען דיא אונגעהייערע ריעזיגע קולטור־ארבייט, וואס דיא אידען האבען אויפגעטהון און טהוען אויף אין לאנד, וויא דער איצטיגער אראב איז גאר אן אנדערער אין פערגלייך מיט דעם אראב איידער דיא אידען האבען אנגעהויבען צו גרינדען קאלאניעס.

וויא אמאל פלעגט דער אראב פונקט וויא דער טערקישער פעלאה ברייגגען זיינע לאנד־פראדוקטען צום סוחר און ניט וועגענדיג, און ניט מעסטענדיג, ניט וויסענדיג, און ניט טראכטענדיג, פלעגט ער נעהמען אזוי פיעל זילבערנע מטבעות וויפיעל דעם סוחר פלעגט איינפאלען איהם צו געבען פאר דעם; און היינט, פאסירט ניט זעלטען, דאס ווען אן אראבישער בויער ברייגגט זיין סחורה אין שטאדט, איידער ער שלאגט פאר דיא סחורה, געהט ער זיך ערקונדיגען וועגען דיא לעצטע פרייזען אויף דיא גרויסע וועלט־בערזען אין לאנדאן, פאריז אדער בערלין.

וואס בעדייטעט עס?

עס בעדייטעט איינפאך, אז אין אראב האט דער איד ניט נור א נאטירליכען קאנקורענט, און ניט נור א פעהיגען קאנקורענט, נור אויך דעם שטארקערען קאנקורענט.

און שטארקער איז דער אראב ניט נור מיט דעם, וואס ער האט דאס לאנד, און דער איד האט עס ניט, און ניט נור מיט דעם, וואס ביים אראב איז דאס לאנד דער איינציגער מיטעל צום לעבען און ביי דעם אידען ניט.

זיין איבערוועגענדע קראפט בעשטעהט אין דעם, וואס ווען ער, דער אראב איז רייך, דאס הייסט, ווען ער פארמאגט זעהר

פיעל לאנד, בעגניגט ער זיך מיט זעהר ווייניג — פיעל וויניגער וויא דער איד — צום לעבען. און ווען ער, דער אראב, איז ארעם און האט גאר ניט, און מוז געהן ארבייטען פאר אנדערע, דאן בע־גניגט ער זיך מיט נאך וויניגער פאר דעם אידען.

דען וויא ארים עס זאל ניט זיין א איד, און וויא עס זאל ביי איהם ניט ברענען דיא בעגייסטערונג פאר דער אידעע, און וויא ער זאל זיך ניט וועלען מקריב זיין פאר דעם אידעאל פון זיין פאלק, ער וועט ניט קענען וואהנען אין א שטיבעלע פון זאמד, אהן א דאך און גרויס וויא צוויי קברים אין דער לייננ, און דער אראב קען וואהנען, און ער וואהנט אין אזא שטיבעלע.

און דער אידישער פראלעטאריער, וויא נידריג ער זאל זיך ניט ארונטערלאזען אין דעם נאמען פון זיינע הויכע שטרעבונגען, וועט ניט קענען לאזען זיין פרוי און קינדער שלאפען אויף דער הויּ־לער ערד אהן א קישען צוקאפען, און ווען ער פערמאגט א ציעג — זאל דיא ציעג שלאפען מיט איהם צוזאמען — און דער אראבער פראלעטאריער איז אויף דעם פעהיג, און ער טהוט עס. פונקט וויא ער איז פעהיג דורכצוקומען דעם גאנצען טאג מיט א שקארענקע קארענע ברויט און אן ארענזש, פונקט וויא ער איז פעהיג דורכצו־קומען זיין גאנצען לעבען מיט איין שטיק לייוועגט אויף דיא פליי־צעס פאר אן אויבער־ראק, און איין העמד, וועלכע ער בייט איבער פון לינקס אויף רעכטס, און רעכטס אויף לינקס, געוואשען נור איין מאהל א יאהר, ביז זיא צופאלט זיך אין שטיקער.

ווען איך בין געגאנגען לערנען דיא אידישע לאגע און דאס אי־דישע לעבען אין פאלעסטינא, האב איך פיעל צייט מיינע אבגעגע־בען דער לאגע און דעם לעבען פון דיא אראבער. איך בין אריין אין „וואהנונגען,“ וואו ניט איך, און ניט איהר לעזער, וואלטען וועלען זעהען אלס שטאהלען פאר בהמות, און אין דיעזע וואהנונגען האב איך געפונען דיא פאמיליעס פון אראבער, און איך האב געפרובירט זייער עסען, און אוים לויטער מענשליכקייט וואלט איך געשאסען מיין הונד, ווען איהם וואלט אויסגעקומען צו עסען טעגליך דיעזע עסענס.

און מיט זיי, מיט דיעזע אראבער פראלעטאריער, וועלען מוזען קאנקורירען דיא אידישע פראלעטאריער פון פאלעסטינא, און מיט דיא אראבער בעלי הבתים פון דיעזע פראלעטאריער, וועלען מוזען

קאָנקורירען דיא אידישע בעלי הבתים פון דיא אידישע פּראָלע־טאַריער.

איך געדיינק, וויא דעם ערשטען טאָג, ווען איך בין אָנגעקומען קיין פּאַלעסטינא, האָב איך בעזוכט א קלוב פון דיא פּועלי ציון אין יפו. איך האָב דאָרט אָנגעהויבען פאַרנאַנדערצופרעגען דיא מענשען אין קלוב, וויא זיי לעבט זיך, וויא עס לעבט זיך איבער־הויפּט אין פּאַלעסטינא, און בעזאָנדערס וויא עס לעבען דיא אידי־שע ארבייטער. מיר זיינען געקומען אויף דער פראַגע פון דיא לע־בענסמיטעל און נאָכדעם וויא איך האָב אויסגעפונען, וואָס עס קאָסט ברויט און מילך און גרינס, האָב איך געפרעגט, וואָס עס קאָסט א פונט פלייש אין יפו, און איך האָב זיך געוואונדערט, דאָס קיינער האָט מיר ניט געקענט געבען קיין גענויע אנטוואָרט.

— וואָס חידוש'ט איהר זיך — האָט איינער בעמערקט מיט

דער „סיטי האָלל" און דער „סיטי מעיאָר" פון ראשון לציון.

א ביטערען שמייכעל — דאָ אין קלוב זיינען ניט קיין קאַפּיטאַלי־סטען, נור אַרבייטער. פון וואַנען זאָלען דיא ארבייטער וויסען וואס עס קאָסט פלייש?

שפּעטער האָב איך זיך איבערציינגט, אז דיעזע איבערטרייבונג איז ניט געוועזען קיין זעהר גרויסער פּאַראַדאָקס.

23.

אויפ'ן וועג צום נייעם ציון

צו ווערען א לאנד פון אגריקולטור, פון לאנד־ווירטהשאפט, דארף מען האבען פיעל לאנד, גוטען, פרוכטבארען לאנד. צו ווערען א לאנד פון אינדוסטריע, דארף מען האבען פיעלע מינעראלען, אדער קויל, אדער רוי מאטעריאל פאר אינדוסטריע. אויסער דעם דארף מען האבען א געוויסע צענטראלע לאגע, וואסער־וועגען, האפענס, אדער פארטיגע פערקעהרס מיטעל, אדער מיטעל צו שאפען אזעלכע פארקעהרס־מיטעל.

און וועהרענד דיא מענשען, וואס וואהנען אין פאלעסטינא און ארבייטען דארט, זיינען טיעף און אינערליך איבערציינגט, אז פאלעסטינא האט דאס אלץ; נעמליך, אז איהר לאנד איז רייך און פרוכטבאר, און איהר לאגע איז צענטראל, און אז פון דיא בערג און שטיינער קען מען ארויסקריגען עשירות, און אז וועגען קענען און ועלען געבויט ווערען, און האפענס קענען און וועלען געשאפען ווערען, און פאלעסטינא פון דער צוקונפט קען ווערען א פאלעסטינא פון דער פערגאנגענהייט, — — —

וועהרענד, זאג איך, דיא מענשען, וואס זיינען אויפ'ן פלאץ, זיינען עהרליך און אויפריכטיג איבערציינגט אין אלעם דעם, מוז איך פון מיר זעלבסט זאגען, אז א זייטיגער מענש, וואס איז ניט קיין זעהר פארקאכטער ציוניסט קען גלויבען דיעזע זאכען, נור מיט א געוויסער אנשטריינגונג פון דער פאנטאזיע און מיט אן אונענדליכען גלויבען אין אלמעכטיגקייט פון דעם ווילען און התלהבות פון אידישען פאלק.

אבער איך מוז אפען צוגעבען, אז איך בין ניט אריין טיעף גענוג אין דיא אלע דעטאלען פון דער פראגע צו וואגען ארויסצוטרעטען מיט מיינע איינדריקע געגען דיא פאזיטיווע בעהויפטונגען פון דיא מענשען, וועלכע בעטראכטען זיך זעלבסט אלס אויטאריטעטען און אלס אויטאריטעטען ווערען זיי אויך בעטראכט פון אנדערע — אין פאלעסטינא.

וואס איז אבער פאר מיר קלאהר, גאנץ קלאהר, אזוי קלאהר, דאס אלע אויטאריטעטען פון דער וועלט וועלען מיך ניט א ריהר־

טהאָן פון אָרט אין מיין איבערצייגונג, איז, אז צוגעבענדיג אַלץ וואָס ווערט בעהויפּטעט וועגען דעם פּאַלעסטינאַ באָדען, און פון דער געאָגראַפישער לאַגע פון פּאַלעסטינאַ, און פון אַלע צוקונפטיגע מעגליכקייטען פון פּאַלעסטינאַ, און אָננעהמענדיג אפילו, אז דער גאַנצער באָדען, וואָס געפינט זיך איצט אין דיא הענד פון דיא אראַ־בער, וועט דורך וואָס עס איז פאר אַ עקאָנאָמישען וואונדער אי־בערגעהן אין אידישע הענד, און ווייטער, צולאָזענדיג זאָגאר דיא מעגליכקייט, אז דיא פּאָליטישע בעדינגונגען פון דער נייער טערקיי וועלען ניט שטערען דיזען וואונדער צו געשעהען, — אָננעהמענדיג דאָס אַלעס און צוגעבענדיג דאָס אַלעס, און גלויבענדיג אין אַלעם דעם, בלייבט פאר מיר איין זאך קלאָהר, און דאָס איז, אז פּאַ־לעסטינאַ האָט ניט און קען ניט האָבען און וועט אויך ניט האָבען גענוג געברויכבארען באָדען צו ערנעהרען און אויפצוהאַלטען וויא עס דאַרף צו זיין דיא אַלע פערצעהן מיליאָן אידען, וואָס זיינען היינט דאָ אויף דער וועלט, אָננעהמענדיג, אז 14 מיליאָן וועלען נור פארבלייבען אויף אימער און אייביג, און דעם ערשטען געבאָט פון דער תורה, פרו ורבו, וועלען מיר פאַרלויפיג סוספּענדירען.

און דאָס גיט אַ נייע ווענדונג, און אַ גאַנץ פערשיעדענעם שיין דער פראַגע.

נעמליך, דער גרויסער פראַגע צייכען, וואָס דיא געשיכטע האָט אוועקגעשטעלט פאר דיא מענשהייט: וואָס זאָל מען טהאָן מיט דיא אידען, וואו זאָל מען אהינטהאָן דאָס היימאַטהלאָזע פאָלק וואָס בלאָנדזשעט ארום ניט 40 יאָהר אין אַ מדבר, נור איבער צוויי טויזענד יאָהר אין גלות, — וואָהין זאָל מען אהינטהאָן, וויא זאָל מען געבען אַ היים דיעזע היימאַטהלאָזע מיליאָנען?

איך האָב געזאָגט, „ווען, ווען, ווען“...

ווען מיר זאָלען אָננעהמען, אַז אַלץ איז ריכטיג וועגען דעם לאַנד, וואָס ווערט בעהויפּטעט פון דיא ענטהוזיאַסטען פון פּאַלעס־טינאַ; ווען דורך אַ וואונדער וועלען דיא אידען קענען ארויסקריי־גען דעם באָדען פון דיא הענד פון דיא אראַבער; ווען דיא נייע טערקישע רעגיערונג וועט עס ניט שטערען.

און דאן...

און דאָן, דער וואונדער פון אַלע וואונדער. ווען דיא אידען,

קריגענדיג דעם באָדען פון פּאַלעסטינאַ אין זייערע הענד, וועלען אויך קריגען מיט דעם באָדען דאָס לאַנד.

דאָס הייסט, מיט דער ערד פון פּאַלעסטינאַ, אויך דיא פּאָלי־טישע מאַכט אין פּאַלעסטינאַ.

און אויף דעם האָבען אויפגעגעבען אַלע האָפנונגען אפילו דיא פּאַרביסענסטע פון אַלע ציוניסטען, דיא מענשען, וועלכע אין זייער בעגייסטערונג פאַר דעם לאַנד פון אַלטען יודענטהום, האָבען שיער ניט צו־פוס אַריבערגעבראָדזשעט דעם ים הגדול, דיא מענ־שען, וועלכע אין זייערע התלהבות פאַר דאָס היילינע לאַנד האָבען זיך ענטזאַגט אַנצוערקענען ניט נור דיא לעקציאָנען פון דער אַל־טער געשיכטע, נור דיא פאַקטען, וועלכע זיי זעהען מיט זייערע אייגענע אויגען, הערען מיט זייערע אייגענע אויערען. דיעזע פאַ־נאַטיקער פון ציוניזמוס, דיעזע ברענענדיגע ענטהוזיאַסטען גיבען היינט צו אָפען, אז א זעלבסטשטענדיגע אידישע מלוכה אין פּאַ־לעסטינאַ איז א חלום וואָס קען ניט מקוים ווערען, אז דער אַלטער טרוים פון דיא ערשטע ציוניסטען וועגען א יודענשטאַאַט מיט א נייעם בית המקדש אויף דעם פונדאַמענט פון דעם אַלטען — אז דאָס איז גאַנץ אויסגעשלאָסען, אויף אזוי ווייט, וויא מיר קענען נור כאַפּען דיא צוקונפט מיט אונזער אויג.

ניט אַלע פון דיא ציוניסטען נאַטירליך, האָבען זיך אין גאַנ־צען אָפּגעזאָגט פון דעם וואָס זיי רופען „פּאָליטישען ציוניזם.“ נאָך וויינינער האָבען דעם מוטה אָפען צוצוגעבען, אז זיי האָבען פערלאָרען זייער גלויבען אין דעם, וואָס האָט פאַר זיי זיך אמאָהל בעוויזען אַלס דער פונדאַמענט, דיא נשמה פון דעם ציוניזם. יע־דער טאָג פאַרגרעסערט אָבער דיא צאָהל פון דיעזע מענשען אין פּאַלעסטינאַ, וואָס הויבען אָן צו פיהלען דיא צוועקלאָזיגקייט, דיא ראָן־קיכאָטסטוואָ פון דיא אַלטע חלומות און הייבען אָן אָפען צו ריידען וועגען דיא נויטווענדיגקייט פון א נייע פילאָזאָפיע און אויך א נייע פּראַקטיקע פאַר דיא קינדער פון ציון.

און אַלץ וואָס דער לעבען ארום זיי, און דיא מענשען ארום זיי, און דיא רעגיערונג איבער זיי קען טהאָן צו עפענען דיא אויגען אויף דיא ווירקליכקייט, אַלץ ווערט אויך געטהאָן, זיי זאָלען דער־פיהלען דיעזע ווירקליכקייט.

דיא נייע טערקישע רעגיערונג לאָזט ניט דורך קיין געלעגענ־

הייט צו לאזען וויסען דיא אידען פון פאלעסטינא, אז זיי זיינען דארט „פרעמדע,“ און וועלען נור געדולדעט ווערען ביז דעם אויגענבליק, ביז זיי וועלען ניט ווערען צו אונרוהיג, צו אונבעקוועם, צו געפעהרליך פאר דער גאנצהייט פון דער איצטיגער טערקישער מלוכה. אז ניט נור וועט דיא טערקישע רעגיערונג ניט צולאזען אזא זאך, וויא דיא זעלבסטשטענדיגקייט פון א פאלעסטינא'ר מלוכה, אז זיא וועט אפילו ניט צולאזען דיא אידען זאלען זיך צופיעל פערשפרייטען איבערן גאנצען לאנד אלס לאנד־אייגענטהימער. עס איז שוין היינט צו טאג פאר א אידען שווערער צו קויפען א שטיק לאנד אין טערקיי, וויא אין געוויסע געגענדען אין רוסלאנד.

און נאך מעהר. דיא טערקישע רעגיערונג האט שוין אנגעהויבען צו בעשרענקען דיא אידישע אימיגראציאן. זיא האט נאך ניט פיעל אויפגעטהאן אין דיעזער ריכטונג, ווייל זיא איז נאך ניט שטארק גענוג און ניט גוט גענוג ארגאניזירט. איהר פאדערונג פון רייזע־פאסען פון אידען, און בעפעהל ניט צו ערלייבען אן אויסלענדישען איד, אפילו מיט א פאס צו פערבלייבען אין פאלעסטינא מעהר ווי 3 מאנאטען, האט ביז איצט קיינע פראקטישע פאלגען פאר אידען ניט געהאט; אבער דיא טענדענץ פון דער רעגיערונג און איהר שטעלונג אין דער גאנצער פראגע, און וואס מען קען און מען דארף ערווארטען פון איהר אין דער צוקונפט, האט זיא, דיא רעגיערונג קלאהר בעוויזען, אז מען מוזווירקליך זיין וואהנזיניג אנצונעהמען, אז אונטער אזעלכע אומשטענדען קען מען ערווארטען א יודענשטאאט, וויא דאס האבען אמאל גע'חלומ'ט דיא ציוניסטען, ווען זיי זיינען געווען אין זייער פאליטישער וויגעלע.

און ניט דיא טערקישע רעגיערונג אליין שטעהט אין וועג פון דעם אלטען פאליטישען ציוניזם.

דיא רעגיערונגען פון אנדערע לענדער פיהלען וועגען דעם נאך שטארקער וויא דיא טערקישע. מען דארף זיין אין פאלעסטינא נור עטליכע טעג, האבען א געלעגענהייט צו ריידען מיט דיא פארטרעטער פון דיא פארשיעדענע אייראפייאישע רעגיערונגען נור איינינע מינוט זאפארט צו דערזעהען דעם אמת וועגען דעם וויא דייטשלאנד, אדער רוסלאנד, אדער עסטרייך, אדער פראנקרייך זאגאר וואלט זיך בענומען צו אזא זאך, וויא א „יודענשטאאט“ אין פאלעסטינא.

מען דערצעהלט, אז אין א דיסקוסיאן מיט איינעם אזא פאר־

אָרקעסטער פון דיא שילער פון תל אָביב גימנאזיע.

טרעטער פון א פרעמדע רעגיערונג, וועגען א יודען־שטאאט אין פאלעסטינא, האט א בעקאנטער ציוניסט זיך אויסגעדריקט: וואס מאכט אייך (אייראפא) אויס, ווער עס וועט רעגיערען אין פאלעס־טינא? איצט שטעהען טערקישע סאלדאטען און היטען דיא קריס־טען זאלען זיך ניט ארומשלאגען אויף דעם קבר פון זייער גאט, און אז אידען וועלען האבען פאלעסטינא, וועלען אידישע סאלדא־טען טהאן דאסזעלבע, — וואס איז דיא נפקא מינה?

אלס א וויטץ איז דאס זעהר געלונגען, אלס פאליטישער אר־גומענט איז דאס אבער זעהר שוואך. פאר דער קריסטליכער אייראָ־פּא איז ניט געפעהרליך, ווען אויף דעם קבר פון זייער גאט שטעהט א פרעמדער טערקישער יון מיט א ביקס. דער עסק וועט זיין גאר אן אנדערער, ווען אויף דעם קבר פון זייער יעזוס וועט שטעהען א בעוואפענטער סאלדאט פון יענעם פאלק, וועלכעס זיי בעשולדיגען אין גאטעס־מארד.

ווען עס קענען זיך אבער געפינען מענשען, וואס צווייפלען אין דער שטעלונג פון אייראפא צו א „יודען־שטאאט" אין פאלע־סטינא, קענען דאס זיכער ניט זיין דיא ציוניסטען, וואס וויסען דיא געשיכטע, וויא דער פערשטארבענער הערצל האט אונטערהאנ־דעלט מיט ווילהעלם'ן, וויא ווילהעלם האט זיך פון אנהויב בעגיי־סטערט פאר הערצל'ס אידעאל, און וויא שפעטער האט ער פאר־קירעוועט דיא אגלאבלעס.

דיעזער וויכטיגער היסטארישער אינצידענט בעלייכטעט דיא גאנצע פראגע אזוי העלל, אז נאך איהם קען מעהר ביי קיינעם ניט בלייבען קיינע צווייפעל. ליידער אבער האבען דיא מענשען, וואס זיינען בעקאנט מיט דיעזער סענזאציאנעלסטער פון אלע סענזאצי־אנעלע מאמענטען אין דער היסטאריע פון אונזער פאלק, בעשלא־סען, אז עס איז נאך ניט בעקוועם ארויסצוטרעטען מיט דעם פאר דער עפענטליכקייט.

אלזא, ניט דאס לעבען, ניט דיא עקאנאמישע אומשטענדען, ניט דיא ראיעלע פארהעלטניסע פון פאלעסטינא, ניט דיא רעגיע־רונג פון טערקיי און ניט דיא רעגיערונגען פון אנדערע לענדער, לאזען צו דיא מעגליכקייט אידען זאלען קריגען פאר זיך פאלעס־טינא, וואס דאס האבען אמאל געוואונשען, וויא וועגען דעם האבען אמאל גע'חלום'ט דיא ציוניסטען פון אלע לענדער.

טא וואס־זשע דאך איז פארבליעבען פאר דיא ציוניסטען, וואס־זשע דאך קענען דיא ציוניסטען אויפטהאן אונטער זייער פאהן פון ציון און מיט זייער אידעאל פון ציוניזמוס?

אט דא וועלען מיר קומען צו דעם נייעם ציוניזמוס וויא ער ווערט פערשטאנען און געפערדיגט פון דיא ציוניסטען, וואס האבען מעהר ערפאהרונג, מעהר קענטניס און זוכען פראקטישע ארבייט אויף דעם וועג צו זייער אידעאל.

צו זיי וויל איך קומען אין מיין פאלגענדען בריעף.

24.

ווער עס מעג און ווער עס טאר ניט געהן קיין פּאלעסטינא

אויף וואָס האָפען דיא אידען פון פּאלעסטינא, און וואָס ווילען זיי, נאָכדעם וויא זיי האָבען זיך איבערצייגט, אז וועגען א זעלבסט־שטענדיגע אידישע מלוכה קען דאָרט פאָרלויפיג מעהר קיין רייד ניט זיין?

צוויי זאכען ווילען זיי, און אויף צוויי זאכען האָפען זיי.

ערשטענס, אז דיא אידען זאָלען ווערען א גרויסע עקאָנאָמישע מאכט.

און צווייטענס, אז אידען זאָלען אין פּאלעסטינא פאר זיך בעשאפען דאָס, וואָס זיי רופען א קולטורעלען צענטער.

אָט פונקט וויא פּאריז איז א צייט־לאַנג געווען א וועלט־צענטער פאר ליטעראַטור און קונסט; וויא איטאַליען איז געווען אַמאָל דער וועלט־צענטער פון מוזיק, וויא ענגלאנד איז ביז ניט לאַנג צוריק געווען דער צענטער פון דער וועלט־אינדוסטריע, פּונקט אזוי האָפען דיא ציוניסטען צו פערוואַנדלען פּאלעסטינא אין א קולטור צענטער פון אידישען פאָלק.

דאָס הייסט, אין א לאַנד וואו עס וועט ווערען קולטיווירט דיא שפּראַכע פון אידען, דיא ליטעראַטור פון אידען, דיא קונסט פון אידען. א לאַנד, וואו אויף דאָס ניי וועט געבאָרען ווערען דיא אַלטע העברעאישע שפּראַך. א לאַנד, וואו אידען וועלען ענטוויקלען דעם גייסט און דיא אידעאַלען פון אידישען פאָלק. א לאַנד, וואו דיא אידישע יוגענד וועט ערצויגען ווערען און געבילדעט ווערען, אָנצופיהרען דעם אייביגען, דעם אונאויפהערליכען קאַמפּף פאר דעם לעבען און פאָרטשריט פון אידישען פאָלק.

דאָס הייסט פּשוט, איבערזעצט אין דיא שפּראַכע פון וואָכעדיגען פאַרקעהר, אז דיא ציוניסטען, אויפגעבענדיג יעדע האָפנונג דערווייל אויף א אידישע מלוכה אין פּאלעסטינא, זיינען צופריעדען מיט דער איינפאַכער ארבייט צו גרינדען אידישע קאָלאָניען, וואו א געוויסע צאָהל אידען זאָלען קענען לעבען מעהר

אָדער וויינינער אנשטענדיג, גרינדען שוהלען, אינסטיטוטען, פּאָלי־טעכניקומס און איניווערזיטעטען, פאר דיא אידען, וואָס ווילען זיך בילדען, און דאָן ריידען צווישען זיך און שרייבען פאר אנדערע אין העברעאישער שפּראַך. אין העברעאישער שפּראַך זאָלען אויך די קינדער קריגען זייער אונטעררכט. אין העברעאיש זאָלען אויך איבערגעגעבען ווערען אַלע וויסענשאַפטען און קינסטע אין דיא העכערע שוהלען, אוניווערזיטעטען און אַקאַדעמיעס.

דאָס איז וואָס מען רופט דיא „פּראָגראַם מינימום,“ און דאָס איז אויך דיא פּראָגראַם מאַקסימום פון דעם נייען ציוניזמוס וויא ער ווערט אָפען צוגעשטאַנען אין דיא ניט אָפענע דעבאַטען און ווערט ניט אָפען צוגעשטאַנען אין דיא אָפענע דעבאַטען.

איז דיעזע פּראָגראַם א מעגליכע? קען מען דורכפיהרען, איז עס ווערט צו ווערען קעמפּפען, צו אָפּפערן פאר דעם?

ווענן דער העברעאישער שפּראַך זעלבסט וועט מיר אויסקו־מען נאָך צו ריידען בעזונדער. דיעזען ענין, וועל איך ווידמען א בעזונדער בריעף.

וואָס אַנבעטרעפט דיא אנדערע פאָדערונגען און ווינשע פון דער אידיש־ציוניסטישער אינטעליגענץ, זעה איך ניט ווער און וואָס קען האָבען געגען דעם, איך זעה ניט איין פאר וואָס אידען, וואָס לייקענען דעם ציוניזמוס אלס פּאָליטישען אידעאַל, קענען ניט מיט הארץ און זעעלע שטיצען דעם ציוניזמוס אין זיין איצטיגער קול־טור פאָרמע, אין זיין איצטיגען פּראַקטישען שטרעבען.

איך הייב אָן טאַקע פון דער קאָלאָניזאַציאָן אין פּאַלעסטינא.

וויא איך האָב שוין געזאָגט, גלויב איך ניט, אז דיא קאָלאָני־זאציאָן פון ארץ ישראל קען ווען עס איז ערדייכען א שטופע, אויף וועלכער זיא זאָל אימשטאַנדע זיין צו לייזען דיא גרויסע אידישע גלות פראגע אין ג א נ צ ע ן און פאר א ל ע מ ע ן.

אָבער עס וואָלט געווען דום און ערגער פון דום צו לייקענען דעם פאַקט, אז פאר דיא דאָזיגע אידען, וואָס זיינען אימשטאַנד זיך צו פערשאַפען א „באיארע“ אין יהודה אָדער א פארם אין גליל, אז פאר דיעזע פ ע ר ז ע נ ל י ך ווערט דיא פראגע געלייזט און גוט געלייזט דעם אויגענבליק, וויא זיי בעזעצען זיך אויף זייער לאַנד.

און ווען איהר וועט מיר ערלויבען, אייך אידען פון אַמעריקא,

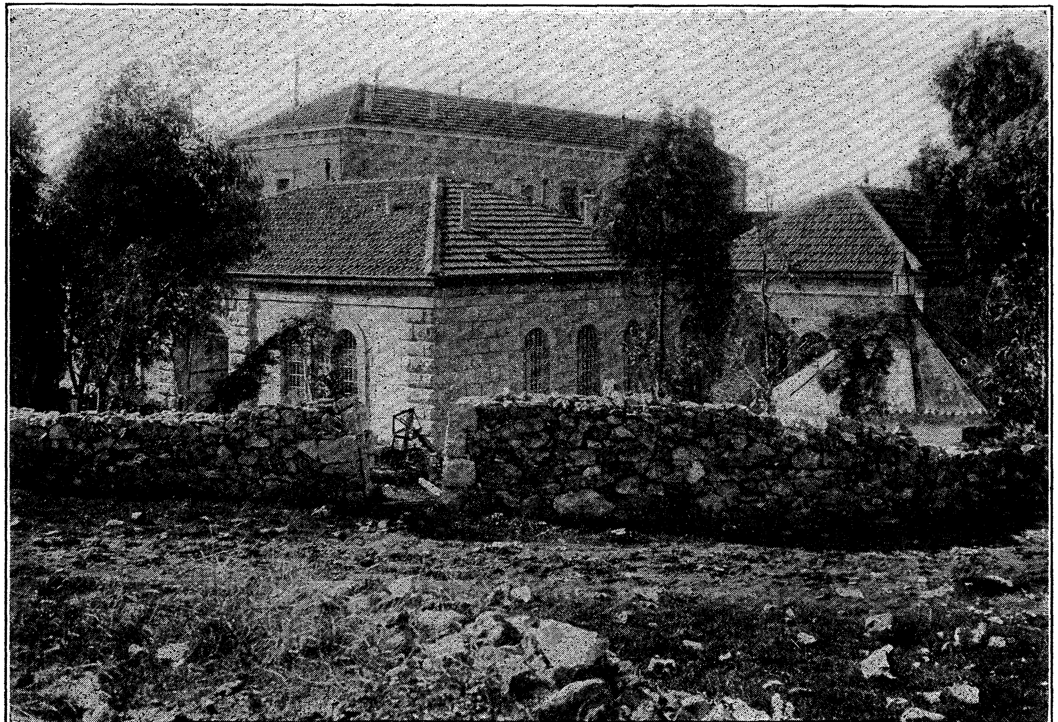

בתי מושב זקנים וזקנות בירושלים — בית תפילה ומדרש לפרושים (א)

זאָגען דעם גאַנצען אמת, וועל איך צו דעם צולייגען נאָך עטליכע ווייזרטער.

ווען צו מיר זאָל קומען א גוטער פריינד און זאָגען, אז ער האָט עטליכע טויזענד דאָלאַר — לאָמיר זאָגען 6 אָדער 7 טויזענד דאָלאַר, און איהם איז נמאס געוואָרען דאָס לעבען אין דעם שטויב, דאָס לעבען אין דער ענגשאַפט, דאָס לעבען אין דעם גהינום פון דיא טענעמענטס און שאַפּס פון ניו יאָרק, און אז ער וויל, וויא זיינער א פריינד, קויפען זיך אַ פאַרם ערגיץ אין דיא קעטסקילס און דאָרט נאָהענט צו דער נאַטור און אין פריעדען מיט דער מענש־הייט אויפצוהאָדעווען זיינע קליינינטשקע און ענדיגען זיין לעבען, — ווען אימיצער זאָל קומען צו מיר און דערצעהלען מיר דאָס, און פרעגען מיין עצה...

דאַן וועל איך איהם זאָגען, הויך און ענטשיעדען וועל איך איהם זאָגען: געה ניט אין דיא קעטסקילס, קויף דאָרט ניט פאַר זיך א פאַרם מיט שטיינער און מיט באָרדערס, וואַרט ניט אויף ניסים, האָף ניט אויף „טראַמבע,״ נור נעהם דיינע עטליכע גראָשענס, געה נאָך פּאַלעסטינא, און בעזעץ זיך דאָרט אויפ׳ס לאַנד — עס וועט פאַר דיר בעסער זיין, דוא וועסט גליקליכער לעבען, וויא וואו עס איז אויף אַ פאַרם אין אַמעריקאַ.

רוים איז ניט אויסגעבויט געוואָרען אין איין טאָג, און ירושלים איז ניט חרוב געוואָרען אין איין טאָג. עס געדויערט א צייט איידער עס קומען פאַר גרויסע איבערקעהרעניישען. מען קען ניט אין איין דור מאַכען דעם איד פאַר אַ פאַלקאָמענעם פאַרמער, מען קען ניט מיט אַמאָהל מאַכען דעם לעבענסלענגליכען קרבן פון גהעטאָ פאַר אוים שטאָט־מאַן.

דיא פּאַלעסטינער באַיאַרע איז דער לאָגישער איבערגאַנג פאַר דעם איד פון דער גהעטאָ אין א איד פון דער פרייער נאַטור. איך וויים, אז עס זיינען דאָ אידען וואָס קענען שוין היינט ווערען פול־געבאַקענע פאַרמערס. זיי האָבער האָבען ניט דיא מיטעל און דיא וואָס האָבען דיא מיטעל האָבען ניט אימער דיא פעהיגקייט.

אַ באַיאַרע אין א אידישער קאָלאָניע אין פּאַלעסטינאַ גיט דעם אידען אַלץ, וואָס א פאַרמע צווישען קריסטען אין דיא קעטסקילס. זיא גיט איהם אַלץ, וואָס ער קען האָבען אין דיא קעטסקילס, און נאָך מעהר.

זיא וועט איהם אָבער ניט געבען דיא קריינקונגען, זיא וועט איהם ניט געבען דיא ערניעדערונג, וואָס דער איד האָט, ווען ער ווערט אַ פאַרמער צווישען קריסטען.

ער וועט ניט הערען וויא שכנים לאַכען איהם אויס, ער וועט ניט וויסען פון קלענערע און גרעסערע רדיפות פון דיא ארומיגע קריסטען. זיינע קינדער וועלען ניט בעליידיגט ווערען און געשלאָגען ווערען אין דער שוהלע, און דיא אינשורענס קאָמפּאַניעס וועלען זיך ניט ענטזאגען צו פאַרזיכערען זיין הויז געגען פייער, ווייל דער בעל הבית איז אַ איד.

און אין געריכט וועט ער ניט נור ניט פאַרלירען יעדען פּראָצעס, ווייל דיא ריכטער האסען איהם אלס א איד, ער וועט אויסגעפינען, אז ער, דער איד, ווערט געבעטען פון דיא ניט אידישע שכנים ער זאָל זיין זייער דין ובית־דין, און וואָס ער זאָגט, ווערט הייליג אויפגענומען און געפאָלגט פון דיא ניט־אידען.

יא, יא, — דאָס האָב איך געזעהן מיט מיינע אייגענע אויגען. מיט מיינע אויערען האָב איך געהערט וויא דיא אראַבער ווענדען זיך צו דיא אידען, זיי זאָלען זיין זייערע ריכטער אין וויכטיגע שטרייט־פראַגען. מיט מיינע אייגענע אויגען האָב איך געזעהען, וויא דיא אראַבער האָבען זיך אָבגעזאָגט צו נעהמען געלד פון פרעמדע רעגיערונגען, וועלכע זיי קענען ניט, האָבען אָבער מיט פרייד אָנגענומען קליינע אסיגנאציעס, וואָס א אידישע קאָלאָניע האָט ארויסגעלאָזען פאַר זיך צווישען איהרע אייגענע מיטגליעדער, כדי בייצוקומען דיא שוועריגקייטען פון מאַנגעל אין קליינע מטבעות, און ניט צו געבען א מעגליכקייט דיא געלד־בייטער צו שינדען דיא הויט.

און ווען א איד, וואָס האָט נור מיטעל גענוג צו קויפען א פאַרמע אין דיא קעטסקילס, און ניט מעהר, און האָט קינדער, און וויל דיא קינדער זאָלען ערצויגען ווערען, אין געבילדעט זיין, און ער האָט קיינע מיטלען זיי ניט צו שיקען אין א ווייטע שטאָדט און וויל זיך ניט שיידען פון דיא קינדער, דאַן וועל איך איהם ערשט זאָגען, געה קיין פּאַלעסטינא און ניט אין דיא קעטסקילס, אָדער אויף וואָס עס איז פארם, וויא דיא קעטסקילס, דען דאָס וואָס פּאַלעסטינא גיט שוין היינט צו טאָג פאַר דיא קינדער פון דיא אידישע קאָלאָניסטען, און וועט באלד געבען נאָך מעהר, — דאָס וועט קיין

קאָלאָניע אין אַמעריקאַ און אין ערגעץ ניט קענען געבען אידישע קינדער אונטער איצטיגע אומשטענדען.

איך האָב ניט געזעהען אויף דיא אידישע פאַרמס פון אמע־ריקאַ אזא אידישע יונגוואַרג, וועלכע איך האָב געזעהען אין דיא אידישע קאָלאָניען אין פּאַלעסטינאַ. אין פּאַלעסטינאַ און נור אין פּאַלעסטינאַ קענט איהר געפינען א 17־יאָהריגען אידישען אינגעל, אויף א פערד מיט א ביקס אין האנד, יאָגענדיג זיך נאָך אראבער, און ניט אנטלויפענדיג וויא א האָז.

ניט אין דיא אַמעריקאַנער קאָנטרים, און ניט אין דיא אַמעריקאַנער שטעדט, און ניט אין דיא אַמעריקאַנער שאַפּס, און ניט אין דיא אַמעריקאַנער שוהלען, און אויך אין ערגעץ ניט אין אייראָפּאַ, האָב איך געזעהען, דיא קינדיש־ריינע, דיא געשלעכטליך ציכטיגע, דיא ריהרענד־אונשולדיגע אידעאל־מאָראלע פארהעלטני־סע וויא איך האָב עס געפונען ביי דער אידישער יונגוואַרג אין פּאַלעסטינאַ.

דיזען גייסט קענט איהר נור ארויסברייגען איצט ביי אידישע קינדער אין פּאַלעסטינאַ און אין קיין אנדער פּלאַטץ ניט.

ווען איך וועל אין מיין נעקסטען בריעף אייך איבערגעבען דיא סאָציאלע אַטמאָספערע, דיא אַלגעמיינע פּאָליטישע צושטענדע, און דיא אַלע פערשיעדענע מעגליכקייטען פאר א קולטורעלער אר־בייט פון דיא אידען אין פּאַלעסטינאַ וועט איהר אויך וויסען פאר וואָס.

דערווייל אָבער וויל איך, אז איהר זאָלט ניט פארגעסען, אז איך רייד דאָ נור וועגען אזעלכע אידען און נור אזעלכע וואָס האָבען א קאַפּיטאל און ווילען א פארם און וויסען ניט וואו, וויא און וואָס.

אויך אידען, וואָס האָבען געוויסע פּראָפעסיאָנען, קענען זיין פּיאָנערען אין לאנד, און אידען וואָס האָבען דיא מיטעל צו שאַפען נייע אינדוסטריען, און האָבען קיין מורא ניט פאר דיא ווינטען וואָס טרעפען דיא ערשטע שוואלבען.

אנדערע אידען אָבער שיק איך ניט קיין פּאַלעסטינאַ, פאר זיי איז דאָס לאנד פאָרלויפיג ניט פארטיג!

25.

וואו עס קען און וואו עס קען ניט בליהען דיא אידישע קולטור

איך האָב אין לעצטען בריעף מיינעם געשריבען פאר וועמען עס לוינט זיך פאַלעסטינאַ און פאַר וועמען זיא לוינט זיך ניט; און אויך, ווער עס לוינט זיך פאַר איהר און ווער עס לוינט זיך ניט; איך מיין דאָ נאַטירליך פון דעם שטאַנדפונקט פון קאָלאָניזאַציאָן.

און איך האָב בעוויזען, אַז נור מענשען מיט געלד, און אויך מיט חשק פאַר לאַנד־אַרבייט, מענשען, וואָס האָבען פערלאָרען יעדען אינטערעס און געפיהל פאַר דעם וואָס מען רופט אין אַמעריקאַ און איירָאָפּאַ ציוויליזאַציאָן, און וואָס דיא מענשען פון פאַלעסטינאַ רופען מיט גיפט „סיפיליזאַציאָן“, — ניט קיין אָרימע לייט, און ניט קיין קראַנקע, און ניט קיין מוטהלאָזע, און ניט קיין לייכטען לעבען זוכענדע, און לייכטען לעבען געניסענדע אידען, און ניט קיין ארבייטער וואָס האָבען נור זייער אַרבייטס־קראַפט צו פערקויפען קענען לעבען, און הנאה האָבען פון דעם לעבען אין פאַלעסטינאַ.

אָבער אויסער דיזע איז דאָ נאָך אַ סאָרט מענשען וועמען עס איז גוט אין פאַלעסטינאַ, אַן אַנדער קלאַס, און מיט אַנדער־ע אויפגאַבען אין לעבען, — דאָס איז דיא אידישע נאַציאָנאַליסטישע אינטעליגענץ, דיא מענשען וואָס ווילען זיך ווידמען צו שאַפען אַ נאַציאָנאַלע אידישע קונסט, אַ נאַציאָנאַלען אידישען קולטורעלען צענטער.

פאַר דיזע, מוז איך אָפען צוגעבען, איז ניטאָ און קען ניט זיין קיין פאַסענדערער פּלאַץ, קיין מעהר געאייגענטע טעריטאָריע וויא פאַלעסטינאַ.

און ווען איך זאָג „פאַלעסטינאַ“, מיין איך דאָס ניט פון דעם שטאַנדפונקט פון אַלטע סענטימענטאַלע טראַדיציאָנען, זיכער ניט פון דעם שטאַנדפונקט פון צוקינפטיגע ציוניסטישע אוטאָפּיען. איך מיין דאָס איינפאַך פון דעם שטאַנדפונקט פון רעעלע געשיכטליכע פאַרהעלטניסע, איך מיין דאָס פון דעם שטאַנדפונקט פון דיא

הארטע און קאָנקרעטע פאקטען פון פּאָליטישען און געזעלשאפטלי־כען לעבען פון לאַנד.

און איך וועל ערקלעהרען ווארום איך דיינק אזוי.

א קולטור פון א פאָלק, פונקט וויא יעדע אנדערע ערשיינונג פון זיין גייסטיגען לעבען איז אונטערוואָרפען דיזעלבע נאטור געזע־צען, וועלכע קאָנטראָלירען אלע ערשיינונגען פון זיין מאַטעריעלער עקזיסטענץ.

און דיא שטארקסטע און דיא אלגעמיינסטע געזעצען פון דער נאַטור, וואָס וועלטיגען אויף דעם גאַנצען פעלד פון מענשלי־כער טהעטיגקייט, איז דער קאמפף פאר עקזיסטענץ, מיט דעם אונ־טערגאַנג פון דיא שוואכערע, און מיט דעם זיעג פון דיא שטאַר־קערע.

און פונקט וויא דיא גרעסערע פיש דערשלינגען דיא קליי־נע פישעלעך, און דיא פלאַנצונגען מיט שטארקערע וואָרצלען וואָס זיינען מעהר צוגעפאסט צום באָדען, נעהמען אוועק דיא זאפט און טויטען דיא פלאַנצונגען, וואָס זיינען מעהר פרעמד צו זייער באָדען, פונקט אזוי בעזיעגט דיא קולטור פון א פאָלק, וואָס איז ביי זיך אין דער היים, דיא קולטור פון יעדער אנדער פאָלק וואָס איז ניט ביי זיך אין דער היים.

און דארום וויא א אידישער דיכטער, א אידישער מוזיקער, א אידישער מאהלער, א אידישער פילאָזאָף זאָל ניט וועלען שאַ־פען און ארבייטען פאר זיין אייגען פאָלק אין דיא פערשיעדענע לענדער, וואו דאָס פאָלק איז צושליידערט, מיט וואָס פאר א התלהבות ער זאָל ניט וועלען אָבגעבען זיינע טאַלאַנטען און זשע־ניע אין דיענסט פון זיין פאָלק, ער וועט אימער און שטענדיג זיין אונטערוואָרפען, בעאיינפלוסט און בעהערשט פון דער קולטור פון לאַנד וואו ער געפינט זיך, און נאָך פיעלע, פיעלע יאָהרען ארבייט און אָפּפער וועט ער אויסגעפינען אז ער האָט געארבייט מעהר פאר אנדערע פעלקער, וויא פאר זיין אייגענעם, און אז דער גייסט און דיא געטער פון פרעמדע נאַציאָנען האָבען איהם געפיהרט אויף זייער וועג און געמאכט דיענען זייערע אינטערעסען.

און אזוי וועט איהר זעהען וויא דיא אידישע נאַציאָנאַליס־טען פון רוסלאַנד, ניט וועלענדיג און ניט מיינענדיג, טראָגען צו דיא אידען דיא קולטור פון רוסלאַנד, און דיא אידישע נאַציאָנאַ־

ליסטען פון דייטשלאַנד טראָגען צו דיא אידען דיא קולטור פון דייטשלאַנד, און דיא אידישע נאַציאָנאַליסטען פון פראַנקרייך (איינשליסענדיג אפילו דעם גוטען און קלוגען און געלערנטען נאָרדאו) קענען זיך ניט בעפרייען פון דעם איינפלוס פון דער גרויסער פראַנצויזישער קולטור, און וואָס אַנבעטרעפט דיא אַמעריקאַנער אידישע נאַציאָנאַליסטען, חלום׳ן זיי אַפילו ניט, אַז עס קען געבען אַ אידישע קולטור וואָס האָט גאָר ניט וואָס צו טהאָן מיט אַמעריקאַ.

פאַר וואָס ?

ווייל דיא אידישע קולטור איז אין איהרע ווינדעלעך, אין דיא קולטורען פון אַלע איבריגע לענדער זיינען געפּאַנצערט אין שטאָהל, און בעשיצט מיט פעלזען און קאַנאָנען.

און דער איינציגער ווינקעלע, וואו עס איז מעגליך אַ זעלבסטשטענדיגע און אונאַבהענגיגע אידישע קולטור, דער איינציגער פּלאַץ אויף דער וועלט וואו דיא יונגע און צערטליכע וואָרצלען פון דעם אויפ׳ם ניי געבאָרענעם נאַציאָנאַלען אידישען בעוואוסטזיין, וועלען ניט ווערען פארשטיקט און אויפגעגעסען פון אַנדערע, איז פּאַלעסטינאַ, — און היינט צו טאָג, קיין אַנדער פּלאַץ ניט אויסער פּאַלעסטינאַ.

אין פּאַלעסטינאַ איז ניטאָ קיין פּאָלק און קיין קלאַס וואָס קען אַרויסשטעלען זיין קולטור, זיין גייסטיגען אידעאַל, זיינע היסטאָרישע דערלעבונגען, געגען דיא אידעאַלען און שטרעבונגען פון דעם נייעם יודענטהום. דאָרט זיינען דיא אידען ניט נור דיא שטאַרקסטע אין פעלד, דאָרט זיינען זיי טהאַטזעכליך איינע אַליין אין קאַמפּף פאַר דער גייסטיגער עקזיסטענץ. דאָרט זיינען פריי פאַר זיי אַלע וועגען, דאָרט קענען זיי גיסען דיא צוקונפט אין אייגענע פורימס, דאָרט קענען זיי שמיעדען זייער אייגענעם שיקזאַל.

און ניט נור קולטורעל זיינען זיי פריי און אונגעשטערט, אויך רעליגיעז, אויך מאָראַליש, אויך געזעלשאַפטליך, אויך פּאָליטיש.

יאַ, אויך פּאָליטיש.

ווילד וועט דאָס קלינגען אין דיא אויערען פון אַמעריקאַנער אידען, אַז אין פּאַלעסטינאַ זיינען דיא אידען פּאָליטיש פרייער וויא איבעראַל. דאָס איז אָבער אַן אמת, אַ ביטערער אמת, ווען

פרייטאָג צו נאכט אין בית המדרש.

איהר ווילט. א ביטערער פאר אמעריקא, אָבער אן אמת איז דאָס דאָך.

עס קען זיין, אז דערפאַר זיינען דיא אידען פרייער אין פאַלעסטינאַ, ווייל אַלע זיינען דאָרט פרייער; און עס קען זיי, אז דערפאַר זיינען אַלע פרייער, אין פאַלעסטינאַ, ווייל עס איז ניטאָ קיין גוט אָרגאַניזירטע רעגיערונג. עס איז אָבער א פאקט, אז אין פאַלעסטינאַ זיינען דיא מענשען אין אַלגעמיין פרייער וויא אין אמעריקאַ און דיא אידען זיינען פרייער וויא דיא אידען אין אמעריקאַ.

זיי קענען טהאָן כמעט אַלץ וואָס זיי ווילען, און זיי טהוען כמעט אַלץ וואָס זיי ווילען. אַט דיזעלבע געשיכטע מיט דעם טעכ־ניקום אין חיפה, וואָס האָט דאכט זיך געדארפט בעווייזען דאָס גע־גענטהייל, ווען מען ווערט אָבער בעקאַנט נעהענטער מיט די פאַק־טען געפינט מען אויס, אַז אין קיין לאַנד אין דער וועלט האָבען די אידען היינט ניט אזוי פיעל פאָליטישע און געזעלשאפטליכע רעכ־טע וויא אין פאַלעסטינאַ.

מערקט לעזער, איך רייד וועגען היינט, וועגען מאָרגען, ניט וועגען איבערמאָרגען, און ניט וועגען א יאָהר ארום. איך מיין, מיט דעם אז איך רייד נור וועגען דער געגענווארט און וועגען דער נאָהענטער צוקונפט, און ניט וועגען דער ווייטער צוקונפט, און דער גאַנץ ווייטער צוקונפט.

דיזע ווייס איך ניט, דיזע קען קיינער ניט וויסען.

היינט און מאָרגען קענען אָבער דיא אידען טהאָן פיעל אין פאַלעסטינאַ פאַר דער אידישער קולטור. זיי קענען דאָרט שאַ־פען דיא שעהנסטע אידישע שוהלען, אוניווערזיטעטען, זיי קענען ארויסרופען צום לעבען נייע קרעפטען, שאפען נייע פאָרמען אויף יעדען געביעט, זיי קענען אָנצינדען נייע שטערענס און זונען אויף דעם הימעל פון אונזער גייסטיגען שטרעבען, און זיי קענען געבען אזא שטוים דעם גאַנצען אידישען פאָלק, זיין געוויסען און זיין אינ־טעלעקט, אז וואָס דיא ווייטערע פאַסירונגען פון דער געשיכטע זאָלען ניט ברייננגען פאַר אונז — דיא אַרבייט וואָס וועט געטהאָן ווערען וועט בלייבען אן אַרבייט וואָס איז געטהאָן געוואָרען, זיא וועט בלייבען אויף אייביג.

ווען איהר, לעזער, וואָלט געזעהען וואָס עס איז אויפגעטהאָן געוואָרען פון דער איינציגער קליינער שוהלע וויא בצלאל אָדער פון דער גימנאזיע אין תל אביב! ווען איהר וואָלט געקענט פיהלען וואָס דיא אידען פון פאַלעסטינא ערוואַרטען פון דעם נייעם פאָ־ליטעכניקום וואָס בויעט זיך אין חיפה, אָדער פון דער פארם פון יער הערצל, אָדער פון דער קליינציגקער אגריקולטור סטאַציאָן אין זכרון יעקב, אָדער פון דעם איינצעלנדען געלערנטען נאַטור־פאָר־שער פון פאַלעסטינא אראָני, ווען איהר וואָלט געקענט אריינקוקען אין דיא בעשיידענע קאַמערל פון א תל אביב וואו א בעגאַבטע אידישע מאהלערין, מאַדאם יאַן, זיצט טעג, און שלאָפט ניט נעכט, אויסצואַרבייטען און כאַפּען א שטריך, א ליניע, א שאָטען פאר א אידישען טיפּ, א אידישען כאַראַקטער־צוג, א רעגונג פון א אידישער נשמה, דאַן וואָלט איהר זיך ניט געדאַרפט מאַטערן צו פערשטעהען פאר וואָס מען מוז גלויבען, אז אויב עס איז ווען עס איז וואו עס איז געוועזען א פלאַץ, א לאַנד, פאר אַן אמת'ער אידישער קולטור, איז דאָס היינט צו טאָג פאַלעסטינא און נור פאַלעסטינא.

און טאַקע דערפאר ווייל דאָס לעבען איז דאָרט אָרים, און דיא מענשען ניט רייך, און טאַקע דערפאר ווייל עס איז דאָרט ניטאָ און קען ניט זיין פאר דעם מענשען מיט הארץ קיין אנדער אינטערעס, וויא דער אינטערעס פון דעם גייסט, און קיין אנדער שטרעבען וויא דאָס שטרעבען פון דער נשמה.

ווייל דיא גאַנצע ענערגיע, דער גאַנצער ווילען, דיא זאַפט און דיא קראַפט פון דעם מענשליכען אינערליכען איך, מוז אוועק־געהן אויף דאָס לעבען פון פאָלק, עס איז ניטאָ קיין אנדער פלאַץ וואו דאָס צו פאַרווענדען, עס איז ניטאָ קיין אנדער אויסגאַנג פאר דעם.

ווייל דער עלעמענט פון פערזענליכען שטרעבען איז דאָרט נול, און נול מוז עס דאָרט בלייבען, און ווייל דיא קאַפּיטאַלען פון גייסט קענען נור ברייגנען צינזען, ווען פאַרווענדעט פאר דעם רבים און ניט יחיד.

און ניט נור איז דער איד פרייער אין פאַלעסטינא, און קען דאָרט בעסער דיענען זיין גאָט אָדער אידעאַל, — וועמען ער וויל, נור קען דאָרט אויך ארויסרופען דרך ארץ צו זיין גאָט אָדער אידעאַל, ווען ער זאָל דאָס נור וועלען.

און נאָך אַמאָהל זאָג איך, און נאָך אַמאָהל דערמאָן איך דיא לעזער, אז איך בעטראכט ניט דיזע אַלע זאכען פאר אַ לייזונג פון דער אידישער פראגע. דורכאויס ניט, ניין, ניין, ניין, אַ מיליאָן מאָהל ניין.

אַ גאַנץ קליינע צאָהל אידען קענען זיך בעזעצען אין קאָ־לאָניען, און זיך ווידמען דער אידישער קולטור, קען אויך נור אַ גאַנץ קליינע צאָהל אידען.

דיא קאָלאָניסטען וואָס ווילען זיך אָבער בעזעצען, וועלען זיין בעסער אָב וויא אין אירגענד וועלכען אַנדער פלאַץ, און דיא אידישע קולטור ארבייטער, וואָס ווילען זיך אָבגעבען דער אידישער קולטור, וועלען דאָרט אויך קענען אויפטהאָן מעהר וויא אין אַנ־דערע לענדער.

וואָס אַנבעטרעפט דיא גרויסע אידישע מאַסען, וואָס אַנ־בעטרעפט דיא מיליאָנען און מיליאָנען, וואָס פלאַגען זיך אין דעם גלות רוסלאנד, גלות גאַליציען, גלות רומעניען, און ווען איהר ווילט אויך גלות אַמעריקא, — פאר דיזע בלייבט דיא אידישע פראגע אַן אָפענע פראגע וואָס ביז היינט האָט נאָך קיינער ניט בעאנט־וואָרטעט.

26.

דער אנטיסעמיטיזמוס אין פאלעסטינא

און איצט קומען מיר צו דעם שיר השירים פון דער לינקער זייט, צו דער אייביגער אידישער קלאָטץ־קשיא פון אלע לענדער, וויא שטעהט עס מיט דעם אנטיסעמיטיזמוס אין טערקיי; מיט דיא געפיהלען צו אידען אין פאלעסטינא.

און איך דארף ניט ערקלעהרען דיא לעזער, ווארום איך בעטראכט דיזע פראגע פון אלע פראגען, אלס דיא וויכטיגסטע.

וויא בלוי עס זאָל ניט זיין דער הימעל אין ארץ ישראל, און וויא שעהן עס זאָל ניט זיין דער זונען אונטערגאנג אין ירושלים, און וויא גרויס און ליכטיג עס שיינען ניט דיא שטערען פון יהודה, און וויא פיין עס בליהען ניט דיא וויין־גערטנער, און וויא זיס עס זיינען ניט דיא פאמעראנצען, — איך וואָלט ניט נור ניט געראטהען דיא אידען פון אמעריקא, אפילו אויך ניט אידען פון רוסלאנד צו געהן קיין פאלעסטינא, ווען דער אייביגער, דער פארפלוכטער, שווארצער שאטען פון אנטיסעמיטיזמוס, וואָלט ניט געהאנגען איבער אונזערע קעפּ אויף דער גאנצער וועלט.

עס איז דארום נאטירליך, אז דיא ערשטע פראגע, וואָס איז מיר פארגעקומען, גלייך וויא איך בין ארונטער פון דער שיף אין יפה, איז געווען: נו, און וויא שטעהט עס, וואו האלט עס מיט דעם אנטיסעמיטיזמוס אין פאלעסטינא ?

איך זאָג „אנטיסעמיטיזמוס" און וויים, אז דער אויסדרוק איז א פאלשער. איך וויים, אז עס קען ניט זיין קיין אנטיסעמיטיזמוס ביי ס ע מ י ט ע ן. אז קריסטען קענען זיין אנטיסעמיטען אין אייראָפּא, אבער ניט אין פאלעסטינא. אז דיא אראבער קענען ניט זיין אנטיסעמיטען אפילו אין אייראָפּא. עס קענען ניט זיין אנטיסעמיטען מענשען, וואָס זיינען זעלבסט סעמיטען.

איך נעהם אבער דעם וואָרט אין דעם געוויינליכען זינן, פון י ו ד ע נ ־ ה א ס, און אין קיין אנדער זינן, און דיא לעזער וועלען דאָס אויך פארשטעהן אין דיזען זינן.

וויא שטעהט עס אלזא, אין פאלעסטינא מיט דיזער פראגע ?

עס איז מערקווירדיג, דאָס וועהרענד דיא מענשען, וועמעס בערוף עס איז בעקאַנט צו מאַכען דיא גרויסע אידישע וועלט מיט אַלץ, וואָס עס טהוט זיך אין פּאַלעסטינאַ, און מיט אַלץ, וואָס עס טהוט זיך דאָרט ניט, און וועלכע ארבייטען אויף דיזען געביעט מיט פיעל ענערגיע און געוויסענהאַפטיגקייט, זיינען זעהר שווייגזאַם וועגען דיזען ענין, און זעהר בעשיידען, ווען מען פרעגט זיי זייער מיינונג וועגען דיא אויסזיכטען פון אַנטיסעמיטיזמוס אין פּאַלעסטינאַ.

און איך האָב געטרייט צו שטודירען דיזע פראַגע אויף אַזוי פיעל, וויא דאָס איז מעגליך אין אַ לאַנד אָהן אַ פּרעסע, אָהן אַ עפענטליכער מיינונג, (וויא מיר פארשטעהען דאָס), אָהן אַן עפענטליכען לעבען, אין אַ לאַנד, וואו פּאָליטיקע, וויא רעגענס, דויערט נור אַ קורצע צייט אין יאָהר, און הויפּטזעכליך אין אַ לאַנד, וואָס וויסט נאָך ניט זיך זעלבסט, און פארשטעהט נאָך ניט גענוי זיך זעלבסט.

איך האָב גערעדט מיט פערשיעדענע כלל־טהוער פון אידען, און האָב אויסגעפרעגט פאַרטרעטער פון דער טערקישער רעגיערונג, און אַנדערע רעגיערונגען, אַ לאַנגען געשפּרעך האָב איך געהאַט וועגען דעם ענין מיט דעם חכם־באַשי פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, (וועלכען איך וועל איבערגעבען בעזונדער), און געפּרובירט אויסצוגעפינען דיא געפיהלען פון דער אַראַבישער בעפעלקערונג, אויף וויפיעל דאָס איז פאַר מיר מעגליך געווען אָהן זייער שפּראַכע, און זייענדיג אַ פרעמדער צו זיי.

און וועהרענד איך בין ווייט, ווייט פון געדאַנק, אַז איך האָב דיא פראַגע גרינדליך ערלעדיגט, דאָך גלויב איך, אַז דיא איינדריקע, וואָס איך האָב אַרויסגעטראָגען פון מיינע פיעלע געשפּרעכען און פאָרשונגען, זיינען אין אַלגעמיין ריכטיג, און ענטשפּרעכען מעהר אָדער וויינגער דיאווירקליכע פערהעלטניסע.

נאָך בעדעקער איז דיא צאָהל פון דער גאַנצער בעפעלקערונג אין פּאַלעסטינאַ, אַן ערך פון 700 טויזענד; נאָך טריטש — אַן ערך פון 600 טויזענד. דיא צאָהל פון אידען אין פּאַלעסטינאַ, נאָך ביידע אויטאָריטעטען איז אַן ערך פון 100 טויזענד. אַלזאָ איין איד געגען 6 אָדער 7 ניט אידען.

זאָלען אַלזאָ, אַלע אַנדערע טהיילען פון דער בעפעלקערונג

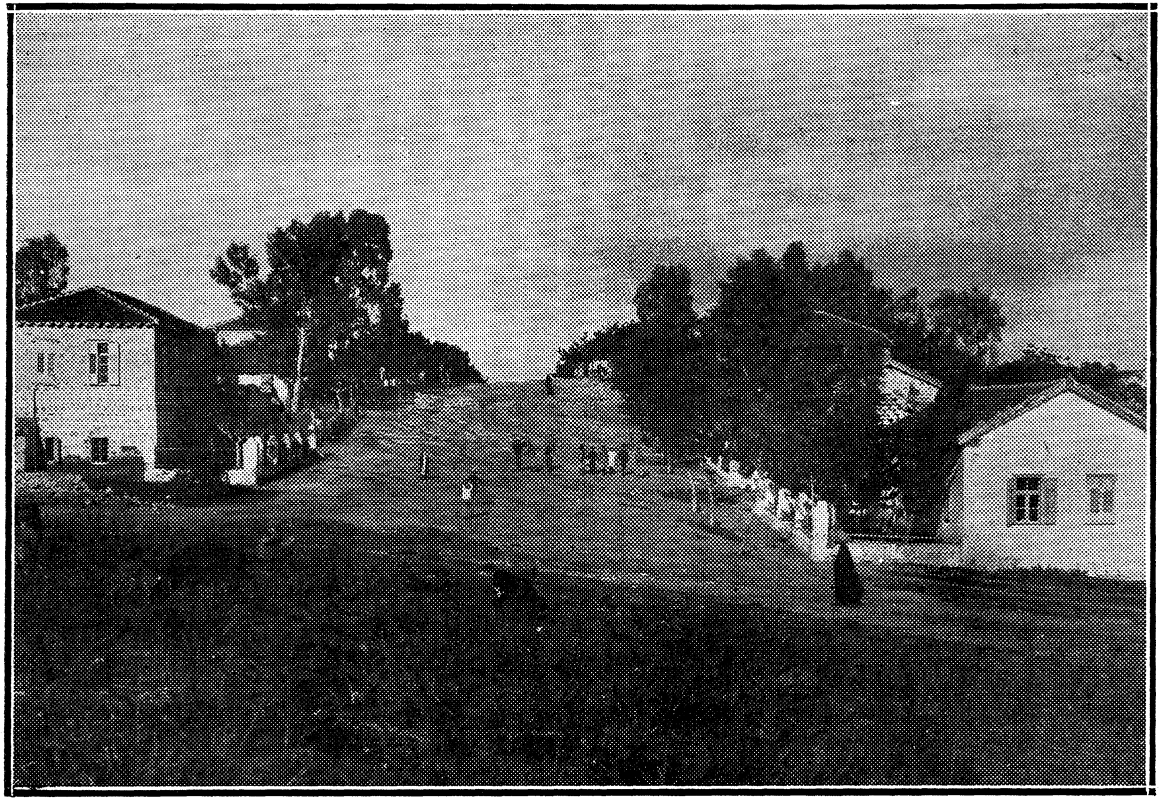

ראשון לציון.

אַרויסטרעטען געגען זיי, קענען זיי מאַכען אַ תל פון דיא אידען, אין אַ זעהר קורצע צייט.

קען מער ערוואַרטען אַזא מעגליכקייט, אָדער וואהרשיינ־ליכקייט ?

וויינינגער, וויא וואו עס איז אין דער גאַנצער וועלט. ניט דערפאר, ווייל אין פּאַלעסטינא האָט מען מעהר ליעב דיא אידען. וועגען דעם איז קיין רעדע ניט. דער האס צו דיא אידען אין פּאַ־לעסטינא איז אָבער ניט דער האַס, וואָס מען האָט צו זיי אין אַנ־דערע לענדער.

און עס איז אויך ערקלעהרליך. דעם גאָט פון דיא מאַהאָמע־דאַנער האָבען דיא אידען ניט געקרייציגט, דאָס הייסט, אין דעם בעשולדיגען זיי ניט דיא גייסטליכע פון איסלאַם. אויף דיא וואַנד פון ירושלים ווערען נור אָנגעוויזען אין לאַטיין דיא האַלט־שטעלונ־גען פון יעזוס קריסטוס אויף דעם וועג צו זיין גאַלגאָטהאַ, ניט דיא גאַלגען פּראָצעסיאָן פון מאַהאמעד. און אָבוואָהל דיא אַראַבער־קריסטען שטשירען מיט דיא צייהן, ווען זיי געהען פארביי דיזע בלוט־דענקמאַלע פון דיא יעזואיטען, און דיא פרומע באַגאמאל־קעס פון קיעוו און קאזאן זיפצען און שעפּטשען „באָזשע פּאָמילוי, באָזשע פּאָמילוי", ווען מען בעוויזט זיי, וויא דאָ, ביי דיא ווינקלען פון דיא שמאָהלינקע גאַסען פון אַלט ירושלים, האָט זייער גאָט זיך אָבגעשעלט מיט זיין צלם, — זיי, דיזע קריסטליכע יודען־שונאים, זיינען דאָרט ניט גרויס גענוג אין צאָהל און ניט פעראייניגט גענוג אין גייסט, און זיי שלאָגען זיך אַרום צווישען זיך און האַסען און פארפאָלגען איינע דיא אַנדערע צו שטאַרק, זיי זאָלען ווען עס איז קענען אָנצינדען אַ פייער פון רעליגיעזען אַנטיסעמיטיזמוס געגען דיא אידען אין פּאַלעסטינא.

עקאָנאָמישער אַנטיסעמיטיזמוס? אַנטיסעמיטיזמוס, וואָס וואַקסט פון קנאה, פון שנאה צו דעם עקאָנאָמיש שטאַרקערען, גע־זעלשאַפטליך רייכערען מענשען ?

וועגען דעם קען אין פּאַלעסטינא נאָך וויינינגער זיין דיא רעדע.

פּאַלעסטינא האָט קיין אינדוסטריע, קיין קאָמערץ, אַלץ וואָס עס פערמאָגט פון דעם, וואָס מען רופט נאַציאָנאַלער רייכ־טהום, איז דאָס לאַנד, און דאָס לאַנד געפינט זיך הויפּטזעכליך אין

דיא הענד פון דיא אראבער, אין דיא הענד פון דייטשען. דיא היי־זער זיינען אדער אראבישע אדער גריכישע. אידען זיינען דארט דיא ארימסטע. עס קען אלזא ניט געבען קיין עקאנאמישער אנטיסע־מיטיזמוס.

און פארקעהרט. דאס וואס דיא אידען האבען דארט, בריינ־גען זיי אלץ מייסטענס אריין פון אנדערע לענדער. דיא גרויסע אי־דישע מאסע, וואס האט דארט געוואהנט ביז איצט, האט געלעבט פון חלוקה. דאס הייסט, געלד געבראכט פון פרעמדע פעלקער, און פארטהיילט צווישען דיא אראבער. דיא אידען האבען מיט קיינעם ניט געקאנקורירט, ביי קיינעם ניט אוועקגענימען דעם ברויט. דער גרויסער קלאס פון שנארער און בעטלער האט אויך אלץ געשנארט און געבעטעלט ביי זייערע גלויבענס־גענאסען פון אויסלאנד, דאס הייסט, אז פון זיי האט אויך קיינער ניט געליטען, און פיעלע האבען פראפיטירט.

אלזא, קיין אנטיסעמיטיזמוס פון קנאה, קיין אנטיסעמי־טיזמוס פון ניט פארגינען, פון האס צו דעם שטארקערען, צו דעם רייכערען, צו דעם גליקליכערען.

און דאך האט מען פיינט דעם אידען, מען פארמיידט איהם.

פאר וואס?

פונקט וויא מענשען האבען פיינט מענשען, וועלכע זיינען שטארקער פאר זיי, פעראכטעט מען אויך מענשען, ווען זיי זיינען שוואכער פאר זיי, פונקט וויא מען פערגינט ניט דעם רייכערען זיינע עשירות, האט מען ניט ליעב דעם ארימען פאר זיין ארימקייט.

און אין ערגעץ ניט אזוי פיעל און אזוי שטארק וויא אין אריענט.

דער טערק, דער אראב האט פיינט דעם „גיאאור", און האט פיינט דעם יהודי.

דעם „גיאאור", ווייל ער האט פאר איהם מורא, און האט מורא פאר זיין מאכט, דעם „יהודי" פעראכטעט ער פאר זיין ארימ־קייט, פאר זיין שוואכקייט, פאר דעם וואס ער איז אומגליקליך.

און איהר בעמערקט עס, בעזאנדערס, אין דיא קאלאניען, וואו דיא אידען הערען אויף צו זיין חלוקה'ניקעס, וואו זיי ווערען אן עקאנאמישע מאכט און א געזעלשאפטליכע, וואו דער איד האט אי לאנד, אי פערד, אי ער קען רייטען, אי ער קען שיסען פון א

ביקס, וואו ער קען ריידען מיט דעם אראבער אין זיין לשון, און קען איהם אוועקטרייבען ווען ער ווערט חוצפה'דיג.

איהר בעמערקט, וויא דאס ענדערט, וויא דאס בייט איבער דיא גאנצע שטעלונג, אלע געפיהלען פון דיא אראבער צו דיא אידען, און אויך זייער גאנצען בענעהמען זיך. איך האב אייך דער־צעהלט וועגען פעלע, ווען אראבער ווענדען זיך צו אידען, דיזע זא־לען זיין זייערע ריכטער. איך ווייס א פאל, וואו א גאנצער ארא־בישער דארף האט געוואלט אויסקלייבען א אידען אלס זייער שייק, דאס הייסט, זייער מעיאר, אדער הויפטמאן, אדער נביא, אדער וויא איהר זאלט ניט אנרופען דיזען קליינעם פאטענטאט פון אן אראבער דארף.

ווען דער אראבער טראגט אבער נאך אין זיין בלוט א גע־וויסע פעראכטונג צום יהודי — אלס א „ווארים", א „גאר ניט", א שוואכע בעשעפעניש, אויף וועלכער יעדער האט ביז איצט געקענט טרעטען מיט דיא פיס, און האט אויך געטראטען, ציהט ער פאהר אימער דעם אידען, פאר דעם קריסט, וועלכער איז ביי איהם ניט נור אן „אונריינער", א „געטצען־דיענער", נור פאר וועמען ער מוז נאך אימער מורא האבען. און פונקט אזוי וויא א גריך, אין ירושלים, וועט ניט פערקויפען זיין הויז פאר קיין פרייז צו א אידען, און וועט עס גיכער אבגעבען ביליגער אן אראב, פונקט אזוי, וועט יעדער אראב פארמיידען מיט אלע כוחות צו פארקויפען זיין לאנד א קריסט און וועט עס גיכער אבגעבען ביליגער א איד.

און וועהרענד איך בין ווייט, ווייט פון דער אילוזיאן צו גלויבען, אז דער געפיהל פון דיא אראבער געגען דיא אידען וועט ווען עס איז ווערען בעדייטענד פריינדליכער — מיט אויסנאהמע פון וויניגע פעלע, אין דיא קאלאניען, און פארקעהרט, איך בין אי־בערצייגט, אז דיא פארגרעסערונג פון דער אידישער מאכט מוז ארויסרופען נייע עלעמענטען אין דעם אראבישען אנטיסעמיטיזמוס, — דאך בין איך איבערצייגט, אז ווען דיא אידען זאלען געשיקט און פאליטיש בענוצען זיך מיט דער לאגע אין פאלעסטינא, קענען זיי ניט נור מאכען זייער אייגענע לאגע ערטרעגליך, נור זיי קענען שפיעלען א לייטענדע ראלע, ניט אכטענדיג אויף אלע שיינבארע נאכטהיילע.

דיא טערקען, וועלכע זיינען דארט דער רעגירענדער עלע־

מענט, זיינען זעהר, זעהר קליין אין צאָהל, און זיי האָבען אַ ריזיגע אויפגאַבע אויף זייערע הענד, ניט נור צו בלייבען דאָרט דיא רע־גיערענדע מאַכט, נור אויך דיזע מאַכט צו פאַרגרעסערען.

דאָס קען ניט געטהאָן ווערען ניט האָבענדיג מיט זיך אַ גע־וויסע טהייל פון דער בעפעלקערונג, אויף וועלכע דיא טערקען זאָלען זיך קענען שטיצען.

דיא פראַגע איז אַלזאָ, אויף וועמען, אויף דיא אַראַבער? אָבער דאָס איז דיא בעפעלקערונג, וועלכע מוז רעגיערט ווערען. דאָס איז דיא בעפעלקערונג, געגען וועלכע דיא טערקען מוזען זוכען שוטץ און הילפע. דיא קריסטען? דיא גאַנצע נאַציאָנאַלע פּאָליטיקע פון דער נייער טערקיי, איז צו בעשיצען זיך פון דער פּיעטלע, וואָס איז אַרויפגעוואָרפען אויף דאָס לאַנד, פון דיא פרעמדע נאַציאָנען, און וועלכע שטיקט טירקיי און לאָזט עס ניט ענטוויקלען זיך ניט פּאָליטיש, ניט עקאָנאָמיש, ניט נאַציאָנאַל.

עס בלייבט אַלזאָ לאָגיש דיעזער אידישער עלעמענט, וועל־כער וואָלט זיך געקענט פאַרבינדען מיט דער פּאַרטיי פון דיא יונג־טערקען, וואָס שטרעבט אויפצוהויבען דאָס לאַנד אויף אַ העכערער שטופע פון קולטור און ציוויליזאַציאָן.

צי דיא אידען זעלבסט וועט זיך לוינען אַן אַליאַנס מיט דער רעגיערונג געגען דיא אַראַבער, אָדער מיט דיא אַראַבער געגען דיא רעגיערונג, — דאָס איז אַ זאַך, וועלכע דיא אומשטענדען וועלען בעווייזען. איינס איז אָבער קלאָהר, אַז אויסניצענדיג זיך מיט דער פּאָליטישער לאַגע אין פּאַלעסטינא קלוג און פּאָליטיש, קענען דיא אידען דאָרט אָנהויבען שפּיעלען אַ ראָלע אין לעבען פון לאַנד, וועלכע, איך וויים ניט, צו עס וועט זיין גרויס און שטאַרק, וועלכע וועט אָבער אימשטאַנד זיין צוריקצוהאַלטען אַלע יודענפיינדליכע בעוועגונגען, אויף דעם באָדען פון פּאָליטיקע אָדער עקאָנאָמיע.

27

באראן ראטשילדס סאציאליזמוס אין פאלעסטינא

מען קען ניט ריידען וועגען די קאלאניען אין פאלעסטינא, מען קען ניט ריידען איבערהויפט וועגען פאלעסטינא, ניט ריידענדיג וועגען דעם ווין, וואס וואס ווערט געמאכט אין פאלעסטינא, און מען קען ניט ריידען וועגען דעם ווין פון פאלעסטינא, ניט ריידענדיג וועגען דעם מערקווירדיגען, דעם אונגלויבליכען, דעם וואונדערליכסטען פון אלע וואונדערליכע פראדוקטען פון אידישער וואהלטהאט, אידישע התלהבות פון איין זייט; אידישע ענערגיע און אונטערנעהמונגס גייסט פון דער צווייטער זייט; און אידישען דרייסט און פורכטלאזיגקייט אויף יעדען געביעט פון נאך א זייט, — איך מיין די ריעזיגע ווין קעלערן וואס זיינען אויסגעבויט געווארען פון באראן ראטשילד און וואס זיינען איצט דאס אייגענטהום פון די אידישע קאלאניסטען אין פאלעסטינא.

ווען די ווין קעלערן פון ראטהשילד וואלטען קיין שייכות ניט געהאט מיט פאלעסטינא, וואלטען זיי יעווען א שפאנענדע טהעמא פאר א בעלעהרענדען ארטיקעל. אזוי אבער ווי די דיעזע קעלערן זיינען דער צענטער ארום וועלכען עס דרעהט זיך דאס גרעסטע טהייל לעבען פון די וויכטיגסטע אידישע קאלאניעס אין ארץ ישראל און פיעלע, פיעלע האפנונגען ווערען געלעגט אויף דיזען אינסטיטוציאן, האט זיא, דיעזע מערקווירדיגע אינסטיטוציאן פיעל מעהר אינטערעס און וויכטיגקייט, וויא אלץ וואס איהר קענט זיך פארשטעלען וועגען איהר ביי זיך פון ווייטען.

און וואס מיר אנבעטרעפט, שטעל איך זיך בעזונדער אב אויף דיעזע קעלערן פון באראן עדמונד ראטהשילד, ווייל איך פיהל אז מיט מיין פען און מיט מיין מויל, און אויך אין הארצען האב איך פיעל געזינדיגט, שווער געזינדיגט וועגען דעם, ריידענדיג וויא פיעלע אנדערע און אורטהיילענדיג וויא פיעלע אנדערע פון פאקטען וועלכע זיינען ווייט, ווייט ניט קיינע פאקטען, איבערגעבענדיג פרעמדע מיינונגען, מאכענדיג אייגענע שליסע, וועלכע זיינען ניט אימער געווען די ריכטיגע, די פארדיענטע. שווער, וויא א וואלקען איז געהאנגען איבער ראטהשילדס אונטערנעהמען ראטהשילדס

נאָמען און רעפּוטאַציע, אונגלויבליך האָט זיך מיר, וויא פיעלע אנ־דערע אין אמעריקא, בעוויזען, אז 8 מיליאָן פראַנק זאָלען אריינ־געבראַכט ווערען פון א ראָטהשילד אין אַן אונטערנעהמונג, נור לטובת הכלל. איך בין אָבער געווען אויף דעם פּלאַץ, איך האב גע־זעהען דיא אימפּאָזאַנטע געביידען, דיא ריזיגע מאַשינען, דיא גאנ־צע איינריכטונג, וועלכע מען זאָגט מיר איז איינע פון דיא דריי גרעסטע אין דער גאנצער וועלט. איך האב גערעדט מיט דיא מענשען אַרום — ניט מיט דיא מענשען וואס פּראָפּיטירען פון דעם, נור מיט דיא מענשען וואס האבען קיינע פּערזענליכע אינטערעסען אין דער אונטערנעהמונג, — און איך בין געקומען צום שלוס, אז וואס און וועד עס זאָל זיך דאָרט ניט זיין בּאַראָן עדמאָנד ראָטהשילד, און צו סימפּאַטיש אדער ניט סימפּאַטיש איז ער זעלבּסט אלס מענש אדער איד, אין דער גרויסער, דער ריזיגער, דער אלער־שעהנסטער אונטערנעהמונג זיינער, וואס שטעהט אין ראשון לציון, אַקוראַט נעגען דיא וואונדערליכע פּאַלמען אלעע פון דער קאָלאָניע, — אז מיט דיזער אונטערנעהמונג זיינער האָט ער זיך אוועקגעשטעלט א מאָנומענט אין הארצען פון אידישען פּאָלק, וואס וועט דאָרט ווערען לאַנג אויפבעוואהרט. און ווען ער האָט פיעל געזינדיגט און זינדיגט אויך היינט אויף אַלע אנדערע געביעטען פון זיין פינאַנ־סיעלען לעבען, וועט איהם פיעל פון דעם ווערען פארצייהעט און פארגעבען, און טאקע וועגען דיא וויין־קעלערן וואס ער האט אויס־געבויעט אין ראשון לציון.

וויא איך וואָלט וועלען אייך צו דערצעהלען אלעס וועגען דיעזע וואונדערבארע וויין קעלערן, מיט דיא פעסער וויא הימעל־קראַצער, און מאַשינען ווי ריזיגע לאָקאָמאָטיווען, מיט דיא קוימענס אין דער הויך, מיט געמויערטע וויין־קאמערן, וועלכע ציהען זיך ווי הייזער אין גאסען, דורך וועלכע איהר געהט און געהט און געהט און פארקירעוועט זיך און געהט ווידער, און איהר ווערט מיעד געהענדיג און עס ענדיגען זיך ניט דיעזע שטיינערנע הייזער פול מיט וויין פון דיא אידישע קאָלאָניסטען, — וויא עס וואָלט זיך מיר וועלען אָבשטעלען זיך לאנג און גענוג אויף דעם און דערצעהלען אייך אַלץ איהר זאָלט דאָס אויך קענען זעהען און פיהלען וויא איך...

אָבער דיעזע בריעף מיינע שרייב איך שוין אויפ'ן שיף, אויף

דעם אטלאנטישען ים. איך מוז אלזא ענדיגען, אלץ, וואס איז וויכטיג.

וויא איך האב אייך געזאגט, האט ראטהשילד אריינגעבראכט אכט מיליאן אין דיעזער אונטערנעהמונג. „אריינגעבראכט" האט ער זיי, ווייל ניט נור האבען זיך דיא קעלערן ניט בעצאהלט, נור עס איז ניט געווען קיין האפנונג, אז זיי וועלען זיך ווען־עס־איז בעצאהלען: די קעלערן פון ראטהשילד האבען יעדען יאהר גע־שלונגען אי פיעלע צעהנדליגע טויזענדע פון דעם באראן'ס אייגענער קעשענע, אי — וואס איז נאך ערגער, — זיי האבען דערשלונגען דיא גאנצע הארעוואניע, דיא גאנצע פראצע, דעם פארמעגען און דאס לעבען פון אלע קאלאניסטען.

עס איז ניט געווען אין דער געשיכטע פון וואהלטהעטיגע אונטערנעהמונגען קיין איינציגע, וואס איז אזוי מיאוס דורכגעפאלען, וויא דיעזע אונטערנעהמונג פון דעם באראן

און ער האט זיך ניט אבגעשטעלט פאר קיינע אפפער, פאר קיינע נייע מיליאנען צו מאכען דיא קעלערן פאר אן ערפאלג.

ווען מען האט איהם דערצעהלט, אז דער אונגליק איז, וואס עס ווערט צופיעל ווייך געמאכט אין דיא קעלערען, און צופיעל וויין ווערט געמאכט, ווייל עס זיינען דא צופיעל וויין־טרויבען ביי דיא קאלאניסטען, האט באראן ראטהשילד געגעבען איבער אנדער־האלב מיליאן פראנק דיא קאלאניסטען, דיעזע זאלען אויסרייסען, פארטיליגען א דריטעל פון זייערע וויין־גערטנער, פארפלאנצען דארט אראנדזשען, נור זיי זאלען ניט דארפען פארלירען די ארבייט פאר דיא איבריגע וויין־טרויבען.

עס איז ניט געווען קיין זעהר וויים־בליקענדע פאליטיק, און ניט צום וואהל און בעסטען פון דער צוקונפט פון ארץ ישראל. עס איז געווען דיא אלטע פערשימעלטע מעטהאדע פון אמאליגע פלאנטאטארס אין אמעריקא. אויך אין פראנקרייך האט מען דאס דאכט זיך עטליכע מאהל געפרובירט. נעמליך, אזוי האט מען גע־האפט צו רעטען דיא וויין־מענשען פון אונגליק, וואס זייערע וויין־גערטנער זיינען געווען צו גראטען. וויא עס איז, איז דאס געווען א געוויסע באנקראט ערקלעהרונג פון דיא מענשען, אויף דער שפי־צע פון דער אונטערנעהמונג, אז זיי זיינען ניט אימשטאנד צו קאנ־קורירען מיט דער איבעריגער וועלט. אבער געמיינט געווארען איז

דאס עהרליך און געאָפּפערט איז דאביי געווארען פוןביידע זייטען — אי פון ראָטהשילד אי פון די קאָלאָניסטען.

אָבער אין דער היסטאָריע פון אידישע קאָלאָניזאציאָן וועט איבערגעהן ראָטהשילד'ס אונטערנעהמונג, ניט דורך דעם ריעזען כאראקטער פון דער אונטערנעהמונג, ניט דורך דיא ריעזען אָפּפער פון אלע צדדים, און דעם ריעזען גייסט און ריעזען ענערגיע, וואס איז דאביי ענטוויקעלט געווארען און בעוויזען געווארען, נור מיט א גאַנץ אנדער זייט, און דורך אַנדערע פּאָלגען.

באַראָן ראָטהשילד האט געהאט זיינע אינזשעניערען, זיינע עקאָנאָמען, זיינע אָנגעשטעלטע, אויך זיינע אונענדליכע מיטעל און קוועלען, אויך זיין אייגענע פּערזענליכע ערפאהרונג, זיין אייגענעם געשעפטליכען ראָטהשילד־זשעניע.

עס איז פון דעם גאָר ניט ארויס. דאס געשעפט איז געגאַנגען אלץ ערגער. מען האט עס ניט געקענט צושליסען, ווייל האלטען אזא געשעפט זאָגאר צוגעשלאָסען דארף קאָסטען א פארמעגען.

און שליסליך איז מען געפאלען אויף א פּלאַן.

איהר האט געוויס געהערט דיא געשיכטע וועגען א ראָטהשילד, וויא ער האָט געהאט א ויכוח מיט א סאָציאליסט, און וויא ער האט געפרעגט דעם סאָציאליסט, וואס ער וויל, און ווען דיזער האָט איהם געזאָגט, אז ער וויל, אַז זיין, ראָטהשילד'ס, פארמעגען זאָל איבערגעהן צום פאָלק, האָט ראָטהשילד מיט א בליישטיפט און פאפּיער, אויסגע'חשבון'ט, אז דאַן, דאס הייסט, ווען זיין פארמעגען וועט פארטהיילט ווערען, וועט יעדער מענש קריגען צוויי פראַנק אויף א חלק. „ווייסט איהר גאָר וואס, (האט ער געזאגט צום סאָציאליסט), נאט אייך צוויי פראַנק, — אייער חלק, — און לאָמיר זיין גוט פריינד.“

איהר האָט געוויס געהערט דיזע מעשה. איך ווייס ניט, צו דער ראָטהשילד, וואס האט אזוי פארשטאַנען דעם סאָציאליזמוס איז געווען דערזעלבער באַראָן עדמאָנד, וואס האט אויסגעבויט די קעלערען אין ראשון לציון, נור אין ראשון לציון האָט ער בעוויזען, אז ער האט אָביסעל מעהר פארשטאַנען דעם אמת'ן גייסט פון סאָציאליזמוס, וויא עס איז בעוויזען געווארען אין יענעם ויכוח מיט דעם סאָציאליסט.

ער האט נעמליך בעשלאָסען, אז ווען אן אונטערנעהמונג ווערט

געמאכט מיט דער אבזיכט, דאס פאלק זאל פון דעם פראפיטירען, קען דאס פאלק נור דאן פון דעם פראפיטירען, ווען דאס געהערט צום פאלק, ווען דאס פאלק זעלבסט קאנטראלירט עס.

קוריע, עדמאנד ראטשילד, צו רעטען זיינע מיליאניגע וויין קעלערען, האט בעשלאסען איבערצוגעבען זיי דיא אידען פון דיא קאלאניען, וועלכע האבען אהין געפיהרט דיא וויינטרויבען צו מאכען פון דעם וויין.

אן אסיפה פון דיא קאלאניסטען פון ראשון לציון, רחובות, פתח תקוה, וואד־אל־חנין, חדרה, און זכרון יעקב, — אלע קאלאניען וואס זיינען ניט ווייט פון דיא קעלערען, אן אסיפה פון דיא מענשען פון דיעזע קאלאניען האט שטאטגעפונען, און מען האט אויסגע־ארבייט א פראיעקט, וויא איבערצונעהמען דיא קעלערען פון ראטה־שילד אין אייגענע הענד, און מען האט זיי איבערגענומען, און מען האט זיי.

און דער רעזולטאט?

אט איז ער, אין איינינע ווערטער, דיעזער רעזולטאט:

דיא קאלאניסטען האבען איבערגענומען דיא ריזיגע אונטער־נעהמונג אין זייערע אייגענע הענד מיט א יאהר פינף צוריק, און ניט נור האט באראן ראטהשילד מעהר ניט געמוזט צולייגען אייגענע געלד פון דער קעשענע (אויסער דיא עטליכע „עדוועגסעס" וואס איהם איז אויסגעקומען צו מאכען נייטיגער־ווייזע), און ניט נור האט יעדער קאלאניסט געקראגען בעצאהלט פאר דיא טרויבען, אזוי ווי ער האט פריהער קיין מאהל ניט געקראגען בעצאהלט, נור ווען מיט אייניגע מאנאטען צוריק איז אויסגעקומען דיא קאלאניסטען צו בעצאהלען ראטהשילד'ן א געוויסע סומע, וואס איהם האט גע־קומט פון זיי, האבען זיי בעצאהלט דיעזע סומע און אלץ פון דיא פראפיטען פון דעם וויין.

און עס איז שוין מעהר ניט נויטיג פאר דיא קאלאניסטען איצט צו לאזען טרויבען, אדער אויסהאקען דיא בוימער אויף וועלכע דיא טרויבען וואקסען, נור, ווען א יאהר איז ניט אין גאנצען גע־ראטען, פעהלט זיי טרויבען, פעהלט אוים וויין.

דאס איז איין זייט, די חן'עוודיגע זייט פון דער מעדאל.

עס איז אבער דא א צווייטע.

איך האב אייך פריהער געזאגט, אז צו ערגייכען דעם רעזול־

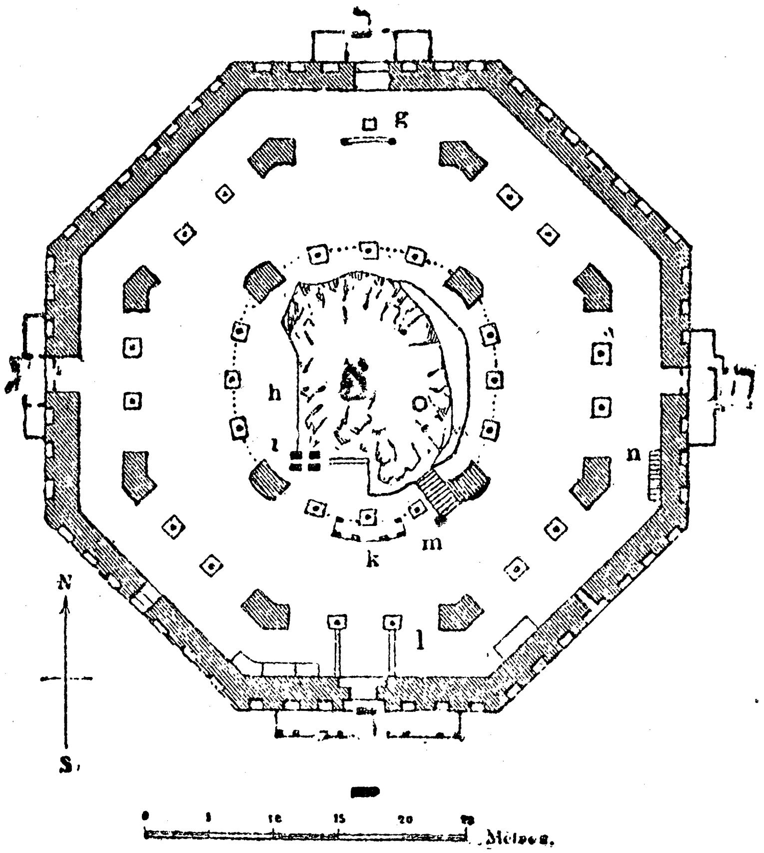

דער פלאן פון דער אָמאר מאָשע.

„א“ איז דער את זכרה. דער גרויסער פעלז אין מיטען פון דער מאָשע.
„ב“ אין דער „טויער פון גן עדן“.
„ג“ דער איינגאנג.
„ד“ באב על קיבל דער טויער פון צפון זייט.
„ה“ דער טויער פון דוד.

טאַט, וועלכען די וויין־קאָלאָניען האָבען ערדייכט, האט מען אויס־גערימען און פארטיליגט א ריעזינגע צאָהל וויין־בוימער.

דאס הייסט, מען האט אָנגעטאָהן א צאָם אויף דיא גאנצע וויין־פּראָדוקציאָן פון פּאַלעסטינא. מיט איינפאכערע ווערטער, מען האָט געגרינדעט דאס, וואס מען רופט אין אמעריקא א טראַסט.

א טראַסט, אָדער ניט א טראַסט, — דאס געהט מיר ניט אָן, דער וואָרט שרעקט מיך ניט, און דארף אויך אייך ניט שרעקען, לעזער, ווען דאס לעבען, דיא אומשטענדען האָבען איהם ווירקליך געמאכט נויטיג און אונפערמיידליך.

איז ער אָבער, דיעזער טראַסט, געווען נעטהיג און אונפער־מיידליך? דארף מען, אז צום וואָהל און בעסטען פון דיא האַלבע טויטע קאָלאָניען, וואס קאָנטראָלירען ראָטהשילד'ס אונטערמונג, זאָל מען איינוויקלען אין ווינדעלעך א אינדוסטריע, וועלכע איז גע־ווען דיא ערשטע אידישע אינדוסטריע פון ארץ־ישראל, ווען ארץ ישראל איז געווען ארץ ישראל, און וועלכע מוז ווערען דיא לעצטע אידישע אינדוסטריע, פון ארץ ישראל, ווען ארץ ישראל זאָל ווען עס איז ווידער זיין עטוואס עהנליכעס אויף ארץ ישראל?

דיא מענשען, פון דיא קאָלאָניעס, די מענשען פון דיא וויין־קעלערען דיינקען, אז דאס איז געווען נויטיג, אז דאס איז געווען אונפערמיידליך, אז קיין אנדער וועג און מיטעל איז ניט געווען צו רעטען זיי פון אונטערגאנג.

איך, פון מיין זייט, ניט קענענדיג די דעטאַלען פון דעם גאנצען געשעפט אזוי גוט וויא זיי, קען זיך ניט אריינלאָזען אין א ויכוח ביז איך וועל ווען עס איז האבען א געלעגענהייט צו ווערען אביסעל נעהענטער בעקאנט, אם וויניגסטען מיט איינינגע איינצעל־הייטען פון דער אינדוסטריע.

און ביז דאן קען איך נור צווייפלען, וואס דיא לעזער קענען טאָהן צוזאמען מיט מיר, ווען זיי ווילען.

28

וואס דער חכם באשי וויל, אז אמעריקא זאל וויסען

איך האב פיעל געהערט, און איהר געוויס אויך וועגען דעם חכם באשי פון קאנסטינאפאל.

ווייסט איהר וואס הייסט א חכם באשי? דאס איז א רב, אביסעל עהנליך אויף א קאזיאנעם רב, נור וועהרענד א קאזיאנער רב אין רוסלאנד איז א קליינער טשינאווניק, און נאך א קלענערער רב, איז דער חכם באשי פון קאנסטאנטינאפאל זעהר א גרויסער רב און נאך א גרעסערער טשינאווניק.

עס איז שווער זיך פארצושטעלען דעם גרויסען כבוד וואס א חכם באשי קריגט פון דער טערקישער רעגיערונג און פון דער נאך גרעסערער אויטאריטעט וואס ער האט איבער דאס אידישע פאלק. בעאמטע פון דער טערקישער רעגיערונג מוזען קושען זיין ארבעל, ער, מיט זיין אייגענע קראפט האט געקענט ארייגלעגען א אידען אין חרם, ארויסווארפען איהם פון דער געמיינדע און מאכען איהם בירגערליך, געזעלשאפטליך און מאראליש טויט. ביין זיין טויער שטעהט אן עהרען־וואכע פון דער רעגיערונג, אלץ ביי א חכם־באשי.

איצט נאך דער קאנסטיטוציאן איז ער שוין ניט וואס פריהער. דער נייער רעזשים האט פיעל אוועקגענומען פון דעם פריהערדיגען גלאנץ און מאכט פון דעם חכם־באשי. ער איז אבער נאך אימער א שרעקליכע מאכט. און דיא טערקישע רעגיערונג אנערקענט ניט קיין אנדער פארטרעטער פון דער אידישער בעפעלקערונג וויא דעם חכם באשי, וועלכער איז דער אויסגעוויילטער פון דער בעפעלקערונג גופא. מיט רעכט זאגען דיא אידען פון ירושלים, דאס ווען דארט וואלט געווען א שטארקערער און א פאסענדערער חכם באשי ווי דער וואס איז געווען ביז איצט, וואלט דיא שרעקליכע קאטאסטראפע און סקאנדאלען מיט דיא באנקראטסטוועס ניט געווען פארגעקומען, און דיא וואהלטהעטיגע אנשטאלטען וואלטען ניט געדארפט דורכמאכען דעם איצטיגען קריזיס.

דער קאנסטאנטינאפאלער חכם באשי פארנעהמט א בעזאנדער אנגעזעהענעם פאסטען און ווערט בעזאנדער געשעצט פון דער רעגיערונג פון דיא יונגע טערקען צוליעב דיא דעליקאטנע מיסיע

דער חכם באַשי

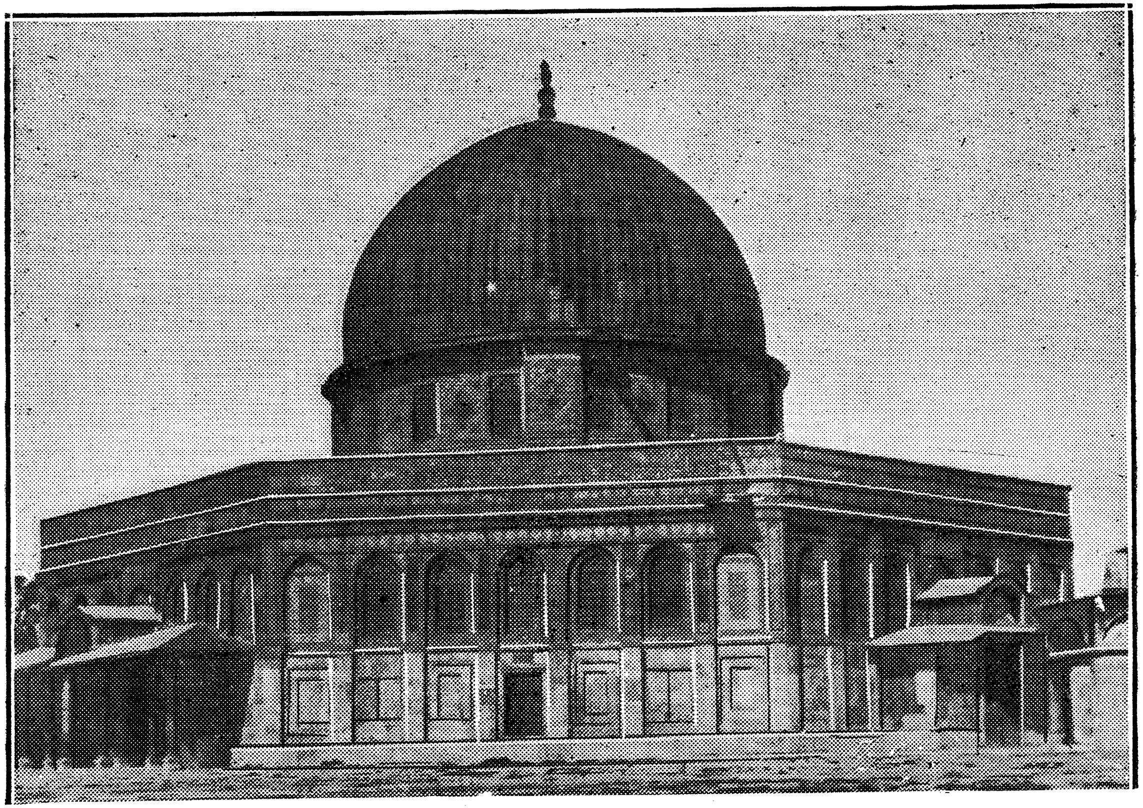

די אָמאר מאָשע.

וועלכע איהם איז אויסגעקומען צו האבען אלס חכם באשי אין צייט פון דער רעוואלוציאן, און דיא טיכטיגע מאראלע און מאטעריעלע שטיצע וואס דיא רעוואלוציאנערע רעגיערונג האט געקראגען דיא גאנצע צייט.

איהם האב איך בעשלאסען צו „אינטערוויוען", צו זעהען אויף וויא וויים מיינע אלגעמיינע אידעען, איינדריקע און שליסע וועגען דער נייער טערקיי זיינען ריכטיג און איבערהויפט הערען א גרויסע אויטאריטעט וועגען זאכען וואס האבען מיך אזוי אינ־טערעסירט.

דער רבי האט מיך אויפגענומען זעהר פריינדליך, ער האט געהערט וועגען דיא „ווארהייט" און איהם האט זעהר געפרעהט, מיט מיר בעקאנט צו ווערען. אזוי האט ער געזאגט. איך בין גלייך איבערגעגאנגען צום פונקט. איך האב איהם מיטגעטהיילט, אז די אידען פון אמעריקא וועט זיין זעהר אינטערעסאנט צו וויסען דיא מיינונג און דיא געפיהלען פון חכם באשי פון קאנסטאנטינאפאל וועגען דיא פערשיעדענע גרויסע אידישע ענינים אין טערקיי און איבערהויפט וועגען דיא אלגעמיינע לאגע און דיא פאליטישע אויס־זיכטען אונטער דעם נייעם רעזשים.

„איהר דארפט פערשטעהען — אזוי האט ער אנגעהויבען אין א געקליבענער פראנצויזישער שפראך, געשניצט און געטאקט, אזוי וויא מען טהוט עס אין דיא אריסטאקראטישע סאלאנען (ניט סאלונען, נור אין ס א ל א נ ע ן). פון פאריז, — אז ווען איהר ווילט פערשטעהן דיא טערקישע לאגע, מוזט איהר ניט נעהמען דיזע לאגע, אדער יענע לאגע, דיא אידישע לאגע אדער דיא טער־קישע לאגע, דיא פאליטישע לאגע אדער דיא רעליגיעזע לאגע, נור איהר מוזט נעהמען אלע לאגעס צוזאמען און מאכען פון דעם איין לאגע, און אורטהיילען עס אלס איין לאגע.

„דער טערק וואס ער זאל ניט זיין, איז ער פון אונזער איי־גענער סעמיטישער ראסע. ער שטעהט דארום נעהנטער צו אונז, וויא אנדערע, און מיר שטעהען נעהנטער צו איהם וויא אנדערע, ניט ער האט אונז געטהאן קריוודעס אין דער פערגאנגענהייט און ניט מיר איהם, אלץ וואס קען אונז שטערען אין אנדערע לענדער קען אונז ניט שטערען אין טערקיי.

„מיר ווילען צוגעהן נעהנטער צום טערק, מיר ווילען זיך

מיט איהם מעהר משדך זיין. מערקט אייך קיין אסימילאציאָן. דאָס וויל ער ניט, דאָס ווילען מיר ניט. דאָס דאַרף קיינער ניט.

„וויא דיינק איך דאַרפען מיר זיך משדך זיין? ערשטענס דורך דיא שפּראַכע. דיא אידען וואָס וואָהנען אונטער דער טערקישער רעגיערונג מוזען קענען טערקיש. עס איז קיין אורזאכע ניטאָ פארוואָס דיא אידען פון דייטשלאַנד זאָלען ריידען דייטש, דיא אידען פון פראַנקרייך זאָלען ריידען פראַנצויזיש, דיא אידען פון אמעריקאַ — ענגליש און דיא אידען פון טערקיי זאָלען ניט ריידען טערקיש.

„און דאָס מערקט אייך איז ניט קיין צו גרויסער וואונש, קיין צו גרויסע פאָדערונג. 60,000 אידען וואָהנען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל און יעדער איינציגער פון זיי איז הארץ און זעעלע פאַר דעם נייעם רעזשים. און פאַר וואָס זאָלען זיי ניט זיין. וואו און ווען האָבען דיא אידען געהאט מעהר פרייהייט, מעהר רעליגיעזע פרייהייט, מעהר טאָלעראַנץ, זיינען מעהר געליטען געוואָרען, בעסער אויפגענומען געוואָרען, מענשליכער בעהאַנדעלט געוואָרען וויא אין דער נייער טערקיי?

„איהר פרעגט מיך פאַר וואָס דיא אידען ווילען ניט דיענען אין דער ארמייי? ניט דערפאַר, ווייל זיי זיינען געגען דער טערקישער רעגיערונג. דאָס איז ניט אמת. זאָגט אין אמעריקאַ, זאָגט אלעמען, אַז עס איז ניט אמת, אַז דיא אידען פון טערקיי זיינען ניט מיט דער טערקישער רעגיערונג, יעדער איינער פון דיא 60,000 אידען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט געארבייט אין דער רעוואָלוציאָן, און יעדער איינער פון זיי איז היינט פונקט אַזוי פאַר דעם גייסט פון דער רעוואָלוציאָן וויא פריהער.

„דיא אידען דיענען ניט גערן אין דער ארמייי, ווייל דאָרט איז ניטאָ קיין געלד צו קויפען פאַר זיי שיך, קליידער. זיי זיינען ניט געוואוינט צו געהן הונגעריג און באָרועס וויא דיא אַנדערע וואָס דיענען גערן. אָבער דיזע שוועריגקייט וועט אויך פאַרבייגעהן. עס איז נור אַ פראַגע פון צייט.

„איהר ווילט וויסען וואָס איך דיינק וועגען דעם איצטיגען רעזשים אין טערקייי? צי איך גלויב אויך אַז דיא איצטיגע רעגיערונג וועט פריהער אָדער שפּעטער פאַלען?

„עס איז אַ הארבע קשיא, און איך וויים ניט צי איך דאַרף

עס בעאנטוואָרטען. דאָך מעגט איהר וויסען, און אַלע מעגען וויסען, אז ווען אפילו עס זאָל פאלען דיא איצטיגע רעגיערונג, וועלען נור פאלען פערזאָנען, פיעלייכט א פארטיי, ניט אָבער דער נייער רעזשים, ניט דיא נייע אָרדנונג אין טערקיי.

„זאָגט אייערע לעזער אין אמעריקא, אז טערקיי וועט שוין מעהר קיין מאָהל, קיין מאָהל זיך ניט צוריק קעהרען צו דער אַלטער בארבאריי, צו דעם אַלטען דעספאָטיזמוס. דאָס פערגאנגענע איז פערגאנגען, און וועט זיך קיין מאָל ניט צוריקקעהרען, קיין מאָל ניט. אפילו דיא מענשען, דיא פארטייען, דיא צדדים וואָס זיינען דיא גאנצע צייט געשטאנען געגען דער פארטיי פון דיא יונגע טערקען, און וועלכע בעקעמפפען זיי נאָך היינט צו טאָג און ווילען זיי שטירצען, — אפילו זיי פיהלען איצט און פארשטעהען אז טערקיי

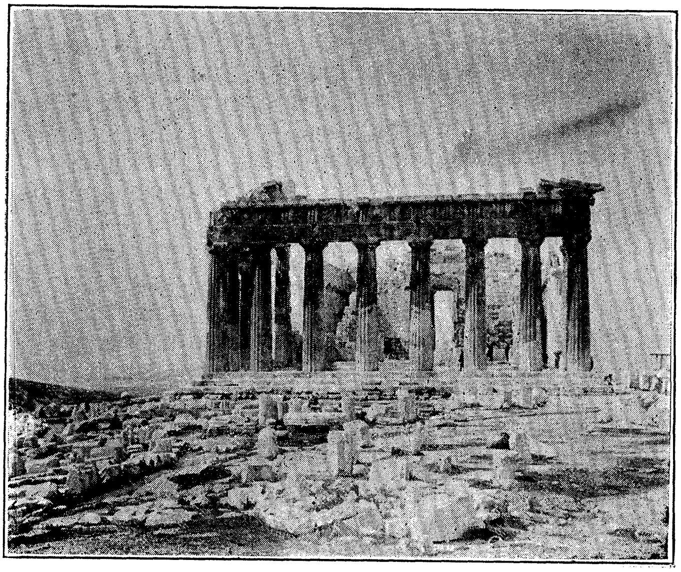

דיא רואינען פון אקראָפאָליס אין גריכענלאנד.

מוז בלייבען א לאנד פון פרייהייט און געהן שולטער ביי שולטער מיט דער גאנצער נייער ציוויליזאציאן.

„וואס איך דיינק וועגען ציוניזמוס? איך דיינק אז זיי שטערען מעהר דיא אידען פון טערקיי אין פאלעסטינא, וויא זיי העלפען זיי. זייערע רייד וועגען א אידישע מלוכה, וועגען א אידי־שער פאלעסטינא, וועגען אן אונאבהייניגיגען אידישען שטאאט האט ארויסגערופען דיא ביסעל יודען־אונפריינדליכקייט וואס עס איז דא. איך דארף אייך ניט זאגען, אז קיין רעגירונג וויל ניט מען זאל ביי איהר אוועקנעהמען לאנד אדער מאכט, אדער טהיילען זיך מיט׳ן לאנד אדער מיט דער מאכט.

„וואס דיא טערקישע אידען דיינקען וועגען דעם? איך גלויב ניט אז אויף דער גאנצער וועלט איז דא נאך א לאנד וואו דיא אידען זיינען אזוי שטארק געגען ציוניזמוס, וויא אין טערקיי. און ניט נור אין טערקיי אליין, אפילו אין פאלעסטינא גופא זיינען דיא אי־דען געגען דעם ציוניזמוס“.

איך האב איהם צוגעגעבען אז דאס איז אמת. איך האב איהם אבער אויפמערקזאם געמאכט אויף דעם אז דיא רייד וועגען א אידישען שטאאט, וועגען א אידישע מלוכה מיט ירושלים אלס הויפט שטאדט זיינען אלטע רייד, אז דיא איצטיגע ציוניסטען אין פאלעסטינא האבען קיין אנדער זאך ניט אין זינן וויא דאס וואס זיי רופען — א אידישער קולטור־שטאאט, אדער קולטור צענטער.

„דאן ווען זיי זיינען אויפריכטיג און אינערליך, זאלען זיי ארויסקומען אין דער עפענטליכקייט, און ערקלעהרען דאס, זאלען זיי פריהער פאר אלץ זיך אבזאגען פון זייער באזעלער פראגראם, און דאן זאלען זיי קלאהר מאכען געננוי וואס זיי מיינען מיט דעם קולטור צענטער. ווען דאס איז נור א וואונש צו שאפען אין פא־לעסטינא אידישע קאלאניעס, שוהלען, פאליטעכניקומס, אוניווער־זיטעטען, ארויסגעבען צייטונגען, בראשורען, אויפקלעהרען פון דארט ־אס אידישע פאלק, קולטיווירען העברעאיש, ארבייטען פאר אידישע אידעאלען, דאן, וועלען ניט נור מיר, דיא אידען פון טער־קיי ניט האבען גארניט דאגעגען, איך בין זיכער, אז אפילו דיא רעגיערונג פון טירקיי וועט מיט זיי זיין אין סימפאטהיע.

„אבער זאל קיינער ניט זיין גענארט. איהר אליין קומט איצט פון פאלעסטינא. איהר האט דארט געזעהען דעם באדען, איך דארף

איך ניט זאָגען וויפיעל עס קענען דאָרט געשאַפען ווערען אידישע קאָלאָניעס.

„פאר וואָס זאָל א איד, ווען ער וויל לאנד, צאָהלען 1200 אָדער 1500 פראנק א דונאם אין פתח תקוה (און דאָס לאנד שטייגט דאָרט פון טאָג צו טאָג) ווען ער קען פאר א צעהנטעל געלד פערשאַפען פאר זיך בעסערע לאנד אין אנדערע טערקישע פראָווינצען, וואו דיא בעדינגונגען פאר אגריקולטור זיינען פיעל גינסטיגער ? פאר וואָס ?

„אָבער ווען זיי איז ליעב איז דאָס אלעמען ניחא. נור זאָלען קלאָהר געמאכט ווערען דיא אבזיכטען, און זאָל מען זיך ניט מאכען קיינע שונאים, דאָרט, וואו עס איז ניט נויטיג".

מיר זיינען אריבער צו דיא באַנקראָטסטוועס און די סקאנדאלען פון ירושלים.. איך האב דערצעהלט דעם רבי'ן וואס איך האב ערפאהרען און אויך דיא אויסערונגען און דיא האנדלונגען פון דער טערקישער רעגיערונג אין ירושלים. ער האט מיר מיטגעטהיילט פון זיין זייט, אז ער בעאבזיכטיגט צוזאמענצורופען א אינטערנאציאָנאלען אידישען קאָנגרעס וואו עס זאָל בעשפראָכען ווערען דיא פראגע פון דער חלוקה, אָרגאניזירט ווערען אן אלגעמיינע אידישע וועלט-אויטאָריטעט וואס זאָל אריינברענגען אָרדנונג אין דער יעצטיגער אנאַרכיע און איבערהויפט זעהען אז דאס, וואס האָט געזאלט זיין א ברכה פאר דיא אידען אין ירושלים, זאָל זיך ניט פערוואנדלען אין א קללה און א שאנדע.

איך בין געווען ביי דעם רב, אקוראט א פאָר טעג פאר פסח, ווען ער איז געווען זעהר בעשעפטיגט מיט דער פראגע פון מצות פאר פערשיעדענע וואָהלטהאט אנשטאלטען און געפענגניסע.

איך האב זיך פעראינטערעסירט צו וויסען, וויא עס שטעהט אין טערקיי מיט אידישע פארברעכער און פארברעכענס.

און דער רב האט געעפענט דיא ביכער און מיר בעוויזען אז פון א בעפעלקערונג פון 60,000 אידען פון קאָנסטאנטינאָפאָל זיינען אין דיא געפענגניסע דאָ אין גאנצען 12 אידען.

אָה, וויא מיר האָט זיך דאן געוואלט צו קריגען בינגהעם'ן און טוירנער'ן אין א טערקישער געפענגניס !

29

ירושלים של מעלה און ירושלים של מטה

עס איז דאָ א ירושלים וואָס ווערט מיט רעכט גערופען ירושלים של מעלה, און עס איז דאָ א ירושלים וואָס איז אויך א ירושלים של מטה.

איך האָב, וויפיעל איך האָב געקענט, געזוכט צו שילדערן פאַר אייך ביידע ירושלים'ס, ביידע ירושלים'ס וויא איך האָב זיי געזעהען און פערשטאַנען.

בעפאָר איך נעהם אָבער אבשיעד פון דער אייביגער שטאָדט מוז איך זאָגען א פּאָאר ווערטער וועגען יענעם שטיק ירושלים וואָס איז ניט מעלה, ניט מטה, וואָס איז אָבער א שטיק גרויסעס לעבען פון ירושלים, א גרויסער שטיק צוקונפט פון אידישען פאָלק אין פּאַלעסטינא.

דאָס זיינען דיא שוהלען פון ירושלים, יענע גרויסע אָדערען פון דער פערהייליגטער ערד וואָס טראָגט דאָס יונגע בלוט צו דער אַלטער הארץ פון ציון.

איך מוז אָפען געשטעהן אז מיין בעקאַנטשאַפט מיט דיא שוהלען פון ירושלים איז ווייט, ווייט ניט דאָס וואָס איך וואָלט געוואָלט עס זאָל זיין. דאָך האָב איך געזעהען גענוג צו קריגען א קליינע פאַרשטענדניס פון זיי.

איך האָב אייך געזאָגט, אז דיא שוהלען וואו עס ווערט ערצויגען דער יונגער דור פון ירושלים, שטעלען פאַר ביידע זייטען פון ירושלים'ער לעבען, — אי דעם של מעלה, אי דעם של מטה.

איך וואָלט דאָ דארפען זיין אביסעל גענויער. דיא לינקע זייט און דיא רעכטע, דער אויבען און דער אונטען פון לעבען וואָס ווערט פאַרגעשטעלט אין דיא שוהלען פון ירושלים, איז ניט דער של מעלה און של מטה פון ירושלים, עס איז דער של מעלה און דער של מטה פון גאַנצען אידישען פאָלק, עס איז דער אויבען און דער אונטען, דיא גוטע זייט און דיא שלעכטע פון גאַנצען יודענטהום פון אַלע לענדער.

איך האָב אייך פיעל געשריבען וועגען דעם בצלאל. איך האָב אייך אויך געגעבען א געוויסע אידעע וועגען דיא אידישע גימנאַזיע

פון יפו, דאס הייסט פון תל אביב. איך וויים ניט וואס עס וועט ארוים פון דעם גרויסען אידישען פאליטעכניקום אין חיפה. קענענ־דיג אביסעל דיא מענשען און דעם גייסט, גלויב איך, אז דער פא־ליטעכניקום, וויא דיא גימנאזיע, וויא בצלאל, וויא מייסטען פון דיא פאלקס שוהלען אין דיא קאלאניעס, וועט אויך אימער פארטרעטען ארץ ישראל של מעלה.

איך האב בעזוכט דיא גרויסע שוהלען פון אליאנס איזראע־ליט. דאס הייסט, אלע שוהלען פון דיזער ארגאניזאציאן.

איך געפין אוים, אז דער גרינדער פון דיזע שוהלען, דער מענש וועמען ירושלים און גאנץ ארץ ישראל האט צו פערדאנקען וואס דארט איז געגרינדעט געווארען דיא ערשטע אמת'ע שוהלע צו בילדען אידישע קינדער, צו ערציהען זיי, ציוויליזירען זיי, און אויך לערנען זיי פערשיעדענע טריידס, און ווער עס האט א נייגונג אדער טאלאנט צו קונסט, צו געבען א מעגליכקייט צו ענטוויקלען דעם טאלאנט, איז דער אלעמען גוט בעקאנטער ניסים בעחאר.

איך האב קיינמאל ניט געוואוסט, און מיר האט זיך קיין מאהל ניט גע'הלום'ט, אז אונזער גוטער אלטיטשקער ניסים בעהאר, אט דערזעלבער בעהאר, וואס האט זיך אזוי בענארישט אויף פאר־שיעדענע אופנים, האט אזא גרויסע, ווען איהר ווילט, היסטארישע פארדיענסט אויפצו־ווייזען אין זיין פערגאנגענהייט.

און ווען איך האב בעטראכט דיא וואונדערבארע אינסטי־טוציאן פון דעם אליאנס איזראעליט מיט איהרע ריזיגע טעכנישע און מעכאנישע איינריכטונגען מיט איהרע גרויסע שעפער, און הויפטזעכליך מיט דיא 1800 יונגע אידישע קינדער, וועלכע ריידען און לעזען און שרייבען שנעל, פריי און פליסיג אי העברעאיש, אי פראנצויזיש, און וועלכע זיינען אויך ציעמליך פארטגעשריטען אין אנדערע געגענשטענדען, האב איך בעשלאסען אז וויפיעל אונזער אלטעטשקער פון אליאנס בלאנדזשעט ניט ארום אפט אין דער אי־דישער פראגע און וואס פאר שווערע עבירות ער זאל ניט האבען בעגאנגען אין נויארק מיט דיא ניט געבעטענע און ניט געווינשטע שתדלנות; פאר זיין ארבייט אין ירושלים מוז איהם אבגעגעבען ווערען א דאנק פון אלעמען, אי פון דיא וואס זיינען מיט איהם, אי פון דיא וואס זיינען קעגען איהם.

און ווען איהר וואלט געוואוסט ווי מען האט איהם פער־

פאלגט, וויא מען האט איהם געהעצט, וויא דיא אלטע אידען פון ירושלים האבען מיט אלע שווארצע כחות פון אלטערטהום געזוכט איהם צו פערטרייבען, טויט מאכען, דערפאר וואס ער איז געקומען „אב׳שמד׳ען“ דיא קינדער, וויא זיי האבען געשריען אויף אלע עקען, און וויא ער, דיזער אלטער מענש, ניט אכטענדיג אויף אלץ איז גע־גאנגען זיין וועג, און געקומען צו זיין ציעל, דאן וועט איהר פער־שטעהען דיא אונגעהייערע פארדיענסט זיינע פאר דיא אידען פון ארץ־ישראל, און דאן וועט איהר אויך בעגרייפען פאר וואס איך בין אביסעל אוועק אן א זייט צו זאגען א פאר גוטע ווערטער וועגען ניסים בעהאר.

ווען איהר, לעזער, וועט אבער אויף איין ווילע דיינקען אז איך בין זעהר בעגייסטערט פאר דיא גרויסע שוהל פון אליאנס איזראעליט, וועט איהר דיינקען פאלש, וויל נתפעל פון איהר בין איך ווייט, ווייט ניט.

איך מיין ניט פון דער אלגעמיינער שוהלע, דאס הייסט, פון דער שוהלע וואו דיא אידישע קינדער פון ירושלים קריגען זייער אל־געמיינע בילדינג. דיזע איז ניט שלעכט. זיא איז ניט דיא גימנאזיע פון תל אביב, זיא שטעהט אבער פיעל העכער פאר דיא שוהלע פון דעם דייטשען הילפס־פערבאנד, פיעל העכער איז זיא און בעסער וויא דיא „לעמעל שוהלע“ אין ירושלים.

איך רייד וועגען דיא טעכנישע אבטהיילונגען פון דער שוה־לע. פונקט וויא דיא גאנצע אינסטיטוציאן, איהר איניציאטיווע און ערשטער ערפאלג, איז א נאבעלער מאנומענט פאר ניסים בעהאר, איז דיא טעכנישע אבטהיילונג פון דער שוהלע א מאנומענט מיט׳ן שפיץ אין דער, פאר דער גאנצער ארגאניזאציאן פון אליאנס.

איך בין דורכגעגאנגען דיא אלע גרויסע שעפער מיט דער ריזיגער מאשינערי, מיט דיא אונגעהייערע לעהר און פראדוקציאן מיטעל פון דעם אינסטיטוט. וואס פאר א גייסט, וואס פאר אן אט־מאספערע, וואס פאר אן אלגעמיינע שטימונג,—א בית עולם אין פער־גלייך מיט דער אטמאספערע, מיט דעם גייסט, מיט דער שטימונג פון בצלאל. איך בין ווידער געקומען צו דער גאנץ לעצטער פון דיא פיעלע גרויסע געביידען פון דער אינסטיטוט.

צוויי צימערן האב איך געפונען אין דיזער געביידע.

איין צימער איז א גרויסער, א הויכער, מיט פיעלע פאליצעס,

אויף דיא פאליצעס אין קעסטעלעך, אין פאקעטקעס, שרויפען, זאַ־ וויסעס, פיילען, בויערס, העק, האמערס, רעדער, אלע סאַרטען מאַשי־ נען, אינסטרומענטען, אפאראַטען אין דער שעהנסטער אָרדונג, פיעל, און רייך.

אין צווייטען צימער אויף דער ערד האבען זיך געוואַלגערט עטליכע שטיקער קופערנע געפעס, א פאר ניט געענדיגטע שטיק מע־ בעל, עטליכע שטיק געגאסענע קונסט ארבייט פון טשוגון ניט צו־ זאמענגעשטעלט און פעראַסטעט.

איך האב געפרעגט וואס עס איז אין ערשטען צימער, און וואס עס איז אין צווייטען.

אין ערשטען האט מען מיר מיטגעטהיילט איז דער מאַטע־ ריאל, דיא אינסטרומענטען פאר דער ארבייט.

אין צווייטען צימער האט מען מיר ערקלעהרט איז דער פראָדוקט פון דער ארבייט.

און דאס האט מיר געגעבען דיא גאנצע געשיכטע, א גאנצע בילד פון דער טעכנישער שוהלע פון דער אליאנס.

פיעל געלד, גוטע געלד, פיעלע מיטעל, רייכע מיטעל, ענד־ לאָזע מיטעל געהן אין דיא שוהלע, און זעהר א קליינער, און אונבע־ דייטענדער, א ווערטהלאָזער פראָדוקט קומט ארויס פון דער שוהלע, פאר דיזע געלד, פאר דיזע מיטעל.

און דאָך שטעהט דיא שוהלע אין גרויסען, אין גאנצען הע־ כער פאר דיא שוהלען פון דעם הילפס פעראיין.

איך האב עקזאמינירט אייניגע שילערינען און שפעטער אויך שילער פון דיא שוהלע פון הילפס פאראיין. וואס פאר טרויעריגע גע־ פיהלען.

דיא הערען, וואס שטעהען אויף דער שפיצע פון פעראיין זייענדיג זעלבסט דייטשען, — דאס הייסט, דייטשע יהודים פון בער־ לין, האבען בעשלאסען אז דיא אידען פון ירושלים דארפען אבגעבען זייער גרעסטע צייט אויף דייטש.

אָבער אין ירושלים רעדט מען ניט קיין דייטש, אין גאנץ פאלעסטינא רעדט מען ניט קיין דייטש. אין טערקיי רעדט מען אויך ניט קיין דייטש, אין עגיפטען רעדט מען אויך ניט קיין דייטש. פראנצויזיש ווערט גערעדט איבעראל, דייטש אין ערגעץ ניט. און ווען א יונגער מענש פון פאלעסטינא קלייבט זיך צו עמיגרירען,

געהט ער וואו איהר ווילט, אָבער ניט אין דייטשלאַנד, און ניט דאָרט וואו מען קען געברויכען דייטש.

און דאָך צווינגט מען דיא קינדער צו לערנען דייטש, און אויסער העברעאיש, ווערט ווייניג וואָס געלערנט מיט זיי אויסער דייטש.

און פאר וואָס ?

ווייל דיא הערן פילאַנטראָפּען וואָס ווילען זיי העלפען ווי־לען געפעלען דער רעגיערונג, ווילען חנפ'ענען דיא פריצים פון לאַנד וואו זיי וואָהנען און טהוען זייערע געשעפטען.

אָבער דאָס איז נור א טהייל פון דיא אַנשטאַלטען, וואו עס גיסען זיך אין פורעמס דיא נשמות פון דער יונגוואַרג אין פּאַלעסטי־נאַ. עס זיינען דאָ אַנדערע שוהלען, אַנדערע אַנשטאַלטען, זיי האָבען אויך א וואָרט צו זאָגען, און א גרויסען וואָרט אין דער קולטור־בע־וועגונג פון פּאַלעסטינאַ'ס יודענטהום.

אין ירושלים אליין, ווערט געמעלדעט, זיינען דאָ ישיבות און תלמוד תורות מיט 200 לעהרער און 4000 שילער, אלע צוזאַ־מען. דאָס הייסט ניט, וויא ביי אייך, א אינגעל געהט אין פּאָבליק־סקוהל, וואו ער קריגט אַן אַלגעמיינע בילדונג, און דאַן געהט ער אין חדר צו לערנען תורה. דאָס הייסט, אז אַלץ וואָס ער לערנט, אַלץ וואָס ער קען, אַלץ וואָס ער וויים, אַלץ וואָס ער וועט ווען עס איז וויסען איז צו קוועטשען דיא באַנק, דרעהען מיט'ן גראָבען פינ־גער, נעהמען חלוקה, חתונה האָבען און אָנפּלאָדען נאָך און נאָך, און נאָך ביינק־קוועטשערליך און חלוקה נעהמערליך.

און אָט איז אייך א בילד פון איינער פון דיעזע „שוהלען,“ וואו עס ווערט געהאָדעוועט דער קומענדער דור, פון איינער וואָס איז דיא גרעסטע.

א קליינצינקער, 4 עקיגער צימער, מיט פארשמירטע ווענט, וועגען וועלכע איהר וואָלט געקענט זאָגען, אז זיי האָבען אלע פארבען פון דעם רעגען־בויגען, ווען דיא פּאַסען און דיא פּלאַמעס וואָלטען געהאַט וואָס עס איז פאר א בעשטימטע פארב.

גאַנץ הויך איבער דיא ביינק, און אונטער דעם באַלקען, זיי־נען פענסטערליך, קליינע, פארשמירטע, שמוציגע.

אין מיטען ביי א סטענדער איז א איד מיט א צושמאַטעטען חומש, און ארום איהם זיינען אינגלעך, פארשמירטע, אָבגעריסענע,

פיעלע בארוועס, אלע מיט לאנגע געגרייזעלטע פאות, בלאסינקע, געלינקע, גרינינקע פנים'לעך פון יונגענקע קינדער.

— „דו שליימקע (אין גימנאזיע רעדט דער לעהרער העברע־איש, דא אין תלמוד תורה — אידיש) — דו שליימקע, נאך אמאל: דער פסוק זאגט, ולקחתם, איהר זאלט נעהמען — וואס זאלט איהר נעהמען? נו, נאך אמאהל. איז וואס־זשע מאכט רש"י: זאגט דער פסוק: ולקחתם, איהר זאלט נעהמען, פרי עץ הדר, א שעהנע פרי. נו, חיים'קע, וואס שוויגרט דוא? זאגט אלע, מיט איין מאהל! יאשקע, העכער! ולקחתם, איהר זאלט נעהמען..."

דיא לופט שטיקט, דער גערוך, אדער ריכטיגער א ים פון אלע מעגליכע גערוכען, פערכאפט דעם אטהעם; דיא קולות פון שרייענ־דיגע, קוויטשענדיגע היילזעלעך, איבערגעמישט מיט דעם הייזערי־גען הונגעריגען קול פון מלמד, מאכט אייך פיהלען וויא אין א דול־הויז.

— זאגט מיר רבי, פרעג איך, פאר וואס עפענט איהר ניט דיא פענסטער. אין דרויסען איז דאך אזוי שעהן אוןווארעם, און דא קען מען דאך דערשטיקט ווערען:

— געוויס, עפענען מיר דיא פענסטער, וואס הייסט, ביי אונז איז אלע מאל דיא פענסטער אפען.

— אבער זיי זיינען דאך אלע פערמאכט?

— איהר ווילט דאך ניט, מיר זאלען האלטען דיא פענסטער אפען, ווען דיא קינדער לערנען, און זיינען פערשוויצטע. ווען זיי געהען אוועק אהיים, עפענען מיר דיא פענסטער, וויא זשע דען?!

איז דאס ירושלים של מעלה אדער של מטה?

רעדט מיט זיי, מיט דיא אידען פון ירושלים. אויף זייערע תלמוד תורות, אויף זייערע ישיבות ליגט ביי זיי די גאנצע האפנונג, זייער גאנצער גלויבען איז משיח קומט פון דאנען.

30

אַידיש אין חרם ביי דיא סאַמע אידישע אידען

און מיט וואָס עס נעהמט זיך מעהר פאַר אלץ איבער אַן אמת'ער פּאַטריאָט פון פּאַלעסטינא, וואו ער זעהט זיין שטאָלץ און זיין גדולה, זיין נחת און האָפנונג; אויף וואָס ער לייגט זיין כח, און וואו ער זעהט זיין צוקונפט — איז דיא העברעאישע שפּראַך — אָדער אַ י ד י ש, וויא זיי רופען דאָרט העברעאיש אין פּאַלעס־טינא.

אידיש, הייסט ביי זיי העברעאיש, און דיא אידיש, וואָס איהר לעזער רעדט, וואָס איך שרייב, דאָס, זאָגען זיי, איז ניט אידיש. דאָס איז „זשאַרגאָן,“ דער פערשאָלטענער זשאַרגאָן פון דעם פער־שאָלטענעם גלות. עס איז קיין לשון ניט און וואָס עס ווערט געשרי־בען אין דיזען זשאַרגאָן איז ניט געשריבען, נור געפּאַטשקעט. גע־פּאַטשקעט איז דאָס און ניט געשריבען, ווייל שרייבען קען מען נור אין אַ שפּראַך, און זשאַרגאָן איז ניט קיין שפּראַך. דיא זשאַרגאָן ליטעראַטור איז אלזאָ קיין ליטעראַטור ניט, דיא זשאַרגאָן־פּאָעזיע איז דאַרום קיין פּאָעזיע ניט און עס איז נור אַ גרויסער שאַדען וואָס אַ מענש וויא פּרץ, אָדער גאָרדין, יהואש אָדער שלום עליכם האָבען אַזוי פיעל פון זייער לעבען און טאַלאַנטען ארויסגעוואָרפען אין זשאַרגאָן ארויס.

אמת'ע אידיש איז דיא „א י ד י ש“ וואָס זיי ריידען, דיא פּאַטריאָטען פון ציון, אין פּאַלעסטינא, דאָס הייסט העברעאיש, דיא העברעאיש פון דיא ספרדים. נור דאָס זיינען זיי איינפערשטאַנען צו בעטראַכטען אַלס אידיש, צו רופען אידיש, צו בעהאַנדלען אַלס אידיש. און וואָס איך רייד, איהר רעדט, אונזערע מאַמעס האָבען גערעדט, פאַרוואָס אונזערע און זייערע זיידעס האָבען אזוי שווער געליטען, — דאָס איז א פּאַסקודנער זשאַרגאָן — אַ זשאַרגאָן, אייך אויף להכעים, זיי אויף להכעים, אויף להכעים דער גאַנצער גרויסער אידישער און ניט אידישער וועלט.

און מיט התלהבות דערצעהלען זיי וויא זיי רודף'ן דעם

זשארגאָן. וויא דער פאָטער פון'ם העבראיזמוס אין ירושלים, בן־יהודה, האָט זיך אויפגעכאפּט אויף מאָרגען נאָך זיין חתונה און האָט מיט זיין גאנץ יונגער פרוי, אָקאָרשט אריבערגעבראכטער אין פאַלעסטינא, וועלכע האָט קיין וואָרט ניט געוואוסט לשון קודש, וויא ער האָט זיך ענטזאגט איהר צו ענטפערן אן איינציגען וואָרט וועגען דיא נויטהווענדיגסטע און דרינגליכסטע זאכען — אויסער וויא אין לשון קודש. און וויא אזוי דיא יונגע פרויענצימער, וועלכע אן אימה איז בעפאלען אין איהר גרויזאמער איינזאמקייט, האָט געמוזט אָנהויבען צו לערנען העברעאיש, פאַרדאָן — דאָס הייסט   א י ד י ש.

אָבער ווער רעדט איצט וועגען א פרוי פון בן־יהודה. די הינד, דיא עזלען אין פאלעסטינא מוזען היינט פערשטעהען העברעאיש. א הונד בעליידיגט זיך ניט דאָרט ווען מען רופט איהם „הונד." ער הייבט אָבער אָן צו וואַרפען דעם עק וויא א פאָמפעדיקעל ווען מען רופט איהם כלב; אן עזעל ריהרט זיך ניט פון אָרט ווען מען זאָגט איהר „ניאָ", לויפט אָבער וויא א רוח, ווען מע׳ זאָגט איהר „לך לך".

אזוי שילדערט מען אייך האלב אין שפאס און האלב אין ערנסט דיא גרויסע פאָרטשריטע פון העברעאיש.

וואָס מיר אנבעטרעפט מוז איך צוגעבען אז אין אלע מיינע רייזען און וואנדלונגען פאר דיא לעצטע 4 מאָנאט, האָב איך זיך אָפט אין ערגעץ ניט געפיהלט אזוי הילפלאָז און פרעמד אין דער שפּראכע, וויא צווישען דיא אידען פון פאלעסטינא, וועלכע האָבען אריינגעוואָרפען אונזער אידיש אין חרם אריין.

איך זאָג אריינגעלייגט אין חרם אריין און מיין דאָס נישט, וואָס מען רופט „פיגוראטיוו". א חרם איז ערקלעהרט געוואָרען געגען אידיש, און א חרם ליגט אויף דיא מענשען וואָס געברויכען דעם אידיש אין עפענטליכען לעבען.

און איך וועל דאָ אייך ניט מאטערען מיט ביישפּיעלע און אילוסטראציאָנען. איין פאקט וועט זיין גענוג.

דאָרט איז דאָ א מחבר אנכי, וויא אלע אנדערע פון זיין פּראָפעסיאָן איז ער אויף גרויסענע צרות. און מען האָט איהם דאָרט ליעב, אָבער ניט זיין „זשארגאָן." מען האָט בעשלאָסען צו געבען אן עהרען־אבענד. ער האָט געזאָלט לעזען זיינע ווערקע. אין יפו, אין גימנאזיום, האָט דער אבענד געזאָלט שטאטפינדען.

ווערקע אין אידיש — דאָס הייסט, אין זשארגאָן ? ניט אין

דעם גימנאזיום פון א תל אביב, וואו אפילו דער סטראזש מוז קעה־רען דיא פאדלאגע אין לשון קודש.

און אזוי האט מען בעשלאסען צו נעהמען א פריוואט זאאל.

דאס האבען אבער אויסגעפונען דיא חסידים פון „אידיש“, און דער רעזולטאט איז געווען, אז דער בעל הבית פון האלל האט זיך ענט־זאגט צו ערפיללען זיין קאנטראקט.

שליעסליך האבען דיא מיטגליעדער פון דעם קליינטשינקען פועלי ציון קלוב זיך מרחם געווען און האבען אבגעגעבען זייער פלאץ פאר דעם צוועק. דער חרם האט אבער געטהאן זיין ארבייט און ווען מען האט גענדארפט עפענען דעם זאאל איז קיינער ניט געקומען, און אלץ, ווייל עס איז „זשארגאן.“

און דיזער פאקט ווערט אויך דארט איבערגעגעבען ניט נור אהן א געפיהל פון שאנדע, עס קלינגט א געוויסע צופריעדענהייט, א שטאלץ ביי דיא מענשען, וואס האבען דאס אויפגעטהאן. זיי גיבען דאס איבער מיט דעם זעלבען טאן, מיט וועלכען זיי דער־צעהלען אייך, אז אפילו אין דעם רוסישען פאסט אפיס אין דעם טערקישען, מוזען דיא בעאמטע קענען לעזען העברעאיש, ווארום ווען ניט, קענען זיי ניט לעזען דיא אדרעסען, אין וועלכע אידען שיקען דארט זייערע בריעף צו אידען.

איך וויל זיך דא ניט ארייגלאזען אין דיא חקירה וועגען דעם נוטץ, וועגען דיא נויטוועגדיגקייט פון העברעאיש אין פא־לעסטינא. איך בין ניט אויטאריטעט גענוג אין דיזען ענין. איך מוז צוגעבען, אז עס איז דא פיעל פאטעישעס, און נאציאנאל פאטריאטישעס אין דעם, וויא דיא אידען פון פאלעסטינא גראבען אויף און מאכען לעבעדיג און רייך דיא שפראכע, מיט וועלכער עס זיינען פארבונדען דיא בעסטע עראינערונגען פון אונזער פער־גאנגענהייט.

און עס קען זיין, אז זיי זיינען גערעכט דיא הויכע און ניט הויכע פריסטער פון אלטען לשון קדוש, אז ווען אידען זאלען ווען עס איז ווידער ווערען דאס, וואס זיי זיינען געווען אמאל, און ווען זיי ווילען פערבלייבען א פאלק און א נאציאן פאר זיך זעלבסט, דאן מוזען זיי אויך האבען אן אייגענע שפראך, וואס זאל זיין זייער שפראך, דאן דארפען זיי האבען א ליטעראטור און א קונסט אין דיעזער שפראך, וואס איז זייער נאציאנאלע.

דאָס אַלץ קען זיין איז וואַהר, און אויף וויא ווייט איך מעג וואַגען אויסצושפּרעכען אַ מיינונג און אויסדריקען אַ געפיהל אין דער פראַגע, דאַכט זיך מיר, אַז עס איז גוט און שעהן דיעזער וואונש צוריקצוגעבען דיא איצטיגע אידען פון פּאַלעסטינאַ דיא אַמאָהליגע שפּראַכע פון פּאַלעסטינאַ, וועלכע האָט פאַראייביגט דאָס לאַנד און זיא ליעב געמאַכט און טהייער אין דיא ערֿאינערונגען פון פאָלק.

אָבער יעדע אידעע, יעדער פּרינציפּ איז נור שעהן און גוט, ווען עס געהט ניט אַוועק פון דעם צוועק, פאַר וועלכען עס איז בעשאַפען, ווען עס פאַרדאַרבט ניט דעם באָדען, אויף וועלכען עס איז אויסגעוואַקסען. דיא עדעלסטע וואָהלטהאַט ווערט אַ ברוטאַלער אונזינן, ווען אין הענד פון פאַנאַטיקער הייבט עס אָן צו שעדיגען דעם אידעאַל, אין וועמעס נאָמען עס ווערט געפּרעדיגט.

דיא טהעאָריע פון דער העברעאיש איז צו שאַפען אַ באָדען, אויף וועלכען דיא אידען פון אַלע לענדער זאָלען זיך קענען פעראייניגען אין דער שפּראַך. אַ גייסטיגע קאַסע, וואו דיא גייסטיגע עשירות פון פאָלק פון דער גאַנצער וועלט זאָלען קענען צוזאַמענגעבראַכט ווערען און געהאַלטען אין זיכערהייט פאַר דיא אידישע דורות פון אַלע קומענדע צוקונפטיגע צייטען.

דיא שפּראַך, וויא יעדע שפּראַך, איז ניט קיין צוועק פאַר זיך זעלבסט; ניט קיין ענדע־ציעל, נור אַ מיטעל, אַ וועג וויא דעם צוועק צו דיענען, וויא דיא ענדע־ציעל צו עררייכען.

וואָס איז דער צוועק, וואָס איז דער ענדע־ציעל פון דיא אידען, וואָס גלויבען אין דיא צוקונפט פון אידישען פאָלק, וואָס ווילען אַרבייטען פאַר דיא ווידער־געבורט פון אַ אידישער נאַציאָן?

דאָס איז דיא פעראייניגונג פון אַלע אי ען; דאָס איז דיא ענטוויקלונג פון בעוואוסטזיין ביי אַלע אידען, אַז אַ פאָלק זיינען זיי געווען, אַ פאָלק זיינען זיי, אַ פאָלק מוזען זיי און וועלען זיי פערבלייבען, מיט זייערע אייגענע היסטאָרישע פּראָבלעמען, אינדיווידואַליטעט און שיקזאַל.

און דאָס וואָס דיא פאַנאַטיקער פון העברעאיש אין פּאַלעסטינאַ טהוען, שטרעבט ניט נור צו פאַרבינדען, צו פעראייניגען דיא אידען אין איינעם, נור שאַפען אַ וואַנד, אַ נייע שטערונג אידען זאָל זיך קענען פאַרשטעהן איינע דיא אַנדערע, העלפען איינע דיא אַנדערע.

דען נײנציג אידען פון הונדערט ריידען ניט העברעאיש, און װעלען אויך קײן מאָל אין זײער לעבען ניט ריידען העברעאיש. צי מיט רעכט, צי מיט אונרעכט, איז דאָ איצט ניט דיא רעדע. זײ ריידען ניט, און װעלען ניט ריידען, און דאָס איז אַ פאַקט, מיט װעלכען מען מוז זיך רעכנען.

אײנציגע מענשען קענען אין נאָמען פון אַ אידעע, פון אַ אידעאַל קריכען אויף גלײכע װענד און קרומע, ברעכען זײער אײגענע געװאָהנהײט און נאַטור, און אָפּפערן זײערע אײגענעם לעבען און בעקװעמליכקײטען פון לעבען.

דיא גרויסע מאַסע האַנדעלט ניט אַזױ. זיא געהט אַהין, װאו נויטה טרײבט איהר, זיא טהוט נאָר דאָס װאָס נויטה צװינגט זיא, דיא גרויסע מאַסען פון אידישען פאָלק װעט ניט אויפגעבען דיא שפּראַכע פון זײערע טאַטעס און מאַמעס, װעט זיך ניט אַבזאָגען פון זײער געשמאַק און געװאָהנהײטען, װעט ניט פאַרברענען דיא װערקע פון איהרע דיכטער און שרײבער, אין נאָמען פון אַ טהעאָריע װאָס איז ביז הײנט אין בעסטען פאַל, נור אַ אידעאַליזירטער געפיהל פון אַ קלײנע צאָהל אוטאָפּיסטישע אידעאַלאָגען.

דיא גרויסע מאַסע פון אידישען פאָלק רעדט הײנט אידיש, און אידיש װעט עס ריידען נאָך פיעלע עטליכע דורות.

און װאָס־זשע טהוען דיא פאַנאַטיקער פון העברעאיש װאָס האָבען אַרײנגעלײגט אידיש אין חרם?

זײ טהײלען זיך אָב, זײ שנײדען אָב דיא פּאַלעסטינער יו־גענד פון דיא גאַנצע גרויסע מאַסע פון אידישען פאָלק, װעלכע פערשטעהט זײ ניט, און װעלכע װערט אויך פון זײ ניט פערשטאַנען.

זײ, דיא פאַנאַטיקער פון העברעאיש אין פּאַלעסטינא, נעה־מען אַװעק בײ דעם נײעם דור יעדע מעגליכקײט װען עס איז אָנצו־הויבען צו לעבען מיט דיא אינטערעסען פון דיא גרויסע מאַסען פון אידישען פאָלק, צו פערשטעהען דיעזע אינטערעסען, צו פיהלען דיא אינטערעסען פון אידישען פאָלק.

ניט אַ נײעם דור האָדעװען זײ, דיא העברעאיקער אין פּאַ־לעסטינא, נור אַ נײעם פאָלק, אָדער ריכטיגער, אַ פאַלשע עליט, אַן אַריסטאָקראַטיע פון אידישען פאָלק. װיא דיא אַמאָליגע רוסישע אַדעליגע װעלכע האָבען נור גערעדט פראַנצױזיש, האָבען געמוזט אָנקומען צו דאָלמעטשערס װען זײ האָבען געדאַרפט ריידען מיט

זייערע מוזשיקעס, וועלען דיא יונגע מענשען פון פאלעסטינא, מור־זען אנקומען צו פרעמדע איבערזעצער, ווען זיי וועלען עפּעס ווע־לען וויסען וועגען זייער פאלק. פרעמד וועט זיי זיין דער גייסט, פרעמד וועט זיי זיין דיא ליטעראטור, פרעמד דאס שטרעבען פון דער נאציאן, פאר וועמעס ניט געקרוינטע מלכים זיי זאלבען זיך זעלבסט אין פאלעסטינא.

און וואלטען זיי געווען מלכים, וואלטען זיי געווען גרוים אין צאהל, שטארק אדער כאטש רייך.

אה, ניין, זיי קענען קיין טאג ניט עקזיסטירען אהן דיא מאראלע, אהן דיא מאטעריעלע שטיצע פון אידישען פאלק אפילו. אין דעם הארצען פון אידישען פאלק וואס וואהנט אין רוסלאנד, וואס ליידעט אין גאליציען, וואס שטרעבט אין אמעריקא האבען זיי דיאווארצלען וואס גיט זיי לעבען, וואס מאכט זייער עקזיסטענץ פאר א מעגליכקייט.

און נעהמענדיג זייער לעבען פון פאלק און זויגענדיג דיא זאפט, און ציהענדיג דיא לעבענס־סאקען פון דעם גוף און נשמה פון דיא אידישע מאסען, פערשפּאטען זיי דיא מאסען און פער־שטויסען זיי דיא שפּראכע פון דיעזע מאסע, וועלכע זיי רופען זשארגאן און פארביעטען זייער יונגוואַרג צו לערנען.

טערקיש ווערט געלערענט אין זייערע שוהלען, אראביש מוז־זען דיא אידישע קינדער פון דיא אידישע שוהלען אין פאלעסטינא לערנען, אזוי איז דער גזר פון דיא העברעאיסטען. אבער ניט אידיש, ניט דעם „זשארגאן“ פון זייער פאלק, וועלכער ווערט נור ערלויבט צו געברויכען אין איין פאל, אין וועלכען מען בעט שטיצע פאר פאלעסטינא.

איך האב אפט געהאט דיסקוסיאנען מיט זיי, מיט דיעזע פאנאטיקער פון העברעאיש און האב זיי אפען אויסגעדריקט מיין מיינונג, איך האב זיי געזאגט, אז מיט זייערע וועגדונגען נאך שטיצע צו אידען פון „זשארגאן“, און גלייכצייטיגען חרם אויף דאס אידיש פון דיעזע אידען, דערמאהנען זיי אביסעל יענע חיה פון פאבעל, וואס עסענדיג דיא ניס פון א בוים, האט אויך גלייכצייטיג געגריזשעט דיא ווארצלען פון דעם בוים.

און אלץ וואס זיי האבען געקענט ענטפערן איז געווען, אז „מען עסט ניט אזוי היים וויא מען קאכט“, אז חרם אדער ניט חרם,

אידען וועלען אלע מאל קענען אידיש.

אבער ווען מען עסט ניט אזוי היים וויא מען קאכט, פאר וואס זאל מען קאכען אזוי היים וויא מען עסט ניט?

פאר וואס זאל א אינגעל פון ירושלים, אדער א מיידעל פון תל אביב ניט קענען לעזען פרץ איידער אימיצער איבערזעצט איהם אין העברעאיש, אדער זעהען גארדין אויף דער ביהנע פון גימנאזיום איידער דיא ליטווישע ברידער לוריע לערען זיך אוים אבצוגעבען כבוד אייע דעם צווייטען אין העברעאיש?

און פאר וואס זאל דיא יונגווארג פונקט וויא דיא אלטווארג ניט וויסען, וואס עס טהוט זיך אויף דער אידישער וועלט, וואס עס טהוט זיך אויף דער אידישער גאס, וואס עס טהו זיך היינט אין דעם גרויסען אידישען גלות פון אלע לענדער, פון דער פרעסע, פון דער ליטעראטור און פון אלע איבריגע קוועלען פון אידישען וויסען און קענען?

פאר וואס?

פאר וואס ניט?